РУКОПИСЬ ЖОЛКѢВСКАГО.

RĘKOPISM HETMANA ŻOŁKIEWSKIEGO.

RĘKOPISM

HETMANA ŻOŁKIEWSKIEGO,

[Początek i progres woyny Moskiewskiey za panowania K. I. M. Zygmunta III°, Za Regimentu I. M. P. Stanisława Żołkiewskiego, Woiewody Kijowskiego, Hetmana Polnego Koronnego].

wydany

Przez Pawła Muchanowa,

Rzeczywistego członka Imperatoskich Towarzystw: M. Badaczów przyrodzenia, M. Wieyskiego gospodarstwa, St.-Petersburskiego Wolnego ekonomicznego i Towarzystwa Historyi i Starożytności Rossyyskich.

MOSKWA.

1835.

БЛГВѢРНЫИ КНЗЬ МИ ХАИЛЪ ВАСИЛЬЕВИЧЪ
СКОПИНЪ

РУКОПИСЬ

ЖОЛКѢВСКАГО,

(Начало и успѣхъ Московской войны въ царствованіи Е. В. Короля Сигизмунда III го, подъ начальствомъ Его Милости, Пана Станислава Жолкѣвскаго, Воеводы Кіевскаго, Напольнаго Короннаго Гетмана.)

изданная

Павломъ Мухановымъ

Дѣйствительнымъ членомъ ИМПЕРАТОРСКИХЪ Обществъ: М. Испытателей природы, М. Сельскаго хозяйства, Ст.-Петербургскаго Вольнаго экономическаго и Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ.

МОСКВА.

1835.

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлены были въ Ценсурный Комитетъ три экземпляра. Москва, Мая 14го дня 1835 го года.

Ценсоръ М. Каченовскій.

Въ Университетской Типографіи.

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Издаваемыя записки напечатаны по двумъ спискамъ: одинъ изъ нихъ нѣкогда принадлежалъ знаменитой библіотекѣ Залусскихъ*, и теперь находится въ ИМПЕРАТОРСКОЙ Сп.-Петербургской публичной Библіотекѣ, другой отыскан мною въ Царствѣ Польскомъ.

* Переводимъ здѣсь слова Нарушевича: „Сей драгоцѣнный ма„нускриптъ находится въ Би„бліотекѣ Залусскимъ No 601 „подъ слѣдующимъ заглавіемъ: „*Объ успѣхѣ и продолженіи „Московской войны* и проч. „писанъ самимъ Его Милостію „Паномъ Гетманомъ Жолкѣв„скимъ и съ собственной его „руки переписанъ.“ Historya Iana Karola Chodkiewicza T. I. стр. 427.

PRZEMOWA.

Dwie kopije były przy drukowaniu wydającego się teraz pamiętnika: z których jedna była własnością sławney niegdyś biblioteki Załuskich* — dziś znayduje się w IMPERATORSKIEY St.-Petersburskiey publiczney bibliotece — drógą zaś znalazłem w Królestwie Polskiém.

* Cytujemy tu wyrazy Naruszewicza: „Szacowny ten manuskrypt znaydujesię w bibliotece Załuskich No 601 pod tytułem: Początek i progres woyny Moskiewskiey etc. Pisany od samego J. Mość Pana Hetmana Żołkiewskiego i z własney jego ręki tu przepisany.“ Historya Jana Karola Chodkiewicza T. 1. str. 427.

По сличеніи сихъ двухъ списковъ оказывается, что послѣдній списанъ съ перваго, побольшой части слово въ слово, — лишь въ нѣкоторыхъ только мѣстахъ встрѣчаются измѣненія и прибавленія, указанныя въ примѣчаніяхъ.

Хотя ни на одной рукописи не выставлено года, но изъ содержанія очевидно, что записки сіи написаны въ 1611 году, нѣсколько времени спустя по выѣздѣ Гетмана изъ Россіи*, и что вторая копія сдѣлана вскорѣ послѣ первой.

Ст.-Петербургскій списокъ** оканчивается взятіемъ Смоленска, отъѣздомъ Короля на Виленс-

* См. въ приложеніяхъ стр. 342.

** Полученной мною отъ Н. А. Полеваго.

Porównane między sobą te kopije świadczą, że ostatnia przepisaną jest z pierwszey, większą częścią co do słowa, — i w niektórych tylko mieyscach znaydujemy odmiany i dodatki, które wymienione są w notach.

Chociaż nie położono roku w żadnym rękopismie, lecz z treści onych widać, że pamiętnik ten pisany w roku 1611 w niektórym czasie po wyjeździe Hetmana z Rossyi*, i że dróga kopija uczyniona była w krótce po pierwszey.

Kopija St.-Petersburska** kończy się wzięciem Smoleńska, odjazdem Króla na Seym do

* Patr. w dodatkach str. 342.

** Udzielona mi p. P. M. Polewego.

скій Сеймъ, отправленіемъ Хоткѣвича къ Москвѣ.

Въ Варшавскомъ спискѣ доведено повѣствованіе до отъѣзда Гетмана изъ Москвы.

Варшавскій списокъ написанъ въ листъ, старинымъ, по довольно четкимъ почеркомъ*, на сѣроватой бумагѣ, отъ времяни пожелтѣвшей и весьма ветхой; (эта рукопись вѣроятно лежала долго въ сыромъ мѣстѣ, и сохранена очень дурно).

Переводъ сдѣланъ подъ моимъ руководствомъ студентами ИМПЕРАТОРСКАГО Московскаго Университета Гг. Бѣлецкимъ и Шпакомъ; коррек-

* Снимокъ съ начальныхъ строкъ перваго листа здѣсь прилагается.

Wilna, wyprawą Chodkiewicza do Moskwy.

W kopii Warszawskiey opowiadanie doprowadzone do wyjazdu Hetmana z Moskwy.

Kopija Warszawska napisana infolio, starożytnym ale dość wyraźnym charakterem*, na szarowatym papierze, pożółkłym od czasu i bardzo starym; (rękopism ten pewno leżał długo w mieyscu wilgotném, i nadto był źle chowanym).

Przełożonym jest za przewodnictwem mojém przez studentów CESARSKIEGO Moskiewskiego Uniwersytetu Pp. Bieleckiego i

* Fac-simile z początkowych wierszów pierwszego arkuszu tu przytaczamy.

туру Польскаго текста держалъ Г-нъ Савиничъ*.

Теперь мы скажемъ нѣсколько словъ о переводѣ: слѣдующія слова Jego Mosć, Hospodar, Hospodarstwo, Его Милость, Господарь, Господарство, вышедшія совершенно изъ употребленія, мы рѣшились замѣнить слѣдующими: Его Величество, Государь, Государство.

Всѣ примѣчанія какъ въ концѣ книги помѣщенныя, такъ и въ самомъ текстѣ, сдѣланы мною, а въ подлинныхъ же рукописяхъ никакихъ примѣчаній не находится.

Слова какъ въ Польскимъ текстѣ, такъ и въ Русскомъ переводѣ, на е-

* Сочинитель Польской Грамматики, изданной въ С. п. б. въ 1834 году.

Szpaka; korrektórę Polskiego tekstu wyprawiał P. Sawinicz*.

Teraz krótko o tłumaczeniu: następne wyrazy Jego Mość, Hospodar, Hospodarstwo — Его Милость, Господарь, Господарство, które już wyszły z użycia zupełnie, pozwoliliśmy sobie zamienić następującymi: Его Величество, Государь, Государство.

Wszystkie noty, pomieszczone jak na końcu dzieła, tak równie i w samym tekście, uczynione są przezemnie; a w autentycznych zaś rękopismach żadnych not niema.

Wyrazy, jak w Polskim tekście, tak i w przekładzie Ruskim wydrukowane małym

* Autor Grammatyki Polskiey, wydaney w S. P. b. w roku 1834.

чатаніныя мѣлкимъ шрифтомъ и находящіеся въ скобкахъ, въ подлинныхъ рукописяхъ не находятся, а вставлены мною для объясненія смысла. —

Я прилагалъ стараніе, чтобы подлинникъ былъ переданъ со всевозможною точностію, безъ малѣйшаго пропуска, и предпочиталъ вѣрность и точность — гладкости слога.

Извѣстны трудности встрѣчаемыя въ старинныхъ Польскихъ рукописяхъ; издаваемыя книга имѣетъ впрочемъ то преимущество, что къ Рускому переводу для большей убѣдительности приложенъ и Польскій текстъ.

При помѣщеніи сего послѣдняго я надѣялся уго-

szryftem i położone w w nawiasach, w oryginalnych rękopismach nieznaydująsię, a wstawione są przezemnie, aby objaśnić sens rzeczy.

Przy tłumaczeniu starałem się żeby autentyk oddanym był ze wszelką dokładnością, i żeby nie było nic opuszczoném; pewność i dokładność przekładałem nad gładkość stylu.

Trudności, zdarzające się w starożytnych rękopismach Polskich są wiadome; wydające się teraz dzieło ma zresztą ten żasczyt, że dla większego przekonania przy tłumaczeniu Ruskim położonym jest tekst Polski.

Pomieszczając ten ostatni spodziewa-

дить Польскимъ читателемъ, тѣмъ болѣе, что, сколько мнѣ извѣстно, врядъ ли находится въ Царствѣ Польскомъ полная копія записокъ Жолкѣвскаго, подобная той, которая хранится въ С.п.б. ИМПЕРАТОРСКОЙ Библіотекѣ. Я несомнѣваюсь, что Польская литература болѣе бы выиграла, если бы сіе изданіе было предпринято большимъ нежели я знатокомъ въ древней Польской литтературѣ, каковы наприм: Г. Линде, Графъ Эдвардъ Рачинскій, Графъ Дзалинскій, Г. Квятковскій, Профессоръ Бантке и другіе.

Въ концѣ книги помѣстилъ я нѣсколько любопытныхъ документовъ,

łem się uczynić zadość czytelnikom Polskim tém więcéy, że jak mi wiadomo, wątpię aby w Królestwie Polskiem znaydowała się pełna kopija pamiętnika Żołkiewskiego, podobna tey, która jest w bibliotece IMPERATORSKIEY St.-Petersburskiey. Nie przeczę, że litteratura Polska mogła by skorzystać więcey, gdyby wydanie te przedsięwziętem było przez kogo wprawnieyszego, niżli jestem, w starożytniey litteraturze Polskiey, jakowi naprz: P. Linde, Hrabia Edward Raczyński, Hrabia Działyński, P. Kwiatkowski, Proffessor Bandkie i inni.

Na końcu dzieła tego pomieszczone są niektóre ciekawe do-

служащихъ къ поясненію издаваемыхъ записокъ.

Приложенный портретъ Князя Михаила Васильвича Скопина-Шуйскаго списанъ со всевозможною точностію съ оригинальнаго портрета сего Русскаго Героя, находящагося въ здѣшнемъ Архангельскомъ соборѣ*.

Записки Жолкѣвскаго весьма важны въ историческомъ отношеніи, и безъ сомнѣнія обратятъ на себя вниманіе любителей отечественной исторіи, тѣмъ болѣе, что въ нихъ описываются не одни военныя дѣйствія, но излагаются и объясняются пружины политическихъ дѣйствій въ смутное время Россіи.

* См. примѣч. 16. стр. 231.

kumenty, służące do objaśnienia wydającego się pamiętnika.

Przyłożony tu portret Kniazia Michała Wasilowicza Skopina-Szuyskiego zdjęty z naywiększą dokładnością z portretu oryginalnego tego Bohatyra Ruskiego, znaydującego się w tuteyszym soborze Archangielskim*.

Pamiętnik Żołkiewskiego bardzo ważnym jest we względzie historycznym i bez wątpienia zwróci na siebie uwagę miłośników Historyi oyczystey tém bardziey, że w nim opisują się nie jedne czyny wojenne, lecz wyłuszczone i objaśnione są sprężyny działań politycznych w opłakanych czasach Rossyi.

* Patr. not. 16. str. 231.

Онъ особенно замѣчательны по тому *безпристрастію* съ которымъ написаны: Димитрій выставленъ самозванцемъ, какимъ онъ дѣйствительно былъ*; здѣсь описаны подробно главныя дѣйствующія лица, низвергшія Шуйскаго, и ихъ орудія; сообщено много подробностей о Князѣ Мстиславскомъ, о Князѣ Михаилѣ Васильевичѣ Скопинѣ-Шуйскомъ, о Филаретѣ Никитичѣ; обстоятельно описана осада Смоленска, и отдана полная справедливость доблести Шеина; наконецъ въ рукописи Жолкѣвскаго заключается много подробностей именно о томъ времени, котораго недостаетъ у Паерле, Мар-

* Смотр. приложеніе стр. 336.

Naybardziéy odznaczasię tą bezstronnością z którą jest napisanym: Dymitr wystawiony Samozwańcem, jakim był rzeczywiście*; tu opisane są szczegułowo główne działające osoby, które zrzócili s tronu Szuyskiego, równie ich narzędzia; skommunikowono wiele szczegułów o Kniaziu Mścisławskim, o Kniaziu Skopinie Szuyskim, o Fiłarecie Nikiticzu; dokładnie opisane oblężęnie Smoleńska i oddana zupełna słuszność waleczności Szeina; naostatek w rękopismie Żołkiewskiego zawiera się wiele szczegółów miano-

* Patr. dodatek str. 336.

жерета, и въ такъ называемомъ дневникѣ Марины, и которое мы знаемъ только по Маскѣвичу и весьма мало по Беру.

Жолкѣвскій является въ нихъ тонкимъ и прозорливымъ политикомъ и притомъ человѣкомъ умѣреннымъ, стремящимся къ обоюдной пользѣ двухъ Государствъ, и умѣвшимъ цѣнить Русскихъ лучше чѣмъ Сигизмундъ III.

Мысль о соединеніи Польши съ Россіею и выгоды сего соединенія для обоихъ Государствъ были тому слишкомъ двѣсти лѣтъ имъ постигнуты (смотр. стр. 183). Провидѣнію угодно было, что бы это соединеніе было

wicie o tym czasie, którego niedostaje u Paerle, Marżereta, i w tak nazwanym dzienniku Maryny, — który wiadomy nam tylko z Maszkiewicza i bardzo mało z Bera.

Żołkiewski okazuje się w nim biegłym i przezornym politykiem i przytém człowiekiem umiarkowanym, dożącym ku wzajemnemu pożytkowi obydwóch Państw i który umiał cenić Ruskich lepiey od Zygmunta III.

Myśl o złączeniu Polski z Rossyą i korzyści złączenia tego dla obu Państw były wyrozumiane przez niego więcey jak za dwieście lat (patr. str. 183). Wolą Opatrzności było, żeby złączenie to uczy-

совершено не Шведскимъ домомъ Вазы, но подъ вліяніемъ благословеннаго Дома Романовыхъ.

Москва, 29 Апрѣля, 1835.

nioném było nie przez Szwedzki dom Wazy, lecz pod potęgą błogosławionego Domu Romanowych.

Moskwa, 29 Kwietnia, 1835.

ОГЛАВЛЕНІЕ.

SPIS RZECZY.

Początek y progres Woini Moskiewskij za panowania K. J. M. Sigmunta III za regimentu J. M. P. Stanisława Zołkiewskie° Woiewodi kiowskie° Hetma na Polne° Coron°

Poważni między Neoterikami scriptor Philippus Comineus opisując yęzikiem fran
cuskim Ludwika iedenaste° krola Francuskie° y Syna iego Carolusa osmego sprawy
gdy ten to Carolus osmy zawodził się na woynę do Krolestwa Neapolitanskie°
wyskazuie na iakiegoś Bryssoneta podłego y lekkiego człowieka ktory do tey woyny per:
swazyami swymi krola przywiodł. z okaziey przykładu w tym Bryssonecie iako cze:
sto kroc mali podli nikczemni ludzie mogą siła bardzo złego narobić. Bo y ta woy:
na powiodła się była zrazu Krolowi Francuskiemu ale exitus iey był tristis
calamitosus wielem krwie rozlania, excidijs urbium vastitati Provincia:
rum stanęła.

Początek i progres woyny Moskiewskiey za panowania K. I. M. Zygmunta III^{go} Za Regimentu I. M. P. Stanisława Żolkiewskiego, Woiewody Kijowskiego, Hetmana Polnego Koronnego.

Poważny między historykami scriptor Philippus Comineus, opisuiąc ięzykiem francuskim, Ludwika iedynastego Króla francuskiego, i syna iego Karolusa osmego sprawy, gdy ten to Karolus osmy, zawodził się na woynę do Królestwa Neapolitańskiego, utyskuie na nieiakiego Bryssoneta, podłego i lekkiego człowieka, który do tey woyny persuaziami

Начало и успѣхъ Московской войны въ Царствованіе Е. В. К.* Сигизмунда III^{го} и во время начальства надъ войскомъ Е. М. П.** Станислава Жолкѣвскаго Воеводы Кіевскаго Полеваго Коронваго Гетмана.

Филиппъ Коминъ, писатель достойный уваженія между Историками, описавшій на Французскомъ языкѣ дѣянія Людовика одиннадцатаго, Короля Французскаго, и сына его Карла осьмаго, жалуется на какого-то Бриссонета, человѣка низкаго и легкомысленнаго, который своими убѣжденіями побудилъ Карла къ войнѣ съ Неаполитанскимъ Королевствомъ, и это-

* Т. е. Его Величества Короля.
** Т. е. его милости Пана.

swemi Króla przywiódł; i okazuie przykład na tym Bryssonecie, iako częstokroć mali, podli, i nikczemni ludzie, mogą siła złego narobić. Bo i ta woyna powiodła się była zrazu Królowi francuskiemu; ale exitus icy był tristis, calamitosus, wielem krwie rozlania, excidiis urbium, vastitate provinciarum stanęła.

Tymże sposobem, i ten woyny Moskiewskiey zaciąg, tak obfite krwie rozlanie, i tak wiele złych rzeczy, które się stały, i ieszcze im nie koniec, z podobnego Bryssonetowi człowieka, Pana Jerzego Mniszka, Woiewody Sandomirskiego poszedł; który dla ambicii i chciwości swoiey, Moskwiccina Hryczka, syna Ostropieiewego, który per imposturam zwał się Carewiczem Moskiewskim Dymitrem Iwanowiczem, podiął się go forctować, prowadzić na Państwo Moskiewskie. Przez pochlebstwa i oblesności któremi samemi vi-

го Бриссонета ставитъ примѣромъ, какъ часто люди маловажные и ничтожные дѣлаютъ много зла. Ибо она война, сначала веденная успѣшно Королемъ Французскимъ, окончена была несчастно; она произвела ужасное кровопролитіе, разрушеніе городовъ и опустошеніе областей.

Такимъ же образомъ Московская война, ужасное кровопролитіе и множество бѣдствій, которыя еще не кончились, произошли отъ человѣка, подобнаго Бриссонету, Пана Юрія Мнишка, Воеводы Сендомирскаго, вознамѣрившагося изъ честолюбія и корысти поддержать и возвести на Московскій Престолъ Москвитянина, Гришку, сына Отрепьева, который обманомъ назвался Царевичемъ Московскимъ Димитріемъ Іоанновичемъ. Съ помощію лести и коварства, которыя были орудіями его дѣйствій, и Ксендза Берната Мацѣв-

vebat, za pomocą powinnego swego Xiędza Bernata Maciejowskiego, Biskupa Krakowskiego i Kardynała, który na ten czas miał wielką powagę u Króla Iegomości, do tego rzeczy przywiódł, że non obscure téy sprawie Król Jemu faworisował, iakby przez szpary na to patrząc, przeciwko zdaniu wielu przednich Senatorów, którym się to bardzo nie podobało. Doszło się tego dowodnie, wiedział i sam Pan Woiewoda Sandomirski, że ten szalbierz nie iest Dymitr; przecie jednak zaślepiony chciwością i pychą, upornie popierał tego przedsięwzięcia (działo się to roku 1604. sub exitu autumni). Zaciągnął nie mały orszak ludzi, część datkiem a naywięcey obietnicami, nadzieiami. Bawiąc ich czas nie mały koło Lwowa, z wielkim skwierkiem i uciskiem ludzi ubogich, zeszedł potém na Kijow do Siewierskiéy Ziemie.

скаго, Епископа Краковскаго и Кардинала, имѣвшаго въ то время большой вѣсъ при дворѣ Короля, онъ достигъ до того, что Король явно сталъ благопріятствовать этому дѣлу, и смотрѣлъ на оное сквозь пальцы, противъ согласія знатнѣйшихъ Сенаторовъ, не одобрявшихъ онаго. Дѣло было доказано, и самъ Панъ Воевода Сендомирскій зналъ, что сей обманщикъ не былъ Димитрій; но ослѣпленный корыстолюбіемъ и гордостію, упорно поддерживалъ это предпріятіе. (Это происходило въ 1604 году въ концѣ осени). Онъ привлекъ на свою сторону большое число людей, частію деньгами, а болѣе обѣщаніями и надеждами. Пробывъ долгое время въ окрестностяхъ Львова, и возбудивши жестокостями своими ропотъ бѣдныхъ жителей, отправился черезъ Кіевъ въ землю Сѣверскую.

Moskiewskiey Ziemie taki na ten czas był status. Borys Fedorowicz Hodunów rebus potiebatur. Człowiek ten nie z Carskiego plemienia i nie z przedniey familii, które maią w Państwie tém precederentie swe, i pilno ich przestrzegaią, iednakże nie podło się był urodził, bo i siostrę iego rodzoną, z osobliwości też iey wielkiey, za żonę wziął był Fedor syn Cara Iwana, co Borysowi niemały przystęp uczyniło do Państwa; ale nadewszystko dowcip iego, który był in omni actione humanarum rerum wielki, przedziwny. Ten i Cara Iwana z świata zgładził, przenaiąwszy Doktora iego Anglika, który Cara Iwana kurował; bo też na tém rzecz była, by go był nie poprzedził, że i sam z wielą innych przednich ludzi gardło miał dać: iako to nie nowina była Carowi Iwanowi ludzie tracić; gdyż od początku świata, tyrana ok-

Состоянie Московской земли было таково: верховная власть находилась въ рукахъ Бориса Θеодоровича Годунова. Онъ происходилъ не отъ Царской крови и не былъ потомкомъ одной изъ тѣхъ фамилiй, которыя въ семъ Государствѣ имѣютъ значительныя преимущества и тщательно ихъ поддерживаютъ; но и не изъ низкаго происхожденiя: родная сестра его, знаменитая своею красотою, сдѣлалась супругою Θеодора сына Царя Iоанна, — что приблизило его къ престолу, но наиболѣе возвысился онъ своимъ великимъ умомъ, являвшимся во всѣхъ его дѣйствiяхъ. Онъ лишилъ жизни Iоанна, подкупивъ Англiйскаго врача, который Царя Iоанна лечилъ; ибо отъ этого всё зависѣло: если бы онъ его не предупредилъ, то былъ бы казненъ съ прочими вельможами: казнь подданныхъ не была новостью для Царя Iоанна; отъ начала

rutnika podobnego sobie Car Iwan nie miał.

Gdy Car Fedor, na Państwie po Oycu usiadł, człowiek był ingenio miti, modlitwami, nabożeństwem się bawił, do sprawowania tak wielkiego Państwa experiencicy i zmysłu nie miał, Borys przez siostrę swoię, a żonę iego, Koniuszym i Namiestnikiem Włodzimierskim, który Urząd nayprzednieyszy w tém Państwie iest, a potém Prawiticlem wszystkiey ziemie, to iest Gubernatorem został.

Kniazia Mścisławskiego Mikitę Romanowicza, Kniazia Iwana Piotrowicza Szuyskiego, których był, Oyciec Car Iwan, wiedząc syna swego niedostatki, iakoby za opiekuny mu naznaczył, tych Borys per varias artes odraził, z samym tylko Szczełkanowym, który był Kanclerzem (człowiek to był mądry,

міра не было тирана подобнаго ему.

Когда Θеодоръ наслѣдовалъ Престолъ отца, и по своему кроткому и миролюбивому характеру, занимался только молитвами и слушаніемъ церковной службы, не имѣвъ ни опытности, ни способности къ управленію столь великимъ Государствомъ; то Борисъ черезъ сестру свою, супругу Царскую, былъ сдѣланъ Конюшимъ и Намѣстникомъ Владимирскимъ, (первое достоинство въ Государствѣ), а потомъ правителемъ всей земли, т. е. Губернаторомъ.

Борисъ различными происками удалилъ Князя Мстиславскаго, Никиту Романовича и Князя Ивана Петровича Шуйскаго, которыхъ отецъ назначилъ въ видѣ опекуновъ сыну своему, зная его недостатки; и остался съ однимъ только канцлеромъ Щелкаловымъ, (человѣкомъ умнымъ и находившимся въ

opiekun od Cara Iwana mianowany czwarty), z tym Borys wziął się za iedno, a imieniem Cara Fedora Szwagra swego, kierował wszystkiém Carstwem po swey woli, wszystkie drogi ad potentiam i do Carstwa sobie uściłaiąc.

A iż mu miał być na przeszkodzie Carewicz Dymitr, którego był Car Iwan spłodził Maryi Nagiey; ten chował się w Uhliczu, dziecię w dziewięć lat, przez wielką a chytrą niecnotę, postarał się Borys, że go zgubił. A iż rzecz godna pamięci, krótko wspomnę iako się to stało. Byli dway synowie Boiarscy, których zwano Mikita Koczałów, i Daniłka Bitiahowski, którzy byli clientes Borysowi, tym powiedział Borys taiemnie: że wola iest Hospodarska, aby iechali do Uhlicza, a zarzezali Dymitra Carewicza; daiąc za przyczynę, że ludzie niektórzy niespokoyni buntuią się i chcą podnieść Carewi-

числѣ четырехъ опекуновъ). Борисъ былъ съ нимъ за одно, и отъ имени Царя Ѳеодора зятя своего, управлялъ по собственному произволу всѣмъ Государствомъ, пролагая себѣ пути къ достиженію могущества и престола.

Царевичь Димитрій, сынъ Царя Іоанна, рожденный отъ Маріи Нагой, былъ препятствіемъ къ достиженію его цѣли, онъ имѣлъ 9 лѣтъ и содержался въ Угличѣ. Борисъ успѣлъ лишить его жизни посредствомъ ужаснаго и хитраго злодѣянія. Сіе происшествіе весьма достопамятно, а потому и раскажу вкратцѣ ходъ его. Двое дѣтей боярскихъ Никита Кочаловъ и Данила Битяговскій были кліентами Бориса. Борисъ объявилъ имъ тайно, что есть воля Государя, дабы они отправились въ Угличь и зарѣзали Царевича Димитрія; потому что нѣкоторые безпокойные люди бунтуютъ и желаютъ возве-

cza Dymitra, woynę, rozruch i zamieszanie w Ziemi; czemu zapobiegaiąc potrzeba, żeby Carewicz Dymitr nie był żyw. Przecie oni synowie Boiarscy, (iakoto u tego Narodu, Carska krew iest in summa veneratione) chociay to byli intimi Borysowi, trworzyli się. Rzekł im potém Borys: „przywiodę was do Hospodara,“ że to samo usłyszycie z ust iego i wprowadził ich do pokoiu Carskiego. — Samże pocichu z Carem Fedorem coś innego mowił, podobnym fortélem, iako była Messalina, Onus terrae, oszukała Klaudiusza Cesarza męża swego (tych przykładów Borys z pisma nie wiedział, bo ni czytać, ni pisać nie umiał, ale zmysłu miał dosyć, ile na złe), kazawszy inszym z pokoiu wyniść, gdy oni tylko dway synowie Boiarscy zostali, głosem począł mowić do Cara Fedora: „Niechcą mi wierzyć, com im twoiém Hospo-

сти его на престолъ, и произвесть въ Государствѣ войну, безпорядкъ, смятеніе; что для избѣжанія всего этого потребно, чтобы Царевичь Димитрій не остался въ живыхъ. Дѣти Боярскіе, (у Московитянъ Царская кровь въ величайшимъ уваженіи), хотя были приближенные къ Борису, однакожъ поколебались. Борисъ сказалъ имъ потомъ: „Я поведу васъ къ Государю, и то же самое услышите изъ устъ его.“ Онъ ввелъ ихъ въ Царскіе палаты; и тамъ, тихо разговаривая съ Царемъ Θеодоромъ о чемъ то другомъ, такою же хитростію обманулъ ихъ, какъ Мессалина, бремя земли, обманула Императора Клавдія мужа своего, (Борисъ незналъ сихъ примѣровъ изъ книгъ; ибо не умѣлъ ни читать, ни писать, но у него было довольно ума для дурнаго дѣла); онъ велѣлъ прочимъ выдти изъ комнаты, и ког-

darskiém imieniem rozkazał, powiedz im sam, że to iest wola twoia.“ Car Fedor rozumieiąc, iż o to szło, co Borys cicho z nim mówił, (na zabicie Brata, nigdy by był konsensu nie dał, i bardzo go potym żałował,) na onę instantią Borysową, rzekł do tych dwu: „uczyńcie iako wam Borys kazał.“ Iakoż iechali i uczynili. Borys przed Carem Fedorem powiedział, i tak głos rospuścił, że go kaduk popadł, i nożem który w ręku miał, sam się zarzezał. Wielkie iednak kłótnie powstały o to zabicie Dymitra. Tamże zaraz w Uhleczu onych dwóch synów Boiarskich, i trzeciego Kuratora, który przy Dymitrze był, pospólstwo zabiło; i na Moskwie, tumult był wielki. Lecz Borys rozumem swym, potencyą i pieniądzmi Carskiemi, uspokoił to i uciszył.

да остались только двое Боярскихъ дѣтей, началъ говорить въ слухъ Царю Θеодору; „они не хотятъ вѣрить тому, что я приказывалъ твоимъ Царскимъ именемъ, объяви имъ самъ что эта твоя воля.“ Царь Θеодоръ, полагая, что дѣло шло о томъ, о чемъ ему тихо говорилъ Борисъ, (онъ никогда бы не согласился на убійство брата, и послѣ весьма о томъ сожалѣлъ), на оное представленіе Бориса, сказалъ: „дѣлайте что приказалъ вамъ Борисъ.“ Такимъ образомъ, они отправились, и совершили злодѣяніе. Борисъ сказалъ Θеодору, и распустилъ слухъ, что Димитрій въ припадкѣ падучей болѣзни зарѣзался ножемъ, который держалъ въ рукѣ. Однако въ слѣдствіе этого убійства Димитрія возникли большіе раздоры; народъ въ Угличѣ тотчасъ убилъ двухъ оныхъ дѣтей Боярскихъ, и третьяго Надзирателя при Димитріѣ. Въ Мо-

A gdy iuż tak wszystkie rzeczy, których potrzebował do osiądzenia Państwa, sobie sposobił, i samego Cara Fedora, Szwagra swego otruł, i rzkomo nie chcąc specie recusantis, iakoby przymuszony prośbami ludzkiemi, na Carstwie usiadł. Wiedziało wielu ich, ile z ludzi przednich, te iego fortele i niecnoty, ale potencyi iego nie mogli się sprzeciwić; ieśli się gdzie kto ozwał, tracił, gubił. No dóm Xiążąt Szuyskich, który też w tém Państwie naymożnieyszy i nayrodowitszy był, szukał i rady i sposobów, ale mu to nie poszło: bo Borys i za Cara Fedora, i potym za swego panowania skukłał i potłumił ich. Kniazia Iwana Piotrowicza Szuyskiego, który Pskowa Królowi Stefanowi bronił, zgładził, człowiek to był

сквѣ также было великое волненіе, но Борисъ успокоилъ и усмирилъ его своимъ умомъ, властію и Царскими деньгами.

Такимъ образомъ когда всѣ дѣла, кои ему нужны были для достиженія престола, были устроены, когда онъ отравилъ и самаго Царя Ѳеодора своего зятя, то съ видомъ не желающаго и отказывающагося возсѣлъ на престолъ, какъ будто бы принужденный къ тому просьбами народа. Многіе знатные вельможи знали его коварства и злодѣянія, но немогли противиться его могуществу; ежели кто нибудь дерзко отзывался объ его поступкахъ, подвергался смерти. Князья Шуйскіе, самые сильные и знатнѣйшіе въ семъ Государствѣ, искали разныхъ средствъ для низверженія его, но тщетно; потому что Борисъ и при Царѣ Ѳеодорѣ и въ свое царствованіе старался притѣснить и обезсилить ихъ.

przedni w domu Szuyskich, i u wszystkiego Narodu Moskiewskiego wielkiey powagi; Kniazia Wasila Szuyskiego, który potym Carem był, i Kniazia Iwana, Brata iego rodzonego, do więzienia posadził; Kniazia Alexandra, tychże rodzonego brata, zabił, a uczynił by to był wszystkim, atoli tych dwóch protexit affinitas, którą miał z Kniaziem Dymitrem Szuyskim, czwartym ich bratem; bo dwie rodzone siostry Skóratowny były, iedna za Borysem, a druga za Kniaziem Dymitrem, która i tu teraz iest z mężem swoim, z tymto Kniaziem Dymitrem Szuyskim. Mimo Kniazie Szuyskie wiele innych ludzi zacnych pogubił, potracił, rozmaite przyczynki na nich wymyślaiąc; i zatém dla tego tyraństwa u wielu ludzi był w nienawiści, i przez starość i zdrowie złe (bo był hidropicus) w kontempcyi.

Онъ лишилъ жизни Князя Ивана Петровича Шуйскаго, человѣка пользовавшагося уваженіемъ всего Московскаго народа и защищавшаго Псковъ отъ Стефана Баторія; заключилъ въ темницу Князя Василія Шуйскаго, впослѣдствіи сдѣлавшагося Царемъ, и Князя Ивана его роднаго брата; умертвилъ Князя Александра, роднаго брата двухъ послѣднихъ; онъ поступилъ бы также съ Василіемъ и Иваномъ Шуйскими, если бы ихъ не спасло родство Бориса съ Княземъ Димитріемъ Шуйскимъ, четвертымъ братомъ, (изъ двухъ родныхъ сестеръ Скуратовыхъ, одна была за Борисомъ, а другая за Княземъ Димитріемъ Шуйскимъ, которая и теперь находится здѣсь съ мужемъ своимъ). Кромѣ Князей Шуйскихъ, онъ истребилъ много другихъ знатныхъ людей, выдумывая разныя обвиненія. Многіе ненавидѣли его за жестокости и презирали за

Jsto statu rerum, przyiechał Pan Woiewoda Sandomirski z Hryckiem, iak go Moskwa zowie *Rostrycha* i skoro się z nim na granicy poiawił, Czerń, pospólstwo Moskiewskie zaczęło przystawać, wedle przychylności do krwie Panów swych przyrodzonych. Temu też Hryckowi dostawało zmysłu, wymowy, śmiałości, umiał ich traktować, udaiąc się tym, czym nie był. Jęły się rzeczy po Moskiewskiem Państwie mieszać, Czernihow, Zamek Ukrainy przyiął go; oparł się był Nowogrodek*, którego bronił od Borysa niciaki Bosman**; przysłał tam był Borys woyska na odsiecz Nowogrodkowi z Kniaziem Mścisławskim, ale się temu woysku nie zdarzyło; obronił iednak Bosman

* Nowogrod Siewierski.

** T. i. *Basmanow;* odtąd w ruskim przekładzie zamiast Bosman stawić będziemy Basmanow.

старость и растроенное здоровье (онъ страдалъ водяною болѣзнію).

Въ такомъ состояніи находились дѣла, когда пріѣхалъ Воевода Сендомирскій съ Гришкою Разстригою (какъ его называютъ Москвитяне): и когда появился съ нимъ, на границѣ, то Московская чернь по привязанности къ крови своихъ законныхъ Государей, стекалась къ нему толпами. У Гришки было довольно ума, краснорѣчія и смѣлости; онъ умѣлъ обходиться со всѣми, выдавая себя за того, кѣмъ онъ не былъ. Дѣла Московскаго Государства начали приходить въ безпорядокъ; Черниговъ, замокъ Украинскій принялъ его; но Новгородокъ* защищаемый нѣкимъ Босманомъ** сопротивлялся; Борисъ послалъ войска съ Княземъ Мстиславскимъ для защиты Новгорода, посланное

* Новгородъ Сѣверскій.

** Т. е. *Басмановъ;* гдѣ встрѣтится имя Босманъ, мы будемъ замѣнять тое Басмановымъ.

Nowogrodka. Ale Putywl, nayprzednieyszy zamek w Siewierskiey Ziemi, zbuntowawszy się przeciwko Borysowi, posłał oddaiąc posłuszeństwo temu Szalbierzowi. Było kilka potrzeb na różnych mieyscach, pogromiony będąc ten szalbierz, uszedł do Putywla. A w tym na iego szczęście ingravescebat valetudo Borysa. Wysłał był woysko wielkie, nad którém przełożył Kniazia Wasila Szuyskiego, i iuż było to woysko u Kramów, (zamek tak zowią w Siewierskiey Ziemi) a w tym padła nowina, że Borys umarł. Jęło się ono woysko zaraz mieszać, Kniaź Wasil Szuyski, zwoławszy wszystkich, długo mówiąc, wywodził i ukazował imposturam tego Hrycka: był i Stryi rodzony tego Hrycka, u którego się on wychował, po zeyściu swego oyca, który z przysięgą twierdził, że na ręku swoich włożył do grobu Carewicza Dymitra. Prosił i napominał

войско хотя было разбито, однакожъ Басмановъ удержалъ Новгородокъ. Путивль главный замокъ въ землѣ Сѣверской, возмутившись противъ Бориса, сдался самозванцу. Было нѣсколько сраженій въ разныхъ мѣстахъ; пораженный обманщикъ ушелъ въ Путивль; къ счастію его, здоровье Бориса разстроилось. Онъ выслалъ большое войско подъ предводительствомъ Князя Василія Шуйскаго, которое уже приближалось къ Кромамъ, (имя замка къ Сѣверской землѣ), какъ пришло извѣстіе, что Борисъ умеръ. Въ войскѣ возникъ безпорядокъ; Князь Василій Шуйскій, собравши всѣхъ и долго говоря, доказывалъ обманъ Гришки, въ свидѣтели онъ представлялъ роднаго дядю самозванца, у коего онъ воспитывался по смерти отца, и который клятвенно увѣрялъ, что своими руками положилъ въ гробъ Ди-

ich, żeby nie skłaniali umysłów swych do tego szalbierza, ale raczey pamiętaiąc na przysięgę, którą uczynili zmarłemu Borysowi, żeby synowi iego Fedorowi Borysowiczowi wiary i przysięgi dotrzymali. Uspokoiwszy woysko, poruczył ie Kniaziowi Wasilowi Galiczynowi i Basmanowi, który dla obronienia Nowogrodka, był też w niemałey wadze; a sam Kniaż Szuyski bieżał do Moskwy, chcąc się znieść z Kniaziem Mścisławskim, i z bratem swym Kniaziem Dymitrem, i inszemi boiary, którzy byli w Stolicy, o stwierdzeniu panowania Fedora Borysowicza, i o uciszeniu tych tumultów. Woysko ono, które zostało z Galiczynem, ieśli sua sponte, ieśli też to, iako sława iest, za poduszczeniem Galiczynowem, zbuntowało się. Po zeyściu Borysowém, z onych praw tyrańskich, świeża invidia i u przednieyszych i u pospólstwa, obciążyła syna

митрія Царевича; Шуйскій просилъ и увѣщавалъ не переходить на сторону обманщика; но лучше помня присягу, данную умершему Борису, остаться вѣрнымъ и повиноваться сыну его Ѳеодору Борисовичу. Успокоивъ войско, поручилъ оное Князю Василью Голицыну и Басманову, который защитой Новгородка пріобрѣлъ большое уваженіе; а самъ отправился поспѣшно въ Москву, желая посовѣтоваться съ Княземъ Мстиславскимъ, и съ братомъ своимъ Княземъ Димитріемъ, и съ другими Боярами, бывшими въ Столицѣ, объ утвержденіи Ѳеодора Борисовича и объ укрощеніи возмущеній состоявшаго подъ предводительствомъ Голицына войска, самаго ли по себѣ или по внушенію Голицына взбунтовавшагося. Ненависть вельможъ и народа къ Борису за его жестокости, по смерти его, пала на его сына. Голицынъ

iego; atoli zaraz Galiczyn z Basmanem do Putywla do szalbierza, oddaiąc posłuszeństwo imieniem onego wszystkiego woyska. Szalbierz posłał zaraz do Moskwy, i tam sprawą nieiakiego Tatyszczewa, Fedor syn Borysów z matką swą poddanym został, a Szalbierz Panem obwołany; z Putywla i aż do Moskwy, cum summa veneratione prowadzony, tam przyszły, koronowany i wszystko Państwo Moskiewskie, posłuszeństwo mu oddało. Nie piszę tey woyny ad amussim dla przedłużenia.

Byli legatie do Króla Jego Mości i od Borysa, o ten naiazd od Pana Woiewody Sandomirskiego, i od Szalbierza, gdy iuż na Stolicy usiadł. Subtelność Moskiewską, gdy iuż wielom ludzi wiadoma, przyidzie przypomnieć. Wyprawował gońca ten to Impostor do Króla Jegomości; raili na to poselstwo

же и Басмановъ отправились въ Путивль и отъ имени всего войска изъявили повиновеніе. Самозванецъ тотчасъ отправилъ въ Москву преданныхъ ему людей. Θеодоръ, сынъ Бориса, и мать его происками какаго-то Татищева были лишены престола, а Самозванецъ былъ провозглашенъ Царемъ. Отъ Путивля до Москвы, гдѣ онъ былъ коронованъ, сопровождало его съ почестями всё Московское Государство, и присягнуло ему въ вѣрности. Я не описываю этой войны подробно, избѣгая длинноты разсказа.

Посольства къ Королю были отправляемы и отъ Бориса по случаю вторженія Воеводы Сендомирскаго, а также и отъ обманщика по возшествіи его на престолъ. Нельзя не вспомнить о хитрости Москвитянъ, уже многимъ извѣстной. Самозванецъ намѣревался отправить къ Королю посла; Князья Шуйскіе предлагали для сего ка-

Kniaziowie Szuyscy, nieiakiego Iwana Bezobrazowa, człowieka rostropnego, z którym taiemną mieli zmowę. Ten Bezobrazów rzkomo się wymawiał z tey legacyi, pretenduiąc różne przyczyny; ale Kniaż Wasil Szuyski tuż przy Szalbierzu sfukał, złaiał go; a Szalbierzowi powiadał, że nad Bezobrazowa do tey legacyi nie łacno sobie sposobnieyszego trafi; i tak nad wolą iakoby swą podiał się Bezobrazów tey legacyi.

W Krakowie Króla Jego Mości zastawszy, sprawował ten Bezobrazów legacyą, *publice*, od Szalbierza zwyczaiem zwykłym, który się zachowuie między Królmi, oznaymuiąc, że go Pan Bóg posadził na Stolicy przodków; dziękuiąc Królowi Jego Mości za chęć i życzliwość pokazaną, ofiaruiąc przyiaźń sąsiedzką: *taiemnie* zaś wskazał do P. Kanclerza Litewskiego, żeby sam mógł z nim

кого-то Ивана Безобразова, человѣка осторожнаго, съ которымъ они имѣли тайныя сношенія. Безобразовъ нарочно отказывался отъ этого посольства, представляя разныя причины, но Князь Василій Шуйскій выбранилъ его въ присутствіи самозванца, а сему послѣднему сказалъ, что не легко найдти человѣка способнѣе Безобразова къ этому посольству; и такъ Безобразовъ, какъ будто противъ воли принялъ на себя сію обязанность.

Безобразовъ заставъ Короля въ Краковѣ, исправлялъ посольство, *публично* отъ имени самозванца, по обычаю сохранившемуся между Государями, извѣщая, что онъ съ помощію Божіею возсѣлъ на престолѣ предковъ; благодаря Короля за его благосклонность и доброжелательство и предлагая сосѣдскую дружбу: *тайно* же объявилъ Канцлеру Литовскому, что желаетъ переговорить съ нимъ на единѣ;

mowić; lecz dla suspicyi i dla tey Moskwy, która z nim była, nie zdało się Królowi Jego Mości, żeby się Pan Kanclerz z nim zamykał; na tém stanęło, żeby prośby swoie cokolwiek by miał w zleceniu, Panu Gąsiewskiemu Staroście Wieliskiemu powiedział. Semotis arbitris otworzył się z tém zleceniem, które miał od Szuyskich, od Galiczynów, którzy uskarżali się żałóbliwie Królowi Jego Mości; że na nich wsadził człeka tak podłego, lekkiego, uskarżaiąc się daley na tyraństwo, na wszeteczeństwo, na zbytki iego, i że ten z żadney miary nie iest godzien mieysca tego; więc iż chcą o tém myśleć, iakoby go źnieśli, chcąc raczey do tego rzeczy wieść, żeby na tém Państwie Krolewicz Władysław panował. Ta była summa wskazania od Boiar.

Respons *publice* dany w terminach Bezobrazowi; *taiem-*

но изъ подозрѣнія, и потому, что здѣсь находились Московитяне, прибывшіе съ Безобразовымъ, не угодно было Королю, чтобы Канцлеръ удалился съ Безобразовымъ для совѣщанія; кончилось тѣмъ, что сей послѣдній долженъ былъ предложить свои просьбы, если какія нибудь были, Гонсѣвскому, старостѣ Велижскому. Когда удалились свидѣтели, то онъ открылъ порученіе данное ему отъ Шуйскихъ и Голицыныхъ, приносившихъ жалобу Королю, что онъ далъ имъ человѣка низкаго и легкомысленнаго, жалуясь далѣе на жестокость, распутство и на роскошь его, и что онъ вовсе недостоинъ занимать Московскаго престола; и такъ они думаютъ какимъ бы образомъ свергнуть его, предпочитая ему Королевича Владислава. Вотъ въ чемъ заключались порученія отъ Бояръ.

Безобразову отвѣчали *публично*, въ свое время; *тайно*

nie zaś Boiarom kazał Król Jego Mość powiedzieć; iż żałuie tego, że ten człowiek, którego Król Jego Mość za własnego Dymitra miał, na tem mieyscu usiadł, i że się tak tyrańsko a nieprzystoynie przeciwko nim obchodzi, nie zagradzaiąc im do tego drogi, żeby nie mieli o sobie radzić. Co się tyczy Królewicza Władysława, Król Jego Mość nie iest tego umysłu, żeby go miała uwodzić chciwość panowania i syna swego do takowey moderacyi chce mieć, poddaiąc to pod wolą Bożą.

Nikt, oprócz P. Kanclerza Litewskiego, przez którego to szło, o tém nie wiedział na ten czas.

To się też godzi przypomnieć: pod ten czas wyiechał był z Moskwy ieden Szwed, który od Carycy Marty, matki nieboszczyka Dymitra, przyniosł to Królowi Jego Mości, że choć w odkrytą znała się do tego Szalbierza, dla swych

же Король велѣлъ сказать Боярамъ, что онъ сожалѣетъ о томъ что этотъ человѣкъ, котораго онъ считалъ истиннымъ Димитріемъ, занялъ то мѣсто, и что обходится съ ними такъ жестоко и неприлично, а что онъ Король не препятствуетъ дѣйствовать по собственному ихъ усмотрѣнію. Чтожъ касается до Королевича Владислава, то Король не увлекается властолюбіемъ, но желаетъ, чтобы сынъ его былъ умѣренъ и предоставляетъ все дѣло Божію Промыслу.

Въ то время никто не зналъ о семъ кромѣ Канцлера Литовскаго, чрезъ котораго шло это дѣло.

Должно упомянуть, что въ то время выѣхавшій изъ Москвы Шведъ привезъ Королю Его Величеству, извѣстіе отъ Царицы Марѳы, матери покойнаго Димитрія, что Царь не есть ея сынъ, хотя она явно его признала тако-

respektów, ale że on iey synem nie iest. Miała u siebie wychowanicę Inflantkę Roznownę, którą czasu woyny Inflanckiey wzięto było dziecięciem małém, przez tę wychowanicę do tego Szweda, a przezeń chciała żeby Król Jego Mość wiedział. Co stąd pochodzi to, że ten Szalbierz Rostrycha chciał wyiąć syna iey Dymitra z grobu z Cerkwie Uhleckiey, gdzie na ten czas był pochowany, wyrzucić rzkomo to fałszywego albo domniemanego Dymitra kości, oney iako matce własnéy było to żałośno; przecież przez subtelności nieiakie zabieżała temu, że nienaruszono kości tych z grobu, które potém za panowania Szuyskiego, przeniesione są do Stolicy.

Wiedział Pan Woiewoda Sandomirski, i o tém wskazaniu matki własnego Dymitra; lecz rozumieiąc, że pewne panowanie miało bydź

вымъ, чтобы тѣмъ пріобрѣсть уваженіе къ своей особѣ. Она имѣла при себѣ воспитанницу Лифляндку Розновъ, взятую во время Лифляндской войны въ плѣнъ ребенкомъ. Марѳа чрезъ нее сообщила сію тайну Шведу, желая, чтобы отъ него узналъ Король. Этотъ поступокъ былъ слѣдствіемъ дерзости самозванца Разстриги, который хотѣлъ вынуть тѣло ея сына Димитрія изъ гроба въ Углицкой церкви, гдѣ онъ былъ погребенъ, и выбросить кости его, какъ бы ложнаго Димитрія. Какъ родной матери, ей было это прискорбно; однакожъ стараніемъ своимъ она не допустила, чтобы останки сына ея были потревожены. Въ царствованіе Шуйскаго они были перенесены въ Столицу.

Воевода Сендомирскій зналъ и объ этомъ показаніи матери истиннаго Димитрія; но полагая, что власть Самозванца непоколебима, осталъ-

tego Impostora, nie przestał swego przedsięwzięcia. Toczyła się Tragedia; wesele w Krakowie z pompą, droga do Moskwy na Kolczych, na karetach, z okrutnym orszakiem niewiast, białychgłów, wesele się odprawiło i zaraz w kilka dni Szalbierza zabito, i naszym się dostało, i wstydowi białogłowskiemu nie przepuszczono.

Kniaź Wasil Szuyski, powodem tego wszystkiego z pomocą braci swych Galiczynów i wielu innych Boiar; Kniaź Mścisławski nic wiedział o tém; bo mu nie śmieli się powierzyć. Tenże Kniaź Wasil Szuyski z pomocą tychże, którzy mu tego pomagali, trzeciego dnia Panem się uczynił, posły J. K. M., którzy na to wesele przyiechali, w Moskwie zatrzymał, Pana Woiewodę Sandomirskiego z córką iego do Iarosławia, innych do różnych zamków Moskiewskiey

ся при своемъ намѣреніи. Разыгрывалась трагедія: обрученіе происходило въ Краковѣ съ великолѣпіемъ; невѣста отправилась въ Москву съ многочисленною свитою дѣвицъ и женщинъ, въ каретахъ; свадебный пиръ кончился, и чрезъ нѣсколько дней самозванецъ былъ убитъ, и наши много потерпѣли, даже и женщины не были пощажены.

Князь Василій Шуйскій вмѣстѣ съ своими братьями, Князьями Голицыными, и многими другими Боярами былъ поводомъ всего этаго; Князь Мстиславскій объ этомъ ничего не зналъ, ибо не осмѣлились положиться на него. Этотъ же Князь Василій Шуйскій съ помощію тѣхъ же, кои ему помогали, на третій день восшелъ на престолъ Московскій, и задержавъ въ Москвѣ пословъ Короля, пріѣхавшихъ на свадьбу, отослалъ Воеводу Сендомирскаго съ дочерью въ Ярославль, а

Ziemi porozsyłał. Rozesłał i po wszystkich prowincyach Państwa Moskiewskiego odbieraiąc przysięgę; ale tak wilcze wdarcie się iego na Państwo, wielom ludzi nie było smakowite i przyiemne, iako to bywa, gdy nowego nagle fortuna wyniesie, od tych co go w równości widzieli, nie bywa bez zazdrości. Chcieli niektórzy Elekcyę wolną mieć po naszemu, zaczym potym od Szuyskiego byli karani, który spraktykowawszy sobie mir i strzelce tych, którzy się ozywali z Elekcyą, zatłumił.

Acz większa część prowincyi oddała mu przysięgę, i posłuszeństwo czyniła, iednak niektórzy nie chcieli, a osobliwie w Siewierskiey Ziemi Putywl, zamek główny, a za powodem tego zamku, inne niektóre, ani przysięgać na imie iego, ani mu posłuszni być chcieli, i z niechęci, którą przeciwko nie-

прочихъ въ разные города Московской земли. Онъ послалъ чиновниковъ для принятія присяги во всѣ области Московскаго Государства; но столь самовольное овладѣніе престоломъ не понравилось многимъ, что всегда случается; когда счастіе кого-нибудь внезапно возвыситъ, тотъ неизбѣжитъ отъ зависти тѣхъ, которые видѣли его равнымъ себѣ. Нѣкоторые желали установить свободное избраніе, подобное нашему, за что потомъ были наказаны Шуйскимъ, преклонившимъ на свою сторону народъ и стрѣльцовъ.

Хотя бо́льшая часть областей присягнула ему и повиновалась, однакожъ нѣкоторыя не хотѣли, а въ особенности въ Сѣверской землѣ Путивль, главный городъ; по примѣру его и нѣкоторые другіе не хотѣли ни присягать его имени, ниже ему повиноваться, а изъ ненависти къ Шуйскому они распусти-

mu mieli, puścili głos, że Impostor miał uciec. Ten rumor naybardziey mnożył, Kniaź Hrehory Szachowski, człowiek zacnego urodzenia i niesprośny; ten przez subtelne praktyki, przez popy udawał, że Dymitr żywie. Posłał potém Szuyski woysko do Siewierskiey Ziemi, ale ie Siewierzanie pogromili.

Długą by historyą pisać, co się działo przez nieiakiego Bołotnikowa, człowieka podłego, który rzkomo to imieniem Dymitrowym, woyska wielkie zebrawszy, pod Moskwę był podstąpił, i bardzo ciężki był Szuyskiemu; iakie bitwy, iakie oblężenia: dobywania Tuły, Kaługi i innych Zamków długoby pisać.

Rozsyłali Boiarowie Moskiewscy Szuyskiemu przeciwni, na różne mieysca, a osobliwie do Samborza pytaiąc się

ли слухъ, что самозванецъ ушелъ (1). Эти слухи наиболѣе распространялъ Князь Григорій Шаховскій, человѣкъ знатнаго происхожденія, который съ помощію священниковъ и хитрыхъ происковъ внушалъ народу, что Димитрій живъ. Шуйскій послалъ войско въ землю Сѣверскую, но Сѣверяне разбили его.

Надлежало бы написать длинную Исторію, чтобы расказать все сдѣланное нѣкіимъ Болотниковымъ, человѣкомъ низкаго происхожденія, который, какъ бы отъ имени Димитрія собравъ множество войска, подступилъ къ Москвѣ, и привелъ въ большое затрудненіе Шуйскаго, и что бы описывать всѣ битвы, осады и взятіе городовъ Тулы, Калуги и многихъ другихъ.

Бояре Московскіе, противники Шуйскаго, разослали людей по разнымъ мѣстамъ, въ особенности въ

o Dymitrze. A w tym drugi Szalbierz w Starodubie się ziawił, do pierwszego niczém (prócz tego że człowiek) nie podobny; iednakże dla wstrętu przeciwko Szuyskiemu, chwycili się radzi Siewierzanie; przymieszali się do nich Wielogłowscy z Miechowickim, potym Kniaź Roman Rożyński przyiściem swém, tym bardziey wzmogł partes tego drugiego Szalbierza; pod Bołchowem woysko Szuyskiego rozgromił, nastąpił pod Moskwę; zaczém zamki, prowincye ięły się zdawać na tego nowego Szalbierza; do tego przyszło, że ledwie kilka głównych zamków Szuyskiego się trzymało.

Widząc to Szuyski, i Boiarowie, którzy przy nim byli, strwożywszy sobą, ięli szukać sposobów, iakoby mogli ludzi naszych od Szalbierza odwieść, wypuścił posły Króla Iego Mości, i Pana

Самборъ, чтобы распрашивать о Димитріѣ. Между тѣмъ появился другой самозванецъ въ Стародубѣ, вовсе не похожій на перваго, (развѣ тѣмъ, что былъ человѣкъ), однако Сѣверяне по ненависти къ Шуйскому охотно приняли его сторону; къ нимъ присоединились еще Велегловскіе съ Мѣховицкимъ. Потомъ Князь Романъ Рожинскій своимъ прибытіемъ усилилъ партію втораго самозванца; поразивъ войско Шуйскаго при Болховѣ, онъ подступилъ къ Москвѣ, послѣ чего города и области начали сдаваться ему, такъ что наконецъ только нѣсколько главныхъ городовъ придерживались стороны Шуйскаго.

Видя это Шуйскій и Бояре, которые при немъ находились, испугались и начали искать средствъ къ отклоненію нашихъ отъ самозванца. Василій освободилъ пословъ Е. В. Короля, и Воеводу

Woiewodę Sandomirskiego, uczyniwszy z nim compacta, iakie mu się podobały, które pakta kazał im poniewolnie poprzyziądz. Przysiągł i Pan Woiewoda Sandomirski, że się nie miał z tym Szalbierzem w żadną sprawę wdawać. I tak iechali w drogę, którą iadąc mogli bydź bezpieczni od woyska tego Szalbierza; ale Pan Woiewoda Sandomirski, nie dbaiąc ani na przysięgę, którą świeżo uczynił, a tym więcey córka iego, którey bardzo się chciało carować, niekontentuiąc się tym, że od wielu ludzi wiary godnych była wiadomość, iż ten nie iest pierwszy Szalbierz, i owszem niczém do tamtego nie podobny, nie chcieli iechać tą drogą, którą Szuyski kazał prowadzić, bawili się po drodze, a potaiemnie dali znać do woyska Szalbierzowego, gdzie by ich miano przeymować. Jakoż tak się stało, że wyprawiono za nim P. Alexandra

Сендомирскаго, предписавши имъ такіе условія, какія онъ только желалъ, и повелѣлъ имъ противъ воли учинить присягу въ исполненіи оныхъ. Воевода Сендомирскій также присягнулъ, что не будетъ вступать въ сношенія съ самозванцемъ. И такъ они отправились въ путь, въ продолженіе коего могли бы быть внѣ опасности отъ войскъ самозванца; но Воевода Сендомирскій, забывъ о присягѣ только что данной имъ, а наиболѣе дочь его, весьма желавшая царствовать, не смотря на то, что многіе люди достойные вѣроятія извѣстили, что самозванецъ совсѣмъ не тотъ, который былъ прежде, и даже не походитъ на него, не хотѣли ѣхать тою дорогою, которую назначилъ имъ Шуйскій, и тайно остановившись, послали къ войску самозванца спросить, гдѣ назначатъ имъ пріемъ. И дѣйствительно случилось такъ, что по-

Zborowskiego z P. Janem Stadnickim, którzy ich doszli, Moskwy kilkaset od Szuyskiego do prowadzenia ich iedne pobili, drugie rozgromili, a P. Woiewodę Sandomirskiego z córką, P. Małagoskiego, Posła Króla Jego Mości, który tego im pomagał, i inszych co z nimi byli, do obozu swego pod Moskwę zaprowadzili. Insi zaś posłowie, którzy drogą od Szuyskiego wskazaną iechali, w cale do granic W. X. Litewskiego przybyli.

слали за нимъ Александра Зборовскаго съ Іоанномъ Стадницкимъ, которые настигнувъ ихъ, нѣсколько сотъ Русскихъ приставленныхъ Шуйскимъ для конвоя, частію убили, частію же разогнали, а Воеводу Сендомирскаго съ его дочерью, Малагоскаго, посла Е. В. Короля, помогавшаго имъ, и прочихъ съ ними находившихся отвели въ свой станъ, расположенный подъ Москвою. Прочіе же послы, ѣхавшіе дорогою, назначенною имъ Шуйскимъ, благополучно прибыли на границы Великаго Княжества Литовскаго.

O przymierzu, iakie Szuyski Posłom Króla Jego Mości, nad wolą ich kazał przysięgać, nic nie wspominam, są tego reskrypty w Kancellariy; to tylko wspomnę, że podczas tych traktatów Boiarowie Moskiewscy, umiawiaiąc się z posły Króla JE. Mości, wspominali, a mianowicie to powiadano o Kniaziu Dymitrze

О договорѣ, въ соблюденіи котораго Шуйскій велѣлъ присягать посламъ Е. В. Короля противъ воли ихъ, я не скажу ничего: бумаги о семъ хранятся въ Канцеляріи; упомяну только, что во время сихъ переговоровъ Бояре Московскіе, и между прочими самъ Князь Димитрій, родной братъ Василія Шуй-

rodzonym bracie Wasila Szuyskiego, (do czego on się potém nieznał, i owszem przed P. Hetmanem i P. Kanclerzem twierdził, i powiedział, że tego od niego nikt nie słyszał) że chcą do tego rzeczy przywieść, iż Wasyl dobrowolnie ustąpi, iżby Król JE. Mość uiął się za tę sprawę, a dał im syna swego Władysława na Państwo; gdyż rozumieli, że tym sposobem, nayrychley miało się krwi rozlanie uiąć, i Hospodarstwo Moskiewskie uspokoić i ucieszyć.

Jeszcze z drogi PP. Posłowie pisali, daiąc znać o tém Królowi JE. Mości, i potym przyiechawszy tym pilniey przekładali, i upewniali o chęciach narodu Moskiewskiego, Króla JE. Mości. A nie tylko posłowie, ale i niektóre prywatne osoby, z Moskwy przyiechawszy, P. Andrzey Stadnicki, P. Do-

скаго (въ чемъ онъ потомъ не сознался и даже въ присутствіи Гетмана и Канцлера утверждалъ и говорилъ, что этого отъ него никто не слыхалъ), условливаясь съ послами Е. В. Короля, упоминали, что хотятъ до того довести, что Василій добровольно откажется, еслибы только Король вступился въ это дѣло и далъ имъ на Царство сына своего Владислава; ибо они полагали, что такимъ образомъ скорѣе бы прекратилось кровопролитіе и водворилась бы въ Царствѣ Московскомъ тишина и спокойствіе.

Еще съ дороги Послы писали, давая знать объ этомъ Е. В. Королю, и потомъ пріѣхавши еще сильнѣе увѣряли Короля и представляли ему желанія Московскаго народа. И не одни лишь Послы, но и нѣкоторыя частныя особы, пріѣхавшія изъ Москвы, какъ-то: Андрей Стадницкій и Домарацкій,

maracki, toż co przedtém Bezobrazów, co Posłowie Króla JE. Mości, i oni twierdzili, że to od Boiar słyszeli. Przez Urzędniki przy Królu JE. Mości będące, solicytowali, incytowali, żeby Król JE. Mość, tey sprawy nie zaniedbywał.

Zaczym Królowi JE. Mości poczęła ta sprawa w głowie czwałać; communicato consilio, z obecnym na ten czas przy dworze Senatory posłał Król JE. Mość do P. Hetmana, Xiędza Firleja Referendarza Koronnego z wierzącym listem. — Pan Hetman dotąd nic a nic nie wiedział o tey sprawie, wyprawował się z woyskiem na Ukrainę, i iuż z domu był ruszył do woyska. W drodze kilka mil przed Zbarażem pogonił go X. Referendarz. Po oddaniu listu wierzącego, to wszystko co zachodziło, i co do Króla JE. Mości o tey okazyi od Państwa Moskiewskiego donoszono, przełożył mu

такъ какъ предъ тѣмъ Безобразовъ и Послы Е. В. Короля, утверждали, что они слышали это отъ Бояръ. Посредствомъ чиновниковъ, находившихся при Е. В. Королѣ, просили и побуждали Короля не оставлять сего дѣла.

Послѣ чего дѣло сіе начало сильно занимать Короля; учинивъ совѣщаніе съ находящимися въ то время при дворѣ Сенаторами, Е. В. Король послалъ къ Гетману Ксендза Фирлея Короннаго Референдарія, съ вѣрительнымъ письмомъ. Гетманъ до того времени вовсе ничего не зналъ объ этомъ дѣлѣ; онъ сбирался въ походъ на Украйну, и оставивъ уже свой домъ, отправился къ войску. На дорогѣ, за нѣсколько миль не доѣзжая до Збаража, его настигнулъ Ксендзъ Референдарій. Вручивъ вѣрительное письмо, онъ разсказалъ ему обо всемъ томъ, что произошло и что было донесено Е. В. Королю объ

dokładaiąc, iż P. P. Senatorowie przy Królu JE. Mości obecni, aby tey okazyi nie opuszczał, do pomnożenia sławy i rozszerzenia Państw Rzpltey; żądał przytém, żeby się P. Hetman o tém (swieżo zmarłym) P. Woiewodą Bracławskim, na ten czas Starostą Kamienieckim zrozumiał; do którego też list wierzący dał, żeby społem sposabiali ludzi służebne, iakoby do tego przedsięwzięcia Królowi JE. Mości chętnie pomogli. Wspomniał i to Xiądz Referendarz, że czekać seymu w długą by rzecz była poszła, a idzie o to żeby okazya nie spełzła. Więc Król JE. Mość niemieszkanie myślił się ku Lublinowi ruszyć, a potém na Kijow do Siewierskiey ziemi; żeby Pan Hetman z woyskiem w Kijowie drogę Królowi JE. Mości przechodził.

этомъ обстоятельствѣ изъ Царства Московскаго, донося притомъ, что Сенаторы, находящіеся при Е. В. Королѣ, совѣтуютъ Королю не упускать сего случая, для умноженія славы и распространенія владѣній Речи Посполитой; притомъ онъ требовалъ, чтобы Гетманъ снесся о семъ съ Воеводою Брацлавскимъ, (который не давно умеръ), бывшимъ въ то время старостою Каменецкимъ, къ коему онъ также далъ вѣрительное письмо, чтобы они вмѣстѣ собрали людей служивыхъ, и чтобы дѣятельно помогли въ семъ предпріятіи Е. В. Королю. Ксендзъ Референдарій упомянулъ и то, что долго бы дожидаться собранія Сейма, а дѣло идетъ о томъ, чтобы не упустить случая. А посему-то Е. В. Король намѣревался въ непродолжительномъ времени отправиться въ Люблинъ, а потомъ чрезъ Кіевъ въ Сѣверскую землю,

Pan Hetman iż nagle i niespodziewanie była mu ta sprawa proponowaną, o którey przed tém wzmianki żadney z nim nie czyniono, tak iednak przez X. Referendarza się deklarował; żeby życzył, iżby ta sprawa authoritate seymi prowadzoną była; iednakże byłoli by periculum in mora, będzie li to zdanie innych P. P. Senatorów, że iako sługa i Urzędnik woienny, niechce zrażać z tego chwalebnego przedsięwzięcia Króla JE. Mości, i woysko sposabiać, wszystkiemi siłami, ile możność iego zniesie, tego rad chce dopomagać. Pytał się iednak, iż ta rzecz dostatku potrzebuie, ieśliby iaki gotowy był. Powiedział X. Referendarz, iż Król JE. Mość rozumiał, iż Pan Hetman miał się o to pytać, i kazał mu powie-

изъявляя притомъ желаніе, чтобы Гетманъ съ войскомъ сошелся съ Е. В. Королемъ въ Кіевѣ.

Поелику дѣло сіе было предложено Гетману внезапно и неожиданно, безъ всякаго предварительнаго до того времени сообщенія, то онъ объявилъ Ксендзу Рефендарію, что желалъ бы, чтобы сіе дѣло было ведено съ сонзволенія Сейма; однакожь, если опасность состоитъ въ замедленіи, то не смотря на то, будетъ ли это согласно съ мнѣніемъ прочихъ Сенаторовъ, онъ какъ слуга и военный чиновникъ не хочетъ отклонять Е. В. Короля отъ сего похвальнаго предпріятія, и охотно желаетъ собирать войско и всѣми силами по возможности споспѣшествовать оному предпріятію. Однакожъ онъ спросилъ, имѣются ли въ готовности деньги; потому что это дѣло требуетъ большихъ издержекъ. Ксндзъ Референдарій сказалъ,

dzieć, że na kilka kroć sto tysięcy złotych może się Król JE. Mość zebrać. — Z tą deklaracyą odiechał X. Referendarz od P. Hetmana, iż potém nie było z tego nic, X. Biskup, snadz Krakowski, przyiechawszy do Krakowa, rozwiodł to Królowi JE. Mości, radząc, żeby tę deliberacyą na seym proponował. Myślił iuż iednak pilno o tey sprawie Król JE. Mość, pisał do Pana Hetmana list, z którym go Komornik na Klementynie w obozie został, w którym liście pisał Król JE. Mość, że tę sprawę odkłada, nieporzuca, i potém znowu P. Witowskiego przysłał do P. Hetmana, który go zastał w Kijowie. Tym dostateczniey P. Witowski, co Boiarowie Moskiewscy z nim o téy sprawie mówili, iako o chęciach swych przeciwko Królowi Iego Mości upewniali, po dostatku P. Hetmanowi przełożył, iż się iuż rzecz odkładała do sey-

что Е. В. Король предвидѣлъ, что Гетманъ будетъ о семъ спрашивать, и повелѣлъ сказать, что Е. В. Король можетъ припасти нѣсколько сотъ тысячь злотыхъ. Послѣ сего объясненія Ксендзъ Референдарій уѣхалъ отъ Гетмана. Но изъ этого ничего не воспослѣдовало; видно, что Епископъ Краковскій, пріѣхавши въ Краковъ, отклонилъ Е. В. Короля отъ этого, совѣтуя сдѣлать о семъ предложеніе на Сеймѣ. Не смотря на то, Е. В. Король думалъ о семъ дѣлѣ, и писалъ къ Гетману письмо, доставленное ему Коморникомъ Клементовскимъ въ лагерѣ. Въ письмѣ семъ Е. В. Король писалъ, что онъ дѣло сіе отсрочиваетъ, но не оставляетъ; и потомъ послалъ къ Гетману Витовскаго, заставшаго его въ Кіевѣ. Витовскій подробнѣе разсказалъ Гетману то, что говорили съ нимъ объ этомъ Московскіе Бояре, и какъ они увѣряли его въ своемъ расположеніи къ Е.

mu, który też złożony iuż był. P. Witowskiego z tym tylko samym P. Hetman odprawił, że na iego ochocie do usłużenia Królowi JE. Mości i Rzpltey w tey sprawie nie miało nic schodzić.

Nastąpiły w tym seymiki, na których po wszystkiey Koronie pochwalona iest ta expedycya do Moskwy. Na seymie iednak, oprócz że w Radzie taiemney było to proponowano i wszystkich Senatorów in frequentissimo Senatu, wyiąwszy trzech albo czterech, zgodne były sentencye, żeby Król JE. Mość tey okazyi nie puszczał. W poselskiey Izbie propozycyi ani mowy żadney o tém nie było, tylkoż tak tacite excepty do spraw prawnych tym, którzyby na służbę Króla JE. Mości byli zaciągnieni, pozwolone są.

В. Королю, и что это дѣло оставлено было на разсмотрѣніе Сейму, который уже собрался. Витовскій былъ отправленъ обратно Гетманомъ съ одними только увѣреніями въ готовности служить въ семъ дѣлѣ Е. В. Королю и Речи Посполитой.

Между тѣмъ начались Сеймики, на которыхъ во всемъ Королевствѣ была одобрена Московская экспедиція; однакожъ кромѣ того, что сіе дѣло было представлено въ тайномъ Совѣтѣ, оно предложено также было на Сеймѣ, и въ полномъ собраніи, мнѣнія всѣхъ Сенаторовъ, исключая только троихъ или четверыхъ, согласны были въ томъ, чтобы Е. В. Король не упускалъ сего случая. Въ Посольской Палатѣ не было никакого предложенія, ни рѣчи объ этомъ, и только въ молчаніи позволено было отказаться отъ гражданскихъ дѣлъ тѣмъ, которые бы были принимаемы въ

Roziezdżaiąc się z Seymu, (iako mam wiadomość) na prywatney audyencyi pytał się Pan Hetman u Króla JE. Mości, czego się spodziewać, ieśli iuż kończyć chce to przedsięwzięcie, któremi sposoby, co za ludzie, iako ich wiele, kiedy, i którą drogą. A iż roku przeszłego, zamysł był Króla JE. Mości, iść na Siewierską ziemię, rozumiał i P. Hetman, miałoli by co z tego bydź, żeby raczey tę drogę przedsięwziąść. Ponieważ Smoleńsk, zamek z dawnych czasów, a tym więcey swieżo przez Borysa, warowany, gdyby się po dobrey woli niezdał, zabawiłby i zatrudził Króla, JE. Mości. — Przedsięwzięcie na dobywanie Smoleńska wielkiegoby apparatu piechoty i strzelby potrzeba. — Siewierskie zaś zamki, iż drewniane są, równemu apparatowi, choć by się po dobrey woli zdać nie chcieli,

военную Е. В. Короля службу (2).

Въ то время когда разъѣзжались съ Сейма (какъ это мнѣ извѣстно), Гетманъ въ частной аудіенціи спрашивалъ Е. В. Короля, чего онъ долженъ ожидать, и ежели желаетъ исполнить сіе предпріятіе, то какими способами, какое имѣетъ войско, и сколько его, когда и какою дорогою идти. Поелику же въ прошедшемъ году Е. В. Король намѣревался идти чрезъ Сѣверскую землю, то Гетманъ полагалъ, что и теперь, если бы сіе намѣреніе было приведено въ исполненіе, лучше отправиться тою же дорогою; ибо Смоленскъ, древняя крѣпость, коей укрѣпленія еще болѣе усилены Борисомъ, когда бы не покорился добровольно, то остановилъ и затруднилъ бы Е. В. Короля. Таковое предпріятіе, т. е. взятіе Смоленска, требовало бы много пѣхоты и большаго снаряда ору-

musieli by otwierać. — Król JE. Mość dał P. Hetmanowi ten respons, że ieszcze i sam nie rezolwował, co z tego mą bydź; ale z drogi albo zarazem do Krakowa przyiechawszy, że mu miał oznaymić wolą swą tak z strony przedsięwzięcia tego, iako innych rzeczy do tego należących. A co się tyczy drogi, przyidzie do tego, że na Smoleńsk chce iść, gdyż mu nadzieię uczyniono, że Smoleńsk dobrowolnie chce mu się poddać, i że teraz P. Starosta Wieliski* koło tego praktykuie, któremu też iuż dla osadzenia zamku tego, przypowiedziana iest służba na kilka set człeka ieździnych i pieszych. Wspomniany był Pan Sapieha, że gdy szedł do Moskwy mimo Smoleńsk, by był chciał na Króla JE. Mości a nie na Szalbierza, ieszcze w ten czas poddałby się ten zamek. — P. Hetman to tylko wspomniał, żeby Król JE. Mość

* Gąsiewski.

дій. Сѣверскіе же города, деревянные, хотя бы и не хотѣли, принуждены бы были покориться передъ вооруженіемъ, недостаточнымъ для взятія Смоленска. Е. В. Король сказалъ въ отвѣтъ Гетману, что еще онъ самъ ни на что не рѣшился, но съ дороги, или, тотчасъ пріѣхавши въ Краковъ, объявитъ свою волю какъ касательно сего предпріятія, такъ равно и на счетъ другихъ вещей, до сего относящихся. Что же касается до дороги, кончится тѣмъ, что онъ пойдетъ на Смоленскъ; ибо его обнадеживали, что Смоленскъ добровольно хочетъ ему покориться, и что теперь объ этомъ хлопочетъ староста Велижскій,* которому уже для осады сего города обѣщано нѣсколько сотъ людей конныхъ и пѣшихъ. Было упомянуто и о Панѣ Сапѣгѣ, что когда онъ шелъ мимо Смоленска въ Москву, то еще въ

* Гонсѣвскій.

kazał się pilno pytać, żeby w tém myłka nie była.

Ż Warszawy tak odiechał Król JEgo Mość do Krakowa. A iż wiosna, i pora następowała woienna, cały post P. Hetman czekał, wyglądał rezolucyi od Króla JE. Mości obiecaney, będąc sollicitus, żeby czasu nie opuszczać i zatym confuse nic stanąć. Wonym tygodniu (3) przed wielkanocą przyiechał do P. Hetmana Komornik z listy od Króla JE. Mości; w sobie miał ten list, że Król JEgo Mość chce poprzeć tego przedsięwzięcia, posłany przytém spisek, iako wiele i iakich P. Hetman Korouny ludzi, i P. Hetman Litewski przyiąć mieli, bo taka natenczas myśl była Króla JE. Mości, że i P.

то время эта крѣпость покорилась бы ему, еслибы онъ захотѣлъ служить Е. В. Королю, а не обманщику. Гетманъ упомянулъ только о томъ, дабы Король велѣлъ тщательно развѣдать, чтобы въ этомъ не обмануться.

И такъ Е. В. Король выѣхалъ изъ Варшавы въ Краковъ. Поелику же наступала весна, время благопріятное для войны, Гетманъ дожидался съ нетерпѣніемъ весь великій постъ окончательнаго рѣшенія обѣщаннаго Е. В. Королемъ, безпокоясь о томъ, чтобы не упустить времени (благопріятнаго), и тѣмъ не испортить всего дѣла. На той недѣлѣ (3) предъ Свѣтлымъ Христовымъ Воскресеніемъ пріѣхалъ къ Гетману Коморникъ съ письмомъ отъ Короля; письмо это заключалось въ томъ; что Е. В. хочетъ поддержать это предпріятіе, при чемъ былъ посланъ списокъ, сколько и какихъ людей должны были набрать

Hetman Litewski miał tamże bydź. Czas też ruszenia się Króla JE. Mości był ogłoszony. W Krakowie cokolwiek było ludzi, nikt nie tuszył, żeby miało co bydź z tey drogi, bo oprócz samego Króla JE. Mości chęci, dostatku ani gotowości żadney, czego taka sprawa potrzebuie, nie było widać ani słychać.

Гетманъ Коронный и Гетманъ Литовскій; ибо въ то время такое намѣреніе было у Е. В. Короля, чтобы и Гетманъ Литовскій тамъ же находился. Было также назначено время выступленія Короля. Сколько ни было людей въ Краковѣ, никто не надѣялся, чтобы сбылось намѣреніе Короля отправиться въ путь; ибо было одно только желаніе Короля, но не видно и не слышно было ни о достаточномъ количествѣ денегъ, ни о малѣйшемъ приготовленіи, котораго требовало подобное предпріятіе.

Widząc P. Hetman, że tak bardzo tępo idzie ta sprawa, więc ponowy żadnéy nie było słychać, ieźli Bojarowie Moskiewscy przy tychże chęciach, przeciwko JE. Mości trwaią, ludzi żołnierskich, iazdy nie wielki poczet dosyć, a piechoty nader mało, wątpiąc zatém de eventu zrazić zaś Króla JE. Mości z tego nie podobna rzecz, bo się

Гетманъ, видя, какъ медленно шло это дѣло, и не было слышно ни о какомъ возобновленіи (увѣреній), что Московскіе Бояре остаются при томъ же расположеніи къ Е. В. Королю, и видя, что изъ людей военныхъ, конницы былъ небольшой отрядъ, пѣхоты также очень мало, хотя въ слѣдствіе сего сомнѣвался въ успѣхѣ, но откло-

iuż był i po Rzymie, i po wszystkim świecie osławił, i ogłosił; sam by był rad tego uniknął, posłał do Króla JE. Mości P. Tarnowskiego exkuzuiąc się i laty i sprawowaném zdrowiem; więc iż tam miał bydź P. Hetman Litewski, przy tak zwłaszcza małém woysku, może ieden podołać; iednak chciał sollicitam curam uczynić, iżby ten poczet żołnierzy, który Król JE. Mość mieć chce, iako nayprędzey wyprawił, tylko żeby im pieniądze dać, iako nayprędzéy, gdyż iuż czas na konia siadać. Wymówek Pana Hetmanowych nie chciał Król JE. Mość przyiąć, koniecznie chcąc, żeby służył na tę expedycyą, pieniądze obiecywał w krótkim czasie, na tę garstkę żołnierzów odesłać. Kiedy iuż za taką rezolucyą Króla JE. Mości, nielzia było iedno siadać, bo gdyby był nie

нить отъ этого Е. В. Короля было невозможно, ибо онъ объ этомъ и въ Римѣ и по всему свѣту объявилъ и разгласилъ, а самъ (Гетманъ) съ радостію желалъ бы уклониться отъ этого, онъ послалъ къ Е. В. Королю Тарновскаго, извиняясь лѣтами и изнуреннымъ здоровьемъ; тѣмъ болѣе, что тамъ долженъ находиться Гетманъ Литовскій, который при столь маломъ войскѣ и самъ одинъ можетъ управиться; что онъ однако употребитъ все стараніе, чтобы отправить, какъ можно скорѣе, тотъ отрядъ воиновъ, который Е. В. Король хочетъ имѣть, только бы выдать имъ немедленно деньги, ибо уже время садиться на коня *. Е. В. Король не хотѣлъ принять отговорокъ Гетмана, непремѣнно желая, чтобы онъ служилъ

* т. е. выступать въ походъ.

chciał iechać, żołnierz nie łacno by się był zaciągnął, i ta expedycya wszystka ledwie by była nie zaniechana: w czém upátrował, że i wielkie odium od Pana, i wielkie invidie u ludzi naraziłby się był; bo udawano by, iż z nieżyczliwości takiey okazyi, (iako na tenczas o niey rozumiano) przeszkodził Królowi JE. Mości, i Rzpltey, że gotowe rzeczy do pomnożenia sławy i rozszerzenia Państw Rzpltey, przezeń wstręt wzięły, i takby była na niego samego invidia padła. Choć tedy wiedział, iż gotowości słusznéy nie masz, i nie spodziewał się iey, więc z wiela różnych cirkumstancyi i respektów, nie miał nadzieię pożądanego skutku, tak na samę łaskę Bożą, którą cudownie zwykł pokazywać nad Królem JE. Mością, przyszło się puścić. — Pisał iednak list do Króla JE. Mości, że wymówki iego ustępuią woli i rozkazaniu

въ сей экспедицiи, и обѣщался въ скоромъ времени прислать деньги для этой горсти солдатъ. Послѣ такого рѣшенiя ничего болѣе неоставалось Гетману, какъ только садиться на коня, ибо еслибъ онъ самъ не захотѣлъ отправиться, то не легко было бы набрать солдатъ, и въ семъ случаѣ, вся эта экспедицiя едвали не была бы оставлена; тогда онъ подвергся бы и немилости Короля и сильной ненависти прочихъ; ибо могли бы выдумать, что онъ по нерасположенiю его къ этой экспедицiи (такъ въ то время объ семъ думали), помѣшалъ Е. В. Королю и Речи Посполитой; что благопрiятныя обстоятельства для умноженiя славы и распространенiя владѣнiй Речи Посполитой отъ него остались безъ пользы, и такимъ образомъ на него бы одного пала ненависть. И такъ хотя въ то время онъ зналъ, что

Króla JE. Mości, że służyć chce; ale co potrzebnego rozumiał dla przestrogi wypisał Króla JE. Mości. — Chodził ten list po rękach ludzkich, gdyż samże P. Hetman rozesłał był go kopie, niektórym przednicyszym Pp. Senatorom, Duchownym i Swieckim. Na list krótki był respons, wdzięcznie przyimuiąc ofiarowanie P. Hetmanowe i przestrogi, ażeby i żołnierza nayprędzey sposabiał, i starał się żeby po dwudziestu złotych podięli się tey służby. —

не сдѣлано надлежащихъ приготовленій (и не ожидая исполненія оныхъ), а потому по многимъ различнымъ обстоятельствамъ и причинамъ, не имѣлъ надежды на желаемый успѣхъ, то пришлось ему положиться на одну милость Божію, которая чудеснымъ образомъ не рѣдко была оказываема Е. В. Королю. Онъ однакоже писалъ письмо къ Е. В. Королю, что его отговорки уступаютъ волѣ и повелѣніямъ Е. В., что онъ желаетъ служить; но онъ высказалъ все то, въ чемъ онъ считалъ за нужное предостеречь Е. В. Короля. Письмо это ходило по рукамъ, ибо самъ Гетманъ разослалъ копіи съ онаго къ знатнѣйшимъ Панамъ Сенаторамъ, Духовнымъ и Свѣтскимъ. На письмо данъ былъ краткій отвѣтъ, въ которомъ Король благодарилъ Гетмана за предложеніе услугъ и совѣты, и требовалъ, чтобы онъ, какъ мо-

Wyiazd Króla JE. Mości z Krakowa, odkładał się drugi i trzeci raz; nikt i wtenczas tey drogi nie tuszył. — Lecz tandem wezbrał się Król JE. Mość w drogę. Wdzień przed swoim ruszeniem, pisał list do P. Hetmana, żeby mu drogę na świątki do Lublina zaiechał, tam się z nim o tém rozmówić, i o daniu pieniędzy rezolwować.

Tegoż dnia którego list do Żołkwi przyniesiono, przyszło P. Hetmanowi w drogę wyiechać; gdyż czas był bardzo ciasny. — W sobotę świąteczną, w Bełżycach zaiechał drogę Królowi JE. Mości, który tegoż dnia wiechał do Lublina. Nazaiutrz w Nie-

жно скорѣе, набиралъ солдатъ, и старался, чтобы каждый изъ нихъ согласился служить въ эту экспедицію за двадцать злотыхъ.

Выѣздъ Е. В. Короля изъ Кракова, былъ отлагаемъ въ другой и въ третій разъ, и тогда никто не надѣялся, чтобы онъ когда нибудь отправился въ дорогу. Но напослѣдокъ Е. В. Король собрался въ путь; за день передъ своимъ отъѣздомъ, писалъ къ Гетману, чтобы онъ къ Духову дню, на встрѣчу ему пріѣхалъ въ Люблинъ; что тамъ онъ хочетъ съ нимъ поговорить и окончательно постановить о выдачѣ денегъ.

Въ тотъ же день, въ который принесено письмо въ Жолкву, Гетманъ отправился въ путь; ибо время было коротко. Въ субботу передъ Духовымъ днемъ, онъ встрѣтился въ Бѣлжацахъ съ Е. В. Королемъ, который въ сей же день пріѣхалъ

dzielę świąteczną po obiedzie, na audyencyi prywatney o tém, co w liście był do Króla JE. Mości napisał, i o innych wielu rzeczach potrzebnych, przełożył Królowi JE. Mości, ukazuiąc, iako ta sprawa wielka iest, że też gotowości i dostatku wielkiego potrzebuie; ukazował osobliwie i to, że się daleko weszło w czas roku, droga daleka, żołnierz nie gotowy, pieniędzy nie brał, (4) nie może się żadną miarą, aż pod kopy ruszyć, nim granicy Moskiewskiey doydzie, iesień, zimna, które tam prędko naścigną, facultatem rei gerendae odcymą. — Przywodził przykład pradziada Króla JE. Mości Kazimierza, który maiąc bardzo wielkie woyska, społem z synem swym Władysławem Królem Czeskim, u Wrocławia sromotnie przeciwko Matyasowi stanął, nic przez co inszego, iedno że późno na woynę byli wyszli. — Wspomniał

въ Люблинъ. Въ слѣдующій день, въ Воскресеніе послѣ обѣда, на частной аудіенціи, онъ представилъ Е. В. Королю то, о чемъ писалъ къ нему въ письмѣ и о многихъ другихъ нужныхъ предметахъ, докладывая, сколь важно сіе предпріятіе, что оно требуетъ готовности и большихъ суммъ, что уже время года слишкомъ позднее, что путь далекъ, что войско неготовно, что оно неполучало жалованья (4), и не можетъ никакимъ образомъ иначе выступить какъ только около времяни жатвы, что пока оно дойдетъ до Московской границы, то осень и морозы, которые тамъ скоро настанутъ, отнимутъ возможность вести войну. Онъ приводилъ въ примѣръ Казимира прадѣда Е. В. Короля, который, имѣя весьма большое войско, совокупно съ сыномъ своимъ Владиславомъ, Королемъ Богемскимъ, посрамилъ себя сражаясь съ Матѳеемъ при Бре-

i to P. Hetman, że widział w Królu JE. Mości, gdyby res integra, dał by się był od tego odwieść (5), ale iż w daleką się osławę zaszło, wszystkiemu prawie światu ogłosiło, rezolwował się popierać, i kończyć te zawody. Po pieniądze dla żołnierza, kazał za sobą w drogę posłać; iakoż w Parcowie odebrał Brodecki na połtrzecia tysiąca Usarzów i Kozaków; i tych nie przywiózł do Lwowa, aż dosyć nie rychło z kwarcianemi społem (6).

славѣ; единственно потому, что поздно отправился на войну. Гетманъ, упомянулъ и о томъ, что онъ примѣчалъ въ Е. В. Королѣ, что Е. В можно бы было отвести отъ сего, если бы дѣло не началось (5); но такъ, какъ вѣсть объ немъ пронеслась далеко, и оно сдѣлалось извѣстнымъ почти всему свѣту, то рѣшился поддерживать и привести къ концу это предпріятіе. За деньгами для войска, Король велѣлъ послать вслѣдъ за собою; и дѣйствительно Бродецкій получилъ въ Парцовѣ жалованье на двѣ тысячи съ половиною гусаръ и казаковъ; но онъ привезъ оное во Львовъ довольно нескоро, вмѣстѣ съ кварціанными деньгами (6).

Pod tym czasem w ziemi Moskiewskiey wariatio i odmiana wielka w rzeczach się działa. Bo Szalbierz inpotenter chciał panować, ciężary nieznośne kłaść, exakcye wielkie wyciągać. Naszi zaś,

Въ это время въ землѣ Московской произошла въ дѣлахъ большая перемѣна; ибо обманщикъ хотѣлъ властвовать своевольно, налагать несносные налоги и взыскивать большія подати.

którzy przy nim byli, rospustnie żyli, zabiiaiąc, morduiąc, gwałcąc, nietylko czemu inszemu, ale i cerkwiom nie przepuszczaiąc. Zaczém nie mogąc tych zbytków wytrwać, ci, którzy iuż byli do szalbierza przystali, ięli się od niego do Szuyskiego prerzucać, dodała im tym więcey serca, Kniazia Michała Wasilowicza Szuyskiego Skopina fortuna i powodzenie przeciwko naszym, pierwey niedaleko Nowogrodka, przeciwko Kiernozickiemu, potym i pod Twerem przeciwko P. Zborowskiemu i inszym, którzy z nim byli.

Ten Szuyski Skopin w leciech młodych, bo niemiał ieno lat dwadzieścia i dwie; ale iako o nim ludzie, co go znali, powiadaią, wielkie miał dates animi et corporis, rozsądek wielki nie wedle lat; na męskim umyśle nic nie schodziło, urody bardzo grzecznéy. Będąc ten Skopin Woiewodą na Wielkim Nowog-

Наши же находившіеся при немъ жили развратно, убивая, насилуя и не щадя не только чего нибудь инаго, но и Церквей. Въ слѣдствіе этаго, тѣ, кои уже приняли сторону обманщика, не будучи въ состояніи перенести сихъ злоупотребленій, начали отъ него переходить къ Шуйскому; еще болѣе придали имъ (Русскимъ) смѣлости, счастіе и успѣхи Князя Михаила Васильевича Шуйскаго-Скопина противъ Кернозицкаго, а потомъ при Твери, противъ Зборовскаго и прочихъ бывшихъ съ нимъ.

Сей Шуйскій-Скопинъ хотя былъ молодъ, ибо, онъ былъ не болѣе какъ двадцати двухъ лѣтъ, но, какъ говорятъ люди, которые его знали, онъ былъ надѣленъ отличными дарованіями души и тѣла, великимъ разсудкомъ не по возрасту, не имѣлъ недостатка въ мужественномъ духѣ, былъ

rodzie, widząc z Moskiewskich ludzi słabe i niepewne praesidium, udał się do praktyki z Karolusem Książęciem Sudermańskim. Karolus za pieniądze z Moskwy posłane, wyprawił do niego Jakuba Pontusa i Krzysztofa Szuma, z sześcią tysięcy Niemców, Francuzów, Anglików, Szkotów, Szwedów. Temi ludźmi, maiąc też przy nich woysko Moskiewskie, iął Skopin wypierać naszych; iuż to, iako się wspomniało, Kiernozickiego, P. Zborowskiego; i acz nasi mieli dosyć siły, że mogli temu woysku dobrze odpór dać, ale dla emulacyey i niesforności, która była między Kniaziem Rożyńskim Hetmanem tego woyska, które stało pod stolicą, a między P. Janem Sapiehą, który z częścią woyska stał pod Monastyrem Troickim niemogli ładu między sobą naleść. J tak ich niezgodą rosły rzeczy i sława Skopinowa, że co Moskwa Stolica była w wielkim

прекрасной наружности; сейто Скопинъ, будучи Воеводою Великаго Новгорода, видя, что въ Московскихъ людяхъ слабая и невѣрная защита, прибѣгнулъ къ переговорамъ съ Карломъ Княземъ Судерманскимъ. Карлъ, за деньги присланные ему изъ Москвы, отправилъ къ нему Якова Понтуса и Христофора Шума, съ шестью тысячами Нѣмцевъ, Французовъ, Англичанъ, Шотландцевъ и Шведовъ. Съ этими людьми и присоединеннымъ къ нимъ Московскимъ войскомъ, Скопинъ началъ вытѣснять нашихъ, какъ уже было упомянуто, Кернозицкаго и Зборовскаго; и хотя наши имѣли довольно силы, такъ, что удобно могли бы противустать сему войску, но имъ недоставало должнаго устройства, по причинѣ зависти и вражды между Княземъ Рожинскимъ, Гетманомъ того войска, которое стояло подъ столицею

ścisku i głodzie, z następowaniem Skopina, odległe żywności poczęto dodawać z Riazani. Przed nastąpieniem Skopinowém była beczka żyta, (jako cztery korce krakowskie:) po kilku dwudziestu złotych; nawieziono tak wiele, że po trzech złotych ją przedawano (7).

Ten był status w Moskwie, kiedy się Król JE. Mość z Wilna ku Orszy ruszył. P. Hetman w Wilnie niebywając, z Brześcia na Słonim prosto ku Mińsku puścił się; z dziesięć dni czekał pod miastem, zaczém tam Król JE. Mość przyiechał. Tamże zaraz na prywatnej audiencyi pytał się,

и Яномъ Сапѣгою, который съ отдѣломъ войска стоялъ подъ Троицкимъ монастыремъ. Такимъ образомъ отъ ихъ несогласія возрастали успѣхи и слава Скопина, и какъ Москва прежде находилась въ стѣсненныхъ обстоятельствахъ и терпѣла голодъ, такъ съ приближеніемъ Скопина, начали подвозить изъ Рязани съѣстные припасы. До прибытія Скопина бочка ржи (равняющаяся четыремъ Краковскимъ корцамъ) продавалась слишкомъ по двадцати злотыхъ; теперьже, такъ много оной было привезено, что бочка продавалась по три золотыхъ (7).

Таково было состояніе Москвы, когда Е. В. Король изъ Вильны отправился въ Оршу. Гетманъ не побывавъ въ Вильнѣ, изъ Бреста чрезъ Слонимъ направилъ путь къ Минску; съ десять дней онъ стоялъ подъ городомъ, послѣ чего пріѣхалъ туда Е. В. Король. Тамъ же тот-

quibus fundamentis innititur Król JE. Mość z strony tego przedsięwzięcia; są li od Boiar iakie swieże sygnifikacye chęci ofiarowanych; co się wie o Smoleńsku, i o inszych potrzebnych rzeczach. Którzy otuchę Królowi JE. Mości czynili, tym go zabawiali: póki zdaleka, że Boiarom trudno się ozywać; ale skoro się osłyszą, że Król JE. Mość w Moskiewskich iuż granicach, że w tenczas mieli się otworzyć z chęciami i affektami dobrémi przeciwko Królowi JE. Mości.

Listy tamże do Mińska przyszły od P. Starosty Wieliskiego, który instabat, żeby co prędzej nastepować, w Moskwie zamieszanie, zwątlone rzeczy, że okazya coraz tym większa się otwiera, że Skopin zwiodł ludzi ze Smoleńska, zaczém nadzieja, że Smoleńsk, niemaiąc ludzi

часъ на частной аудіенціи (Гетманъ) спрашивалъ Е. В. Короля, на чемъ основывается Е. В. въ семъ предпріятіи, есть ли какія нибудь отъ Бояръ новыя подтвержденія (прежде) изъявленныхъ желаній, что извѣстно о Смоленскѣ и о другихъ нужныхъ предметахъ. Тѣ, кои обнадеживали Короля, говорили, что, пока Е. В. находится далеко, то Боярамъ трудно отзываться въ его пользу, но когда услышатъ, что Король уже въ Московскихъ границахъ, то они обнаружатъ свои желанія и хорошія расположенія къ Е. В. Королю.

Туда же въ Минскъ пришли письма отъ Старосты Велижскаго, который настаивалъ, чтобы какъ можно скорѣе отправиться, что въ Москвѣ дѣла разстроены, что открывается еще удобнѣйшій случай, ибо Скопинъ вывелъ войско изъ Смоленска, а потому есть надеж-

do obrony, żda się. Król JE. Mość, jako się z miejsca ruszył, nigdzie dwóch nocy na iedném mieyscu nieodpoczywał; i u Mińska także nie bawiąc, przenocowawszy tylko, na Borysow ku Orszy pospiesznie, w niektórych ze dwu ieden nocleg czyniąc, poszedł. Oprócz P. Stadnickiego Stanisława Kastelana Przemyskiego ludzi, który miał Węgrów naywięcey, dosyć rospustnych a swawolnych a roty Pana Hetmanowey, nikogo niebyło ieszcze na przedzie: gdyż czas na żołnierze był ciasny, nie rychło pieniądze brali, niemogli się tak prędko wyprawić, a droga daleka, śpieszyli iednak, iak mogli, naybardziey zagrzewał ich Pan Hetman, częstemi uniwersałami zasyłaiąc po gościńcach, że iuż Król JE. Mość na przedzie, że się czas i pora woienna schyla.

да, что Смоленскъ, неимѣя людей для обороны, покорится. Е. В. Король двинувшись съ мѣста нигдѣ не проводилъ двухъ ночей; и въ Минскѣ также не мѣшкая, переночевавъ только, поспѣшно чрезъ Борисовъ, пошелъ къ Оршѣ, въ нѣкоторыхъ мѣстахъ соединяя два ноглега (перехода) въ одинъ. Кромѣ людей Станислава Стадницкаго Кастелана Пршемыскаго, у котораго наиболѣе было Венгровъ, довольно распутныхъ и своевольныхъ и одной роты Гетмана, никого другаго не было впереди, ибо время для собранія солдатъ было трудное, нескоро получали деньги и немогли такъ скоро отправляться, а путь былъ далекъ; однакожъ по возможности спѣшили, наиболѣе побуждалъ ихъ Гетманъ, разсылая по трактамъ частыя объявленія, что Е. В. Король уже впереди и что военное время проходитъ.

W Orszy P. Kanclerz Litewski osobliwie sollicytował, żeby iako nayprędzey ku Smoleńsku następować. Nadeszli byli iuż iego ludzie, których był na służbę Króla JE. Mości kilkaset wywiódł, i roty też niektóre; i zatym też urgebat, żeby się Król JE. Mość w Orszy niebawił. (8) Bo acz na list, który Podstarości Orszański pisał do Smoleńska, daiąc znać o tém, że Król JE. Mość idzie, nieodpisywaią; iednakże iż nad Moskiewski zwyczay, posłańca, który z listem ieździł, ludzko traktowano, nadzieia była czyniona, że ludzie woienni zeszli, i że Smoleńsk miał się poddać. Zaczym tym pilniey nieczekaiąc ludzi, którzy nadchodzili, ruszył się Król JE. Mość z Orszy. P. Kanclerz z oną swoią rotą, kilkaset człeka iazdy i piechoty poszedł przodem, coraz częstsze kartki pisał do P. Hetmana, żeby co prędzey następować, okazyi dostania Smo-

Въ Оршѣ Канцлеръ Литовскій въ особенности побуждалъ, какъ можно скорѣе, отправиться къ Смоленску. — Уже подоспѣли его люди въ числѣ нѣсколькихъ сотъ, коихъ онъ привелъ на службу къ Е. В. Королю и нѣкоторыя другія роты; по этому настаивалъ, чтобы Король долго неоставался въ Оршѣ. (8) Ибо хотя не отвѣчали на письмо, которое Оршанскій Подстароста писалъ въ Смоленскъ, давая знать, что Е. В. Король идетъ; но такъ какъ вопреки Московскимъ обычаямъ, посланный съ письмомъ былъ принятъ хорошо, то надѣялись, что военные люди вышли изъ Смоленска и что Смоленскъ долженъ былъ сдаться. Въ слѣдствіе сего, поспѣшно, недожидаясь людей, которые подоспѣвали, Е. В. Король двинулся изъ Орши. Канцлеръ съ своею ротою и съ нѣсколькими стами человѣкъ конницы и

leńska nie opuszczać; ponieważ ludzie, którzy zamku mieli bronić, zeszli. Bardzo się ta festynacya nie podobała P. Hetmanowi i P. Woiewodzie Bracławskiemu, który był w Orszy Królowi JE. Mości zaiechał. A isz coraz daley się P. Kanclerz umykał, Pana Przemyskiego za nim puściwszy, musieliśmy wszyscy postępować.

W dzień S. Michała* P. Kanclerz i P. Przemyski postąpili pod zamek, ostrzegaiąc, żeby ich co niebespiecznego niepotkało; z temi którzy byli przy P. Hetmanie rotami, stanął i on nazaiutrz pod Smoleńskiem. Król JE. Mość poczekawszy roty P. Woiewody Bracławskiego, i innych niektórych, trzeciego dnia

* 1609 29 roku, Wrzesnia, now. styl.

пѣхоты шелъ впереди; онъ писалъ частыя записки къ Гетману, чтобы какъ можно скорѣе поспѣвать за нимъ и нетерять случая завладѣть Смоленскомъ, потому что люди, которые должны были защищать сію крѣпость, удалились изъ нее. Эта поспѣшность очень не нравилась Гетману и Воеводѣ Брацлавскому, который встрѣтился съ Е. В. Королемъ въ Оршѣ. Но такъ какъ Канцлеръ подвигался все далѣе и далѣе, то отправивъ за нимъ вслѣдъ Перемышьскаго, и мы должны были всѣ итти за нимъ.

Въ день Св. Михаила* Канцлеръ и Перемышльскій подступили подъ крѣпость, остерегаясь, чтобы имъ не подвергнуться какой нибудь опасности; Гетманъ съ тѣми ротами, которыя находились при немъ, сталъ на другой день подъ Смоленскомъ. Е. В. Король дождавшись роты Воеводы Брац-

* 1609 года, 29 Сентября, нов. стил.

potym w oboz, insze niektóre roty potym w tydzień, we dwie, we trzy niedziele, przyszły.

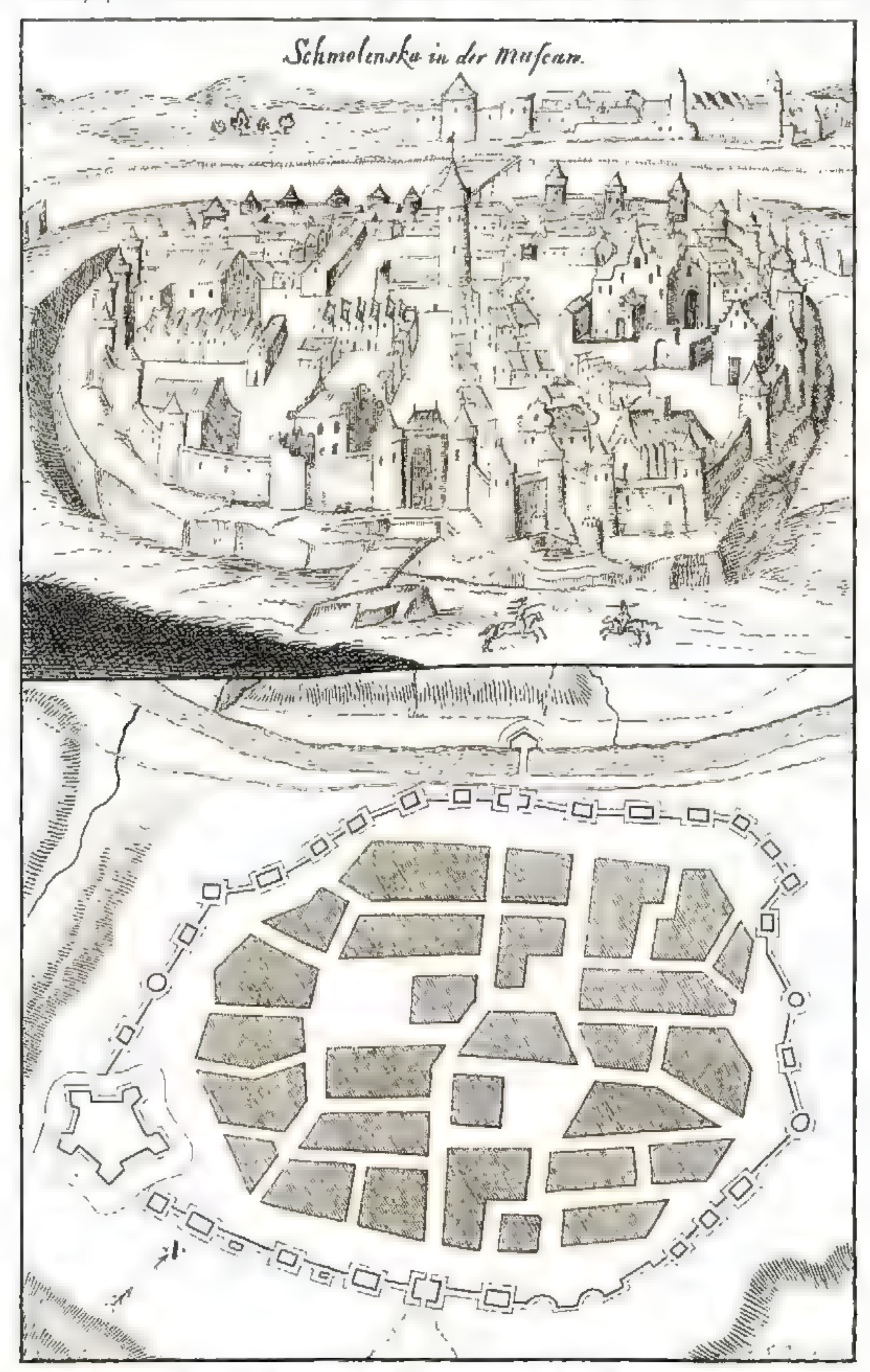
Położenie zamku Smoleńskiego, siła ich opisało, wymalowało, ia krótko o tém. Atoli na pozor dosyć iest obszerny; cirkumferencya koło murów, rozumiem, że iest przez ośm tysięcy łokci, mniey albo więcey, z osobna zaś ambitus wież; bram siła; ale wież i bram w około iest trzydzieści i osiem; a między wieżami iest ściany po stukilkadziesiąt łokci muru. Zamek Smoleński ma fundament na dziesięć łokci, na górze z obsadem, łokciem może mniey być, wysokość muru, iako można miarkować oczyma, blisko łokci trzydziestu.

лавскаго и нѣкоторыхъ другихъ, на третій день потомъ прибылъ въ лагерь; черезъ недѣлю, двѣ или три пришло еще нѣсколько другихъ ротъ.

Многіе описали и начертали положеніе крѣпости Смоленской, я кратко скажу объ этомъ. Снаружи она кажется довольно обширна; окружность ея стѣнъ полагаю до восьми тысячь локтей, болѣе или менѣе; окружность же башенъ особенно должна считаться; воротъ множество; вокругъ крѣпости, башенъ и воротъ тридцать восемь, а между башнями находится стѣны длиною во сто и нѣсколько десятковъ локтей. Стѣны Смоленской крѣпости имѣютъ толстоты въ основаніи, десять локтей, въ верху же съ обсадомъ* можетъ быть однимъ локтемъ менѣе; вышина стѣны какъ можно заключить на глазомѣръ, около тридцати локтей.

* Вѣроятно зубцы между коими бойницы.

ВИДЪ СМОЛЕНСКА ВЪ НАЧАЛѢ XVII ВѢКА.

ПЛАНЪ СМОЛЕНСКА ВЪ НАЧАЛѢ XVII ВѢКА.

Posyłaliśmy zrazu listy, do poddania zamku chcąc ich przywieść, ale to było darmo; bo Michayło Borysowicz Szein, który tam był Woiewoda, w rokowanie i w rozmowy wdawać się niechciał. Prawda to była, że Boiarów i Strzelców Smoleńskich, wyszło było do woyska Skopinowego niemało z Kniaziem Jakóbem Boratyńskim, i strzelców Smoleńskich kilkaset zostawił był Boratyński na Białey, a z Boiary przyłączył się do woyska Skopinowego pod Torżkiem tam, gdzie Skopin naypierwszą miał z P. Zborowkim (szczęśliwą naszym) potrzebę. Jednakże zostało było i na Smoleńsku niemało Strzelców także i Boiar. In summa popisowych ludzi rozmaitych, starych i młodych było tam, jak się potym ukazało, przez dwakroć sto tysięcy. Przeszedł był ieden łotrzyk z Mochylowa, z Orszy li, który im powiedział, że

Сперьва мы посылали письма желая ихъ склонить къ сдачѣ замка; но это было напрасно; потому что Михаилъ Борисовичь Шеинъ, тамошній Воевода, нехотѣлъ входить съ нами въ переговоры и совѣщанія; правда, что не мало Бояръ и Стрѣльцовъ вышло съ Княземъ Яковомъ Борятинскимъ къ войску Скопина и что Борятинскій, оставивъ въ Бѣлой нѣсколько сотъ Смоленскихъ стрѣльцовъ, съ Боярами присоединился къ войску Скопина, подъ Торжкомъ, тамъ, гдѣ Скопинъ имѣлъ съ Зборовскимъ первое (счастливое для нашихъ) сраженіе. Но несмотря на то въ Смоленскѣ осталось также не малое число Стрѣльцовъ и Бояръ. Всего же по переписи было тамъ разныхъ людей старыхъ и молодыхъ, какъ оказалось послѣ, болѣе двухъ сотъ тысячъ. Перешелъ въ Смоленскъ негодяй одинъ перемѣтчикъ изъ Могилева или

przy Królu JE. Mości nie masz ośmiu tysięcy woyska. Mówili między sobą, nas iest lepiey niżli do czterdziestu tysięcy godnych do boiu, i my wynidźmy a pobiyimy ich. Powiadali to nam ci, którzy się potym do nas z zamku przedawali. Ufaiąc tedy tey dużości murów, gotowości i apparatowi, który niemały był; dział do trzechset, oprócz inszej strzelby, prochów, kul dostatek, żywności gwałt, niechcieli się oblężeni wdać w żadne traktaty.

Zwiodł P. Hetman Consilium, za wiadomością Króla JE. Mości; byli Senatorowie wszyscy, co ich było w obozie, wokowano do tego, kto iedno mógł co rozumieć około dobywania zamków. Było kilku przy piechocie Niemieckiey, którą był P. Starosta

изъ Орши, который сказалъ имъ, что при Е. В. Королѣ нѣтъ восьми тысячь войска. Они говорили между собою: у насъ есть болѣе нежели сорокъ тысячь способныхъ къ бою, выступимъ и поразимъ ихъ. Это пересказывали намъ тѣ, которые въ послѣдствіи переходили къ намъ изъ крѣпости. Полагаясь на сію крѣпость стѣнъ, приготовленія и военные снаряды, которые были не малы; на триста почти пушекъ, кромѣ другихъ орудій; достаточное количество пороха, ядеръ и множество съѣстныхъ припасовъ, осажденные не хотѣли входить ни въ какіе переговоры.

Гетманъ созвалъ совѣтъ, по соизволенію Е. В. Короля; на немъ присудствовали всѣ Сенаторы, сколько ихъ было въ станѣ; спрашивали мнѣнія всякаго, кто только могъ понимать что нибудь, какимъ образомъ брать крѣпости. Въ Нѣмецкой пѣхотѣ,

Pucki przyprowadził, cudzoziemców, którzy czynili professyą, że się mieli z tym dobrze rozumieć. Był ieden stary Kolonel Szkot, który spytany o sentencyą długo mówił, że to źwierzyniec, nie zamek, że go łacno wziąść; drudzy niektórzy także pytani, lada błazeństwy tuszyli go otworzyć. Niekonkluduiąc nic, żeby serca ludzie nietracili, tuszył i P. Hetman palam dobrze, privatim Królowi JE. Mości powiedział: że ta stzelba, którą ma, muru tak miąższego wedle potrzeby nieotworzy; na petardy i podkopy, co niektórzy radzili, żeby się nie spuszczał, te fortele na ukradkę tylko idą, tu nieprzyiaciel się ostrzegł, nic mu temi fortelami nieuczynim. Za czym Króla JE. Mości przestrzegał, żeby się na tém niesadził, a inszą raczey radę przedsięwziął. Król JE. Mość będąc persuasus od niektórych, że fortele mogą dobry

которую привелъ Староста Пуцкій, было нѣсколько иностранцевъ, которые почитали себя свѣдущими въ этомъ дѣлѣ. Былъ одинъ старый Полковникъ родомъ Шотландецъ, который вопрошенный о мнѣніи, долго говорилъ утверждая что это звѣринецъ, а не крѣпость, что легко взять его; нѣкоторые вопрошенные надѣялись взять его кое-какими хитростями. Не заключая ничего рѣшительнаго, и Гетманъ явно обнадеживалъ для того, чтобы люди не теряли духа; на единѣ Королю сказалъ, что огнестрѣльный снарядъ, у него находящійся не въ состояніи опрокинуть столь толстой стѣны, чтобы онъ не надѣялся на петарды и подкопы, какъ нѣкоторые совѣтовали; эти хитрости удаются только тогда, когда есть возможность употребить оныя украдкою; здѣсь же непріятель взялъ предосторожности, и мы ни чего не сдѣ-

uczynić effekt, koniecznie kazał ich probować.

Przyszło tedy do tego, że woysko porządnie sprawiwszy, przypuściliśmy z petardami do dwóch bram. P. Waiher Starosta Pucki do Kopyczyńskiéy, gdzie żaden się effekt nie stał; a P. Nowodworski do Abrahamowskiey. Przed bramami pobudował był od pola nieprzyiaciel zręby, właśnie iako komory iakie, tak, iż przez te zręby nie było przystępu, chyba w około podle muru ciasną uliczką, co chłop mogł wyniść i konia wywieść. Przyszedłszy ku onemu zrębowi przyszło P. Nowodworskiemu z petardą iść oną uliczką, i to

лаемъ ему этими хитростями. Послѣ чего онъ предостерегалъ Е. В. Короля, чтобы онъ не полагался на это, и чтобы лучше послѣдовалъ иному совѣту. Король будучи убѣжденъ нѣкоторыми особами, что хитрости могутъ произвести хорошій успѣхъ, приказалъ непремѣнно оныя испытать.

Такимъ образомъ дѣло дошло до того, что устроивъ войско въ порядокъ, мы сдѣлали приступъ съ петардами къ двумъ воротамъ. Панъ Вайгеръ староста Пуцкій къ Копычинскимъ (Копытинскимъ), но это осталось безъ успѣха, а Новодворскій къ Авраамовскимъ. Передъ воротами къ полю, непріятель построилъ срубы, на подобіе избъ, такъ что за сими срубами не было прямаго прохода, но должно было обходить кругомъ подлѣ стѣны, небольшимъ тѣснымъ закоулкомъ, которымъ могъ только пройти одинъ человѣкъ и провести лошадь. Дошедши

schylaiąc się dla strzelby niższey, która w murze była. Przysadził petard do pierwszey, i drugi do wtórey bramy, wysadził ie obie, ale iż jako przy takiey sprawie huk był wielki, strzelba gęsta i z dział i z różney strzelby, niewiedzieliśmy, ieśli petardy iaki effekt uczynili, bo widzieć się bramy nie mogło dla onego zrębu, który ią zasłaniał. Zaczym ci którzy byli na przedzie, w oną ciasną uliczkę, niewiedząc, co się tam dzieje, nie poszli, a nadewszystko, iż się było umówiło z P. Nowodworskim ieśli petardy effekt uczynią, iżby trębacze, którzy przy nim byli, trąbieniem znak dali. (9) Lecz ci trębacze Króla JE. Mości, których był dla tego z sobą pobrał, w owym tumulcie gdzieś się zapodzieli. Znak się nie dał ludziom, i tak rozumieiąc iazda, że trąby niesłychać, iż petardy nieuczynili skutku, odeszli nazad: bo

до этаго сруба, пришлось Новодворскому съ петардою идти этимъ узкимъ заулкомъ, и то наклоняясь, по причинѣ орудій находившихся внизу стѣны. Онъ привинтилъ петарду къ первымъ, другую ко вторымъ воротамъ, и выломилъ тѣ и другія; но такъ какъ при этомъ дѣйствіи происходилъ большой трескъ, частая пальба изъ пушекъ и изъ другаго огнестрѣльнаго оружія, то мы не знали, произвели ли петарды какое нибудь дѣйствіе; ибо не возможно было видѣть воротъ за вышеупомянутымъ срубомъ, закрывавшимъ ихъ. По этому тѣ которые были впереди, не пошли въ тотъ узкой заулокъ, не зная что тамъ происходило, а болѣе потому, что условились съ Новодворскимъ, дабы трубачи находившіеся при немъ подали сигналъ трубами, тогда когда петарды произведутъ дѣйствіе. (9) Но трубачи Е. В. Короля

piechota Królewska, która była u bramy, iuż też była od niego odstąpiła.

Taki był skutek wielkiey oney nadziei petardów. Nie wielka iednak szkoda w ludziach stała się; to się działo przed rozświtem, ieszcze nie było widzieć, in intentum strzelaiąc, dwudziestu więcey człeka nas to niekosztowało.

Potém zdało się Królowi JE. Mości, żeby strzelbę do muru przystawić; więc minami albo podkopy probować. (10) Radził P. Hetman, żeby tego zaniechać, ponieważ to effektu żadnego nieuczyni,

которыхъ Новодворскій для сего взялъ съ собою, при всеобщемъ смятеніи неизвѣстно куда дѣвались. Сигналъ не былъ поданъ войску; такимъ образомъ конница, полагая что петарды не произвели дѣйствія, ибо неслышала трубнаго звука, отступила; такъ же и Королевская пѣхота, которая была уже у воротъ, отступила отъ нихъ.

Таково было слѣдствіе большой надежды на петарды; однако потеря въ людяхъ была не велика; это происходило до разсвѣта, еще не было видно; а какъ непріятель стрѣлялъ тогда, когда мы уже были къ сему приготовлены, то по этому и потеряли мы не болѣе двадцати человѣкъ.

Послѣ сего Е. В. Королю заблагоразсудилось придвинуть къ стѣнѣ орудія; а послѣ испытать дѣйствіе минъ или подкоповъ. (10) Гетманъ совѣтывалъ не употреблять оныхъ, ибо зналъ

deklarował się, nie będzie-li mogło być inaczey, a roskaże Król JE. Mość, że prace i niebezpieczeństwa litować przytém nie będzie. Ale że za rzecz niepotrzebną, co i skutkiem się potém ukazało, rozumiał, żeby te działa miały według potrzeby mur otworzyć; a tym mniey o podkopach, żeby iaki effekt uczynić miały, żadney nadziei niemasz; gdyż nieprzyiaciel dobrze się na nie przygotował: bo iuż od iednego, który się z zamku przedał, wiedziało się, że nieprzyiaciel w około muru od pola pod ziemię, podle samego fundamentu poczynił słuchy; zaczym iuż był przezpieczen od tego nieprzezpieczeństwa.

Radził raczey, ponieważ woyska mamy tyle, bo też prawie w ten czas przybył z Kozakami Zaporoskiemi

что онъ не произведутъ никакого дѣйствія; онъ представлялъ, нельзя ли поступить иначе, а ежели только повелитъ Е. В. Король, то при этомъ не пощадитъ трудовъ и неустрашится опасности. Громить же стѣны этими орудіями для сдѣланія такого пролома, въ какомъ предстояла надобность, почиталъ онъ безполезнымъ, что въ послѣдствіи оказалось и на самомъ дѣлѣ; на успѣшное дѣйствіе подкоповъ еще менѣе было надежды, ибо непріятель принялъ нужныя противъ этого предосторожности; отъ одного переметчика изъ крѣпости узнали мы, что непріятель вокругъ стѣнъ, со стороны поля подъ землею, подлѣ самаго фундамента, учредилъ слухи и симъ предостерегся отъ опасности.

Такъ какъ у насъ было много войска, ибо почти въ это же самое время прибылъ Олевченко(11) съ Запорожски-

Olewczenko (11), których było do 30,000, przeto osadziwszy Smoleńsk fortami, iżbyśmy szli ku stolicy do głowy. Tam w świeżym razie za postrachem, mogłaby się poddać okazia, że i ci Boiarowie, którzy przedtém chęci swe Królowi JE. Mości ofiarowali, za zbliżeniem się Króla JE. Mości, ozwaliby się a od tych Boiar, którzy byli przy Szalbierzu, a było ich nie mało i zacnych ludzi, (12) gotowi przeciwko Królowi JE. Mości chęci, mieliśmy dostateczną wiadomość. Patrzało się na to, że zabawiwszy pod Smoleńskiem, zaydzie się i wczas długi, i w koszt zatym wielki, którego na początku iuż nam nie bardzo stawało. Odeyściu od zamku, kiedy go osadziwszy odeydziem, sromoty nie będzie żadney. Dawał i przykład, iakośmy uczynili byli z Soczawą, pod którą przyszedłszy, gdyśmy się byli osądzili, że dział do tłucze-

ми Казаками, коихъ было до 30,000, то Гетманъ совѣтовалъ лучше окруживъ Смоленскъ укрѣпленіями, идти къ Столицѣ, какъ къ главѣ Государства. Тамъ при внезапномъ нападеніи, посреди страха, могъ бы представиться благопріятный случай, что и тѣ Бояре, которые предъ симъ предложили Е. В. Королю свои желанія, съ приближеніемъ Короля, отозвались бы въ пользу Е. В. Что же касается до тѣхъ Бояръ, которые были при обманщикѣ, то мы имѣли достаточное отъ нихъ извѣстіе о готовности ихъ предаться къ Е. В. Королю (12). Сихъ послѣднихъ Бояръ находилось не мало и при томъ людей знатныхъ. Обращалось вниманіе на то, что пребываніе подъ Смоленскомъ требуетъ много времени и большихъ издержекъ, для которыхъ при самомъ началѣ намъ уже не слишкомъ доставило денегъ. От-

nia muru niemamy, widząc iaka była potęga w zamku, osadziliśmy ludźmi, fort także postawiwszy, że i wychodzić z zamku nasi im niedali, i drogę posłańcom, kupcom, i innym przybyłym, mieliśmy za sobą wolną. Taż racya i tu by nam służyła; bo we trzech fortach zostawiwszy kilkanaście set człowieka, wychylić się ze Smoleńska nikomu niedadzą. Bo w Smoleńsku ludzi do bronienia murów było dosyć, ale do pola niemieli nic takich ludzi, których by wypuszczać mogli. Zaczym droga przechodzącym za woyskiem będzie przezpieczna.

ступленіемъ отъ Смоленска, когда мы оставимъ его въ осадѣ, не сдѣлаемъ себѣ безчестія. Гетманъ приводилъ въ примѣръ, какимъ образомъ мы поступили съ Сочавою; подступивъ подъ этотъ городъ, и видя, что у насъ нѣтъ орудій для пролома стѣнъ, а сила была въ городѣ велика, мы окружили оной войскомъ, и сдѣлали укрѣпленія такъ, что наши не дали непріятелю выходить изъ крѣпости, а за собою имѣли свободный проходъ для гонцовъ, купцовъ и другихъ проѣзжающихъ. Этотъ предлогъ и здѣсь бы намъ могъ служить, ибо ежели мы оставимъ въ трехъ укрѣпленіяхъ, нѣсколько сотъ человѣкъ, то они воспрепятствуютъ выходу изъ Смоленска. Въ Смоленскѣ для защиты стѣнъ, людей было довольно, но у нихъ вовсе не было такого войска, которое бы они могли вывести въ поле. По этому для прохо-

Zrazu podobało się to było Królowi JE. Mości, iakoż częstokroć wspominał, żałuiąc, że tak nie uczynił. Czyniono mu otuchę, że strzelbą albo podkopy miał wziąść Smoleńsk, ale ta nadzieia iako się wyżey wspomniało, wniwecz poszła.

Kiedyśmy się iuż w czas zawiedli, działa a naydzielnieysze, kilkakroć iedno z nich strzelawszy, popsuły się, piechota w szańcach, iedna pochorzała, insza się porozbiegała, niektórych też pobito, poraniono.

(13) Przypominał po niemało razów P. Hetman Królowi JE. Mości, chce-li tego zamku dostać, że nam potężney strzelby i piechoty, (których bardzo o male:) więcey potrzeba. Przypominał, żeby posłał i po rzemieślnika, iżby te działa popsowane przelać. Ale z strony przyczynienia pie-

дящихъ позади войска, путь будетъ безопасенъ.

Сначала это предложеніе понравилось Е. В. Королю и онъ часто вспоминалъ, сожалѣя, что такъ не сдѣлалъ. Его обнадеживали, что можно взять Смоленскъ дѣйствіемъ огнестрѣльнаго снаряда (артиллеріи) или подкопами; но эта надежда, какъ выше было упомянуто, не сбылась.

Времени было потеряно много, лучшія орудія, бывшія безпрестанно въ дѣйствіи, испортились, пѣхота въ шанцахъ частію заболѣла, частію же разбѣжалась; нѣкоторые были убиты и ранены.

(13) Нѣсколько разъ напоминалъ Гетманъ Е. В. Королю, что намъ нужно большое количество орудій и пѣхоты (которой было весьма не много), если хочетъ взять эту крѣпость. Напоминалъ также, что нужно послать за мастеромъ, для починки сихъ испорченныхъ орудій; но ка-

choty wymawiał się Król JE. Mość niedostatkiem, że nietylko nowcy za co przyiąć, ale i tey trosze, czém płacić, niéma. O działa także rozmaite namysły były, iuż był kazał do Rygi po dobrego magista pisać, ale na nieszczęście zabito go tamże w Rydze, i tak stanęło, że nic z tego przelania dział. Isz iednak było kilka sztuk w Rydze gotowych dział, kazał ich przyprowadzić Król JE. Mość; iakoż przyprowadzono ie wodą Dzwiną rzeką, a potym Kasplą ku górze, ze sześć mil tylko wysadzono ie na ląd od Smoleńska.

Pod Moskwą zaś, iakom wyżey wspomniał, Skopin bardzo fałdów naszym przysiadał, żywności im, budując grodki, bronił, zwłaszcza tym, którzy z P. Sapiehą, pod Troycą stali. Kusili się oni kilkakroć pod Ko-

сательно умноженія пѣхоты, Король отговаривался недостаткомъ, что не только не на что принять новой, но даже и этой горсти не чѣмъ платить. Объ орудіяхъ также были разныя совѣщанія, и уже Е. В. Король велѣлъ выписать хорошаго мастера изъ Риги, но къ несчастію, мастеръ сей былъ убитъ тамъ же въ Ригѣ и кончилось тѣмъ, что эта передѣлка орудій не состоялась. Однако было нѣсколько готовыхъ орудій въ Ригѣ. Е. В. Король приказалъ ихъ привести, что и было сдѣлано по рѣкѣ Двинѣ, а потомъ вверхъ по Каспле; выгрузивъ оныя за шесть только миль отъ Смоленска.

Подъ Москвою же, какъ я выше упомянулъ, Скопинъ очень тѣснилъ нашихъ, построеніемъ укрѣпленій, отрѣзывалъ имъ привозъ съѣстныхъ припасовъ, а въ особенности тѣмъ, кои съ Сапѣгою стояли подъ Троицею;

lazynem Monastyrem i u Alexandrowey Słobody, ale za grodkami dawał im dobry odpor, bitwy nie zwodził z nimi, iedno ich temi grodkami tak ściskał. Grodki te były nakształt fortów, albo Kastellów, iakich Szum tego fortelu Moskwy nauczył. Bo isz w polu byli im naszi srodzy, za temi municyami, z którymi nasi nie wiedzieli, co rzec, byli loco tuti, a wycieczki czyniąc z tych grodków na picowniki (pikowniki), niedali się naszym nigdzie wychylić.

они нѣсколько разъ покушались подъ Колязинымъ Монастыремъ и подлѣ Александровской слободы, но прикрываемый укрѣпленіемъ, Скопинъ отражалъ ихъ, избѣгая сраженія, и стѣснялъ ихъ новыми укрѣпленіями. Укрѣпленія сіи были на подобіе отдѣльныхъ укрѣпленій или замковъ, каковой хитрости Москвитянъ научилъ Шумъ. Ибо въ полѣ наши были имъ страшны; за этими же укрѣпленіями, съ которыми наши не знали что дѣлать, Москвитяне были совершенно безопасны; дѣлая безпрестанно изъ нихъ вылазки на копейщиковъ, не давали нашимъ ни куда выходить.

(14) Jakie było poselstwo pod Moskwę Króla JE. Mości, więc iakie poselstwa od tamtey braciey naszey do Króla JE. Mości, łacno z kopii tego dostać; chcieli zgoła od Króla JE. Mości rzeczy niepobobnych. J nasze poselstwo więcey złego, niżli

(14) Какое было посольство Е. В. Короля подъ Москву, какое отъ тѣхъ нашихъ братій къ Королю, легко узнать изъ копій. Они требовали отъ Е. В. Короля вещей невозможныхъ. И наше посольство причинило намъ болѣе вреда нежели пользы; ибо

dobrego, nam tam porobiło; bo Szalbierz przestraszony uciekł, zaczém mieszanin moc. Szalbierz obietnicami z Kaługi, iako zawsze, tak i w ten czas był bardzo hoyny; a w tey mieszaninie zamki ięły się od niego zmieniać, Szczepusow, Borowsk przedały się do Szuyskiego, a potym i Możaysk. P. Sapieha niemogąc też strzymać dłużey, ustąpił z obozu od Troyce do Dymitrowa, (15) a potym, gdy Skopin, przecie nań nie nacierał, ustąpił i z Dymitrowa. Nasi też w obozie pod Moskwą, niekontentuiąc się responsem Króla JE. Mości, że im onych rzeczy niepodobnych niepozwolono, zapaliwszy oboz poszli precz do Osipowa * i Wołoka **; strzelbę, którą w obozie mieli, zaprowadzili do Osipowa. Wyprawili znowu do Króla JE. Mości

обманщикъ испугавшись бѣжалъ, отъ чего воспослѣдовало множество смятеній. Обманщикъ, находясь въ Калугѣ, былъ какъ и всегда весьма щедръ на обѣщанія, а во время сихъ безпорядковъ, города стали отставать отъ него. Щепусовъ (?), Боровскъ передались Шуйскому, потомъ и Можайскъ. Сапѣга не будучи въ состояніи устоять долѣе, отправился изъ лагеря подъ Троицей къ Дмитрову, (15) а потомъ, хотя Скопинъ не дѣлалъ на него нападеній, вышелъ изъ Дмитрова. Наши же въ лагерѣ подъ Москвою не довольствуясь отвѣтомъ Е. В. Короля, который отказалъ имъ въ тѣхъ невозможныхъ вещахъ, зажегши лагерь отошли къ Осипову * и Волоку **, орудія которыя у нихъ были въ лагерѣ перевезли въ Осиповъ. Отправили снова

* Monastyr S. Josifa (Józefa).
** Wołokołamsk.

* Іосифовъ Монастырь.
** Волокламскій

poselstwo, także onych niesłusznych i niepodobnych rzeczy popieraiąc. Król JE. Mość pozwolił, co mogło być pozwoloném; ale oni, isz tesz Kniaź Rożyński podczas tego poselstwa był umarł, niechcąc się moderować, ięli się rwać; część co znacznieyszych z P. Zborowskim przy Królu JE. Mości, a nierównie większa część do Szalbierza, na iego zwykłe obietnice udali się, a kiedy im obietnic nie iścił, wskazał do P. Hetmana Janikowski, ieśliby to było ku lepszemu Króla JE. Mości, że mu chcą uciąć szyię, a Kaługę na Króla JE. Mości zatrzymać. Z pewnych respektów zdało się Królowi JE. Mości, żeby go niezabiiać, bo isz zamki niektóre i siła gminu Moskiewskiego dzierżą się go: gdyby był zniesion, o to szło, iszby te zamki nie rychley do Szuyskiego, niżli do nas przedali.

посольство къ Е. В. Королю, требуя тѣхъ несправедливыхъ и невозможныхъ вещей; Король позволилъ, что можно было позволить; но они, такъ какъ Князь Рожинскій умеръ во время этаго посольства, не желая поступать сообразно съ волею Е. В. Короля, начали раздѣляться; часть состоящая изъ знатнѣйшихъ осталась съ Зборовскимъ при Королѣ, часть же несравненно бóльшая отправилась къ обманщику, полагаясь на его обыкновенныя обѣщанія; а когда онъ не исполнилъ своихъ обѣщаній, Яниковскій далъ знать Гетману, что хотятъ обманщику отрубить голову, а Калугу удержать на сторонѣ Е. В. Короля, еслибъ это было къ лучшему для Е. В. Короля. По нѣкоторымъ причинамъ незаблагоразсудилось Королю убить его; ибо нѣкоторые города и множество Московской черни придерживались его; и

Więc i to przypadło, że Skopin, kiedy naylepiey miał rzeczy popierać, umarł (16) struty, iako zrazu udawano, z porozumieniem Szuyskiego, z emulacyi, która była między nimi; pytaiąc się iednak o tém, tak się nayduie, że febrą umarł.

Iednakże, iż Skopin do pierwszych zaciągnął był znowu cudzoziemców, kilka tysięcy Francuzów, Anglików, Szkotów, ci idąc od Nowogroda Kozaki naiezdniki wypłoszyli ze Rzowa*, ze Staryce, potym i pod Osipow przyszedłszy, petardem bramę wysadzili; ale nasi którzy tam byli z Ruckim, mężnie ich wyparli; przez swą iednak niesforność i bunty, mieysca tego potym, niemaiąc naymniey-

* Rżewa.

когда бы онъ былъ убитъ, то и весьма легко могло случиться, что эти города скорѣе покорились бы Шуйскому, нежели намъ.

Между тѣмъ Скопинъ, въ то время когда онъ наилучшимъ образомъ велъ дѣла, умеръ (16), отправленный (какъ сперва носились слухи) по навѣтамъ Шуйскаго, въ слѣдствіе ревности бывшей между ними; послѣ же расспросовъ оказалось, что онъ умеръ отъ лихорадки.

Однако, такъ какъ Скопинъ къ находившимся при немъ иностранцамъ, снова призвалъ на службу нѣсколько тысячь Французовъ, Англичанъ, Шотландцевъ, то сіи идучи отъ Новгорода выгнали наѣздниковъ Казаковъ изъ Рзова* и Старицы, потомъ, подступивъ подъ Осиповъ, выломили ворота петардою, но наши бывшіе тамъ съ Руцкимъ, мужественно отразили ихъ; но потомъ

* Ржева.

szego gwałtu, odeszli, i sami dali się marnie nieprzyiacielowi pożyć, sromotnie drudzy, kto mógł, pouciekali, a wiele ich pobito, wiele poymano, bez żadney przyczyny, bo i niedobywał ich nieprzyiaciel, w kilka mil od nich leżał, i odsiecz P. Zborowski z P. Kazanowskim gotowi im byli dać, i iuż się byli na to skupili.

по причинѣ произходившихъ между ими безпорядковъ и бунтовъ, не будучи ни кѣмъ тѣснимы, оставили это мѣсто и сами доставили непріятелю случай погубить ихъ безъ всякой пользы; другіе, которые только могли, постыдно бѣжали, много было поймано и перебито; все это произошло безъ всякой причины, ибо непріятель неожидалъ ихъ и находился въ нѣсколькихъ миляхъ, а Зборовскій и Казановскій готовы были подать имъ помощь и уже собрались было для этаго.

Kiedy iuż poczęły być takie successus Szuyskiego, nasze zaś rzeczy ścieśnione i zgoła zwątlone, była rada in Senatu, ażeby mógł być przez traktaty iaki honestus receptus, i zdało się, żeby do Boiar dumnych od Senatorów in omnem eventum napisany był list, o uięciu krwie i zastanowieniu między państwy. Koncypowany ten był list,

Когда уже таковыми сдѣлались успѣхи Шуйскаго, наши же дѣла были стѣснены и совершенно разстроены, въ Сенатѣ произходилъ Совѣтъ, чтобы съ помощію трактатовъ отступить съ честію, и положено было, чтобы Сенаторы на всякой случай написали письмо къ Думнымъ Болрамъ о прекращеніи между-

(17) i posłany przez Sliźnia Komornika Króla JE. Mości, który gdy przyiechał do Carowa Zamieścia, P. Dunikowski, który tam leżał z pułkiem P. Ludwika Weihera, posłał do Możayska, daiąc znać, że gończyk idzie, iszby przeciwko niemu wysłali. Byli iuż natenczas z niemałém woyskiem w Możaysku Kniaź Andrzey Galiczyn i Kniaź Daniło Mezecki, dosiągłszy nauki od Szuyskiego odpisali, żeby Slizień nie ieździł, bo ieśli przyiedzie, uczyni to na swą szkodę, dołożyli w liście, że Hospodar Wielki żadnych posłów od Króla JE. Mości przyimować i zsyłać się z nimi niechce, aszby wyszedł z państw Moskiewskich. Tak iuż był się nadął onemi successibus i oném woyskiem cudzoziemskiém, którego miał do ośmiu tysięcy, więcey woyska Moskiewskiego kupił, Kniazia Dymitra, brata swego nad niemi przełożywszy, Ta-

Государствами кровопролитія. Письмо сіе было сочинено (17) и послано чрезъ Слизня Коморника Е. В. Короля. По пріѣздѣ Слизня въ Царево Займище, Дуниковскій, стоявшій тамъ съ полкомъ Людовика Вейгера, послалъ въ Можайскъ, увѣдомляя, что идетъ гонецъ и чтобы выслали къ нему на встрѣчу. Въ то время были уже въ Можайскѣ съ не малымъ войскомъ Князь Андрей Голицынъ и Князь Данило Мезецкій, которые получивъ наставленіе отъ Шуйскаго, отвѣчали, чтобы Слизень не пріѣзжалъ, ибо если пріѣдетъ, то сдѣлаетъ это во вредъ самому себѣ; прибавили въ письмѣ, что Государь Великій ни какихъ пословъ не хочетъ принимать отъ Е. В. Короля, и не хочетъ имѣть съ ними сношенія до тѣхъ поръ, пока онъ не выйдетъ изъ Московскаго Государства. До такой степени заставили его возгордиться сіи успѣхи и ино-

tarów też po których posłał, oczekiwał i ztąd niewątpliwie zwycięztwo sobie obiecywał.

A isz mu się było powiodło na inszych zamkach, isz ie tak łacno rekuperował, spodziewał się i Białą także wziąść. Kniazia Chowańskiego i Kniazia Iakóba Boratyńskiego z Moskiewskiém woyskiem a Edwarda Hornostayna z cudzoziemcy, którzy byli świeżo Osipow i Wołok wzięli, tam podesłał. Zamek Biała świeżo przez staranie P. Starosty Wieliskiego*, dostał się był do ręku Króla JE. Mości, za wymorzeniem Moskwy głodem. Tamże i wtenczas był P. Starosta Wieliski, miał przy sobie kilkaset żołnierzy,

* Gąsiewskiego.

страпное войско, коего при немъ было до восьми тысячь; онъ еще болѣе собралъ Московскаго войска и назначилъ начальникомъ надъ всѣми войсками Князя Димитрія своего брата; ожидалъ также Татаръ, за коими было послано и былъ увѣренъ въ несомнѣнной побѣдѣ.

Такъ какъ ему удалось легко возвратить другіе города, то онъ надѣялся также взять Бѣлую, и послалъ туда Князя Александра Хованскаго и Князя Якова Борятинскаго съ Московскимъ войскомъ а Эдуарда Горностая съ чужестранцами, которые недавно взяли Осиповъ и Волокъ. Городъ Бѣлая недавно достался въ руки Е. В. Короля, будучи взятъ Старостою Велижскимъ * который голодомъ принудилъ Московское войско къ сдачѣ. Тамъ же находился и въ то время Староста Велижскій, имѣв-

* Гонсѣвскимъ.

Kozaków też pod tysiąc, dał im harc, w polu zdarzyło się dobrze naszym, gdy mocą pod zamek podstąpili, strzelbą ich szkodził. Prochu i żywności, isz mało co miał, pisał a pisał, prosząc o ratunek, że tygodnia nie może dłużey oblężenia wytrwać.

Wspomniało się iako woysko naszych ludzi, które pod Stolicą przy Szalbierzu było, za iego do Kaługi ucieczeniem a odstąpieniem P. Sapiehy od Troycy, do zamieszania przyszło i ku Osipowu i Wołoku ustąpiło. Ze śmiercią Kniazia Rożyńskiego tym większa stała się konfuzya, nawet w Chlipinie rozerwawszy się, iedni, (iako się wspomniało) do Szalbierza poszli, część ich mnieysza, ale co przebrańszych

шій при себѣ нѣсколько сотъ солдатъ, Казаковъ же около тысячи. Онъ имѣлъ съ ними (съ Русскими) стычку, нашимъ посчастливилось въ полѣ; и когда они (Русскіе) начали сильно подступать къ городу, онъ вредилъ имъ орудіями. Староста Велижскій имѣя весьма мало пороха и съѣстныхъ припасовъ, писалъ безпрестанно, прося, чтобы его выручили и извѣщая, что онъ не болѣе одной недѣли можетъ выдержать осаду.

Было уже упомянуто, что войско находившееся при обманщикѣ подъ Столицею, послѣ его бѣгства въ Кулугу и отступленія Сапѣги отъ Троицы, пришло въ замѣшательство и отступило къ Осипову и Волоку. Съ смертію Князя Рожинскаго произошло еще большее смятеніе, даже въ Хлипинѣ раздѣлившись (какъ было упомянуто), одни пошли къ обманщику, а меньшая, но лучшая часть ихъ съ Полковникомъ

z P. Zborowskim pułkownikiem swym na służbę Króla JE. Mości zostali, za przypowiedzeniem in certis conditionibus służby i za darowaniem od Króla JE. Mości 100,000 (18). A kiedy tamci ich towarzysze poszli ku Kałudze, oni, isz też iuż Szuyskiego cudzoziemski żołnierz świeżo od Skopina zaciągniony, przyszedł był do Rzowa, ztamtąd także i z Starycy i z Zubczowa wyparł ich, udali się na stronę Króla JE. M.. Kozacy umknęli się z Chlipina do Szuyska* między Wiaźmę a Carowe Zamieście.

W Wiaźmie był P. Marcin Kazanowski Pułkownik, przy sobie miał pod ośmset ludzi wolnych, P. Samuel Dunikowski stał w Carowém Zamieściu, maiąc też z sobą koło siedmiuset ludzi. Isz tak

* Wieś nad rzeką Kasną w powiecie Wiazieniskim.

своимъ Зборовскимъ осталась на службѣ у Е. В. Короля, съ обѣщаніемъ служить на извѣстныхъ условіяхъ и послѣ полученія отъ Короля въ подарокъ 100,000(18). Между тѣмъ вышеупомянутые ихъ товарищи (т. е. предавные обманщику) пошли къ Калугѣ, они (т. е. передавшіеся теперь на сторону Короля) будучи недавно приведеннымъ иноземнымъ войскомъ Скопина выгнаны какъ изъ Ржева, такъ равно изъ Старицы и изъ Зубцова, перешли на сторону Е. В. Короля. Казаки ушли изъ Хлипина въ Шуйскъ* находящійся между Вязьмою и Царевымъ Займищемъ.

Въ Вязьмѣ былъ Полковникъ Мартинъ Казановскій, имѣвшій съ собою до восьми сотъ людей вольныхъ; Самуилъ Дуниковскій, при коемъ было также около семи сотъ человѣкъ, стоялъ въ Царевѣ

* Деревня на рѣкѣ Каспѣ въ Вяземскомъ уѣздѣ.

porożnie stali, a słychać było, isz co daley, tym bardziey się woyska Moskiewskie kupiły, mocniły, rzecz sama ukazowała, że trzeba było posłać kogo cum authoritate, żeby ich skupił i w porządek wprawił. Na tém stanęło, że Król JE. Mość zlecił P. Wojewodzie Bracławskiemu, żeby wziąwszy z sobą część woyska szedł i złączył się tam z tymi ludźmi, którzy na przedzie byli, dla uczynienia wstrętu woysku nieprzyiacielskiemu. Więc i to było w konsideracyi, gdyby tam kto był cum authoritate, nadzieia była czyniona, że Boiarowie Moskiewscy z onémi obiecanémi chęciami mieli się ozywać. Podiał się P. Woiewoda Bracławski* tego; (19) lecz zaś czyli dla niesposobnego zdrowia, które miał słabe, czyli tesz z inszey iakiey przyczyny, atoli targował

* Ian Potocki.

Займищъ. Послику наши стояли въ разныхъ мѣстахъ, и слышно было, что Московскіе войска болѣе и болѣе собирались и усиливались, то сами обстоятельства показывали, что нужно было послать кого нибудь облеченнаго властію для соединенія и приведенія нашихъ войскъ въ порядокъ. Положено было, чтобы Е. В. Король далъ порученіе Воеводѣ Брацлавскому идти съ отрядомъ для соединенія съ войсками бывшими впереди и для отраженія непріятеля. Обращено было также вниманіе и на то, что когда бы тамъ кто нибудь былъ облеченный властію, то надѣялись, что Московскіе Бояре обнаружатъ прежде изъявленныя желанія. Воевода Брацлавскій* принялъ это на себя, (19) но, или по слабости здоровья, или по другой какой либо причинѣ торговался съ Е. В. Королемъ на счетъ войска, ко-

* Янъ Потоцкій.

się z Królem JE. Moścą o ludzie, których chciał z sobą wziąść, de praemiis i sobie i tym, którzy mieli z nim iść: i tak z tey drogi iego nie było nic. Kiedy iuż Moskwa z cudzoziemskim żołnierzem ięli mocno nacierać, z Wołoka, iako iest wspomniono, i z Osipowa naszych wyparli, rozgromili, a o Kniaziu Dymitrze słychać było, że w Możaysku woyska kupił, widząc Król JE. Mość rzecz pełną niebespieczeństwa, bo gdyby się było na tych ludziach, którzy w Wiaźmie, u Szuyska, u Carowa byli, Moskwie powiodło, (20) a za ich niesfornością i różnémi stanowiskami było do tego podobieństwo, iużby było i u Smoleńska trudno się ostać; roskazał tedy P. Hetmanowi, żeby część woyska z sobą wziąwszy, która część dobrze mnieysza była, niżli P. Woiewodzie Bracławskiemu była pozwolona, szedł

торое хотѣлъ взять съ собою, и о наградахъ, какъ для себя такъ и для тѣхъ, коимъ надлежало идти съ нимъ; такимъ образомъ этотъ поискъ не состоялся. Когда Московское войско вмѣстѣ съ иностранцами стало сильно напирать и выгнало нашихъ, какъ уже было упомянуто изъ Волока и Осипова и разсѣяло ихъ, объ Князѣ же Димитріѣ было слышно, что онъ въ Можайскѣ собралъ войско; то Е. В. Король видя, что дѣла въ опасномъ положеніи, ибо весьма трудно было бы удержаться подъ Смоленскомъ, если бы Москвитяне одержали побѣду надъ войскомъ находящимся въ Вязьмѣ, въ Шуйскѣ въ Царевѣ Займищѣ, (20) что могло случиться по причинѣ своевольства сего войска и отдаленности различныхъ постовъ; а потому Е. В. Король приказалъ Гетману, взявъ съ собою отрядъ (который былъ гораздо мало-

i kupił się z tamtymi ludźmi, i z nimi przeciwko woyskom nieprzyiacielskim służył. Acz się w tym poczuwał P. Hetman, że z małą garścią ludzi przychodziło mu iść na pewne odkryte niebespieczeństwo, wolał iednak puścić się na odwagę, niżli u Smoleńska bawić, którego expugnacyą zawżdy widział być trudną, gdyż gotowości i potęgi takiey nie było, za którą mogła być nadzieia wzięcia tego zamku. (21) P. Woiewoda zaś Bracławski w polnych rzeczach miał doswiadczenie; ale expugnacyi zamków nie był wiadomym, lekce ważył ten zamek, kurnikiem go zwał, i rad był, że mu za odiazdem Pana Hetmanowym, procuratia dostała się dobywać zamku.

P. Hetman, napisawszy do tych Pułkowników, którzy na przedzie byli, żeby

численіе предлагаемаго Воеводѣ Брацлавскому), отправиться и присоединиться къ тѣмъ войскамъ, и обще съ ними дѣйствовать противъ непріятеля. Хотя Гетманъ чувствовалъ, что съ малою горстію людей надлежало ему идти на вѣрную и явную опасность, однакожъ лучше желалъ пуститься на удачу, нежели оставаться подъ Смоленскомъ, взятіе коего всегда казалось ему труднымъ, ибо не было приготовленій и такой силы, съ которою можно бы надѣяться взять эту крѣпость. (21) Воевода Брацлавскій имѣлъ опытность въ полѣ, но былъ не свѣдущъ въ осадѣ крѣпостей: онъ считалъ эту крѣпость ничтожною, называлъ ее курятникомъ и радовался тому, что за отъѣздомъ Гетмана поручено ему было взять оную.

Гетманъ написавъ Полковникамъ, бывшимъ впереди, чтобъ они собирались

się do kupy ściągali, cztery tylko dni wziąwszy na zwiedzenie czeladzi z derewni różney, na podkowanie koni, na naprawę wozów, puścił się w tę drogę. Tegoż samego dnia, gdy na koń miał siadać, przybieżono od P. Starosty Wieliskiego, daiąc znać o oblężeniu Białey, i kilku Szkotów więźniów przywieziono. Zarazem dołożywszy się Króla JE. Mości, piechotę z działy, wozmi, którzy iuż byli wprost w drogę ku Wiaźmie poszli, wróciwszy, dla ratunku swoich ku Białey powrócił. Moskwa i cudzoziemcy widząc, że inaksza sprawa, niżli u Rzowa, u Osipowa, że się im dobrze P. Starosta Wieliski stawił, więc też osłyszawszy się o następowaniu wojska z P. Hetmanem, strwożyli się, zaraz kilkanaście Anglików przedali się do zamku, a insze woysko tak cudzoziemskie, iak i Moskiewskie, na-

въ одно мѣсто; употребилъ только четыре дня для набранія изъ разныхъ деревень челяди, для подкованія лошадей и для починки повозокъ, пустился въ эту дорогу. Въ тотъ самый день, когда онъ готовился сѣсть на коня, получено отъ Старосты Велижскаго извѣстіе объ осадѣ Бѣлой и вмѣстѣ привезено нѣсколько плѣнныхъ Шотландцевъ. Тотчасъ извѣстивши объ этомъ Е. В. Короля, онъ обратилъ назадъ пѣхоту съ орудіями и обозами, отправившуюся по дорогѣ къ Вязьмѣ и направилъ оную на Бѣлую для поданія помощи своимъ. Москвитяне и иностранцы видя, что тутъ дѣла идутъ иначе чѣмъ подъ Ржевомъ и Осиповымъ, и что Староста Велижскій твердо противъ нихъ стоялъ, притомъ услыша о приближеніи Гетманова отряда, оробѣли, и въ тоже время нѣсколько Англичанъ передались въ го-

zad pośpiesznie poczęli ustępować ku Rzowu, i za wodę się przeprawili.

P. Hetman pod Białę przyszedł 14 Iunii, tam dwa dni odpocząwszy, szóstym dniem przyszedł do swych ludzi, którzy się iuż byli u Szuyska skupili i nad rzeką, która tam iest, stanąwszy, oboz swoy w około kobyleniem obstawili. Przyłączyło się było do nich za P. Hetmanowym pisaniem, Kozaków wolnych dwa pułki, ieden z Piaskowskim sługą Xiążąt Zbaraskich, a drugi z Iwaszyną nieiakim. Było w tych pułkach przez trzy tysiące ludzi i siakich i takich.

Że nasi témi kobylinami się obstawili, przyczyna była bliski nieprzyiaciel; gdyż Kniaź Dymitr Szuyski, lubo to oczekiwaiąc Pontusa, który się na Moskwie był zatrzymał, targuiąc się z

родъ (Бѣлую), а прочее войско какъ иностранное, такъ, и Московское, начало поспѣшно отступать къ Ржеву, и переправилось за рѣку.

Гетманъ пришелъ подъ Бѣлую 14 го Іюня, тамъ отдохнувъ два дня на шестый присоединился къ своему войску, которое уже собралось подъ Шуйскимъ и остановилось надъ протекавшею тамъ рѣкою, окружилъ свой лагерь рогатками. Къ нимъ присоединились, въ слѣдствіе письма Гетмана, два полка вольныхъ Казаковъ, одинъ съ Пясковскимъ, слугою Князей Збаражскихъ, а другой съ нѣкоторымъ Ивашинымъ. Въ этихъ полкахъ находилось болѣе трехъ тысячь кое-какихъ людей.

Близость непріятеля была причиною тому, что наши окружили себя рогатками, ибо хотя Князь Димитрій Шуйскій еще находился въ Можайскѣ, ожидая Понтуса, оставшагося въ

Carem o pieniądze, bawił się ieszcze w Możaysku; ale podesłał był do Carowa Zamieścia, dwie mile tylko od Szuyska, woysko z Kniaziem Jeleckim i Hrehorym Wołuiewym, którego woyska, iak sam potym Wołuiew, który wszystkiém władnął, powiadał, było dziesięć tysięcy; myśmy go kładli na ośm tysięcy iezdnych i pieszych.

Był ten umysł Kniazia Dymitra, tak krocznym fortelem Skopinowym* nas wyciskać; przeto tak był roskazał Wołuiowi, żeby grodek u Carowa postawił: iakoż z wielką prędkością uczynił to Wołuiew.

U Szuyska tylko przenocowawszy, nazaiutrz ruszył się P. Hetman ku Carowu, bo chcieli przyspieszyć, żeby niedopuścić Wołuiowi w tym grodku ufortyfikować. Ob-

* Obacz na str. 59.

Москвѣ и торговавшагося съ Царемъ о деньгахъ, но прислалъ въ Царево-Займище, лежащее въ двухъ миляхъ только отъ Шуйска войско съ Княземъ Елецкимъ и Григоріемъ Волуевымъ, котораго войска, какъ потомъ расказывалъ самъ Волуевъ, распоряжавшій всѣмъ, было десять тысячь. Мы полагали его въ восемъ тысячь конницы и пѣхоты.

Князь Димитрій намѣревался вытѣснять насъ успѣшнымъ *фортелемъ*, употребленнымъ Скопинымъ *; по этому онъ приказалъ Волуеву построить городокъ (укрѣпленіе) при Царевѣ (Займищѣ), что и было сдѣлано Волуевымъ съ большею поспѣшностію.

Переночевавъ только подъ Шуйскимъ, на слѣдующій день Гетманъ двинулся къ Цареву (Займищу), ибо поспѣшалъ, дабы недать Волуеву укрѣпиться въ этомъ городкѣ.

* См. стр. 59.

chodząc mosty, które tam są bardzo długie, przyszło okolnie P. Hetmanowi chodzić. Więc że żołnierz pułku P. Zborowskiego, iako to przez długi czas nałożył się był w woysku swawolném, był insolens obsequii, musiał się z nimi P. Hetman bawić, obsyłać, i przecie z nim nie poszli; P. Kazanowskiego i P. Dunikowskiego pułk z sobą wziąwszy i Kozaki, postąpił się milę pod Carowo. Woysko postanowiwszy, chcąc mieć rem exploratam, żeby ślepo nieszedł, sam chcąc się przypatrzyć, iako nieprzyiaciel się położył, ku wieczorowi wziąwszy z sobą pod tysiąc człeka, podiechał ku Carowu.

Carowe Zamieście założył był Car Borys nad rzeczką, na którey zbudował staw i groblę okrutnie szeroką (22)

Обходя мосты, которые тамъ весьма длинны, Гетману пришлось сдѣлать крюкъ. Поелику солдаты полка Зборовскаго были непослушны, привыкнувъ къ этому во время долгаго пребыванія въ своевольномъ войскѣ, Гетманъ принужденъ былъ останавливаться и посылать къ нимъ, но не смотря на то, они все таки съ нимъ не пошли; Гетманъ взявъ съ собою полки Казановскаго и Дуниковскаго и Казаковъ, успѣлъ только пройти одну милю въ направленіи къ Цареву Займищу. Разставивъ войско, желая собрать свѣдѣнія, чтобы не идти слѣпо на удачу, и лично разсмотрѣть, какъ расположился непріятель, Гетманъ подъ вечеръ взялъ съ собою около тысячи человѣкъ, и подъѣхалъ къ Цареву.

Царево Займище основано Борисомъ надъ рѣкою, близь которой онъ устроилъ прудъ и насыпалъ плотину чрез-

(iako iego wszyskie magnifica budowania) usypał tak, iż pod sto koni może na czoło iść po grobli, za którą groblą na kilka iakby stay, z dobrego falkonetu donieść może, Wołuiew pobudował był grodek.

Od naszego obozu iadąc przyszło się spuszczać ku miasteczku, które było zapalone. Wołuiew postrzegłszy nas na oney górze, wywiodł do trzech tysięcy ludzi iezdnych i pieszych na oną groblę. Tamże na grobli, ięli się ścierać z naszymi; zdarzyło się naszym, że ubito Moskwy do dziesiątka i poymano Rotmistrza iednego, drugiego strzelca: u naszych nie było szkody żadney, dway, trzey i to nieszkodliwie ranni. I nie wiedzieliby byli o nas, cośmy za ludzie, by nie zdrayca Moskwicin od nas przedał się do nich: od niego wziąwszy sprawę, że tu iest Hetman, (23) bali się

вычайно широкую (22) (какъ и всѣ его строенія великолѣпны) такъ, что по ней могутъ идти рядомъ около ста лошадей; за этою плотиною на разстояніи нѣсколькихъ стадій, на выстрѣлъ изъ хорошаго фалконета, Волуевъ построилъ городокъ.

На пути отъ нашего стана пришлось намъ спускаться къ мѣстечку, которое было зажжено. Волуевъ увидѣвъ насъ на этой горѣ, вывелъ до трехъ тысячь конницы и пѣхоты на упомянутую плотину, на которой начали сражаться съ нашими; нашимъ удалось убить до десяти Москвитянъ и захватить одного Ротмистра и другаго стрѣльца, а наши не понесли ни какой потери, только двое или трое ранено, и то легко. Москвитяне не узнали бы о томъ, кто мы таковы, если бы отъ насъ не передался къ нимъ измѣникъ Москвитянинъ; узнавъ отъ него, что здѣсь Гет-

podsady, którey nie było; i ganili to żołnierze baczni potym P. Hetmanowi, że się w takie niebespieczeństwo wdał. Atoli Wołuiew boiąc się podsady, natrzeć nie smiał, i owszem ludziom wracać się kazał ku grodkowi. Pan Hetman, isz też iuż oglądał był i przypatrzył się wszystkiemu o co szło, kazał trąbić na odwrot. Tak godzina w noc wróciliśmy do obozu.

манъ, (23) они опасались засады, которой небыло; въ послѣдствіи опытные воины порицали Гетмана за то, что онъ подвергся такой опасности. Однако Волуевъ опасаясь засады, не смѣлъ напасть; но напротивъ онъ приказалъ людямъ возвратиться къ городку. Гетманъ, который уже разсмотрѣлъ все, что ему было нужно, приказалъ дать сигналъ трубою къ отступленію. Въ часъ ночи мы возратились въ свой станъ.

Nazaiutrz 24 Iunii, to iest w dzień ś. Iana, ruszył P. Hetman woysko ku Carowu. Oboz się stanowił na oney górze, z którey do miasteczka widać było; na oném pogorzelisku na końcu grobli, piechocie kazał się stanowić; Kozacy po drugą stronę miasteczka niżey nad tém błotem stanowili się. I ten był umysł Pana Hetmanow, w dzień stać na tém stanowisku, a w nocy dopiero przez

На слѣдующій день 24 го Іюня, т. е. въ день Св. Іоанна, Гетманъ двинулъ войско къ Цареву. Станъ расположился на той горѣ, съ которой видно было мѣстечко; на пепелищѣ въ концѣ плотины онъ приказалъ остановиться пѣхотѣ. Казаки стали нѣсколько ниже на другой сторонѣ мѣстечка подлѣ болота. Намѣреніе Гетмана было, днемъ стоять на этомъ мѣстѣ, а уже но-

grobla przeyść, i tam za grodkiem na Możayskiey drodze woysko położyć, żeby sposób i nadzieię ratunku Wołuiowi odiąć. Lecz iako w inszych, osobliwie w woiennych sprawach, niezawżdy bywa, iak kto sobie w głowie uknuie, toż się i w ten czas stało. Wołuiew trzymał swych ludzi w grodku, może być ze sto koni, którzy ieździli tuż przy samym grodku. Na grobli był most na upuście, który kazał zrzucić, a na grobli samey na boku w rowkach, którędy dżdżowa woda była wypłukała, i w haszczy (24), która była w niz grobli, i prawie iakby ściana z groblą złączona, zasadził kilkuset strzelców, których widzieć od nas, poki się nie poczęli ruszać, nie można. To uczynił Wołuiew, eo consilio, wiedząc natarczywość ludzi naszych, że się spodziewał, że mieli na tę groblą, iako i wczora bespiecznie wiechać, i od tych

чью перейти чрезъ плотину и тамъ за городкомъ на Можайской дорогѣ расположить войско, чтобы отнять у Волуева средства и надежду на помощь. Но какъ въ прочихъ дѣлахъ, а въ особенности въ дѣлахъ военныхъ, не всегда такъ бываетъ, какъ кто задумаетъ, то и въ это время случилось тоже. Волуевъ держалъ своихъ людей въ городкѣ, можетъ быть числомъ до ста всадниковъ разъѣзжали подлѣ самаго городка. На плотинѣ надъ спускомъ былъ мостъ, который онъ велѣлъ разобрать, а на самой плотинѣ въ сторонѣ, въ рытвинахъ, образовавшихся отъ дождевой воды и въ оврагѣ(24), который былъ внизу плотины и почти какъ бы стѣною соединялся съ ней, засадилъ нѣсколько сотъ стрѣльцовъ, которыхъ намъ видѣть было не возможно, пока они не начали двигаться. Волуевъ зная нетерпѣніе нашихъ лю-

zasadzonych strzelców, ex insidiis szkodę odnieść. Ale to nie poszło, bo choć ludzi niebyło widać na grobli, maiąc iednak P. Hetman podeyrzaną haszcz, która była przy grobli, zakazał, żeby nikt nie ieździł i niechodził na groblą. Moskwa, którzy w onych rowkach na zboczy grobli in insidiis byli, widząc że nasi się stanowią i na groblą nie idą, utęskniwszy się ięli ieden do drugiego z rowków przebiegać. Nasi, którzy tego pilnowali, postrzegli ich, potém isz się zdało nie tylko contumeliosum, (25) ale żebyśmy w kontempt do nich nie przyszli, patrząc tak blisko na się, nie smieć się o nic kusić; kazał P. Hetman sporządzić się piechocie, i Kozaków spieszyło się kilkaset; zaszli iedni po drugiey stronie grobli, iakby stawem, bo mieysce przystępne, staw był naderwany. Moskwa, która była po drugą stronę

дей, сдѣлалъ это, въ надеждѣ что они въѣдутъ на эту плотину, такъ какъ вчера, безпечно и претерпятъ пораженіе отъ стрѣльцовъ, находящихся въ засадѣ. Но это не удалось, ибо хотя не было видно людей на плотинѣ, но Гетманъ, коему оврагъ находящійся подлѣ нее, казался подозрительнымъ, запретилъ выходить и выѣзжать на эту плотину. Москвитяне, находившіеся въ засадѣ въ этихъ рытвинахъ подлѣ плотины, видя, что наши останавливаются и не идутъ на плотину, соскучивши начали изъ рытвинъ перебѣгать другъ къ другу. Наши, которые за этимъ наблюдали, примѣтили ихъ; потомъ почитая не только опаснымъ, (25) но и постыднымъ видѣть вблизи непріятеля и не осмѣлиться на что либо покуситься, Гетманъ велѣлъ пѣхотѣ стать въ боевой порядокъ; нѣсколько сотъ Казаковъ спѣ-

grobli, nie spostrzegli tego, że się do nich naszi skradaią i skoro się z nimi zrównali, iedni w groblą, w odkryte do nich skoczyli, ci zaś z pod grobli na groblą wyrnęli, strzelać, bić, Moskwa zaraz oną haszczą uciekać, naszi gonić. A isz tak rzesko piechota naskoczyła przez rzekę, przez którą konnym niebyło przebytu, bo most, iako się wspomniało, był od nieprzyiaciela przerzucony. Obawiaiąc się P. Hetman, aby piechota za oną swą skorością do niebespieczeństwa nieprzyszła, kazał most co prędzey składć, iakoż stało się w lot, i zaraz ieździe kazał dla ratunku piechoty przechodzić, przeprawiło się niemieszkanie s tysiąc koni. Wołuiew, gdy obaczył swoię piechotę uciekaiącą od grobli, naszę prędko za nimi następuiącą, chcąc i swych ratować, i naszę widząc ich sine praesidio iazdy, znieść, wy-

шилось, одни зашли съ другой стороны плотины, какъ бы черезъ прудъ, ибо мѣсто было доступно, потому что прудъ былъ прорванъ. Москвитяне, находившіеся на другой сторонѣ плотины, не замѣтили, что наши къ нимъ подкрадывающся, и какъ скоро поровнялись съ ними, то одни подскочили къ нимъ открыто на плотину, а другіе изъ подъ плотины выбѣжали на нее, начали стрѣлять, сражаться; Москвитяне тотчасъ бросились бѣжать тѣмъ оврагомъ, наши стали ихъ преслѣдовать. Пѣхота быстро напала, пройдя рѣку, чрезъ которую конные не могли пройти, ибо мостъ, какъ было упомянуто, былъ разобранъ непріятелемъ. Гетманъ, опасаясь, чтобъ пѣхота отъ своей быстроты не подвергнулась опасности, приказалъ скорѣе устроивать мостъ, что было исполнено не медленно; онъ велѣлъ тотчасъ

puścił z gródka do trzech tysięcy ludzi iezdnych i pieszych. Lecz isz nasza iazda prędko się przeprawiła, zwiedli z nimi na oném polu, które było pod samym grodkiem, bitwę, i rozgromili ich naszi, że iedni do grodka, drudzy po bok grodka, ięli uciekać; tak piechota nasza odratowana.

коннице проходить рѣку для подания помощи пѣхотѣ и немедленно переправилось тысяча конныхъ. Когда Волуевъ увидѣлъ, что его пѣхота бѣжитъ отъ плотины, наши же быстро преслѣдуютъ ее, то онъ, желая и своимъ подать помощь и истребить нашу пѣхоту, видя ее одну безъ конницы, вывелъ изъ городка до трехъ тысячь людей конныхъ и пѣшихъ. Но такъ какъ наша конница переправилась скоро, то наши и вступили съ ними въ бой на томъ полѣ, которое находилось подъ городкомъ, и поразили ихъ такъ, что одни побѣжали въ городокъ, а другіе въ сторону около городка; такъ пѣхота наша была спасена.

W oney iednak potarczce nie było bez szkody, do kilku dwudziestu naszych zabitych i poranionych, a między innémi P. Marcin Waiher dworzanin Króla JE. Mości, młodzieniec grzecz-

Однако въ этой стычкѣ не обошлось безъ урона; нашихъ убитыхъ и раненыхъ было слишкомъ двадцать, а между прочими былъ застрѣленъ и положилъ голову Мартинъ Вайгеръ, лю-

ny, postrzelony, głowę tamże położył. W Moskwie nierównie większa szkoda, i więźniów ich żywcem do kilkunastu poymanych.

A isz tak z przypadku raczey, niźli z umysłu i ta potrzeba zwiedziona, i grobla, o którey wzięcie większey trudności P. Hetman spodziewał się, opanowana, kazał tym lepiey most naprawić, i część woyska tam zaraz za groblą przeciwko grodkowi postawił: i nazaiutrz przez groblę ze wszystkiém woyskiem przeszedłszy, na wielkim szlaku od Możayska, którędy posiłków Wołuiew oczekiwał, położył się, bo i pułk P. Zborowskiego posłyszawszy, że się P. Hetman z nieprzyiacielem ściera, (26) było tam siła ludzi dobrych rycerskich, którzy żałowali, że przy tych potrzebach niebyli, tegoż dnia z P. Hetmanem się złączył.

безный юноша, придворный Е. В. Короля. Москвитяне потеряли несравненно болѣе, притомъ нѣсколько человѣкъ ихъ было взято въ плѣнъ.

Поелику это сраженіе произошло болѣе случайно, нежели съ намѣреніемъ, и насъ завладѣли плотиною, взятіе коей, по предложенію Гетмана, было сопряжено съ бо́льшею трудностію, то онъ велѣлъ какъ наилучше починить мостъ, и тотчасъ на противуположной стоpонѣ плотины противъ городка поставилъ отрядъ; на слѣдующій же день со всемъ войскомъ перешедши черезъ плотину, расположился на большой дорогѣ идущей отъ Можайска, откуда Волуевъ ожидалъ подкрѣпленія; полкъ Зборовскаго услышавъ, что Гетманъ сражается съ непріятелемъ, (26) въ тотъ же день къ нему присоединился; въ этомъ полку было много храбрыхъ людей, ко-

Było niektórych zdanie, żeby do grodka szturmem ludzie przypuścić, ukazuiąc, że nieprzyiaciel strwożywszy się, niemiał razu wytrwać, ale P. Hetman widząc rzecz niebespieczną i pełną wielkiey trudności, gdyż nieprzyiaciel dobrze się był ufortyfikował, a Moskiewski narod są bardzo pertinaces do bronienia, wiedząc od więźniów, że żywności o małe to woysko ma, bo iedno tym żywi byli, co kto w taystrze, albo w sakwach z sobą przyniosł, oblężeniem chciał ich do poddania przycisnąć. (27) Ażeby żywności i dla nich i dla koni obronić, kazał grodki małe, in locis opportunis, postawić, także rowem wkopuiąc, a rowem one grodki okopane byli capaces sta człeka, osobliwie przeciwko temu mieyscu, gdzie wody dostawali. Osadził one gród-

торые сожалѣли, что не участвовали въ сраженіи.

Мнѣніе нѣкоторыхъ было штурмовать городокъ; въ доказательство представляли, что непріятель приведенный въ смятеніе не выдержитъ нападенія; но Гетманъ видя, что дѣло опасно и сопряжено съ большими трудностями, (ибо непріятель хорошо укрѣпился, а Московскій народъ весьма упорно защищается), и зная отъ плѣнныхъ, что войска имѣютъ весьма большой недостатокъ въ съѣстныхъ припасахъ, ибо они тѣмъ только и питались, что каждый изъ нихъ принесъ съ собою въ сумахъ или мѣшкахъ (саквахъ), Гетманъ хотѣлъ обложеніемъ принудить ихъ къ сдачѣ. (27) Чтобы воспрепятствовать привозу съѣстныхъ припасовъ, какъ для нихъ такъ и для лошадей, приказалъ строить не большіе городки (укрѣпленія), въ мѣстахъ удобныхъ и окопать ихъ рвомъ; эти укрѣпленія,

ki część piechotą, część kozaki; więc w niedostatku piechoty i iazda, widząc istius rei necessitatem, pacholikami (28) bronili im wyiścia. Bo kusili się na każdy dzień po kilkunastu razów czyniąc wycieczki, ale to im nieszło; bo naszi z onych grodków odstrzeliwali ich, osobliwie u wody. Iako potym sam Wołuiew powiadał, do pięćset człeka im pobito; i w naszych iednak, zwłaszcza w piechocie, nie było, w tych częstych potarczkach, bez szkody.

окруженныя рвами могли вмѣщать до ста человѣкъ, особенно противъ того мѣста, откуда брали воду. Въ этихъ укрѣпленіяхъ помѣстилъ частію пѣхоту, частію Казаковъ, а по недостатку пѣхоты конница, видя необходимость, пахоликами своими (28) препятствовала выходить непріятелю. Ибо они покушались каждый день, дѣлая по нѣскольку разъ вылазки, но весьма неудачно, ибо наши изъ оныхъ городковъ отстрѣливались отъ нихъ, въ особенности у рѣчки. Какъ послѣ разсказывалъ самъ Волуевъ, у нихъ было убито до пяти сотъ человѣкъ, и у насъ особенно въ пѣхотѣ, при частыхъ стычкахъ, не обошлось безъ потери.

Będąc Wołuiew tym sposobem ścieśniony, posyłał (29) a posyłał, nocą wykradali się lasy posłańcy, do Kniazia Dymitra Szuyskiego, który był pod Możayskiem,

Волуевъ будучи стѣсненъ такимъ образомъ, посылалъ (29) беспрестанно гонцевъ, которые ночью прокрадывались лѣсами, къ Князю Димитрію Шуйскому, находив-

stamtąd mil dwanaście, daiąc znać o swém niebespieczeństwie, i ieśliby prędko niebył ratowan, że dla niedostatku żywności woyska zatrzymać niemoże; bo i tak iuż niektórzy poczynali rokować z Moskwą, która była przy P. Hetmanie.

шемуся подъ Можайскомъ, на разстояніи двѣнадцати миль оттуда, давая знать о своей опасности, и увѣдомляя что ежели вскорѣ его не выручатъ, то по недостатку съѣстныхъ припасовъ, онъ не будетъ въ состояніи удержать войска, ибо и теперь уже нѣкоторые начали совѣщаться съ Москвитянами, находящимися при Гетманѣ.

Zaczym Kniaź Dymitr Szuyski, zebrawszy się z woyski tak swém, iako i cudzoziemskiém, gdyż Pontus za nimi z Moskwy iuż był przyszedł, ruszył się ku Carowu Zamościu, pełen dobrey nadzieie, że wielkości i potędze iego woyska, którey bardzo dufał, nasze, o którego małości wiedział, wytrzymać niemogło. Poszédł nie tym wielkim szlakiem, ale trocha okolno ku Kłuszynu, bo z tamtey strony snadniey mu było z Wołuiewym znosić się, więc i Edward Horno-

Послѣ чего Князь Димитрій Шуйскій собравшись какъ съ своимъ, такъ и съ иноземнымъ войскомъ, (ибо Понтусъ изъ Москвы уже пришелъ вслѣдъ за ними), двинулся къ Цареву - Займищу, полный доброй надежды, что многочисленности и силѣ его рати, на которую онъ весьма полагался, не будетъ въ состояніи противустоять наша, коей незначительное число ему было извѣстно. Онъ пошелъ не по большему тракту, но сдѣлавъ небольшой крюкъ къ

stain z woyskiem cudzoziemskiém, z którém swieżo był przyszedł od Rzowa do Pokoryłey *, na tamten mu szlak przychodził.

Była sława w woysku naszém o wielkości i potędze woyska nieprzyiacielskiego, i obawiali się niektórzy tego, żeby nas wielkością nieścisnął. Były po woysku i rozmaite mowy przeciwko P. Hetmanowi, że mu świat zmierzł, i woysko chce z sobą zgubić. Pan Hetman zaś w cięzkich razach widząc, że na tém wszystko należało Królowi JE. Mości i Rzeczypospolitey, iaką fortuną z Kniaziem Dymitrem Szuyskim Pan Bog by zdarzył, resolwował się skusić z nim szczęścia. (30) Bo receptus

* *Pohoryla* dawniéj miasto, dziś wieś w Gubernii Twerskiéj.

Клушину; ибо съ той стороны ему было удобнѣе имѣть сношенія къ Волуевымъ; по той же причинѣ избралъ сію дорогу и Эдуардъ Горностаинъ, съ иностраннымъ войскомъ, съ которымъ онъ недавно пришелъ изъ Ржева къ Погорѣлой. *

Распространилась молва въ нашемъ войскѣ объ огромности и силѣ непріятельскаго войска, и нѣкоторые боялись, чтобы оно не подовило насъ своею громадою. Въ войскѣ также происходили неблагопріятные толки о Гетманѣ; что ему постыла жизнь, и что онъ вмѣстѣ съ собою хочетъ погубить и свое войско. Гетманъ же, находясь въ трудныхъ обстоятельствахъ, и видя, что какъ для Е. В. Короля, такъ и для Речи Посполитой, все зависѣло отъ успѣха, съ коимъ Богъ сподобитъ

* *Погорълое* городище, древній городъ, нынѣ село въ Тверской Губерніи.

nietylko nieuczciwy, ale i bespieczny nie mogłby być. Ustawicznie zwiedzał przez posyłki o ruszeniu się Kniazia Szuyskiego od Możayska; Pan Niewiadorowski rotmistrz, który był posłan pod nieprzyiaciela dla wiadomości, dostawszy kilku synów Boiarskich, co w stronę od woyska dla żywności chodzili, wrócił się rano 3 Iulii z onymi więźniami, którzy dali dostateczną sprawę, że nocy przyszłey miał Kniaź Dymitr u Kłuszyna nocować.

W tym też i Francuzów i Szkotów pięć przybłąkało się, byli ci od tych ludzi, nad którymi był Edward Horn, i ci także dali sprawę, że iusz się woyska skupiły. (31)

окончить дѣло съ Дмитріемъ Шуйскимъ, рѣшился испытать съ нимъ счастія. (30) Ибо отступленіе не только было бы постыдно, но и опасно. Чрезъ посланныхъ Гетманъ развѣдывалъ безпрестанно о движеніи Князя Шуйскаго отъ Можайска. Ротмистръ Невѣдоровскій, отправленный для полученія извѣстій о непріятелѣ, захвативъ нѣсколько Боярскихъ дѣтей, посланныхъ въ сторону за съѣстными припасами, возвратился утромъ 3 го Іюля съ сими плѣнными, отъ которыхъ достаточно узнали, что въ слѣдующую ночь Князь Димитрій будетъ ночевать подъ Клушинымъ.

Въ это время пристали къ намъ пять Французовъ и Шотландцевъ; они принадлежали къ тому войску, надъ которымъ начальствовалъ Эдуардъ Горнъ, и также извѣстили насъ,

что войска уже собрались. (31)

A isz, iako się wyżey wspomniało, i przédtym ieszcze w Białey kilkanaście a potym kilkadziesiąt tych cudzoziemskich żołnierzy przedało się było do nas, i czynili nadzieię, gdyby do nich Pan Hetman napisał, że miało się więcey przedać. Niechcąc P. Hetman okazyi zaniedbać, ażeby ich mógł zamieszać iakokolwiek, albo rozerwać, udarowawszy iednego francuza, który się tego podeymował, napisał do nich list łacińskim ięzykiem, który isz krótki zdało mi się do słowa wypisać.

Еще передъ этимъ въ Бѣлой, какъ выше было упомянуто, нѣсколько человѣкъ, а потомъ и нѣсколько десятковъ этихъ иноземныхъ воиновъ, передались къ намъ, и обнадеживали, что еще бо́льшее число ихъ сотоварищей послѣдовали бы за ними, если бы только Гетманъ написалъ къ нимъ. Гетманъ, желая воспользоваться случаемъ, чтобы привести ихъ въ замѣшательство или поссорить, наградивъ одного Француза, который взялся за это дѣло, написалъ къ нимъ письмо на Латинскомъ языкѣ, которое по краткости его я передаю здѣсь слово въ слово.

Inter nationes nostras, nulla unquam intercessit hostilitas. Reges nostri semper fuerunt, atque etiam nunc sunt invicem amici. Cum nulla sitis iniuria laesi a nobis, iniquum est, quod hac-

„Между нашими народами никогда непроисходило вражды. Короли наши всегда были и теперь остаются во взаимной дружбѣ. Когда вы не оскорблены со стороны нашей никакою обидою, то

reditarios hostes nostros Moschos, contra nos juvetis. Quantum ad nos attinct, in utramque partem parati sumus, hostes an amicos, nos esse malitis, vos ipsi considerate. Valete.

Odprowadzony był ten Francuz pod woysko Hornowe, nim się ieszcze był Horn z Kniaziem Dymitrem złączył, ale mu się niepowiodło nieborakowi, bo Horn dowiedziawszy się o nim, kazał go obiesić. To się iednak tém sprawiło, że tam przecie byli semina alienacyi żołnierzów przeciw wodzowi.

Gdy tak iuż, iako się wspomniało, wziął P. Hetman sprawę i od ięzyków i od Francuzów, o zbliżaniu się woyska nieprzyacielskiego, zwołał wszystkiego rycerstwa do rady (32); tamże przełożywszy o wiadomościach,

несправедливо, чтобы вы дѣйствовали противъ насъ, и подавали помощь Москвитянамъ, природнымъ врагамъ нашимъ; что касается до насъ, то мы всегда готовы на то и на другое; вы же сами разсудите, желаете ли лучше быть нашими врагами или друзьями. Прощайте.“

Этотъ Французъ былъ отведенъ къ войску Горна, еще передъ соединеніемъ сего послѣдняго съ Княземъ Димитріемъ, но бѣдняку не посчастливилось, ибо Горнъ, узнавъ объ немъ, приказалъ его повѣсить. Слѣдствіемъ сего было однакожъ то, что возникли сѣмена раздора между солдатами и вождемъ ихъ.

Когда такимъ образомъ, какъ выше было упомянуто, и отъ Французовъ и отъ захваченныхъ языковъ были собраны свѣденія о приближеніи непріятельскаго войска, Гетманъ созвалъ все рыцарство на совѣтъ (32); на коемъ пред-

iakie iuż były, że iuż woysko iedno we czterech milach nieprzyiacielskie u Kłuszyna, proponował, coby było lepszego, ieśli zostawiwszy przy oblężeniu grodka część woyska, przebrawszy się podkać nieprzyiaciela w drodze, czyli go na mieyscu czekać.

Były różne sentencye, iak to bywa, bo iedni patrząc na małość woyska naszego, że niebyło czego dzielić, uważali, żeby w małości rozdwoionych nieprzyiaciel nas niepożył; więc za odeyściem woyska naszego, żeby ci co w grodku, poczuwszy o tém, na oboz, rozumieiąc że w nim słabe praesidium, nie uderzyli. Było iednak nie mało, którzy rozumieli, oboz osadziwszy, iako być może, podkać w drodze nieprzyiaciela; gdyż przypuściwszy go blisko, możeby bitwy niezwodząc, grodkami, iako czynili u Aleksandrowey Słobody, u

сптавивши полученныя уже извѣстія, что часть непріятельскаго войска находится при Клушинѣ, отстоявшемъ на четыре мили, предлагалъ вопросъ, выгоднѣе ли: выступить, оставивъ для осады городка часть войска, и встрѣтить непріятеля на дорогѣ, или дожидаться его на мѣстѣ.

Мнѣнія были различны, какъ это случается, ибо одни, по малочисленности нашего войска, утверждали, что его раздроблять не возможно, потому что когда мы раздѣленіемъ ослабимъ наши силы, непріятель можетъ насъ истребить, и къ тому же по выступленіи нашего отряда, Москвитяне находящіеся въ городкѣ, узнавъ о томъ, и полагая, что въ лагерѣ нашемъ слабая защита, могли бы напасть на оный. Однакожъ не мало было такихъ, которые предлагали, укрѣпивъ по возможности лагерь, встрѣтить непріятеля на марщѣ,

Troycy, u Dymitrowa, ściskaiąc, żywności bronił; tak broni nie dobywaiąc, łacnoby nas zwalczyć.

ибо, ежели позволить ему приближиться, то онъ, можетъ быть, не вступая въ сраженіе, сталъ бы тѣснить насъ городками, и отнялъ бы возможность получать съѣстные припасы, какъ это случилось подъ Александровскою слободою, подъ Троицею и подъ Дмитровомъ, и такимъ образомъ не принимаясь за оружіе, могъ бы легко насъ побѣдить.

Pan Hetman niekonkluduiąc, ani na tę, ani na owę stronę, wziął sobie na dalszy rozmysł, roskazał iednak, że, gdyby było rozkazano do ruszenia się, żeby gotowi byli. Bo iuż acz miał u siebie za rzecz zawartą, podkać w drodze nieprzyiaciela, zwłoczył iednak, póki stawało czasu, odkryć się z tym, a to żeby i do woyska Kniazia Szuyskiego, i do Wołuiewa, zdrayca iaki (a Moskwy, którey było w obozie naybardziey się strzegł), nie

Гетманъ не преклоняясь окончательно ни на ту, ни на другую сторону, предоставилъ это себѣ на дальнѣйшее размышленіе, однако приказалъ, что бы были готовы къ походу, ежели онъ будетъ объявленъ. Хотя собственно для себя, встрѣтить непріятеля на маршѣ и было для него уже дѣломъ рѣшеннымъ, однакожъ онъ медлилъ, сколько возможно, открыться въ этомъ, опасаясь чтобы какой нибудь измѣнникъ (онъ болѣе всего остерегался Москвитянъ, ко-

ostrzegli i niedali znać. Aż godziną przed ruszeniem, nie trąbiąc, ani biiąc bębny, obesłał, aby się ruszyło woysko porządkiem takim, iaki do pułkowników na pismie był rozesłany, gdyż z uderzenia bębnów łacno się by był Wołuiew o ruszeniu dorozumiał.

торыхъ въ лагерѣ было не мало) не предостерегъ и не далъ знать войску Князя Шуйскаго и Волуева. За часъ только предъ выступленіемъ, онъ разослалъ приказы войску двинуться безъ трубъ и барабаннаго боя, въ такомъ порядкѣ, какой былъ назначенъ въ письменныхъ повелѣніяхъ данныхъ Полковникамъ; ибо Волуевъ услышавъ барабанный бой, легко могъ бы догадаться, что наши тронулись съ мѣста.

Z tych wszystkich, którzy byli in conspectu gródka, nikt się nieruszył, strzegąc się wszelakiego podobieństwa dać nieprzyiacielowi. Panu Iakóbowi Bobowskiemu Rotmistrzowi, zostawiwszy przy nim siedemset iazdy, piechotę Króla JE. Mości, co icy było, Kozaków dwa pułki, oboz i oblężenie grodka poruczył (33); a sam dwie godziny przed zachodem słońca, silenti agmine z woyskiem, iako się do boiu ruszył. No-

Изъ тѣхъ, кои были въ виду городка, никто не двинулся, чтобы не подать непріятелю ни малѣйшаго подозрѣнія. Гетманъ поручилъ лагерь и осаду городка Ротмистру, Якову Бобовскому, оставивъ при немъ семь сотъ человѣкъ конницы, всю пѣхоту Е. В. Короля и два полка Казаковъ (33); самъ же онъ за два часа до захожденія солнца, соблюдая тишину, двинулся съ войскомъ приготовленнымъ къ

cy o tym czasie bardzo małe bywaią; szliśmy na całą noc one cztery mile lasem, (34) droga była niedobra; przyszliśmy iednak nad woysko nieprzyiacielskie, ieszcze niepoczynało świtać. Nieprzyiaciel z małości woyska naszego lekce nas ważył, i niemnicy się nie spodziewał iak tego, iżbyśmy tyle mięli smiałości o tak wielką potegę kusić się, i owszem byli tey nadziei, żeśmy mieli uciekać nie czekaiąc u Carowa. Z wieczora będąc Pontus na czci u Kniazia Dymitra Szuyskiego, biorąc pieniądze, bo tego dnia dawano im połczwarta kroć stotysięcy złotych, przechwalał się wspominaiąc, gdym był na Wolmierzu z Karolusowymi wzięty, dał mi Hetman szubę rysią, mam ią też teraz dla niego z sobola, co mu oddaruię, tusząc sobie Pana Hetmana poymać.

бою. Въ это время ночи бываютъ коротки; всю ночь мы шли лѣсомъ эти четыре мили (34); дорога была дурная; мы однако подошли къ непріятелю, когда еще не начало разсвѣтать. Непріятель пренебрегалъ нами по причинѣ малочисленности нашего войска, и никакъ не ожидалъ, чтобы у насъ достало смѣлости отважиться противъ столь великой силы, напротивъ того онъ полагалъ, что мы намѣревались бѣжать, не дождавшись ихъ подъ Царевымъ - Займищемъ. Съ вечера Понтусъ былъ у Князя Шуйскаго на пиру, и при полученіи денегъ, ибо въ этотъ день дано было иноземцамъ триста тысячь съ половиною злотыхъ, говорилъ съ хвастовствомъ: „когда я „былъ взятъ въ плѣнъ съ „воинами Карла при Вольмарѣ, Гетманъ подарилъ мнѣ „рысью шубу; а у меня теперь есть для него соболья, „которой я его отдарю.“ Онъ

Zatym tesz iż nas lekce ważyli, nie strzegli się nas, śpiących zastaliśmy, i by było wszystko woysko nasze nadścigło, budzilibyśmy ich byli nieubranych; ale się niemogło z onego lasu wybrać. Dwa Falkonety wziął był z sobą P. Hetman, te zawalili drogę, że się woysko przed niémi niemogło dobyć. Była i druga przeszkoda,ześmy zaraz na nie nieuderzyli: przez pole wszystko, którędy było iść ku obozowi nieprzyiacielskiemu, płoty(35) były poprzek pogrodzone, i między témi płoty były wioski dwie. Przyszło tedy oczekiwać nastąpienia woyska, one płoty łamać, i one wioski isz były wprost ku polu obrócone, obawiaiąc się, żeby nieprzyiaciel rusznicznymi ludźmi, których tak wiele miał, nieosadził, i nas z za płotów niepsował, kazał ie

надѣялся захватить въ плѣнъ Гетмана.

Такъ какъ непріятели пренебрегали нами, то и не приняли противъ насъ ни какихъ продосторожностей; мы застали ихъ спящихъ, и если бы все войско наше подоспѣло, то мы бы разбудили ихъ еще не одѣтыхъ; но наше войско не могло выбраться изъ лѣса; два фальконета взятые Гетманомъ съ собою загородили дорогу такъ, что войско не могло пробраться. Было и другое препятствіе, помѣшавшее намъ немедленно ударить на нихъ, имянно: все поле, чрезъ которое нужно было проходить къ непріятельскому лагерю, было перегорожено плетнями (35), между которыми находились двѣ деревни. По этому пришлось намъ дожидаться, пока не подоспѣло все войско и пока не изломали этихъ плетней. Гетманъ приказалъ зажечь сіи двѣ деревни обращенныя къ полю, опасаясь,

P. Hetman zapalić. Dopiero nieprzyiaciel się ocknął: a i Moskwa i cudzoziemski żołnierz nie wiedząc przyczyny, dla czego tak się odwlokło, przyczytuią to wielkości zmysłu P. Hetmana, że, mogąc ich bić spiących, niechciał, i znak im i czasu dał do zgotowania się. Ale by nie przyczyny wyżey wspomnione, podobno by ich ta odwłoka nie podkała.

чтобы непріятель не занялъ ихъ застрѣльщиками, которыхъ у него было много, и чтобы не вредилъ намъ изъ за тыновъ. Только тогда пробудился непріятель; но какъ Москвитяне такъ и иноземцы, не знали причины, по которой нападеніе наше было такъ замедлено, то и приписывали это великодушію Гетмана, который имѣя возможность, не хотѣлъ напасть на спящихъ, подалъ имъ знакъ и далъ время приготовиться; но если бы не вышеупомянутыя причины, то кажется, не случилось бы это замедлѣніе.

Tymczasem, zaczym insze woysko nasze nadeszło, pułk P. Zborowskiego, który szedł przodem, stanął w sprawie na prawém skrzydle, nastąpił potém pułk P. Strusia Starosty Chmielnikiego, który stanął na lewém skrzydle; pułk P. Kazanowskiego, i P. Ludwika Wayherów, nad których był

Между тѣмъ прежде нежели подоспѣло остальное наше войско, полкъ Зборовскаго, шедшій впереди, выстроился въ боевой порядокъ на правомъ крылѣ; подошелъ потомъ полкъ Струся, Старосты Хмѣльницкаго, который сталъ на лѣвомъ крылѣ, полки Казановскаго и Людовика Вайгера, надъ коими

P. Samuel Dunikowski, stanęli w pobocznych i posilecznych hufiech prawego skrzydła; pułk Pana Hetmanów, nad którym był Xiążę Janusz Porycki, na lewey stronie także w pobocznych hufiech stanął; w ściskanych hufiech propter omnes casus stały niektóre roty, iakby w porządku; i tam i sam P. Hetman pilnował. Było też Kozactwa laevis armaturae, ze czterysta, (36) Pohrebyszczany ie zwano, isz z Pohrebyszcz maiętności Xiążąt Zbaraskich, było ich w tey kupie naywięcey, był starszym nad nimi P. Piaskowski; tym P. Hetman kazał stanąć przy chroście, iakby na boku lewego skrzydła. Falkonety one dwa i z chorągwią pieszą Pana Hetmanową ieszcze byli nieprzybyli.

Gdy iuż tak woysko stanęło w sprawie, obiezdża-

начальствовалъ Самуилъ Дукиновскій, расположились въ боковыхъ и запасныхъ колоннахъ праваго крыла, Гетманскій полкъ состоящій подъ начальствомъ Князя Януша Порыцкаго, занялъ позицію на лѣвой сторонѣ, также въ боковыхъ колоннахъ; въ густыхъ колоннахъ, на всякой случай стояли нѣкоторыя роты, какъ бы въ строю; Гетманъ наблюдалъ повсюду. Были также легко вооруженные Казаки, человѣкъ до четырехъ сотъ, (36) они назывались Погребищанами, потому что въ этомъ отрядѣ наиболѣе было людей изъ Погребищъ, имѣнія Князей Збаражскихъ, надъ коими начальствовалъ Пясковскій. Гетманъ приказалъ Казакамъ стоять при кустарникѣ, какъ бы возлѣ лѣваго крыла; пѣхотная Гетманская хоругвь съ двумя фальконетами еще не прибыла.

Когда войско такимъ образомъ уже было устроено къ

iąc Pan Hetman od hufu do hufu, animował swoich, ukazuiąc, iako necessitas in loco, spes in virtute, salus in victoria, i kazał uderzyć w bębny, w trąby do podkania.

Nieprzyiaciel też iuż stanął w sprawie; woysko cudzoziemskie (37) Szwedów, iako się liczyli i brali pieniądze na 10,000 iezdnych i pieszych, ale w podobieństwie nad ośm tysięcy coś ich mogło być, ci wzięli prawą rękę; Moskiewskie woysko lewą, którego, iak sam powiada Kniaź Dymitr Szuyski, było więcey niźli 40,000 iezdnych i pieszych.

Płot był między nami długi, iako się wyżey wspomniało, dziury iednak w onym płocie były tak, iż nam, gdyśmy do nich do podkania szli, przyszło onemi dziurami wypadać. Na wielkiey nam przeszkodzie był płot;

бою Гетманъ объѣзжалъ всѣ отряды, одушевлялъ ихъ, представляя сколь затруднительно ихъ положеніе, и что вся надежда въ мужествѣ, а спасеніе въ побѣдѣ; послѣ чего приказалъ барабаннымъ боемъ и трубами подать знакъ къ бою.

Непріятель уже приготовился къ битвѣ, иноземное (37) Шведское войско, вѣроятно состоявшее не болѣе какъ изъ восьми тысячь, (хотя считалось и получало деньги на 10,000 конныхъ и пѣшихъ), расположилось по правую руку, а Московское по лѣвую, котораго, по словамъ самаго Князя Димитрія Шуйскаго, было болѣе 40,000 конницы и пѣхоты.

Между нами какъ было выше упомянуто, находится длинный плетень съ небольшими промежутками и намъ когда мы повели атаку, пришлось проходить сквозь сіи промежутки. Сей плетень былъ для насъ большимъ пре-

bo i Pontus przy onym płocie postawił piechotę, która naszych oném dziurami wypadaiących i odwracaiących bardzo psowała. Trwała długo bitwa, bo naszi się i oni zwłaszcza cudzoziemcy, poprawowali. Naszym, którzy na Moskiewskie hufy przyszli, łacnieysza była sprawa, bo Moskwa niewstrzymała razu, ięli uciekać, nasi gonić. Wtym też one Falkoneciki z tą trocha piechotą przyszli i bardzo potrzebie dogodzili. Bo do onych Niemców pieszych, którzy przy płocie stali, wygodzili puszkarze z działek, i piechota, choć ich trocha, ale ochrostani i w wielu potrzebach bywali, skoczyli do nich i upadło zaraz między Niemcy kilka z działek z rusznic li postrzelonych; wystrzelili i Niemcy do nich, i zabili Pana Hetmanowych

пятествіемъ: ибо и Понтусъ поставилъ при немъ же свою пѣхоту, которая весьма вредила нашимъ, какъ наступавшимъ чрезъ сіи промежутки, такъ и возвращавшимся черезъ оные назадъ. Битва продолжалась долго; какъ наши, такъ и непріятель, особенно же иноземцы нѣсколько разъ возобновляли бой. Тѣмъ изъ нашихъ которые сразились съ Московскими полками было гораздо легче; ибо Москвитяне не выдержавъ нападенія, обратились въ бѣгство, наши же преслѣдовали ихъ. Въ это время подоспѣли къ намъ фалконеты съ небольшимъ числомъ пѣхоты и принесли большую пользу. Ибо пушкари выстрѣлили изъ малыхъ пушекъ въ Нѣмецкую пѣхоту стоявшую подлѣ плетня, а подоспѣвшая наша пѣхота хотя не многочисленная, но опытная и бывшая во многихъ сраженіяхъ, бросилась на нихъ, и тотчасъ между Нѣм-

dwóch, trzechli, ale widząc, że ochotnie do nich idą, ięli Niemcy od płota uciekać do lasa, który tam był nie daleko; Francuzowie i Anglikowie iezdni przecie z naszémi rotami w polu, coraz iedni drugich posilaiąc, czynili; acz kiedy niestało onych Niemców pieszych, którzy przy płocie nam byli na przeszkodzie, skupiwszy się kilka rot, uderzyli w onę iazdę cudzoziemską kopiymi, kto ieszcze miał (38), pałaszami, koncerzami, oni też destituti praesidio ludzi Moskiewskich i oney piechoty, niemogli się oprzeć; ięli w swóy oboz uciekać, ale i tam nasi na nich wiechali, biiąc, siekąc, pędzili ich przez ich oboz własny; wtenczas Pontus i Horn pouciekali. Zostało było ieszcze do trzech tysięcy, albo i lepiey, tych

цами пало нѣсколько человѣкъ, убитыхъ выстрѣлами нашихъ малыхъ пушекъ и изъ ружей; Нѣмцы также выстрѣлили въ оную пѣхоту и убили двоихъ или троихъ изъ Гетманова полка, но увидѣвъ, что наши смѣло къ нимъ подступаютъ, бросились бѣжать отъ плетня къ лѣсу, который былъ не подалеку. Конница Французская и Англійская подкрѣпляя другъ друга, сражалась съ нашими ротами; но когда удалилась Нѣмецкая пѣхота, которая стояла подлѣ плетня и была для насъ большимъ препятствіемъ, на эту иноземную конницу соединившись, напали нѣсколько нашихъ ротъ вооруженныхъ копьями (у тѣхъ у кого еще были), саблями и кончарами (38). Конница не поддержанная Москвитянами и Нѣмецкою пѣхотою, не могла устоять, пустилась бѣжать въ свой станъ, но и тамъ наши на нихъ напали, и ру-

cudzoziemców, stali w kraiu przy lesie; Pan Hetman iął rozmyslać, iako ich z tego fortelu ruszyć. Lecz oni nie maiąc iuż starszych, widząc też, że Moskwa pouciekała, coś trochę ieszcze w wiosce, która była przy obozie Kniazia Dymitrowym obostrożona, bawiło się ich, a i sam Kniaź Dymitr tamże był: chcąc tedy oni cudzoziemcy o zdrowiu swém radzić, wysłali do P. Hetmana prosząc rokowania. Pan Hetman też widząc rzeczy pełne trudności, że ich niełacno było od onego chrostu odrazić, pozwolił. Stanęło na tém, że się dali dobrowolnie; wielka część ich obiecali się addicere stipendiis Króla JE, Mości (39), a wszyscy przysięgli i daniem ręki od przednieyszych Kapitanów a potém i pismem utwierdzili, że nigdy w Mo-

бя гнали чрезъ собственный ихъ станъ, тогда Понтусъ и Горнъ обратились въ бѣгство. Еще оставалось иноземцевъ до трехъ тысячь или болѣе, они стояли на краю подлѣ лѣса. Гетманъ началъ обдумывать, какимъ бы образомъ выгнать ихъ изъ сей крѣпкой позиціи. Но они будучи уже безъ начальниковъ, помышляя о своей безопасности, послали къ Гетману, прося его вступить съ ними въ переговоры; они видѣли себя въ необходимости рѣшиться на сіе еще и потому, что Москвитяне бѣжали и только не многіе изъ нихъ остались въ деревнѣ, обнесенной частоколомъ и находившейся подлѣ лагеря Князя Дмитрія, тамъ былъ и самъ Князь Дмитрій. Гетманъ вѣдя, что дѣло было преисполнено трудности и что не легко было выбить ихъ изъ упомянутаго кустарника, согласился на ихъ желаніе вступить въ

skwie przeciwko Królowi JE. Mości służyć niemaią. Pan Hetman też im obiecał przy zdrowiu i maiętnościach ich zachować, i którzyby służyć niechcieli, wolne przeyście do oyczyzny u Króla JE. Mości otrzymać.

Interim gdy się te traktaty dzieią, Kniaź Andrzey Galiczyn i Kniaź Daniło Mezecki, którzy byli z bitwy w lasy poucickali, okolno, że nasi ich zayść niemogli, w kilkaset koni przybiegli znowu do oney wioski obostrożoney, w którey, iako się wspomniało, został się sam ieszcze Kniaź Dymitr; i Pon-

переговоры; кончилось тѣмъ что они сдались добровольно; большая часть ихъ обѣщались поступить на службу Е. В. Короля (39), всѣ же они присягнули и утвердили присягу сперва поданіемъ руки знатнѣйшими Капитанами, а потомъ и письменно, что никогда не будутъ служить въ Московскомъ Государствѣ противъ Е. В. Короля. Гетманъ обѣщался оставить имъ какъ жизнь, такъ и имущество; а тѣмъ кои бы не пожелали служить, обѣщалъ исходатайствовать у Е. В. Короля, свободный пропускъ въ ихъ отечество.

Между тѣмъ какъ дѣлался сей договоръ, Князья Андрей Голицынъ и Данило Мезецкій, которые съ поля битвы убѣжали въ лѣса, и сдѣлавъ объѣздъ, такъ чтобы не встрѣтиться съ нашими, въ числѣ нѣсколькихъ сотъ явились снова въ деревню обнесеную частоколомъ, въ коей какъ было упомяну-

tus i Horn z nimi się też wrócili; i snadź radby był Pontus onę umowę rozerwał; ale żołnierze dzierżeli się iey mocno. Kniaż Dymitr i Kniaż Galiczyn widząc (bo to było in conspectu), że się cudzoziemscy żołniersze z Panem Hetmanem zsyłaią, ięli tyłem oney wioski przez swóy oboz, który za wsią był, gwałtnie ku lasowi uciekać, co naykosztownieysze rzeczy, kubki czary srebrne, szaty, sobole rozłożywszy na widoku w obozie swym. Rzucili się nasi w pogonią, ale mało ich goniło, padli w obozie na łupie onym; bo też to Moskwa na to uczyniła, żeby naszych od gonienia zabawili. Gdyśmy do nieprzyiaciela szli, tylko działka, a samego P. Hetmana kareta była; nazad się wracaiąc, było wozów, kolas ledwie nie więcey niźli nas; bo zaprzężone stały Moskiewskie kolasy; które nasi naładowawszy łu-

то, осталося самъ Князь Димитрій; съ ними возвратились Понтусъ и Горнъ, и видно что Понтусъ готовъ былъ не сдержать заключеннаго договора, но солдаты сохраняли его настойчиво. Князь Димитрій и Князь Голицынъ видя (ибо это происходило предъ ихъ глазами), что иноземные воины пересылаются съ Гетманомъ, быстро побѣжали въ лѣсъ заднею стороною деревни, чрезъ свой лагерь, который находился позади деревни, — разложивъ на виду въ своемъ лагерѣ драгоцѣннѣйшія вещи, кубки, серебрянныя чаши, одежды, собольи мѣха; хотя наши пустились въ погоню, не многіе однакожъ преслѣдовали непріятеля, бросившись въ лагерь на эту добычу, ибо Москвитяне сіе сдѣлали для отклоненія нашихъ отъ преслѣдованія. При нашемъ выступленіи (изъ подъ Царева-Займища), съ нами находились

pami wieźli, i w onym złym lesie nawięzło gwałt, że ieździe miiać się z trudnością przychodziło; gdy P. Hetman obawiaiąc się, żeby co niebespiecznego na oboz od Wołuiewa w niebytność iego nie padło, kwapił się i tegoż dnia do obozu zaraz się wrócił.

только небольшія пушки и карета Гетмана; а на возвратномъ пути повозокъ, колясокъ, было числомъ едвали не болѣе насъ самихъ; ибо Московскія позозки стояли запряженныя, которыя нами нагрузивъ добычею, увезли съ собою, множество ихъ, завязло въ томъ трудномъ для прохода лѣсѣ, такъ что конница прянуждена была съ трудомъ обходить ихъ; Гетманъ, опасаясь, что бы во время его отсудствія лагерь не подвергся какой нибудь опасности отъ Волуева, спѣшилъ и возвратился въ тотъ же день въ станъ.

Kniaź Dymitr, choć niewiele ich za nim goniło, uciekał potężnie, na błocie konia, na którym siedział, i obuwia zbył; boso na lichey chłopskiey szkapinie pod Możaysk do monastyra przyiechał. Tamże konia i obuwia dostawszy, nic nie bawiąc do Moskwy iechał; Możayszczanom, którzy do nie-

Князь Димитрій бѣжалъ поспѣшно, хотя не многіе его преслѣдовали, онъ увязилъ своего коня въ болотѣ, потерялъ также обувь; и босый на тощей крестьянской клячѣ, пріѣхалъ подъ Можайскъ въ монастырь. Тамъ доставъ лошадей и обувь, безостановочно отправился въ Москву. Жителямъ Мо-

go przyszli, roskazał, żeby łaski i miłosierdzia u zwyciężcy prosili; gdyż obronić się sposobu nie mieli. Iakoż tedy Możayszczanie wyprawili do P. Hetmana swym i kilku inszych zamków, Borysowa, Werehi, Ruzy imieniem poddaństwo ofiaruiąc.

Bitwa ta trafiła się na dzień 4 Lipca*. Zginęło z cudzoziemców do 1,200 człeka, Moskwy naywięcey w pogoni po różnych mieyscach; i w naszych też niebyło bez szkody: zabit Rotmistrz P. Lanckoroński (40), towarzyszów samych lepiey niżeli przez sto, oprócz pacholików, koni pocztowych (41), oprócz tych, co się wyliczyli, więcey niż czterysta zabitych.

* 24 Czerwca v. s. (1610 roku).

жайска, которые къ нему пришли, приказалъ просить милости и пощады у побѣдителя, ибо защищаться не было средствъ, и дѣйствительно жители Можайска послали къ Гетману, предлагая ему покорность отъ своего имени и отъ имени другихъ городовъ: Борисова, Вереи и Рузы.

Битва сія происходила 4 го Іюля. * Иноземцевъ погибло до 1,200 человѣкъ, Москвитянъ же наиболѣе погибло во время преслѣдованія оныхъ, въ разныхъ мѣстахъ; и у насъ также не обошлось безъ потери; былъ убитъ Ротмистръ Ланскоронскій (40), однихъ товарищей, кромѣ пахоликовъ погибло болѣе ста, лошадей эскадронныхъ (41) за изключеніемъ тѣхъ коихъ излечили, погибло болѣе четырехъ сотъ.

* По старому стилю 24 го Іюня (1610 года).

Wołuiew o odeyściu i zwróceniu się Pana Hetmanowym zgoła nic niewiedział, aż w nocy piechota z szańców poczęli wołać, powiadaiąc im de eventu bitwy. Niedawali temu wiary, aż nazaiutrz rano P. Hetman, chorągwie, więźnie kazał im ukazać, wskazał do Wołuiewa, ieśli niewierzy, żeby posłał na mieysce, gdzie bitwa była: iakoż posyłał tam Wołujew.

W tym też przyszli nazaiutrz cudzoziemscy żołnierze, którzy byli przy chorągwiach zostali, bo wiele ich w lasy pouciekało, niewiedząc co się z ich towarzyszami dzieie, tułali się po różnych mieyscach, nierychło potym po kilkunastu, po kilkudziesiąt schodzili się do swoich. Pontus też z Hornem będąc conscii zdrady, którą we Szwecyi uczynili przeciwko Królowi JE. Moś-

Волуевъ ничего не зналъ о выступленіи и возвращеніи Гетмана до тѣхъ поръ, пока ночью пѣхота не начала кричать изъ за окоповъ, извѣщая ихъ объ успѣхѣ битвы. Они не вѣрили этому, пока на слѣдующій день утромъ, Гетманъ ее приказалъ показать имъ знамена и плѣнниковъ, совѣтуя Волуеву ежели онъ не вѣритъ, посылать на то мѣсто, гдѣ происходило сраженіе, и дѣйствительно Волуевъ посылалъ туда.

Между тѣмъ на слѣдующій день пришли иноземные воины, которые оставались при знаменахъ, ибо множество ихъ разбѣжалось по лѣсамъ, не зная что происходило съ ихъ товарищами; они скитались по разнымъ мѣстамъ и медленно по немногу, по нѣскольку десятковъ присоединялись къ своимъ; Понтусъ же и Горнъ бывъ соучастниками измѣны учиненной Е. В. Королю въ Шве-

ci, i boiąc się za to karania, sto i kilkadziesiąt człeka z sobą namówiwszy, ku Nowogrodu wielkiemu uszli, iednakże obnażeni ze wszystkiego od swoich żołnierzów którzy po odiechaniu Pana Hetmanowym, żądaiąc im, że ich stipendia interceperunt, rzucili się na nie, mało niepozabiiali, odarli ze wszystkiego.

Wołuiew gdy iuż cudzoziemskie żołnierze uyrzał, z któremi dobrze się znał (42), bo z niémi, iako się wyżey wspomniało, Osipowa i inszych zamków pod naszemi dobywał, prosił rokowania. Pan Hetman widząc rzecz niebespieczną dobywać go, bo, iakośmy potym oglądali munitiae, któremi się byli okopali, obwarowali byli bardzo dobrze, tak iż gdyby było, iak niektórzy radzili, przyszło do dobywania, niebylibyśmy bez znacznego szwanku. Zaś głodem ich wymorzyć, iako na-

ціи, и опасаясь за то наказанія, подговорили слишкомъ сто человѣкъ, и ушли къ Великому Новгороду, бывъ однакожъ обобраны своими солдатами, которые послѣ отъѣзда Гетмана, укоряя ихъ въ томъ, что завладѣли ихъ жалованьемъ, бросились на нихъ, ограбили и едва не убили.

Волуевъ, увидѣвъ иностранныхъ воиновъ, которыхъ зналъ хорошо (42), ибо съ ними, какъ выше упомянуто бралъ у нашихъ Осиповъ и другія города, просилъ вступить въ переговоры. Гетманъ видя, что брать сей городокъ дѣло трудное, ибо въ послѣдствіи при осмотрѣ нами шанцовъ, которыми они окопались и защитили себя, мы нашли оные весьма хорошими, и мы потерпѣли бы большой уронъ, если надлежало бы, какъ нѣкоторые совѣтовали, брать ихъ приступомъ. Дабы принудить ихъ голодомъ

rod Moskiewski (w czém żaden z nimi nie porównna), lada czém żyw, poszłoby było w długo. Pana Hetmana zaś myśl do tego wiodła, dla dwóch ważnych (które się niżey powiedzą) przyczyn, żeby nic niebawiąc ku stolicy nastąpił. Przypadł tedy rad na to, żeby z Wołuiewem kontraktować (43), zwłaszcza że dobry podawał się sposób tych traktatów, gdyż Moskwa na tym samym przestawała, co iuż było Sołtykowi* i innym pod Smoleńskiem Boiarom od Króla JE. Mości pozwolono. Temiż tedy kondycyami zawarł z nimi P. Hetman, a oni poddaństwo i wiarę Królewiczowi Władysławowi poprzysięgli. Iakoż zaraz przyłączyli się do woyska naszego, i dosyć wiernie, choć to Szuyski ieszcze rebus potiebatur, i życzliwie się zachowali: wiadomości częste

* Michałowi.

къ сдачѣ, для этого нужно было бы много времени, ибо Московскій народъ (въ чемъ ни одинъ съ нимъ не сравнится) довольствуется весьма малымъ. Гетманъ же по двумъ важнымъ причинамъ (о которыхъ будетъ сказано ниже), преимущественно помышлялъ о томъ, чтобы немедленно подступить къ Столицѣ. Онъ согласился вступить съ Волуевымъ въ переговоры (43) тѣмъ охотнѣе, что представлялся хорошій случай для оныхъ, ибо Москвитяне довольствовались тѣмъ, на что уже согласился Е. В. Король въ переговорахъ подъ Смоленскимъ съ Салтыковымъ* и другими Боярами. На тѣхъ же самыхъ условіяхъ Гетманъ заключилъ съ ними договоръ, и они присягнули Королевичу Владиславу на вѣрность и подданство. Въ слѣдствіе сего они немед-

* Михаиломъ.

a gęste z stolicy, zrozumiewaiąc się z swémi, P. Hetmanowi przynosili: listy, które P. Hetman posyłał do stolicy do niekłórych osób, i uniwersały zgubie Szuyskiego służące, przynosили.

ленно присоединились къ нашему войску, и остались довольно вѣрными, (хотя Шуйскій имѣлъ еще верховную власть), и доброжелательными; они часто приносили Гетману изъ Столицы многія извѣстія, входя въ сношенія съ своими, и переносили письма, которыя Гетманъ п..ялъ въ Столицу къ нѣкото ымъ лицамъ какъ равно и у. иверсалы, писанные съ намѣреніемъ погубить Шуйскаго.

I dla tego też w woysku siła była poranionych, zostawić ich niebyło mieysca potemu, przyszło ich siła na woziech wieść, bo na koniach nie mogli, marło ich siła. (44) Co acz żałośno było P. Hetmanowi, patrząc iednak na to, iż za zabawą zwycięstwo nie poszłoby w pożytek, chciał w świeżym razie, w świeżym strachu na Szuyskiego nastąpić, i niedać mu się rektygować. Gdyby mu się dało

Въ войскѣ было столь много раненыхъ, что не доставало мѣста для помѣщенія, надобно было везти ихъ на подводахъ, ибо они не могли сидѣть на конѣ, и великое множество ихъ умирало. (44) Хотя сіе было и прискорбно для Гетмана, но видя, что если онъ будетъ медлить, одержанная побѣда не принесетъ ни какой пользы, онъ хотѣлъ преслѣдовать Шуйскаго, дабы не дать ему времени оправиться отъ

było wytchnąć, pieniędzy i skarbu miał dostatek, czém by mógł był i woynę i swoie rzeczy krzepić. Ta była iedna przyczyna, dla którey się Pan Hetman kwapił, druga była, że Impostor, który się Dymitrem zwał, chciał teyże pogody naszego zwycięstwa przeciwko Szuyskiemu zażyć. Przyszedł z Kaługi, skupił się z naszémi bracią, nad któremi był P. Sapieha starszym (45), nad rzeką Ubrą, w siedem mil od nas, a dawszy po półpięta złotego na koń, ruszył się na Medynę, ku Borowsku (zamek to, ale natenczas niebył osadzonym), do monastyru Pachnucego, który małym murkiem obwiedziony, chłopstwa okolicznego mnóstwo się było zgromadziło tak, iż w Monastyr wcisnąć się niemogli, w około monastyra za kobyleniem stało ich siła. Naszi, którzy byli z Impostorem, widząc to, przypuścili do nich (46); chłop-

недавняго страха. У Шуйскаго было много денегъ и сокровищь, которыми онъ могъ поддержать войну и дѣла свои, еслибы онъ опомнился отъ прежней неудачи. Это была первая причина поспѣшности Гетмана; другая та, что Самозванецъ, называвшійся Димитріемъ, хотѣлъ воспользоваться нашею побѣдою и дѣйствовать противъ Шуйскаго. Онъ пришелъ изъ Калуги соединился съ нашими соотечественниками, надъ которыми начальствовалъ Сапѣга (45), при рѣкѣ Угрѣ, въ разстояніи семи миль отъ насъ, и давъ на каждаго всадника по 41 золотыхъ, двинулся чрезъ Медынь къ Боровску (городъ (замокъ), но въ то время бывшій безъ войскъ) въ монастырь Св. Пафнутія, но онъ не могъ ворваться въ него, ибо монастырь былъ окруженъ малою стѣнкою, окрестныхъ поселянъ, собралось такое множество, что

'stwo ięli uciekać w Monastyr wielkim nawałem tak, isz bramy zamknąć niemożna, do nich naszi wpadli w monastyr. Kniazia Wołkońskiego, który tam był od Szuyskiego woiewodą, w cerkwi zabili, czerńce i wszystek on gmin wysiekli, monastyr i cerkiew splondrowali. Ztamtąd poszedł Impostor ku Sierpuchowu, zamek to iest nad rzeką Oką, osadzony od Szuyskiego, ale Impostor zbłaźnił praesidiarios, udaiąc to, że P. Hetman iemu gwoli woynę prowadzi: i tak siłom swoim nieufaiąc, a boiąc się co się stało u Pachnucego monastyru, poddali się Szalbierzowi. Od Sierpuchowa poszedł Szalbierz ku Moskwie. Tamże napadło nań ze 3,000 Tatar, niespodziewanie na samy oboz uderzyli, i nakarmili ich strachu, ale skoro naszi przyszli do koni, ustąpili Tatarowie wpław przez rzekę Okę do kosza swego.

они не могли помѣститься въ монастырѣ, и множество ихъ расположилось около онаго за рогатками. Наши находящіеся съ Самозванцемъ увидѣвъ сіе напали на нихъ (46); крестьяне пустились бѣжать въ монастырь съ такимъ стремленіемъ, что нельзя было затворить воротъ; за ними вторгнулись наши и убили въ церкви Князя Волконскаго, котораго Шуйскій назначилъ туда воеводою: перебили иноковъ, чернецовъ и всѣ толпу, ограбили монастырь и церковь. Оттуда Самозванецъ отправился въ Серпуховъ, городъ лежащій на Окѣ и укрѣпленный Шуйскимъ. Самозванецъ обманулъ гарнизонъ, говоря, что Гетманъ ведетъ войну въ его пользу: такимъ образомъ защищавшіе городъ, не полагаясь на свою силу и страшась такой же участи, какой подвергнулся монастырь Св. Пафнутія, сдались обманщику. Изъ Серпухова обман-

щикъ пошелъ къ Москвѣ, гдѣ *напало на* него около 3,000 Татаръ, которые внезапно устремившись на лагерь, произвели въ немъ ужасъ, но когда наши сѣли на коней, то Татары кинулись вплавь чрезъ Оку въ свой таборъ.

Bo Szuyski z żadney miary, co iedno *mógł*, sobie non deerat, przyzwał był i Tatar dawszy im upominki: dway było zacnych Murzów Tatarskich, Baterby i Kantymir Murza, mieli z sobą do 15,000 Tatar; a prawie podczas zwiedzioney u Kłuszyna bitwy, dowiedziawszy się od języków o przegraney, nie chcieli iść na tę stronę Oki z Koszem, choć ich Szuyski o to sollicytował, kommunika tylko ze 4,000, iako się wspomniało, przeprawili, a dowiedziawszy się od języków pod woyskiem Impostorowych dostanych, że i P. Hetman przebrawszy co sposobnieyszych, miał się ku nim ruszyć, będąc

Шуйскій употреблялъ всѣ средства, какія только могъ: онъ призвалъ Татаръ, сдѣлалъ имъ подарки; двое знаменитыхъ Мурзъ, Батербій и Кантемиръ Мурза, привели съ собою 15,000 Татаръ и почти во время самой битвы при Клушинѣ, узнавъ отъ взятыхъ языковъ о потерѣ сего сраженія, они не хотѣли переправиться съ таборомъ на ту сторону Оки, хотя Шуйскій побуждалъ ихъ къ тому, а выслали только, какъ мы выше упомянули 4,000 человѣкъ. Когда же узнали отъ плѣнныхъ захваченныхъ въ войскѣ Самозванца, что Гетманъ собравъ отборное войско, намѣревается идти противъ нихъ,

też iuż ociężali zdobyczą, iako naypilniey mogli, uchodzili nazad tymże szlakiem, którym byli przyszli. Impostor stamtąd prosto puścił się ku stolicy, spodziewaiąc się w tym zamęcie rzeczom swym dogodzić.

Pan Hetman, iako się wspomniało, nie spał w sprawach Króla JE. Mości, i Rzeczypospolitych należących: skoro z ludźmi Moskiewskiemi kompozycyą uczynił, wyprawiwszy z posły swemi do Króla JE. Mości Kniazia Jeleckiego Wojewodę pod Smoleńsk, który zacnością familii przechodził Wołuiewa, ale iego Wołuiew dzielnością i doświadczeniem w rzeczach nierównie przechodził, i dla tego P. Hetman przy sobie go zostawił, i wierności i życzliwości dosyć uznał. Cudzoziemskie żołnierze przebrakowawszy, i zostawiwszy ich przy sobie pod trzy tysiące, inszych, którzy niechcieli

они обремененные добычею, ушли со всевозможною скоростію тою же дорогою, которою прибыли. Оттуда Самозванецъ двинулся прямо къ Столицѣ, надѣясь во время сего смятенія, устроить дѣла въ свою пользу.

Гетманъ, какъ выше было упомянуто, не дремалъ въ дѣлахъ касающихся до Е. В. Короля и Республики и, какъ скоро сдѣлалъ съ Москвитянами договоръ, отправилъ къ Сигизмунду подъ Смоленскъ съ своими послами Воеводу Князя Елецкаго, который знатностью происхожденія превосходилъ Волуева, но не могъ сравняться съ нимъ умомъ и опытностію въ дѣлахъ, потому Гетманъ оставилъ его при себѣ и довольно испыталъ вѣрность и приверженность его. Перебравъ все иностранное войско онъ оставилъ при себѣ около 3,000, и прочихъ которые не хотѣли служить, отправилъ подъ Смоленскъ,

służyć, odprawił i odpuścił pod Smoleńsk, dawszy im przystawy i listy przyczynne do Króla JE. Mości, żeby swobodnie przez państwa Rzeczypospolitey przepuszczeni byli, a sam śpieszył ku stolicy.

Na każdy dzień wiadomości przychodziły z Moskwy, o wielkiey mieszaninie, na którą się tam zanosiło, acz też przybieżono, daiąc znać, że Szuyski z państwa zsadzon, i do swego Boiarskiego domu, a potym do monastyru Cudowego w czerńce postrzyżon. Co isz rzadka rzecz Monarchę takiego, absolute panuiącego, z państwa zsadzić, krótko się przypomni, iako do tego przyszło.

Przesyłał P. Hetman siła listów taiemnie do Moskwy z uniwersałami do ochydzenia Szuyskiego, ukazuiąc iako w Carstwie Moskiewskiém

давъ имъ приставовъ, и ходатайственныя письма къ Е. В. Королю, дабы они (сiи инозенцы) были свободно пропущены чрезъ владѣнiя Речи Посполитой, а самъ поспѣшилъ къ Столицѣ.

Каждый день приходили извѣстiя изъ Москвы о большемъ смятенiи, которое приготовлялось тамъ; наконецъ доставлено извѣстiе, что Шуйскiй низвергнутъ съ престола и сперва былъ посаженъ въ своемъ Боярскомъ домѣ, а потомъ пострижен въ монахи въ Чудовѣ монастырѣ. Низведенiе съ престола такаго Монарха, неограниченно царствовавшаго, вещь весьма рѣдкая; упомянемъ въ кратцѣ, какъ до того дошло.

Гетманъ посылалъ тайнымъ образомъ въ Москву много писемъ съ универсалами для возбужденiя ненависти противъ Шуйскаго,

za panowania iego wszystko się źle dzieie, iako przezeń i dla niego krew Chrześciańska ustawicznie się rozlewała, miotano po ulicach te uniwersały; przez listy zaś prywatne czynił do niektórych obietnice, nadzieie: zaczym daley poruszały się, zwłaszcza w owym świeżym strachu, animusze ludzkie, obawiaiąc się znowu obleżenia, które im było za szalbierza dokuczyło. I gdy iuż sam Szuyski poczuwał, co pierwéy niechciał gońca Króla JE. Mości do siebie przypuścić, iął o tém myśleć, iakoby swego do P. Hetmana wyprawił, i przywoławszy do siebie Słońskiego iednego z naszych (sługa to był P. Woiewody Sendomirskiego, który tam był w więzieniu) iął go pytać, ieśliby się chciał podiąć do P. Hetmana poselstwa. Gdy mu się w tém Słoński ofiarował, pytał Słońskiego ieśliby nielepiéy ieszcze poczekać, ażeby P.

указывая, какъ въ Царствѣ Московскомъ, во время его правленія, все дурно, и какъ чрезъ него, и за него, безпрестанно проливалась Христіанская кровь; эти универсалы разбрасывали по улицамъ; въ частныхъ письмахъ также онъ дѣлалъ обѣщанія и обнадеживалъ; отъ чего умы волновались, особенно послѣ недавняго страха; жители опасались новой осады, которая имъ наскучила при самозванцѣ. Когда уже Шуйскій самъ почувствовалъ, что прежде не хотѣлъ допустить гонца Е. В. Короля, то началъ думать о томъ, какимъ бы образомъ отправить своего гонца къ Гетману, и призвавъ къ себѣ Слонскаго, одного изъ нашихъ (это былъ слуга Воеводы Сендомирскаго, находившагося тамъ въ заключеніи), началъ спрашивать его не хочетъ ли онъ принять на себя посольство къ Гетману; когда Слонскій

Hetman pierwéy do niego posłał: i tak to posyłanie przewłoczył, a w tym dniu 22 Lipca przyszli do niego tumultem wielkim dworzanie, których tam było do kilku tysięcy; wystąpił naypierwéy nieiaki Zachary Lepunow, ten począł surowie do niego mowić. Długoż dla ciebie będzie się lała krew Chrześciiańska, ziemia opustoszała, nic dobrego się w Carstwie za twego Hospodarstwa nie dzieie, polituy się nad upadkiem naszym, połoź posoh (to iest sceptrum), niech z inszey miary o sobie radzim. Ciężkie były te słowa Szuyskiemu, począł mu łaiać sromotnie od matki, tyś mi to śmiał mówić, a Boiary (to iest Senatorowie) (47) nie mówią mi tego, i porwał się do noża, który wielki Moskwa zwykła nosić, na Lepunowa. Lepunow był chłop urodziwy, doroży, i serca mu dostawało, zawołał nań głosem: nieporyway się na

предложилъ ему для сего свои услуги, Шуйскій сталъ спрашивать, не лучше ли подождать, чтобы прежде Гетманъ прислалъ къ нему: и такъ сіе посольство было отложено, между тѣмъ 22 го Іюля, пришли къ нему большею толпою Дворяне, которыхъ тамъ было нѣсколько тысячь; сперва выступилъ Захарій Ляпуновъ, и началъ говорить ему сурово: долголи за тебя будетъ проливаться Христіанская кровь? земля наша опустошена, въ Царствѣ ничего добраго въ твое правленіе не дѣлается, сжалься надъ упадкомъ нашимъ, положи жезлъ (т. е. Скипетръ), пусть мы постараемся о себѣ другими средствами. Тяжки были эти слова для Шуйскаго, онъ началъ ругать его срамными м........ словами: какъ ты мнѣ это смѣлъ сказать, когда Бояре (т. е. Сенаторы) (47) не говорятъ мнѣ сего? и онъ бросился на

mnie, iak cię wezmę w ręce, to cię zgniotę. A w tym ozwali się drudzy dworzanie przy Lepunowie, osobliwie nieiaki Chomutow i Iwan Mikitycz Sołtykow: pódźmy, pódźmy, wyszli z izby prosto na lubne micysce. Iest to lubne mieysce w placu w Kitaygrodzie, między kramnicami od Borysa (tamże w Kitaygrodzie) bardzo grzecznie wybudowanemi, a między mury Krymgroda. (48) Niebardzo to iest wielki plac, w pośrodku go obmurowano iakoby z dziesięć łokci. Ztamtąd zwykł więc Hospodar, kiedy czego potrzeba, mowić do pospolitego człowieka. Tam natenczas dworzanie ci przyszedłszy, posłali po Patryarchę i po Boiary dumne; a isz tak wielki był ludzi konkurs, że się w onym placu zmieścić niemogli, ciż antesignani Lepunow, Chomutow, Sołtykow zawołali, żeby iść w pole przed miasto, i wyszedłszy przed

Ляпунова съ ножемъ, (Москвитяне имѣютъ обыкновеніе носить длинные ножи); Ляпуновъ былъ мущина большаго роста, дюжій и смѣлый; онъ закричалъ на него громко: не бросайся на меня, — какъ возьму тебя въ руки, такъ всего изомну. Другіе Дворяне, находившіеся при Ляпуновѣ, особенно нѣкто Хомутовъ и Иванъ Никитичъ Салтыковъ сказали: пойдемъ, пойдемъ, — вышли изъ комнаты прямо на лобное мѣсто; сіе лобное мѣсто находится въ Китай-Городѣ между лавками, тамъ же (въ Китай-Городѣ) очень красиво выстроенными Борисомъ, и стѣнами Крымъ-города (Кремля) (48). Площадь сія не весьма большая, посреди которой, находится пространство около десяти локтей окруженное каменною стѣною, оттуда обыкновенно Государь, если нужно, говоритъ къ народу. Эти дворяне, пришедши въ то время туда, послали за Па-

bramę, tam abrogowali imperium Szuyskiemu. Posłali do niego, żeby do swego dworu dziedzicznego ustapił, iakosz uczynił tak; zaraz do niego straż przystawili, i do braci iego Kniazia Dymitra, i Kniazia Iwana, skrzynie, komory ich popieczętowano.

тріархомъ и Думными боярами; а какъ стеченіе народа было столь велико, что онъ не могъ помѣститься на оной площади, то вышеупомянутые Ляпуновъ, Хомутовъ и Салтыковъ закричали, чтобы всѣ шли въ поле за городъ, и вышедши за заставу, тамъ отрѣшили отъ власти Шуйскаго. Они послали къ нему, чтобы онъ удалился въ свой наслѣдственный домъ, что онъ и сдѣлалъ; тотчасъ приставили стражу къ нему, и къ братьямъ его Князю Димитрію и Князю Ивану; сундуки и кладовыя ихъ опечатали.

Taka była sława, że się to działo za podeszczwaniem wprawdzie od Galiczynów; bo ci antesignani Galiczynów byli clientes; gdyż non obscure ieden ze starszych Galiczynów, Kniaź Wasył, gdy Szuyski zepchnion, za rodowitością, za zacnością,

Носилась такая молва, что это сдѣлалось по наущенію Голицыныхъ, ибо вышеупомянутые были кліентами ихъ, и одинъ изъ старшихъ Голицыныхъ Князь Василій, когда Шуйскій былъ низвергнутъ, по знатности происхожденія, благородству,

wziętością swą i dowcipem, który miał, nieźle sobie tuszył o hospodarstwie; acz z Kniazia Mścisławskiego, który mu nie był chętnym, wstręt mu był wielki. Kniaż Mścisławski nayprzednieyszy tych czasów w Moskwie człowiek, i dobry cnotliwy człowiek, wielkiey moderacyi, choćby mu ta przed inszemi, za iego zacnością do tego otwartsza była droga, nigdy niebył ambiciosus, i owszem publice się deklarował, że iako sam być niechce hospodarem, tak i żadnego z swoiey braci (a Galiczyn w tym się rozumiał), niechce hospodarem mieć; raczéy żeby skądkolwiek z Carskiego plemienia (rozumiał pod tym Królewicza Władysława, któremu bardzo był przychylnym) obrać sobie Pana na Carstwo.

своему вліянію и уму, который имѣлъ, явно питалъ надежду на обладаніе Государствомъ, но онъ имѣлъ большое препятствіе въ Князѣ Мстиславскомъ, который ему недоброжелательствовалъ. Князь Мстиславскій былъ въ сіи времена именитѣйшій человѣкъ въ Москвѣ, честный, добродѣтельный, весьма умѣренный; хотя ему предъ прочими, по его знатности, открытъ былъ путь къ престолу, но онъ никогда не былъ честолюбивъ, напротивъ объявилъ публично, что какъ онъ самъ не желаетъ быть Государемъ, равнымъ образомъ не хочетъ имѣть Государемъ никого изъ равныхъ себѣ своихъ братій (подъ симъ онъ разумѣлъ Голицына); полагая лучшимъ, избрать себѣ Государя откуда нибудь изъ Царскаго племяни (подъ этимъ онъ разумѣлъ Королевича Владислава, къ которому онъ былъ весьма расположенъ).

Gdy się tak Szuyski do dworu swego ziechał, choć to będąc pod strażą, zrozumiewał się iednak z ludźmi, których sobie i domowi swemu chętnych rozumiał, strzelce pieniędzmi chciał korrumpować, a siła tam na strzelcach należy, bo ich było do ośmiu tysięcy, in summa macał sposobów, ażeby się mógł przeciwko fakcyi przeciwney pokrzepić. Skoro to Boiarów doszło, onegoż Zacharya Lepunowa przysłali do niego; miał z sobą czerńca z Cudowa monastyra, sanie przykryte, bo po mieście białe głowy zwłaszcza zacney familii i ludzie na saniach ieżdżą. Gdy on czerńce Szuyskiego pytał, ieśli chce być czerńcem, on się opowiadał, że niemiał tey woli. Ale mu to nieszło; bo Lepunów z kilkiem inszych mocno go w ręku trzymali, a onemu czerńcowi strzydz kazali, i włożywszy go na sanie, do monastyra odwież-

Шуйскій отправясь въ свой домъ, хотя и былъ подъ стражею, но имѣлъ сношенія съ людьми, которыхъ считалъ приверженными къ себѣ и своему дому; онъ хотѣлъ подкупить деньгами Стрѣльцовъ, — а тамъ много зависитъ отъ Стрѣльцовъ, ибо ихъ было до восьми тысячь; вообще онъ искалъ средствъ усилиться противъ непріязненной партіи. Какъ скоро это дошло до Боярѣ, они прислали къ нему тогоже Захарія Ляпунова; онъ имѣлъ съ собою чернца изъ Чудова монастыря и крытыя сани (ибо въ городѣ женщины, особенно знаменитаго происхожденія, и мущины ѣздятъ въ саняхъ). Когда оный чернцъ спрашивалъ у Шуйскаго, хочетъ ли онъ быть чернцемъ, то онъ объявилъ, что неимѣетъ сего желанія; но это не помогло ему, ибо Ляпуновъ съ нѣсколькими другими, крѣпко держали его въ рукахъ, а

li, i tam przecie pod strażą go mieli.

Pan Hetman wziąwszy wiadomość o złożeniu Szuyskiego z Carstwa, a wiedząc że Impostor na okazyą z tey miary szukaiąc, prędko się ku Moskwie śpieszył, napisał list do Dumnych Boiar pochwalaiąc, że Szuyskiego z Państwa złożyli, daiąc im znać, że szalbierz ku stolicy następuie, że maiąc o tém od Króla JE. Mości rozkazanie, chce im być przeciwko szalbierzowi ratunkiem, i od wszystkiego niebespieczeństwa obroną. To częstokroć intimuiąc, że Król JE. Mość samém Chrześciańskiém politowaniem poruszony przyszedł, słysząc iakie w tey ziemi dzieie się zamieszanie, chcąc rozlanie krwie uśmierzyć i uiąć, a państwo to uspokoić, uciszyć. Osiém mil iuż tylko było od stolicy,

черпцу велѣли постригать, и положивъ его въ сани отвезли въ монастырь, даже и тамъ держали его подъ стражею.

Гетманъ, получивъ извѣстіе о низверженіи Шуйскаго съ престола, и зная, что самозванецъ, ждущій въ семъ дѣлѣ благопріятнаго случая, поспѣшалъ къ Москвѣ, написалъ письмо къ Думнымъ Боярамъ, похваляя, что низложили Шуйскаго съ престола, давая имъ знать, что самозванецъ подступаетъ къ столицѣ, что онъ по приказанію Е. В. Короля, хочетъ помогать имъ противъ обманщика и защищать отъ всякой опасности; часто присовокуплялъ, что Е. В. Король пришелъ тронутый однимъ только Христіанскимъ состраданіемъ; слыша, какое смятеніе происходитъ въ этой землѣ; желая усмирить и остановить кровопролитіе и водворить спокойствіе и тишину въ

kiedy mu przyniesiono na ten list respons, który to w sobie zamykał: że ratunku nie potrzebuią, żeby P. Hetman pod stolicę się nieprzybliżał. Lecz na to niedbaiąc szedł P. Hetman w drogę swą, 3 Augusti pod Moskwą stanął, gdzie też szalbierz z swymi przyszedł, i w ten dzień, którego Pan Hetman przyszedł, od Kołomyiskiey i Sierpuchowskiey drogi pod miasto nastąpiwszy, słobody i wsie, które były miasta pobliż, zapalił. Moskwa też przeciw niemu wyszła z miasta, i zwodzili z sobą iuż nie wstępnym boiem, ale przez naieżdżania harcerze; przecie leciało ich z koni niemało.

Boiarowie dumni widząc, że iedną stroną od Sierpuchowskiey drogi szalbierz naciera, a drugą stroną

Государствѣ. До Москвы оставалось только восемь миль, когда принесли ему отвѣтъ на его письмо; отвѣтъ этотъ въ себѣ заключалъ: что они не требуютъ помощи, и чтобы Гетманъ не приближался къ столицѣ. Но Гетманъ не взирая на это, продолжалъ свой путь и 3 Августа сталъ подъ Москвою, куда уже пришелъ съ своими обманщикъ, и въ тотъ день, когда пришелъ Гетманъ, подступивъ подъ городъ Коломенскою и Серпуховскою дорогогами, зажегъ слободы и деревни, которыя были вблизи города. Москвитяне также выступили изъ города противъ него и начали сражаться уже не наступательнымъ боемъ, а наѣздниками; однако съ коней валилось ихъ не мало.

Думные Бояре видя, что одной стороны по Серпуховской дорогѣ наступаетъ обманщикъ, а съ другой сто-

od Możayska z P. Hetmanem woysko następuie, posłali dwóch synów Boiarskich do P. Hetmana, pytaiąc, ieśli iako przyiaciel, albo iako nieprzyiaciel następuie. Pan Hetman odpowiedział wedle tego, iako był w liście napisał, że niemyśli nic nieprzyiacielsko poczynać, i owszem, ieśli skłonią do tego umysły, iako niektórzy dawali znać, że Krolewicza Władysława za Pana sobie wezmą, że chce im być ratunkiem przeciw szalbierzowi, a uczęstowawszy, udarowawszy one syny Boiarskie odpuścił.

Tegoż dnia z woyska szalbierzowego przyiechali posłowie od P. Sapiehy i innych naszych do P. Hetmana Ianikowski z kilku towarzystwa, powiedzieli, że są posłani od towarzystwa do Króla JE. Mości, prosili, żeby mieli wolny przeiazd, a capita legacyi swey ukaza-

роны отъ Можайска войско съ Гетманомъ, выслали двухъ Боярскихъ дѣтей къ Гетману, спрашивая приходитъ ли онъ какъ другъ, или не другъ. Гетманъ отвѣчалъ сообразно съ тѣмъ, что написалъ въ письмѣ, что онъ не думаетъ о предприятіи чего либо непріязненнаго, на противъ если склонятъ къ тому свои мысли, какъ нѣкоторые, извѣщавшіе что примутъ Королевича Владислава за Государя, то онъ хочетъ имъ помогать противъ самозванца; угостивъ и одаривъ Боярскихъ дѣтей, онъ ихъ отпустилъ.

Въ тотъ же день изъ войска обманщика пріѣхали послы, отъ Сапѣги и прочихъ нашихъ, къ Гетману: Яниковскій съ нѣсколькими товарищами и сказавъ, что они посланы отъ товарищества къ Е. В. Королю просили свободнаго проѣзда представляя Гетману главныя статьи

li P. Hetmanowi. Było tam, że Cara Dymitra (iako go oni zwali), Pana swego do tego przywiedli, że chce czołem uderzyć Królowi JE. Mości, summę pewną pieniędzy na każdy rok dawać, i Siewierskiey ziemi ustąpić; byle iedno Król JE. Mość dopomógł mu, żeby mógł usiąść na Hospodarstwie. Powiedzieli tesz, że chce posłać poselstwo z upominkami do Pana Hetmana, życząc sobie iego miłości i przyiaźni.

P. Hetman acz wiedział, że to poselstwo do Króla JE. Mości, nie miało w sobie nic statecznego, nic pewnego, iednak z uważnych kosideracyi, pozwolił im pewnego przeiazdu, i przystawy do odprowadzenia posłów dał, ani upominków od Pana ich deklarował się nieprzyimować, gdyż było czasu dosyć, ieśli chciał ich Pan, mógł się dawniéy z Królem JE. Mością zesłać; zaczym

своего посольства. Въ оныхъ находилось, что они довели до того Царя Димитрія (какъ они его называли), пана своего, что онъ хочетъ ударить челомъ предъ Е. В. Королемъ, давать ежегодно извѣстную сумму денегъ и уступить Сѣверскую землю, только бы Е. В. Короля помогъ ему возсѣсть на царство. Сказывали также, что онъ хочетъ отправить посольство съ подарками къ Гетману, желая снискать его благосклонность и дружбу(49).

Гетманъ хотя и видѣлъ, что сіе посольство къ Е. В. Королю не заключало въ себѣ ничего постояннаго, ничего вѣрнаго, однакоже послѣ внимательнаго разсмотрѣнія, позволилъ оному безопасный проѣздъ и далъ приставовъ для провожденія пословъ; но объявилъ, что подарковъ отъ пана ихъ не приметъ, ибо довольно было времени, ихъ пану, снестись прежде въ Е.

mogłaby była nauka dana być od Króla JE. Mości P. Hetmanowi, teraz isz nauki żadney niema, niechce też i niemoże się w żadną sprawę wdawać z ich Panem.

В. Королемъ, если онъ хотѣлъ того, въ слѣдствіе чего могла бы быть дана Гетману инструкція отъ Е. В. Короля, а теперь какъ онъ не имѣетъ ни какой инструкціи, то не хочетъ и не можетъ входить ни въ какія дѣла съ ихъ паномъ.

Zroczyli sobie potym Boiarowie dumni z P. Hetmanem dzień do rokowania: rozbito namiot Moskiewski, przeciwko Dziewiczemu monastyru, dawszy z obustron zakłady, ziechali się w równey liczbie, pierwéy na koniach pokłonili się sobie, potym zsiadłszy z koni przywitali się; z P. Hetmanem byli niektórzy Pułkownicy, Rotmistrze, z Stolicy przyiechał sam Kniaż Fedor Mścisławski, Kniaż Wasyl Galiczyn, Fedor Szczremetiew, Kniaż Daniło Mezecki, a dway diaków dumnych (iako to u nas pieczętarze) (50). Wasyl Telepniew i Tomiło

Потомъ думные Боярe назначили день для переговоровъ съ Гетманомъ; разбили Московской наметъ противъ Дѣвичьяго монастыря, давъ съ обѣихъ сторонъ аманатовъ, съѣхались въ равномъ числѣ; сперва поклонились взаимно, сидя на коняхъ, потомъ сошедъ съ лошадей, здоровались; съ Гетманомъ были нѣкоторые Полковники, Ротмистры; изъ столицы пріѣхалъ самъ Князь Ѳедоръ Мстиславскій, Князь Василій Голицынъ, Ѳеодоръ Шереметевъ, Князь Данила Мезецкій и два думные дьяка, (тоже что у насъ Печатники) (50) Василій, Те-

Łagowski. Mieli ci wszyscy potestatem statuendi, zleconą od wszystkich czynów, stanów ponaszemu. Zasiadłszy w onym namiocie deklarowali się imieniem wszystkiego Carstwa, że życzą sobie panowania Królewicza Władysława. Ale niektóre static, po naszemu Artykuły, chcą, żeby Pan Hetman przysięgą im warował, że będą od Królewicza Władysława trzymane. Był wielki zwitek, bo oni tak w trąbkę zwiiaią, czytał to Wasyl Telepniew.

Pan Hetman, (51) acz iako wiem, posyłał do Króla JE. Mości, zaraz po potrzebie Kłuszyńskiey, spodziewaiąc się że do traktowania miało przyiść, prosząc żeby z Senatu i innych, którzyby do tego sposobni, Król JE. Mość przysłał; gdyż żadney nauki in eventum istum niemiał. Iednak, że ieśli dla niesposobności zdrowia Króla JE.

лепневъ и Томила Лаговскій. Всѣ они имѣли власть, врученную отъ всѣхъ *чиновъ*, по нашему становъ. И сдѣлавъ въ семъ наметѣ засѣданіе, объявляли отъ имени всего Царства, что желаютъ въ Цари себѣ Королевича Владислава, но хотятъ, чтобъ Гетманъ обеспечилъ ихъ присягою, что Королевичъ Владиславъ исполнитъ нѣкоторыя *статьи*, по нашему артикулы. Былъ то большой свитокъ, (ибо они такимъ образомъ свертываютъ въ трубку); Василій Телепневъ читалъ оный.

Гетманъ, (51) сколько мнѣ извѣстно, хотя посылалъ къ Е. В. Королю тотчасъ послѣ Клушинскаго сраженія, надѣясь, что дѣло дойдетъ до переговоровъ, и просилъ, чтобы Е. В. Король прислалъ изъ Сенаторовъ и другихъ, къ тому способныхъ; ибо онъ неимѣлъ ни какого наставленія на сей случай; — однакожъ по слабости ли здоровья Е.

Mości, którą pod tym czasem był złożon, z iakieyli też przyczyny, nieprzysłano P. Hetmanowi żadney informacyi. A isz rzeczy były nagłe, które odkładu niecierpiały, gdyż Moskwie nieprzychodziło inaczey, iedno niemieszkanie sobie radzić. Szalbierz, który tuż był, przez swoie instrumenta, a miał u wielkiey części pospólstwa Moskiewskiego wielki fawor, starał się o się, zaś Patryarcha sollicytywał, żeby (a podawał ze dwoch iednego) obrali, albo Kniazia Wasyla Galiczyna, albo Mikitycza Romanowa, syna Metropolitego Rostowskiego; chłopiec był w piętnastym może być roku. Ta była iego komendacya, że Metropolit Rostowski iego oyciec, brat był wuieczny Cara Fedora; gdyż Cara Fedora Car Iwan Tyran spłodził był z siostry rodzoney Mikity Romanowicza, a Mikity Romanowiczów syn to Metropolit

В. Короля, которую онъ въ то время чувствовалъ, или по какой нибудь другой причинѣ, не было прислано къ Гетману никакой наставленія. Дѣла же не терпѣли замѣдленія, ибо Москвѣ надлежало принять надлежащія мѣры и дѣйствовать скоро. Обманщикъ, который былъ близко, своими происками старался о себѣ, и большая часть Московской черни была къ нему весьма хорошо расположена, а Патріархъ побуждалъ, чтобы (и представлялъ одного изъ двухъ) избрали или Князя Василія Голицына или Никитича Романова, сына Ростовскаго Митрополита, — это былъ юноша, можетъ быть, пятнадцати лѣтъ. Представлялъ же онъ его потому, что Митрополитъ Ростовскій, отецъ его, былъ двоюродный братъ (по матери) Царя Ѳедора: Царь Ѳеодоръ родился отъ Царя Іоанна Тирана и отъ родной сестры Никиты Романовича,

Rostowski. Więcey iednak za Patryarszynem zdaniem studia populi, a duchowieństwo wszystko prawie na Galicyna inclinabat.

Obawiaiąc się tedy P. Hetman, żeby na którąkolwiek stronę rzeczy się nieciągneli i niezatrudniły, maiąc osobliwy na respekt, że dostatku do kończenia rzeczy woyną niebyło; choć to informacyi żadney niemiał od Króla JE. Mości, przyszło mu się deklarować, że wedle Artykułów, które były od Sołtyka i innych pod Smoleńskiem Boiar Królowi JE. Mości podane, i umowa z Senatorami u nich się stała, i są iuż od Króla JE. Mości podpisaniem ręki i pieczęcią utwierdzone, chce z nimi zawierać, a chresném pocałowaniem potwierdzić. O inszych statiach albo artykułach, isz przed Królem JE. Mością ani od Sołtyka ani od kogo, żadna wzmianka nic

Ростовскій же Митрополитъ сынъ сего послѣдняго; однакожь къ Патріаршему мнѣнію болѣе склонялся народъ, а все почти духовенство къ Голицыну.

Гетманъ имѣя тогда опасеніе, чтобы несдѣлался перевѣсъ на чью нибудь сторону и чтобы обстоятельства не затруднились, особенно имѣя въ виду то, что небыло достаточныхъ средствъ для приведенія дѣлъ къ концу войною, хотя неимѣлъ отъ Е. В. Короля инструкціи, долженъ былъ объявить, что хочетъ заключить съ ними договоръ, и крестнымъ цѣлованіемъ утвердить сообразно съ статьями, которыя были представлены Е. В. Королю, Салтыковымъ и прочими боярами подъ Смоленскомъ, и въ силу которыхъ заключенъ былъ у нихъ съ Сенаторами договоръ, уже подтвержденный подписью и приложеніемъ печати Е. В. Короля. Поелику же

czyniona była; niéma zatym P. Hetman o tych rzeczach żadney nauki, i zatym też pozwalać takich rzeczy niemoże; żeby przez posły swe raczey domawiali się u Króla JE. Mości; (52) na wiarę Ruską, i innych niemało absurda, zaczym denegowaniem P. Hetman niechciał ich odrazić, ale odsyłał ich do Króla JE. Mości.

Nie przyszło też nawet na tém piérwszém zasiądzeniu długo mówić; bo Szalbierz podstąpił prawie pod czas tego rokowania pod miasto, bóyka tam była, biegano a biegano do Kniazia Mścisławskiego, daiąc znać co się tam dzieie; i Boiarowic się rwali, żeby radę i pomoc swym dali do bóiu; i Pan Hetman rad był, że się zwło-

о прочихъ статьяхъ или артикулахъ передъ Е. В. Королемъ ничего не было упомянуто ни Салтыковымъ, ниже кѣмъ либо другимъ, а потому - то Гетманъ не имѣетъ ни какой инструкціи и слѣдовательно не можетъ согласиться на такія дѣла, совѣтовалъ чтобы лучше чрезъ пословъ своихъ уговаривались съ Е. В. Королемъ; (52) касательно Русской вѣры и многихъ другихъ несообразностей, Гетманъ не хотѣвши удалить ихъ отъ себя отказомъ, обращалъ къ ихъ Е. В. Королю.

На этомъ первомъ засѣданіи не пришлось даже долго говорить, ибо обманщикъ подступилъ почти во время этого совѣщанія подъ городъ, тамъ была стычка; прибѣгали безпрестанно къ Князю Мстиславскому, извѣщая, о томъ что тамъ происходитъ; Бояре спѣшили, чтобы подать своимъ совѣтъ и помощь въ сраже-

czyło, żeby i sam miał czas na rozmysł i spodziewaiąc się, acz informacya od Króla JE. Mości przybędzie; iakoż zwłoczył, ile iedno mógł.

Asz gdy Boiary i poselstwo instabant, żołnierze zaś ozywali się z rozmaitymi głosy, niechcąc też bez pieniędzy służyć. Po ziechaniu się tedy i zsyłaniu się częstém, d. 27 Augusti ziechał się Pan Hetman w polu z Boiary temiż, których i przed tém wysyłano, ale i innych było do 10,000 i lepiey, którzy przysięgę czynili na poddaństwo Królewiczowi Władysławowi. A potym też P. Hetman z Pułkownikami, z Rotmistrzami i inszémi przednieyszémi osobami z woyska, na umowione kondycye, które isz po ręku ludzkich chodzą, niezdało się ich tut pisać (53). Atoli one wszystkie, które były absurda, albo zgładzone, albo

нін, и Гетманъ былъ радъ замѣдленію, ибо онъ самъ имѣлъ время для размышленія, и, надѣясь, что придетъ наставленіе отъ Е. В. Короля, сколько могъ дѣлалъ проволочку.

Когда же наконецъ приступили къ нему Бояре и посольство, а воины съ своей стороны роптали, говоря, что они не намѣрены служить безъ денегъ,—тогда послѣ съѣзда и частыхъ сношеній, 27 Августа съѣхался Гетманъ въ полѣ съ тѣми же Боярами, которыхъ прежде высылали, но и другихъ было до 10,000 и больше, которые присягали на подданство Королевичу Владиславу. Послѣ чего также и Гетманъ съ Полковниками, Ротмистрами и другими знатнѣйшими особами въ войскѣ, присягали на исполненіе сдѣланныхъ условій, которыхъ такъ какъ онѣ ходятъ по рукамъ, я непочитаю за нужное вписывать здѣсь (53). Всѣ несообразности были у-

do Króla JE. Mości rezolucyi są odesłane. Insze wszystkie, o których się umowa stała, stosowali się do onego Króla JE. Mości pisma pod Smoleńskiem Boiarom danego. Ieden tylko był Artykuł około zamków, którego mordicus domawiała się Moskwa, żeby zamki wzięte podczas tumultu tego były im przywrócone; a oni wprzód podięli się woysku wszystkiemu wszystko zapłacić zasłużone. A na seymie, któregośmy prędko się spodziewali, miała być umowa z posły Moskiewskiémi o dawnych kontrowersyach między Koroną a Wielkiém Xięstwem Litewskiém a Państwem Moskiewskiém zachodzących, to iest o Smoleńsku i Siewierskiey ziemi.

A choć to tym sposobem było namówiono, że każdemu czyniło się dosyć; prze-

ничтожены или отосланы на разрѣшеніе Е. В. Королю. Всѣ же прочія (условія) вошедшія въ заключенный договоръ, сообразны были съ записью Е. В. Короля данною Боярамъ подъ Смоленскомъ; одна только была статья касательно городовъ (замковъ), за которую упорно стояли Москвитяне, требуя чтобы имъ были возвращены города, взятые во время этого смятенія; они же приняли на себя заплатить всему войску все заслуженное (жалованіе). На Сеймѣ, котораго мы въ скоромъ времени ожидали, должны были происходить переговоры съ Московскими послами о старыхъ спорахъ между Короною и Великимъ Княжествомъ Литовскимъ и Государствомъ Московскимъ, то есть о Смоленскѣ и Сѣверской землѣ.

Хотя договоръ былъ заключенъ такимъ образомъ, что удовлетворялъ каждаго,

cie się Pan Hetman tym niekontentował; gdyż na to się oglądał, żeby go invidi nie podawali, że w tych rzeczach niedosyć uczynił Rzeczypospolitey. Iakoż pridie to iest 26 Augusti, nim do zawarcia przyszło, zwoławszy wszystkiego rycerstwa, a opowiedziawszy i ukazawszy na czém rzeczy stawaią, prosił ich, żeby mu się deklarowali, chcą li mu pomoc, trwać na służbie Króla JE. Mości, choć by też pieniędzy do iakiego czasu poczekać; gdyż z takowém dotrwaniem mogłoby się za pomocą Boską na pożytecznieysze Rzeczypospolitey kondycye narod ten przycisnąć. Gdzieby też więc przez zimę trwać dla niepłaty niechcieli, a do wyyścia ćwierci lata, iuż iedno było pięć niedziel; na śliskiém mieyscu stanęły były sprawy Rzeczypospolitey, by się byli mieli, iako pogróżki czynili, do Konfederacyi

но Гетманъ недовольствовался этимъ, ибо онъ обращалъ вниманіе на то, чтобы завистники не упрекнули его, что онъ въ сихъ дѣлахъ не довольно сдѣлалъ для Речи Посполитой. Въ самомъ дѣлѣ за день (т. е. 26 Августа) до заключенія договора, созвавъ все рыцарство, разсказавъ и представивъ въ какомъ состояніи дѣла, просилъ ихъ объявить, хотятъ ли они помочь ему и остаться на службѣ Е. В. Короля, хотя бы и пришлось подождать до нѣкотораго времени денегъ, ибо ежели бы они остались, то можно бы было съ помощію Божіею принудить этотъ народъ къ условіямъ болѣе полезнымъ для Речи Посполитой. И такъ ежели бы они не хотѣли остаться на зиму, по причинѣ неплаты (до окончанія же четверти года оставалось только пять недѣль), то дѣла Речи Посполитой находились бы въ труд-

udać, deklaracya od woyska, żeby niebyła głośna dla tego narodu, żeby na pismie od każdey roty była dana. Iakosz odwiodłszy się zaraz Rotmistrze z towarzystwem swém, każdy do swego namiotu, dali deklaracye, że żadną miarą, bez pieniędzy trwać niebędą, i wszyscy, co przednieyszy, mówili P. Hetmanowi, ponieważ może być uczciwy i użyteczny pokoy, iżby Rzeczypospolitey w woynę długą niezawodził, a kończył i zawierał raczey. I ta deklaracya woyska naybardziey przyciskała P. Hetmana, że nieczekaiąc Króla JE. Mości nauki, za przynagleniem tak Moskwy stołeczney, iako też i Impostora, który swych rzeczy pilnował, zawarł tym, iako się wyżey wspomniało, sposobem z Boiary (54).

номъ положеніи, ежели бы они, какъ угрожали, прибѣгнули къ конфедераціи; — а чтобъ декларація войска не сдѣлалась извѣстною этому народу (Русскимъ), Гетманъ приказалъ дать оную отъ каждой роты письменно. Ротмистры съ своимъ товариществомъ, отправившись каждый въ свой наметъ, предъявили декларація, что никакимъ образомъ не останутся безъ денегъ; и всѣ знатнѣйшіе говорили Гетману, что такъ какъ возможенъ честный и выгодный миръ то чтобы онъ не вовлекалъ Речь Посполитую въ долгую войну, но кончилъ и заключилъ договоръ. Эта декларація войска наиболѣе заставила Гетмана, не ожидая инструкціи Е. В. Короля, заключить договоръ съ Боярами, такимъ образомъ, какъ выше было упомянуто; къ чему онъ былъ притомъ вынужденъ какъ жителями Столицы, такъ равно и обман-

Przyiechał dwa dni, po zawarciu wszystkich rzeczy, od Smoleńska Moskwicin nieiaki Fedor Andronow (55), ten list przyniosł od Króla JE. Mości do P. Hetmana, który to w sobie zamykał, żeby P. Hetman nie na Królewicza, ale na samego Króla JE. Mości panowanie zaciągał. Przyiechał potym w kilkanaście dni P. Starosta Wieliski * z listem i instrukcyą Króla JE. Mości, która toż w sobie miała. Lecz isz iuż rzeczy tak były zaszły, niechciał P. Hetman z tym się odkrywać, i P. Starosta Wieliski, choć z tą instrukcyą przyiechał, i sam nieradził(56), upatruiąc (iako rzeczy Moskiewskich dobrze wiadomy), że to rzeczy nie były podobne i owszem podobało mu się, i bardzo się kontentował, że ad istum statum

* Gąsiewski.

щикомъ, который радѣлъ о своихъ дѣлахъ (54).

Чрезъ два дни послѣ окончанія всѣхъ дѣлъ, пріѣхалъ изъ Смоленска нѣкто Москвитянинъ Феодоръ Андроновъ (55), который доставилъ Гетману письмо отъ Е. В. Короля, заключавшее въ себѣ то, что бы Гетманомъ царствованіе было захвачено не для Королевича, но для самаго Е. В. Короля. Потомъ пріѣхалъ черезъ нѣсколько дней Староста Велижскій * съ письмомъ и инструкціею Е. В. Короля, которая тоже въ себѣ заключала. Но поелику дѣла уже были устроены, то Гетманъ и не хотѣлъ въ этомъ открываться, и Староста Велижскій, хотя пріѣхалъ съ этою инструкціею, однакоже самъ не совѣтовалъ (56), видя (какъ хорошо свѣдущій въ дѣлахъ Московскихъ), что это вещи невозможныя: напротивъ ему нравилось и онъ весьма

* Гонсѣвскій.

rzeczy były od P. Hetmana przywiedzione. Niezdało się tedy z tym otwierać, iżby Moskwa, u którey było invisum nomen Króla JE. Mości, niesparznęła, i do Impostora, albo gdzieindziey chęci nie obróciła.

Zostawała sprawa z Impostorem i woyski, które przy nim były. In pactis to było postanowioném, że P. Hetman podiął się P. Sapiehę i woysko polskich i litewskich ludzi, którzy się przy Impostorze wiązali, od niego odwieść; a gdzieby po dobrey woli nie chcieli, mocą przeciw nim, a społem z Boiary Moskiewskiémi o zniesienie i zgładzenie Impostora staranie czynić. Przeto tedy umowie czyniąc dosyć, posyłał Pan Hetman do P. Sapiehy i tego tam woyska napominaiąc ich, żeby wiedząc, isz stolica Cara Moskiewskiego przysięgę uczy-

радовался, что дѣла были приведены Гетманомъ въ такое положенie, и такъ почли за нужное не открывать этаго, дабы Москвитяне (коимъ имя Е. В. Короля было ненавистно), не возстали и не обратили желанiй своихъ къ самозванцу или къ кому нибудь другому.

Оставалось дѣло съ обманщикомъ и войсками при немъ бывшими. Въ условiяхъ было постановлено, что бы Гетманъ взялъ на себя отвлечь отъ самозванца Сапѣгу и войско Польское и Литовское, присоединившееся къ нему, а если бы не захотѣли добровольно отстать отъ него, то дѣйствовать противъ нихъ силою и вмѣстѣ съ Московскими Боярами стараться объ низложенiи и уничтоженiи обманщика. И такъ чтобы удовлетворить требованiямъ договора, Гетманъ послалъ къ Сапѣгѣ и къ тому войску, съ увѣщанiемъ, чтобы они зная, что Сто-

niła i dała się na imie Królewicza Władysława, żeby się oni tém kontentowali, spraw Króla JE. Mości i Rzeczypospolitey, oyczyzny swey, w którey się porodzili, nietrudnili, a tego człeka Impostora, przy którym się po te czasy, będąc od niego oszukani, bawili, żeby albo przywiedli go dobremi sposoby do tego, aby się Królowi JE. Mości pokłonił (powiadał P. Hetman, że chciał uczynić za nim intercessią do Króla JE. Mości iszby mu Król JE. Mość Grodno albo Sambor dał), gdzieby też po dobrey woli Impostor tego uczynić niechciał, żeby go albo wydali, albo odstąpili.

лица Московскаго Царя присягнула и отдалась на имя Королевича Владислава, довольствовались бы этимъ и не затрудняли дѣлъ Е. В. Короля и республики, своего отечества, въ которомъ они родились, а чтобы этаго человѣка самозванца, при которомъ они до сего времени оставались, бывъ имъ обманываемы, или бы довели добрыми способами до того, чтобы онъ изъявилъ покорность Е. В. Королю (Гетманъ говорилъ, что хотѣлъ употребить свое ходатайство у Е. В. Короля, и выпросить ему у Е. В. Гродно или Самборъ), если же бы самозванецъ не захотѣлъ сдѣлать сего добровольно, то въ такомъ случаѣ, или выдали его, или бы отъ него отложились.

To in istum eventum P. Hetman czynił, isz iuż wedle umowy był mu wydany Kniaź Wasyl Szuyski przeszły Car i z bracią Knia-

Гетманъ поступилъ такъ потому, что Князь Василій Шуйскій, бывшій Царь, и братья Его К. Димитрій и К. Иванъ были ему выданы въ

ziem Dymitrem i Kniaziem Iwanem (57), życzył tego, żeby i tego Impostora Królowi JE. Mości odesłać, iszby ziemię od tych ludzi exonerować, a potém in omnes casus Król JE. Mość mógł ich według okazyi zażyć. Pan Sapieha radby był się do woli Pana Hetmana akkomodował, ale towarzystwo miał niesforne, swawolne, zuchwałe; ostre responsa ięli Panu Hetmanowi dawać, opowiadać się, że od Moskwy odstąpić niechcą, że też z tym Panem swym (tymto impostorem) chcą szczęścia probować.

Widząc tedy Pan Hetman, że słuszne napominania i perswazye iego mieysca u nich niemaią; zrozumiawszy się z dumnémi Boiary, osadziwszy strażami pilnymi brody i inne mieysca, żeby ich wiadomość nie doszła, ruszył się nocą expedito exercitu, ostawiwszy w

слѣдствіе договора (57), и ему хотѣлось бы и этого самозванца отправить къ Е. В. Королю, дабы освободить эту страну отъ сихъ людей; въ послѣдствіи же Е. В. Король во всякомъ случаѣ могъ воспользоваться ими смотря по обстоятельствамъ. Сапѣга охотно бы желалъ согласоваться въ волею Гетмана, но товарищество имѣлъ упрямое, своевольное, дерзкое, которое давало дерзскіе отвѣты Гетману, и объявило, что не хочетъ отступить отъ Москвы и желаетъ съ этимъ своимъ Паномъ (то есть самозванцемъ), испытать счастія.

Гетманъ увидивъ тогда, что увѣщанія и убѣжденія его не дѣйствуютъ, согласившись съ Думными Боярами, занявъ бдительными стражами броды и прочія мѣста, для того, что бы не дошла до нихъ (т. е. до партіи Самозванца), о семъ вѣсть, двинулся ночью съ хорошо устроеннымъ вой-

mieyscu oboz, i na rozświcie stanął nad ich obozem z woyskiem uszykowaném. Wywiedli i Boiarowie z Moskwy do piętnastu tysięcy woyska w pole, osadziwszy miasto Moskwę według potrzeby, bo im tak Pan Hetman był roskazał (wiedząc, iż siła tam ludzi była, którzy impostorowi byli chętni), żeby miasta nie ogałacali. (58) Osadziwszy tedy takie wielkie miasto, iako była Moskwa, przecie ich w pole do piętnastu tysięcy ludzi grzecznych, do boiu godnych przebrało się. Przyiechawszy Kniaź Mscisławski do Pana Hetmana z przednieyszemi Boiary, ze wszystkiemi gołowy, witali iako Prawitela, co w łacińskim języku zowią Gubernatora, chcąc mu być posłuszni.

скомъ, оставивъ обозъ въ городѣ, и на разсвѣтѣ былъ уже съ войскомъ устроеннымъ въ боевой порядокъ предъ ихъ лагеремъ. Бояре Московскіе также вывели изъ Москвы въ поле до пятнадцати тысячь войска, оставивъ гарнизонъ въ Москвѣ сколько его требовалось; ибо такъ было имъ приказано Гетманомъ, дабы неоставить города безъ войскъ (Гетманъ зналъ что тамъ было множество людей приверженныхъ къ самозванцу). (58) Не смотря на то, что занятъ былъ войсками столь обширный городъ, каковымъ была Москва, все таки собралось въ полѣ до пятнадцати тысячь добрыхъ людей, способныхъ къ бою. Князь Мстиславскій, пріѣхавши къ Гетману съ знатнѣйшими Боярами, со всѣми Головами, привѣтствовалъ его какъ Правителя (что на Латинскомъ языкѣ называ-

Pan Hetman przez krótki listek, który ieszcze na mieyscu był napisał, obesłał P. Sapiehę. Listek ten to w sobie zamykał, że nie iest chciwym na ich krew, będąc poruszony nieuważnymi ich responsy, że tu stanął z woyskiem, chcąc nie przez posły, ale sam się z nimi umawiać, iszby dziś koniec był, albo na tę albo na owę stronę. A tak żeby P. Sapieha z przednieyszemi do niego na rozmowę przyiechał.

Pan Sapieha, albo raczey woysko iego postrzegłszy woysko Pana Hetmana i Moskiewskie nad sobą, strwożyli się bardzo, i była Moskwa zatém, i Pana Hetmana prosili, żeby im pozwolił uderzyć na strwożone, niegotowe, ale niedopuścił P. Hetman.

юшъ Губернаторомъ), желая повиноваться ему.

Гетманъ отправилъ къ Сапѣгѣ краткое письмецо, которое написалъ еще на мѣстѣ. Это письмецо заключало въ себѣ, что онъ не жаждетъ крови ихъ, но будучи вынужденнымъ ихъ безразсудными отвѣтами, пришелъ сюда съ войскомъ, желая уговариваться съ ними не чрезъ пословъ, но лично, дабы сегодня положить конецъ въ пользу той или другой стороны; а посему приглашаетъ пріѣхать Сапѣгу и съ знатнѣйшими для словеснаго съ нимъ объясненія.

Сапѣга или лучше сказать войско его, увидѣвъ предъ собою войско Гетмана и Московскую рать, весьма устрашилось. Москвитяне были того мнѣнія и просили Гетмана, чтобы онъ позволилъ имъ напасть на испуганныхъ и не готовыхъ; но Гетманъ несогласился.

W tym, nim ieszcze P. Sapiehę listek Pana Hetmanów doszedł, przybiegł Pobiedziński z pięciu Rotmistrzów, prosząc bardzo pokornie P. Hetmana, żeby niekazał woysku następować. Pan Hetman i sam niemyślił hostiliter przeciwko nim czynić; iedno żeby tym postrachem, do rzeczy słusznych ich przywieść.

Iakoż wyiechał P. Sapieha zaraz, i tam wedle tego, iako było od P. Hetmana proponowano, deklarowali się i ręki daniem potwierdzili, że gdzieby Pan ich na tém przestać niechciał, co mu było od Pana Hetmana ofiarowano (59) (a było też ze strony Grodna i Samborza), isz daley nie chcieli przy nim stać. Impostor nie był w tenczas w obozie, bo stamtąd dwie mile był u żony w monastyrze, który Moskwa zowie Nowe-grosze *. Odło-

* Monastyr Uhreszki.

Между тѣмъ прежде нежели дошло до Сапѣги письмецо Гетмана, прибылъ Побѣдинскій съ пятью Ротмистрами, прося Гетмана съ величайшею покорностію, чтобъ онъ невелѣлъ наступать войску. Гетманъ и самъ не думалъ дѣйствовать противъ нихъ непріязненно; а только хотѣлъ симъ страхомъ принудить ихъ къ поступкамъ болѣе умѣреннымъ.

Въ самомъ дѣлѣ Сапѣга выѣхалъ тотчасъ, и тамъ сообразно съ тѣмъ, что было предложено Гетманомъ объявили и пожатіемъ руки подтвердили: что еслибы Панъ ихъ и незахотѣлъ довольствоваться тѣмъ, что предложено Гетманомъ (59) (а касалось сіе до Гродна и Самбора), они не хотѣли болѣе оставаться съ нимъ. Самозванца въ то время, не было въ лагерѣ: онъ находился за двѣ мили оттуда, у своей же-

żyli tedy iutro dać znać Panu Hetmanowi, ieśli się tym Impostor kontentuie, albo nie. Ale on niemyslił się (60) tym kontentować, a tym więcey iego żona, i iako była niewiasta ambiciosa, grubo dosyć blekotała: niech też Król JE. Mość ustąpi Carowi JE. Mości Krakowa, a Car JE. Mość da Królowi Warszawę.

Słysząc to Pan Hetman porozumiał się z Boiary dumnemi, żeby się mógł ruszyć nocą a obegnać tego łotra w monastyrze i starać się, aby go poymać. Ruszyliśmy tedy godzina w noc, przyszło nam z obozu iść przez miasto same Moskwę, a Boiarowie iuż przed tém, nimeśmy my nadeszli (bo nam dwie mile było do

ны въ монастырѣ, который Москвитяне называютъ Нове—гроши * И такъ они отложили до слѣдующаго дня увѣдомленіе Гетмана, доволенъ ли этимъ обманщикъ, или нѣтъ. Но онъ не помышлялъ (60) симъ удовольствоваться, а тѣмъ болѣе жена его, которая будучи женщиною властолюбивою, довольно грубо пробормотала: пусть Е. В. Король уступитъ Е. В. Царю Краковъ, а Е. В. Царь отдастъ Королю Варшаву.

Гетманъ услыша объ этомъ снесся съ Думными Боярами, имѣя намѣреніе двинуться ночью, нагнать этаго злодѣя въ Монастырѣ и стараться поймать его; и такъ мы двинулись въ часъ ночи; намъ надлежало изъ лагеря идти чрезъ самый городъ Москву, а Бояре, прежде нежели мы пришли, (ибо намъ надобно было идти двѣ мили до

* Обитель Угрѣшенская.

miasta chodzić), wywiedli do 30,000 woyska w pole. Nasze woysko weszło w miasto, w zamki (61) niemal puste, ale sine omni maleficio, niezsiadaiąc żaden z konia przeszliśmy, i tém wielką konfidencyą Moskwa o Pana Hetmanie i o nas wzięli, że wszedłszy wszystkiém woyskiem i maiąc w ręku miasto i zamki, takieśmy się z niémi bona fide obeszli.

I byłby ten zawod niedaremny, by był zdrayca ieden Moskwicin, który z Moskwy do Szalbierza uciekł, onego nie przestrzegł. Wziąwszy tedy Impostor od tego Moskwicina sprawę, że woysko nań P. Hetman ruszył, wpadłszy na konia, i Panią swoię i białogłowy na konie wsadziwszy, uciekł z onego monastyru, z nim tylko Zarudzki z kilkiem set koni Dońskich Kozaków, iako się potém ukazało na Sier-

города), вывели до 30,000 войска въ поле. Наше войско вошло въ городъ, въ замки (61) почти пустые (т. е. безъ войскъ), но мы прошли не причинивъ никакого вреда, и несходя съ лошадей; въ слѣдствіе этого Москвитяне возымѣли большую довѣренность къ Гетману и къ намъ за то, что мы вошедши со всѣмъ войскомъ и имѣя въ рукахъ городъ и укрѣпленія, обошлись съ ними такъ добросовѣстно.

Сіе предпріятіе не было бы тщетно, если бы одинъ измѣнникъ Москвитянинъ, ушедшій изъ Москвы къ обманщику, не предостерегъ его. Самозванецъ узнавши тогда отъ этаго Москвитянина, что Гетманъ идетъ съ войскомъ противъ него, вскочилъ на коня, и посадивъ на коней свою барыню и женщинъ, бѣжалъ изъ монастыря; съ нимъ отправился одинъ только Заруцкій съ нѣсколькими сотнями

puchów ku Kałudze się obrócił; bo wielu ludzi było rozumienie, i on sam taki był głos puścił, że do Kołomney. Zamek to iest dobrze warowny, naksztalt Smoleńska, murowany, połowicą od Smoleńska mnieyszy; ale w położeniu bardzo dobrém, na uściu rzeki Moskwy w Okę. Niepewność, którą drogą szalbierz się obrócił, była przeszkodą, że zaraz woysko w pogoń za nim nie poszło, i noc była, i z sześć godzin miał naprzód.

Tak P. Hetman do obozu, Boiarowie wrócili się do miasta. Nazaiutrz zaraz Boiarowie i wszyscy przednieysi panowie Moskiewscy, którzy się w woysku Szalbierzowym zostali (było ich nie mało), przyiechali do Pana Hetmana, onego się opiece odda-

Донскихъ Казаковъ; бѣжалъ же онъ какъ послѣ оказалось чрезъ Серпуховъ, къ Калугѣ, ибо многіе думали, да и онъ самъ распустилъ такой слухъ, что отправляется къ Коломнѣ. Эта крѣпость имѣетъ хорошія укрѣпленія на подобіе Смоленска, каменныя, половиною меньше Смоленска, но на весьма выгодномъ мѣстѣ, при впаденіи рѣки Москвы въ Оку. Неизвѣстность о дорогѣ, которою отправился обманщикъ, помѣшало войску тотчасъ выступить за нимъ въ погоню, — наступила ночь, — и около шести часовъ имѣлъ онъ впереди.

Гетманъ возвратился въ лагерь, а Бояре въ городъ. На другой день тотчасъ Бояре и всѣ знатнѣйшіе Вельможи Московскіе, которые оставались въ войскѣ обманщика (коихъ было немалое число), пріѣхали къ Гетману, поручая себя его по-

iąc; a chcąc przysięgę takąż, iako w Stolicy, na imie Królewicza Władysława uczynić, o to prosząc, żeby przy Boiarstwach, to iest przy Senatorskiém powołaniu, iakie mieli przy Impostorze, zostawali, bo czuli to, że stołeczni Panowie Boiarowie na to mieli być trudni.

Pan Hetman wdzięcznie ich przyiął, przysięgi oddania Królewiczowi wysłuchać roskazał, staranie swoie w pomiarkowaniu ich z Boiary stołecznymi ofiarował. Iakosz perswadował Boiarom stołecznym, żeby przez amnestyą darowawszy rzeczy przeszłe nieszczęsnym czasom, bratersko ich przyięli, ukazywał i pożytki tego, gdy insi, którzy przy zamkach, które się na Szalbierza dzierżą, usłyszą, że tych benigne, łaskawie traktuiem, wszyscy i z zamkami będą do nas się łączyć, czém i szalbierzowi może się przyśpieszyć

кровительству; присягу же желали дать такую, какая принималась въ столицѣ на имя Королевича Владислава, и просили о томъ, что бы ихъ оставили при Боярскомъ т. е. Сенаторскомъ званіи, которое они имѣли при самозванцѣ, ибо предвидили что столичные Бояре сдѣлаютъ въ семъ затрудненія.

Гетманъ принялъ ихъ ласково, велѣлъ выслушать присягу, данную Королевичу, и предлагалъ попеченіе свое о примиреніи ихъ со столичными Боярами. И дѣйствительно онъ уговаривалъ столичныхъ Бояръ посредствомъ амнистіи простивъ, и приписавъ прошлыя дѣла несчастнымъ временамъ, принять ихъ братски: представлялъ и пользу этого, ибо когда прочіе находящіеся въ городахъ, держащихъ сторону самозванца, услышатъ, что обходимся ласково и благосклонно съ этими, всѣ присоединятся къ намъ и съ

exitium. Na druga stronę ieślibyśmy się rigide przeciwko tym stawili (62), contumeliose ich traktowali, trzeba się oba wiać, żeby się nierozdrażnili, znowu się do Szalbierza nieuciekali, inszych, którzy się go dzierżą, niepotwierdzili. Boiarowie stołeczni, isz byli przeciw nim bardzo zaiątrzeni, żadną miarą nie dali się do tego przywieść, żeby tych, którzy (iako oni mówili) przy Worze stali, mieli z sobą chcieć równo mieć. Tak przyiąć ich za bracią obłądzoną, ale do Boiarstw, miejsc Senatorskich od Impostora danych nie chcieli ich przypuścić. Czém się ci drudzy niekontentowali, i kilku ich znowu do Szalbierza uciekło.

Zamki iednak wszystkie prawie, skoro się osłyszały, że na Moskwie przysięgano Królewiczowi Władysławowi,

городами, чѣмъ можетъ быть ускорена погибель обманщика, напротивъ, если бы обошлись съ ними сурово (62), и приняли ихъ презрительно, то надобно опасаться, чтобы не раздражить ихъ и чтобы они опять не убѣжали къ обманщику, и не убѣдили бы другихъ, которые его придерживаются. Столичные Бояре, будучи противъ нихъ весьма раздражены, никакъ не соглашались признать себѣ равными тѣхъ, которые (какъ они говорили) находились при ворѣ. И такъ они согласились принять ихъ какъ заблудшихъ братьевъ, но нехотѣли допустить ихъ до Боярскаго достоинства, мѣстъ Сенаторскихъ данныхъ имъ самозванцомъ. Послѣдніе недовольствовались симъ и нѣсколько изъ нихъ опять убѣжало къ обманщику.

Однакожъ всѣ почти города, какъ только услышали, что въ Москвѣ присягали Королевичу, съ рвеніемъ

certatim oddawały tymże sposobem, iako i w stolicy się stało, przysięgę, Nowogrod wielki, Czaranda, Ustiuga, Pereiasław Rezański, Jarosław, Wołohda, Białe Jezioro, Syliyskie zamki (63), wszystek tamten trakt ku portowi Archangielskiemu i lodowatemu morzu, także Rezańska ziemia wszystka aż do Niżnego Nowogrodka, który leży ad confluentiam Wołgi i Oki rzek; zamki także, które się szalbierza trzymały, Kołomna, Tuła, Sierpuchow i inne wszystkie zamki, oprócz Pskowa, który też vacillabat, a Siewierskich niektórych zamków, które Jmpostorowém imieniem ieszcze się szczyciły, i przeto też od Kozaków Zaporoskich bardzo infestowane były. Z Kazania, Astrachania, dla dalekości niebyło ieszcze słychać, iako się tém postępkiem kontentuią (64). Ale z inszych wszystkich pobliższych, iako się wyżey wspomniało,

присягали шакимъ же образомъ, какъ и въ сшолицѣ именно: Новгородъ Великій Чаранда, Усшюгъ, Переяславль-Рязанской, Ярославль, Вологда, Бѣло-озеро (Бѣлозерскъ), Силійскіе города (замки) (63), и весь шошъ шракшъ къ Архангельскому поршу и къ Ледовишому морю, шакже вся Рязанская земля до Нижняго Новгорода, находящагося при соединеніи рѣкъ Волги и Оки, шакже города державшіе сшорону обманщика, Коломна, Тула, Серпуховъ, и всѣ прочіе, кромѣ Пскова, кошорый колебался и нѣкошорыхъ Сѣверскихъ городовъ, кошорые еще признавали обманщика за Царя, и за шо были весьма шревожены Запорожскими казаками. Изъ Казани и Асшрахани, по причинѣ ошдаленносши, еще небыло вѣсшей о шомъ, довольны ли они симъ посшупкомъ (64). Но во всѣхъ прочихъ близкихъ обласшяхъ,

kraiów, od Wielkich Łuk, od Toropca i innych zamków, bardzo chętnie się kontentowali, że im, iako sami mówili, Królewicza Władysława dał Pan Bóg za Hospodara.

Więźnie wszystkie, które były po różnych zamkach (65) w ciężkiém więzieniu, wolnémi uczynili, a było wszystkich, i z témi, co ich wypuszczono w stolicy, do półtrzecia tysięcy, siła między niémi szlacheckiego urodzenia; iednych odsyłali do stolicy, inszych też, komu bliżey było, pod Smoleńsk, z Nowodrodu wielkiego, z Czarandy i z inszych (66).

Gdy się P. Hetmanowi przyszło umawiać o dalszych rzeczach z Boiary, do tego wiodł, żeby posły, iako nayprędzey, do Króla JE. Mości wysłali. A isz te osoby, które były in praedicamento do Carstwa (to

какъ выше было упомянуто, отъ Великихъ Лукъ, отъ Торопца и другихъ городовъ весьма были довольны, что имъ, какъ они говорили, Господь Богъ далъ Государемъ Королевича Владислава.

Освободили всѣхъ, находившихся въ разныхъ городахъ (65) въ тяжкомъ заключеніи; ихъ всѣхъ съ тѣми, которые были выпущены въ столицѣ, было около двухъ тысячь съ половиною; многіе между ними были дворянскаго произхожденія; однихъ отсылали въ столицу, а другихъ, которымъ было ближе, какъ изъ Новгорода Великаго, изъ Чаранды и прочихъ, подъ Смоленскъ (66).

Когда Гетману довелось уговариваться о прочихъ дѣлахъ съ Боярами, то онъ склонялъ къ тому, чтобы послы къ Е. В. Королю какъ наискорѣе были высланы. А посли ку тѣ лица, которыя имѣли притязаніе на цар-

iest Mikitycz Romanow młody syn Metropolity Rostowskiego, a Kniaź Wasyl Galiczyn), były podeyrzane, żeby fawor, który mieli, z iakieykolwiek okazyi do niey się nie wrócił, starał się o to Pan Hetman, i namawiał Galiczyna, żeby poselstwa się podiął, perswadował mu, że wielkie rzeczy przez wielkie ludzie, iakim on iest, maią być sprawowane; więc upewniaiąc go, że za tém poselstwem ma mieć principem locum, przystęp piérwszy do łaski Króla JE. Mości i Królewicza. Smakowało to Galiczynowi, i podiął się tego poselstwa. Mikitycz Romanow młody był chłopice (iako się wyżey wspomniało), niebyło iako w poselstwo wrazić; ale przecie oyca iego, (żeby go mieć niciako za zakład), postarał się P. Hetman, że od duchownego stanu posłem mianowano; allegował tym Pan Hetman, że nietylko z dostoieństwa, ale

ство, (т. е. Никитичъ Романовъ, молодый сынъ Митрополита Ростовскаго, и Князь Василій Голицынъ), были подозрительны тѣмъ, чтобы, по какому нибудь случаю, не приобрѣли вновь прежняго расположенія (народа), то Гетманъ старался и уговаривалъ Голицына принять на себя посольство, представляя ему, что великія дѣла должны быть, совершаемы великими, какимъ онъ есть, мужами; увѣряя притомъ, что чрезъ это посольство онъ будетъ имѣть первое мѣсто и первой доступъ къ милости Е. В. Короля и Королевича. Это предложеніе понравилось Голицыну и онъ принялъ на себя посольство. Никитичъ Романовъ, (какъ упомянуто выше), былъ юноша, а потому никакъ нельзя было включить его въ посольство; но Гетманъ постарался, чтобы назначили посломъ отъ духовнаго сословія, отца его

i z urodzenia potrzeba do takiey sprawy *czesnego*, po naszemu zacnego człowieka, a tym ukazywał się, iakby palcem, tento Filaret Metropolit Rostowski Mikityczow oyciec; bo zacnością urodzenia żaden z duchownych niebył mu równy, więc też i zarządu tego Metropolitańskiego, który wtóre ma mieysce między Moskiewskiémi Metropolity.

дабы имѣть какъ бы залогъ). Онъ представлялъ, что на такое дѣло нуженъ человѣкъ *честный*, по нашему знаменитый, не только по достоинству, но и по происхожденiю, а этимъ указывалъ какъ бы пальцемъ на отца Никитича, Филарета Митрополита Ростовскаго; ибо знаменитостiю происхожденiя никто изъ духовныхъ небылъ ему равенъ, равно какъ и саномъ Митрополита, занимающимъ второе мѣсто между Митрополитами Московскими (т. е. Царства Мос.).

Tak gdy iuż tych dwóch deklarowano principes legationis, mianowano innych, których sam niemal wszystkich Galiczyn gwoli sobie, żeby ich po woli swey miał sobie, obrał: i tak wielkim orszakiem, bo mieli z sobą do czterech tysięcy człeka (67) ku Smoleńsku w drogę się puścili. Pan Hetman przydał im za przystawę P. Mikołaia

Такимъ образомъ когда уже торжественно объявили этихъ двухъ начальниками посольства, назначили и другихъ, которыхъ Голицынъ самъ, почти всѣхъ, избралъ по своему усмотрѣнiю, чтобы располагать ими произвольно: и такъ послы съ большею свитою, около четыречъ тысячъ человѣкъ (67), отправились въ путь къ Смоленску. Гет-

Herburta Starostę Tłómackiego (68), przez którego pakta z Boiary uczynione, pod pieczęciami i podpisy ich odesłał. Odprowadził ich do Króla JE. Mości Pan Herburt w całości; ale sam rozchorowawszy się, młodzieniec godny dłuższego żywota, przyiechawszy pod Smoleńsk, umarł.

Przyiął posły Król JE. Mość wdzięcznie, wychodziło woysko przeciw nim niemal wszystko, witał ich w polu Pan Iakób Potocki Kasztelan Kamieniecki, z Książęciem Krzysztofem Zbaraskim. Postanowiono ich przeciwko obozowi, pod monastyrem Troieckim drugą stroną Dniepru, i żywnością wielką opatrzono. (69) A isz, iakom wyżey wspomniał, tak wielka liczba była, cztery tysiące, trzech przystawów dał im Król JE. Mość: P. Ianusza Skumina Tyszkiewicza Starostę Brac-

манъ далъ имъ въ приставы Николая Гербурта, Старосту Тломацкаго (68), съ которымъ отослалъ условія заключенныя съ Боярами, за печатями ихъ и подписями. Гербуртъ отвезъ ихъ къ Е. В. Королю въ цѣлости; но самъ же юноша, достойный болѣе долгой жизни, пріѣхавъ подъ Смоленскъ, занемогъ и умеръ.

Е. В. Король принялъ пословъ съ благосклонностію, на встрѣчу имъ выходило почти все войско, и въ полѣ привѣтствовалъ ихъ Яковъ Потоцкій, Каштелянъ Каменецкій, съ Княземъ Христофоромъ Збаражскимъ. Помѣстили ихъ противъ лагеря, подъ Троицкимъ Монастыремъ, на другой стороне Днѣпра, и снабдили большимъ количествомъ съѣстныхъ припасовъ. (69) А какъ я выше упомянулъ, что было ихъ столь большое число, (четыре тысячи), то Е. В. Король далъ имъ трехъ

ławskiego, P. Iana Kochanowskiego Łowczego, i P. Woyciecha Miaskowskiego Dworzanina swego, temuż dawszy sto piechoty swoiey, kazał z niémi stać drugą stroną Dniepru.

Panu Hetmanowi w Stolicy dwie rzeczy zostawały. Myślił o tém, iakoby woyskiem tém, które przy sobie miał, przespiecznie stolicę osadził; gdyż, iako inaczey niemogło być, byli niektórzy, zwłaszcza co na impostora patrzali, i onemu życzyli, co miscitabant. Oglądał się na to, że gdyby od stolicy woysko odwiodł, żeby pospólstwo Moskiewskie, które do tumultów iest skłonne, rozruchu nieuczyniło, impostora nieprzyzwało, i wszystkiego niezamięszało. Wyrozumiał z Boiar bacznych, że i oni obawiali się tego; świeży był dokument, gdy Kniaź Wasyl

приставовъ: Януша Скумина Тишкѣвича Старосту Брацлавскаго, Яна Кохановскаго Ловчаго, и Войцѣха Мясковскаго, придворнаго своего, и, давъ сему послѣднему сто человѣкъ пѣхоты своей, приказалъ стоять съ ними на другой сторонѣ Днѣпра.

Гетману оставалось въ столицѣ два дѣла. Онъ думалъ о томъ, какъ бы посредствомъ находившагося при немъ войска обезопасить столицу; ибо, какъ иначе и быть не могло, были такіе (особенно имѣвшіе въ виду обманщика и доброжелательствовавшіе ему), которые производили замѣшательства. Гетманъ обращалъ вниманіе на то, что бы Московская чернь, склонная къ возмущеніямъ, не произвела мятежа, не призвала бы обманщика, и не разстроила бы всего, въ случаѣ ежели бы онъ отвелъ войско отъ столицы. Онъ замѣтилъ въ предусмотрительныхъ Боярахъ, что и они опасались

Szuyski, usiadłszy na stolicy Carstwa Moskiewskiego, posłał był do Pskowa Szeremetiewa, zacnego człowieka sa Woiewodę, i iuż tam był z półroku Szeremet; ni z tego, ni z owego, uczyniwszy pospólstwo bunt, Szeremeta zabili i iego adhaerentes. Tegoż się i w stolicy Boiarowie obawiali, i życzyli sobie tego, żeby praesidio woyska Króla JE. Mości, mogli być a furore plebis tuti. Patryarchę i pospólstwo, którzy temu w wiedzeniu woyska adversabantur, rozmaitémi sposobami uchodzili. Tandem do tego rzeczy się przywiodły, że wojsko weszło, któremu P. Hetman mieysca opportuna in omnes casus obrał, że pułkami, kupami, w osobnych dworach stanęło woysko, isz by na wszelki przypadek iedni drugim mogli być pomocni. Pułk P. Aleksandra Zborowskiego stanął w Kitaygrodzie, w kupie

того же; ибо недавнее было этому доказательство: когда Князь Василій Шуйскій, возсѣвъ на Престолѣ Московскаго Царства, послалъ во Псковъ Шереметева, мужа знаменитаго, Воеводою; и Шереметевъ уже находился тамъ около полугода, какъ вдругъ, безъ всякаго повода, чернь возмутилась и убила Шереметева съ его приверженцами. Бояре опасались того же и въ столицѣ, и желали, что бы подъ защитою войска Е. В. Короля, они могли быть безопасны отъ ярости народа. Патріарха и чернь, которые сопротивлялись этому введенію войска, уговорили различными способами. Наконецъ дѣла были доведены до того, что войско вошло: Гетманъ выбралъ ему мѣста, удобныя на всякой случай, такъ что войско полками и отрядами расположилось въ особенныхъ дворахъ, что бы при всякой

wszyscy, ieden drugiego blisko; pułk P. Kazanowskiego i Pana Wayherów w Belgrodzie, także siebie blisko; sam P. Hetman z P. Starostą Wieliskim stanął w główym zamku w Krymgrodzie (70) w dworze, który był niegdy Cara Borysa, gdy ieszcze był Prawitielem za Cara Fedora.

нечаянности одни другимъ могли подавать взаимную помощь. Полкъ Александра Зборовскаго расположился въ Китай-Городѣ, всѣ вмѣстѣ, въ близкомъ одинъ отъ другаго разстояніи; полкъ Казановскаго и Вейгера въ Бѣлъ-Городѣ, также по близости другъ отъ друга; самъ Гетманъ со Старостою Велижскимъ остановился въ главной крѣпости, Кримгродѣ (Кремлѣ) (70), во дворѣ, бывшемъ нѣкогда Царя Бориса, въ то время когда онъ еще былъ Правителемъ при Царѣ Θеодорѣ.

Przestrzegać z pilnością Pan Hetman roskazał, żeby nasi zaczepek z Moskwą nieczynili; sędzie tak z naszych iako i z Moskwy postanowił, którzy wszelkie dyfferencye rozsądzali, quietissime żyli tak, iż i Boiarowie i pospólstwo, którzy wiadomi będąc narodu naszego swawoleństwa, dziwowali się i chwalili, że tak spokoynie,

Гетманъ приказалъ тщательно наблюдать за тѣмъ что бы наши не заводили ссоръ съ Москвитянами; постановилъ судей какъ изъ нашихъ, такъ и изъ Москвитянъ, которые разрѣшали всякіе споры; наши жили такъ смирно, что Бояре и чернь, знавшіе своевольство нашего народа, удивлялись и хвалили, что мы

bez wszelkiey krzywdy, nic nikomu nieczyniąc, żyliśmy. Rospisali się z Boiary na to deputowanymi, włości na wszystko woysko, skąd kto miał, żywności dosięgać. Owo w dobrym porządku i w dobrym wczasie mieszkaliśmy tam, ni na czém nieschodziło, i żywności i wszystkiego, czego potrzeba, pocenieśmy dostawali; gdyż gościńce od Wołohdy, od Jarosławia i z inąd popotwieraliśmy, od Kołomney ku górze rzeką Moskwą statki ze zbożem i z rożnémi potrzebami przypłynęły.

Drugi kłopot był z woyskiem Pana Sapieżyném, którzy zostawszy po ucieczeniu, chcieli koniecznie tego wszystkiego być uczstnikami, iako woysko Królewskie, które pod P. Hetmanem militabat, chcieli także w stolicy mieszkać, kiedy im tego negowano, chcieli w Rezań

жили такъ спокойно, не причиняя никому малѣйшей обиды. Боярами, на то назначенными, разпредѣлены были на все войско волости, кто откуда долженъ былъ получать съѣстные припасы. И такъ мы жили тамъ въ добромъ порядкѣ и при всѣхъ выгодахъ; ни въ чемъ не было недостатка, и за извѣстную цѣну доставали съѣстные припасы и все нужное; ибо мы открыли большія дороги отъ Вологды, Ярославля и съ другихъ сторонъ; отъ Коломны вверхъ по рѣкѣ Москвѣ приплыли суда съ хлѣбомъ и съ различными потребностями.

Другую заботу Гетманъ имѣлъ съ войскомъ Сапѣги, которое, оставшись послѣ бѣгства самозванца, хотѣло непремѣнно учавствовать во всемъ томъ, чѣмъ пользовалось войско Королевское, служившее подъ начальствомъ Гетмана. Они хотѣли также жить въ Столицѣ,

iść (a ten kray Rezański iest bardzo obfity), gdy i tego im broniliśmy, i bić, ieśliby tam szli, chcieliśmy się z niémi; bo żywności dla naszego woyska z tamtego naywięcey kraiu oczekiwaliśmy. Tandem na tém stanęło, że P. Hetman dał im pismo, że chce się do Króla JE. Mości, iako im był i przed tém obiecał, w to włożyć, iszby z pułkiem P. Zborowskiego w zapłacie porównani byli; ażeby iuż Rezani i inszych państw, które na imie Królewicza Władysława przysięgę uczyniły, niepustoszyli; ale raczcy, żeby w Siewierską ziemię, która się ieszcze za Impostorem ozywała, szli, i onę ad obsequium Króla JE. Mości przywodzili. Isz to woysko było bardzo niedostateczne, siła między niémi rannych, chorych: dla opatrzenia ich kazał im dać P. Hetman, błagaiąc ich, 10,000 złotych z Moskiewskiego skar-

и когда отказали имъ въ этомъ, намѣревались идти въ Рязань; (а страна та Рязанская весьма обильна); однако мы и это воспретили имъ, и были готовы сражаться съ ними въ случаѣ, ежели бы они туда пошли; ибо изъ той страны мы наиболѣе ожидали съѣстныхъ припасовъ для нашего войска. Наконецъ кончилось тѣмъ, что Гетманъ далъ имъ на бумагѣ, что по прежнему обѣщанію своему желаетъ изходатайствовать у Е. В. Короля, чтобы они въ платѣ уравнены были съ полкомъ Зборовскаго. Они же, съ своей стороны, не должны были опустошать уже Рязани и другихъ областей, присягнувшихъ на имя Королевича Владислава, но что бы лучше отправились въ Сѣверскую землю, державшую еще сторону самозванца, и приводили ее къ повиновенію Е. В. Королю. Поелику это войско терпѣло

bu; starszym niektórym po cichu dał po kilkaset złotych, żeby iedno ich bez kłopotu uczciwie zbyć; a nawieść ich tam, gdzie byli potrzebni. Iakoż uczynili tak, że poszli ku Siewierskiey ziemi mimo Kaługę, zastanowili się, oczekiwaiąc zamarznięcia, u Masalska, u Mieszczayska, także Kaługi niedaleko.

великой недостатокъ и находилось въ немъ большое число больныхъ и раненыхъ; то, для снабженія его и успокоенія, Гетманъ приказалъ выдать 10,000 злотыхъ изъ казны Московской, и тайно нѣкоторымъ изъ начальниковъ далъ по нѣскольку сотъ золотыхъ, чтобъ только безъ хлопотъ избавиться отъ нихъ честнымъ образомъ, и направить туда, гдѣ они были нужны. Въ самомъ дѣлѣ они такъ сдѣлали, и пошли въ Сѣверскую землю мимо Калуги, не въ дальнемъ растояніи отъ коей, ожидая заморозей, остановились при Мосальскѣ и Мещайскѣ (Мещовскѣ).

(71) Pan Hetman, iako nigdy, tak i wtenczas niezaniechywał przez praktyki czynić. Gdy iuż P. Sapieha z woyskiem swém odstępował, nieiakiego Walawskiego, który był wielki a prawie nayprzednieyszy konfident u Impostora, pozwolił, żeby

(71) Гетманъ, какъ всегда, такъ и въ это время, не переставалъ дѣйствовать съ тонкостію, разными уловками. Когда уже Сапѣга отступалъ съ войскомъ своимъ, онъ позволилъ какому то Валявскому, бывшему первымъ и почти главнымъ

do Jmpostora iechał, i czynił mu nadzieię łaski Króla JE. Mości, przyczynę za nim Pana Hetmanową obiecywał, in summa żeby impleret spe, ażeby po dobrey woli chciał mieć receptum do łaski Króla JE. Mości; ale to darmo było, bo Jmpostor z żoną swą nieprzypadli na to.

наперсникомъ самозванца, оправиться къ самозванцу и обнадеживать его въ милости Е. В. Короля, обѣщая предстательство за него Гетмана; приказывая убѣждать его, дабы онъ съ полною надеждою прибѣгнулъ къ милости Е. В. Короля, добровольнымъ образомъ. Но это было тщетно; обманщикъ и жена его не согласились на то.

Po odeyściu od Moskwy woyska Pana Sapieżynego, Pan Hetman tym pilniey myśląc o iechaniu swém do Króla JE. Mości, co należało do porządnego zostanowienia woyska i stolice, summa cura providebat. Woysko cudzoziemskie, którego było ieszcze do półtrzecia tysięca przebrakował; bo obawiaiąc się w nich odmiany iakiey wiary za niepłacą; a płacić tak wielom woyskom żołd, że niebyło skąd, mogłoby przyiść od nich miasto pomocy do nieprzezpieczeństwa; ostawil tedy z nich

По удаленіи отъ Москвы войска Сапѣги, Гетманъ думая тѣмъ поспѣшнѣе отправиться къ Е. В. Королю; съ величайшимъ тщаніемъ приготовлялъ все нужное для устройства войска и Столицы. Перебраковалъ чужестранное войско, котораго оставалось еще до двухъ тысячь съ половиною, опасаясь, чтобы оно, служа безъ платы, не измѣнило въ вѣрности. А какъ платить жалованье столь многимъ войскамъ не было откуда, то, вмѣсто помощи, отъ нихъ могла приключиться опас-

tylko osiemset piechoty, a insze popłaciwszy im z skarbu Moskiewskiego, odprawił. Było to Boiarom na Moskwie bardzo gratum, że tych Niemców odprawiono, bo insolentiae, które za Szuyskiego czynili, były im pamiętne, bardzo radzi, że ich zbyli.

A isz na tém niemało należało, ktoby nad strzelcy Moskiewskiemi był starszy: bo wielki to na Moskwie Strzelczy Urząd, iako u Turków Janczar-Aga; nigdy go Carowie niepowierzaią, iedno albo braciey, albo bardzo dufałym. Kniaź Iwan Szuyski, za panowania Cara Wasyla brata swego, trzymał. Ten urząd wakuiący posłał był Król JE. Mość, za instancyą niektórych obocznych Iwanowi Sołtykowi; (72) i był ten Sołtyk wiernym i życzliwym Królowi JE. Mości, iako iześciem żywota

ность; и такъ онъ оставилъ изъ нихъ только восемь сотъ пѣхоты; прочихъ же отправилъ, уплативъ имъ изъ казны Московской. Это отправленіе Нѣмцевъ было весьма пріятно Московскимъ Боярамъ, помнившимъ еще своеволія, произведенныя ими при Шуйскомъ; очень радовались, что освободились отъ нихъ.

Многое также зависѣло отъ того, кто бы начальствовалъ надъ Московскими Стрѣльцами: ибо должность начальника Стрѣльцевъ у Москвитянъ столь же важна, какъ у Турокъ Янычаръ-Аги; Цари никому не ввѣряютъ ея, кромѣ братьевъ или приближенныхъ. Въ царствованіе Василія Іоанновича должность сію исправлялъ братъ его Князь Иванъ Шуйскій. Эту упразднившуюся должность Е. В. Король, по ходатайству нѣкоторыхъ приближенныхъ, препоручилъ было Ивану Салтыкову (72), который

pokazał. Ale gdy ten urząd z pod Smoleńska przysłano, iuż go był przedtym Pan Hetman wyprawił do Nowogroda wielkiego, żeby ten tam kray pokrył, i Ładohę zamek, który byli Szwedowie ubiegli, od nich oczyścił (73): iakoż dokazał tego; ale potym przez sedycyą, gdy się iuż rzeczy (o czém będzie niżey) po Moskwie zamięszały, w Nowogrodzie od pospólstwa gardło dał.

Ten Urząd Strzelecki, do tego Pan Hetman rzeczy przywiodł, przez konsens dobrowolny Boiar, przedtym ich prywatnie popraktykowawszy, że go poruczył Panu Staroście Wieliskiemu, i sami strzelcy non inviti przyięli iego regiment, gdyż ile mogło być, Pan Hetman wszelaką ludzkością, datkiem,

былъ вѣрнымъ и доброжелателемъ Е. В. Королю, что и доказалъ своею смертію. Но прежде нежели прислано было ему право на сію должность изъ подъ Смоленска, Гетманъ уже послалъ его въ Великій Новогородъ для охраненія той страны и для очищенія крѣпости Ладоги отъ бѣжавшихъ туда Шведовъ (73): и дѣйствительно онъ исполнилъ это: но послѣ, когда уже въ Москвѣ (о чемъ будетъ сказано ниже) дѣла пришли въ разстройство, во время мятежа, въ Новѣгородѣ былъ убитъ чернію.

Гетманъ довелъ дѣло до того, что по добровольному согласію Бояръ, переговоря съ ними о томъ прежде, начальство надъ Стрѣльцами поручилъ Старостѣ Велижскому, на что и сами Стрѣльцы добровольно согласились; ибо Гетманъ всевозможною обходительностію, подарками и угощеніями такъ

częstowaniem dewinkował ich sobie, że chłopstwo to miał ad nutum, sami ultro przychodzili pytaiąc się, ieśliby gdzie czuł o zmiennikach, że oni chcą ich imać. Owo wielkie pokazywali znaki wierności i życzliwości swey. I gdy im P. Starosta Wieliski za Starszego oddany był, z chęcią opowiedzieli się, że mu chcą być posłuszni (74).

Z Patryarchą, człowiekiem bardzo starym, i który dla religii (odmiany w niey się boiąc) był rzeczom naszym bardzo przeciwny, pierwey przez obsyłania z nim się znaszaiąc, potym i sam u niego bywaiąc, przyiaźń sobie (iako się zdało) wielką sprawił, rozmaicie go uchodził, że iął się słychać starzec na inakszą przeciwko nam chęć. Tak (75) iuż sporządziwszy i postanowiwszy, co czas potrzebował,

привлекъ ихъ къ себѣ, что мужичье это готово было на всякое его изволеніе. Они сами охотно приходили спрашивать: не знаютъ ли гдѣ либо измѣнниковъ, говоря, что желаютъ ихъ изловить, и показывали признаки великой вѣрности своей и доброжелательства. Когда Староста Велижскій былъ поставленъ надъ ними начальникомъ, то они охотно изъявили согласіе и желаніе свое повиноваться ему (74).

Съ Патріархомъ, человѣкомъ весьма старымъ, ради религіи (опасаясь въ ней перемѣны) сопротивлявшимся дѣламъ нашимъ, Гетманъ сносился сперва пересылаясь, а потомъ, самъ у него бывая, пріобрѣлъ, (повидимому), великую дружбу его, и различными способами ухаживалъ до того за нимъ, что старецъ, какъ было слышно, возимѣлъ къ намъ противное прежнему расположеніе. Такъ (75) устро-

deklarował się Boiarom dumnym, że chce do Króla JE. Mości odiechać, pretendował przed niemi różne odiechania swego przyczyny, żeby obecnie Król JE. Mość sprawę dał o wszystkiém co, i z iakich przyczyn się stało, żeby posłom ich do pożądaney i prętszey odprawy pomógł, żeby się Król JE. Mość o zatrzymaniu porządnym woyska, więc i o zniesieniu Szalbierza Kałużskiego rozmówił. Lecz powierzchne to byli przyczyny, własna to była przyczyna, którey zamilczywał i w wielkiey taiemnicy u siebie iał miał, że Król JE. Mość i przez list i przez P. Starostę Wieliżskiego deklarował się że nie na Królewica Władysława, ale sam na się Państwa Moskiewskiego chciał. P. Hetman maiąc dostateczną exploritas voluntatis ludzi narodu Moskiewskiego, że żadnym sposobem nie mieli na to przypaść, bo i zrazu ieszcze kiedy naypierwey Sołtyków z in-

ивъ и распорядивъ все такимъ образомъ, чего требовало время, онъ торжественно объявилъ Думнымъ Боярамъ, что желаетъ отправиться къ Е. В. Королю, представляя имъ различныя причины своего отъѣзда: отдать отчетъ лично Е. В. Королю о всемъ, что случилось и по какой причинѣ, посламъ ихъ помочь въ желанномъ и скорѣйшемъ отправленіи, и переговорить наконецъ о надлежащемъ содержаніи войска и уничтоженіи Калужскаго обманщика. Но причины эти были поверхностныя, о дѣйствительной же причинѣ онъ умолчалъ, храня ее въ великой тайнѣ, а именно что Е. В. Король, какъ письмомъ такъ и чрезъ Старосту Велижскаго, объявилъ свое желаніе пріобрѣсть Государство Московское не для Королевича Владислава, но для самаго себя. Гетманъ имѣя достаточную опытность касательно во-

szemi Boiary przyiechali pod Smoleńsk, a byli ci Boiaroie Królowi JE. Mości życzliwi, tam się z Pp. Senatory umawiali, przy każdey to schadzce twierdzili, ieśli na Królewica Władysława chce Król JE. Mość państwa tego dostawać, że to przyidzie nie z wielką trudnością, ieśli na się samego, że to nie może być bez wielkiey krwi, i gdyby się ta intentia Króla JE. Mości odkryła, widział P. Hetman, że miało przyiść do wielkiego zamieszania i zatrudnienia. Wszystkich rzeczy pisać o takowych rzeczach, nie zdało się żeby mogło co sprawić, posłać zaś nie było tak qualificatam personam komu by tego powierzyć i ktoby mógł pro gravitate negotii tak to Królowi JE. Mości iako potrzeba ukazać, a iż Król JE. Mość mimo deklaracią swą pod Smoleńskiem daną Sołtykowemu i inszym Boiarom strony Królewica Władysława, inszą

ли народа Московскаго, который ни коимъ образомъ на это не согласится, предвидѣлъ что должны наступить великія замѣшательства и затрудненія, когда намѣреніе Е. В. Короля будетъ открыто. Ибо сперва еще, когда Салтыковъ, и другіе, преданные Е. В. Королю, Бояре прибыли въ первый разъ подъ Смоленскъ, то, уговариваясь тамъ съ Сенаторами, они твердили при каждомъ собраніи, что, ежели Король желаетъ пріобрѣсть это Государство для Королевича Владислава, въ такомъ случаѣ онъ успѣетъ безъ большихъ усилій; если же для себя самаго, то не обойдется безъ великаго кровопролитія. Писать о всѣхъ таковыхъ обстоятельствахъ казалось, что будетъ безуспѣшно; послать же—не было столько способнаго человѣка, коему было бы можно это ввѣрить, и кто бы все Е. В. Королю,

teraz do P. Hetmana wskazywał, różne o tym były rozumienia, gdy iuż ta rzecz na iawią wyszła, w mniemaniu ludzkim; większa część którzy rozumieli że to poszło z P. Iana Potockiego Woiewody Bracławskiego, który i sam przez się i przez brata swego P. Stefana Potockiego który był pokoiowym (76) Króla JE. Mości, ustawicznie Króla JE. Mości sollicytował, żeby się Król JE. Mość temi pakty, które się pod Moskwą stali nie kontentował, pokazuiąc że Król JE. Mość ieśli na tym stanie, że wszystka sława będzie przy Hetmanie samym, a Król JE. Mość inglorius z tey expedycyi zostawszy odiedzie; więc ukazował, że więcey expedit, iżby Król JE. Mość zawodem iednym Moskwę osiadł, gdyż na drugą taką expedycyę zdobyć się trudno, a osiadłszy Moskwę dostatki takie wielkie Moskiewskie wzkazywał (o których iako to bywa

по причинѣ важности дѣла, представилъ надлежащимъ образомъ. А какъ Е. В. Король, не смотря на обѣщаніе свое, данное подъ Смоленскомъ Салтыкову и другимъ Боярамъ стороны Королевича Владислава, увѣдомлялъ теперь Гетмана въ противномъ, — то различныя были мнѣнія въ сужденіяхъ людскихъ объ этомъ обстоятельствѣ, когда оно сдѣлалось гласнымъ. Большая часть виновникомъ этого почитала Яна Потоцкаго, Воеводу Брацлавскаго, который, какъ самъ собою, такъ и посредствомъ брата своего Стефана Потоцкаго, бывшаго Спальникомъ (76) у Е. В. Короля, безпрестанно твердилъ Королю недовольствоваться условіями, заключенными подъ Москвою, представляя, что вся слава останется при одномъ Гетманѣ, ежели тѣмъ кончится, и что Король возвратится изъ этой экспедиціи съ без-

większa sława niźli rzecz), którenii dalszych trudności, ieśli by się iakie pokazali, mogłoby się poprzeć; owo cokolwiek mógł czynił do poruszenia umysłu Króla JE. Mości na swoią sententię, bo iż tak fortunnie rzeczy P. Hetmanowi poszły, iemu zaś pod Smoleńskiem in prospero z emulacii zdało się, i tak życzył, żeby z tego wszyskiego nic było nic, i tak radził żeby tę sprawę podnieść, przeciwko zdaniu innych Senatorów, osobliwie P. Lwa Sapiehy Kanclerza Litt. który wszystkiemi sposoby annitebatur i radził Królowi JE. Mości żeby ta pakta ratu haberet a na Seym żeby byli odniesione. Król JE. Mość iż mu zasmakowało co P. Woiewoda Bracławski radził, i nadzieię czynił że mocą rzeczy dopnie, iako bywa w rzeczach ludzkich facile creditur quod desideratur, iego się sentencii iał, i za iego zdaniem zaciągnął.

славіемъ; посему доказывалъ Королю, что онъ совершилъ бы болѣе, ежелибы за однимъ предпріятіемъ овладѣлъ Москвою, ибо собраться на вторую подобную экспедицію будетъ трудно, а завладѣвъ Москвою съ великими ея богатствами (о которыхъ, какъ обыкновенно бываетъ, слава больше сущности) указывалъ на средства, помощію коихъ можно бы было преодолѣть всѣ могущія представиться затрудненія. И такъ Потоцкій употреблялъ всѣ возможныя средства для преклоненія воли Е. В. Короля къ своему мнѣнію, какъ казалась изъ ревности, что у Гетмана дѣла пошли такъ счастливо, его же подъ Смоленскомъ напротивъ; а потому онъ желалъ, чтобы все это, (т. е. устроенное Гетманомъ), несостоялось, и совѣтовалъ привести въ исполненіе дѣло сіе противъ мнѣнія другихъ Сенаторовъ, особенно Льва Сапѣги, Канц-

лера Литовскаго, всѣми способами старавшагося и совѣтовавшаго Королю почитать условія тѣ непремѣнными и отослать ихъ на Сеймъ. Е. В. Королю понравился совѣтъ Воеводы Брацлавскаго и обнадеживаніе силою покорить обстоятельства, и, какъ бываетъ въ дѣлахъ человѣческихъ, чего желаемъ тому охотно вѣримъ, Король принявъ его предначертаніе, послѣдовалъ его мнѣнію.

Gdy iuż miał P. Hetman z Moskwy odiechać, przyszedł do niego Mścisławski, a z nim pod sto Boiar przednieyszych, zamknąwszy się z nim o dwie rzeczy prosili, iedna, można li rzecz żeby nie odieżdżał od nich, gdyż powiadali, że teraz przy obecności twoiey *smirno* po naszemu spokoynie, zgodnie żyiemy, za odiazdem twoim obawiamy się, żeby wasi ludzie iako swawolni nie uczynili z naszemi ludźmi *ssory* to

Въ то время когда Гетманъ долженъ былъ выѣзжать изъ Москвы, пришелъ къ нему Мстиславскій, и съ нимъ около ста знаменитѣйшихъ Бояръ, и, запершись съ Гетманомъ, просили его о двухъ предметахъ: вопервыхъ: не предстоитъ ли возможности, чтобъ онъ не уѣзжалъ отъ нихъ, ибо, говорили они, теперь въ присутствіи твоемъ мы живемъ *смирно* и согласно, а по отъѣздѣ твоемъ опасаемся, чтобы люди ваши, какъ своевольные, съ нашими людь-

iest zwady, druga, ieśli nie może być inaczey, iedno iechać, żeby w dobrym rządzie woysko swe zostawił, oni też obiecowali, że z strony swey starać się chcą, żeby rzeczy na przyiazd Królewica cało, spokoynie zatrzymali, ażeby tak iechał, żeby Króla JE. Mości prosił, iżby iako nayprędzey na Seym Król JE. Mość iechał, dokładali tego: „wiemy iż u was nie może „być nic gruntownego, coby „Seymem utwierdzono nie było, przeto umówiwszy i „postanowiwszy rzeczy z naszemi posły i o wszystkich „sprawach Państwa, tak waszemu iako i naszemu należących po Seymie niech iako „nayprędzey Król JE. Mość „do nas przyieżdża z Królewicem Władysławem Hospodarem naszym, gdyż wiemy, że przez młodość Królewic tak wielkiemi sprawami ieszcze nie powłada, żeby „Król JE. Mość do lat stałych „Państwo sprawował." P.

ми не произвели *ссоры*; но впорыхъ, ежели иначе быть не можетъ, и онъ долженъ ѣхать, то въ такомъ случаѣ, чтобы войско свое оставилъ въ хорошемъ управленіи; они же (Боярe) съ своей стороны обѣщали, и хотѣли стараться до прибытія Королевича удержать дѣла ненарушимо и въ спокойствіи. Такимъ образомъ совѣтовали ѣхать съ тѣмъ, чтобы онъ просилъ Е. В. Короля какъ наипоспѣшнѣе отправиться на Сеймъ, присовокупляя, „знаемъ, что у „васъ не можетъ быть ничего основательнаго безъ „утвержденія Сейма; а потому, пусть Е. В. Король, „уговорившись и опредѣливъ „съ Послами нашими всѣ дѣла, касающіяся обоихъ Государствъ, послѣ Сейма, какъ наискорѣе пріѣзжаетъ къ намъ „съ Государемъ нашимъ Королевичемъ Владиславомъ, ибо „мы знаемъ, что Королевичъ, „по молодости своей не со-

Hetman powiedział im, że nie może inaczey uczynić iedno odiechać, tak iednak odiedzie, że woysko w takowym że porządku zachowa się, iako przy iego obecności, prośbę ich strony iechania Króla JE. Mości na Seym odniesie Królowi JE. Mości, napominał ich, żeby stale w poprzysiężoney wierze stali, obiecował im też co im było miło, że się odprawiwszy u Króla JE. Mości miał prędko nazad wrocić, gdy iuż P. Hetman w drogę się wybrał (77), woysko Pułkownikom, a primarie P. Staroście Wieliżskiemu poruczywszy, część też woyska położył w Możaysku, w Borysowie, w Werei, których P. Struś Starosta Chmielnicki miał w poruczeniu. Kniaź Mścisławski i insi przedniey si Boiarowie prowadzili za milę dobrą P. Hetmana, a póki przez miasta iechał *mir*, czerń wszystka po ulicach zabiegała mu drogę, żegnaiąc i błogosławiąc (78).

„владаетъ еще съ столь великими дѣлами, что чтобы „Король до совершеннолѣтія „управлялъ Государствамъ.“ Гетманъ отвѣчалъ имъ, что иначе не можетъ сдѣлать, какъ только отправиться; однако такъ уѣзжаетъ, что войско будетъ содержаться въ такомъ же порядкѣ, какъ и въ присутствіи его; просьбу ихъ касательно отправленія Е. В. Короля на Сеймъ обѣщалъ представить, напоминая постоянно пребывать въ утвержденной присягою вѣрности, и обѣщалъ, (что было имъ (Боярамъ) пріятно,) отдѣлавшись у Е. В. Короля, возвратиться немедленно назадъ. Гетманъ собравшись въ дорогу (77), поручилъ войско Полковникамъ, подъ главнымъ начальствомъ Старосты Велижскаго, и расположилъ также часть войска въ Можайскѣ, Борисовѣ и Bepeѣ, поручивъ оное Струсю Старостѣ Хмѣльницкому. Князь Мстиславъ-

скій и другіе первостатейные Бояре проводили Гетмана около доброй мили, а пока ѣхалъ онъ чрезъ городъ, вся чернь по улицамъ, забѣгала ему дорогу, прощаясь и благословляя (78).

Przyidzie też wspomnieć co się działo pod Smoleńskiem, bo porządku tych spraw, które się toczyły za wyiechaniem P. Hetmana z pod Smoleńska aż do zwrócenia się iego, niezdało się przerywać.

Здѣсь, должно упомянуть что дѣлалось подъ Смоленскомъ, ибо прежде казалось неумѣстнымъ прерывать нить произшествій, бывшихъ по выѣздѣ Гетмана изъ подъ Смоленска до самаго возврата его туда.

P. Woiewoda Bracławski * był tey nadziei, że miał łacno Smoleńska wziąść, skoro działa naprawiono, kosze kazał stawiać i nasypywać, działa do nich zatoczyli s pola przychodząc wlewo od bramy Kopycińskiey ductus opportunitate rowu który był przywiedziony, że z rowu tego bez niebespieczeństwa mogło się do szańcu i do innych koszów chodzić. Tego

Воевода Брацлавскій, * надѣясь легко взять Смоленскъ, коль скоро исправлены были орудія, приказалъ ставить и насыпать туры, за которыми постановлены были пушки, идучи съ поля, налѣво отъ Копыцинскихъ (копытинскихъ) воротъ, при помощи проведеннаго рва, изъ котораго безопасно можно было ходить къ шанцамъ и другимъ турамъ. Онъ не при-

* Jan Potocki.

* Янъ Потоцкій.

nie considerował, że za murem tuż zarazem na kilkanaście łokci wał był stary, który za naszych przodków był munitiae zamkową, i potężnieyszą niżli ten mur, za panowania Cara Fedora postawiony, choć by mur był obalony, iako to z dział dobrych nie trudno uczynić, przecie iednak on wał tak wysoki weyścia do zamku, iako i rzecz potém ukazała, nie dawał, do tego ludzie którcmi było zamku dobywać nie zeszli się byli, i stali tak działa w szańcach próżno nic strzelaiąc niedziel kilka, aż Kozacy z Siewierskiey ziemi, P. Starosta Wieliżski z drugiemi z Białey wyszli, było wszystkich Kozaków do piętnastu tysięcy, gdy się zeszli dopiero, ze wszystkich dział pierwéy cortinę ścianą murowaną, niżli wieżę kazał tłuc (79) iakoż z wielką pilnością strzelano ku śrzedniey strzelbie iakoby w pośrzodek muru, a iż by-

нималъ въ соображеніе того что за стѣною тутъ же непосредственно былъ старый валъ, вышиною болѣе десяти локтей, во времена предковъ нашихъ, бывшій сильнѣйшимъ оплотомъ крѣпости, нежели эта каменная стѣна, построенная въ царствованіе Царя Ѳеодора; и хотя бы стѣну ниспровергнули, что сдѣлать хорошими орудіями нетрудно, то все таки оный столь высокій валъ служилъ препятствіемъ ко входу въ крѣпость, какъ оказалось послѣ и на самомъ дѣлѣ. Къ тому же еще не собраны были люди, которыми должно было осаждать крѣпость, и орудія, безъ всякаго дѣйствія, по пустому стояли въ шанцахъ въ продолженіе нѣсколькихъ недѣль, пока наконецъ изъ Сѣверской земли и еще, со Старостою Велижскимъ, изъ Бѣлой не выступило всего на все около пятнадцати тысячь казаковъ. Потомъ, когда собрались всѣ, Воево-

ła concavitas gwoli onym strzelcom, mur strzelbie wytrzymać nie mógł, obalił się i dosyć szeroka się dziura stała, którą iednak wniść w zamek nie było żadnego podobieństwa, bo i defensyie poboczne nie były zniesione, których miiać nie mógł nikt, sine aperto discrimine, i szczoła od onego wału maiąc frysztu kilka niedziel, widząc zkąd miał być impet, ufortifikowali się byli, że w okrąg zamku chodziwszy nigdzie by był mocnieyszego mieysca nie znalazł.

P. Woiewoda Bracławski rozumiał, że się mur obalił, iż

да приказалъ изъ всѣхъ орудій разбивать прежде башни, — куртину состоявшую изъ каменной стѣны (79); и въ самомъ дѣлѣ, при дѣятельномъ дѣйствіи пушекъ на среднюю бойницу (или амбразуру) какъ бы въ средину стѣны, имѣвшей впадину согласно желанію стрѣлявшихъ, стѣна не могла устоять противъ пальбы, и наконецъ обрушалась, сдѣлавъ довольно широкій проломъ; этимъ однако проломомъ войти въ крѣпость не было никакой возможности, ибо какъ небыли еще уничтожены боковыя обороны, (которыхъ не льзя было миновать безъ явной опасности,) такъ равно, имѣя сроку нѣсколько недѣль и зная откуда будетъ нападеніе, Москвитяне укрѣпились еще впереди помянутаго вала, такъ что, ходя во кругъ всей крѣпости, нигдѣ не найдешь мѣста сильнѣе этаго.

Воевода Брацлавскій, видя разрушеніе стѣны и счи-

iuż ma wygraną, koniecznie co wskok do szturmu przypuścić chciał. Michayło Szeyn acz tego szturmu nie bardzo się bał, iednak słysząc co się z Szuyskiego woyskiem i z samym Szuyskim stało, czego przed tym nigdy nieczynił, wyiechał z zamku, chcąc traktować z P. Woiewodą Bracławskim i z P. Kanclerzem, bo na to patrzył, że gdy do szturmu nasi przypuszczą, nie miało być przezszkody w ludziach, nie radby był przeciwko sobie tym ludzi naszych irritował, i zatym w rozmowie z P. Kanclerzem obwoływał się, iaka będzie umowa na Moskwie z Boiary, że on tak miał postąpić; ale Woiewoda Bracławski był morae impatiens, one rokowanie nie pozwalaiąc mu dalszego frysztu rozerwał, rozumiał że to Szeinowi z boiaźni przychodzi, a rozerwawszy rokowanie w godzin kilka do szturmu ludzie przypuścił (80),

шая уже въ рукахъ своихъ побѣду, непремѣнно хотѣлъ тотчасъ же начать штурмъ. Михаилъ Шеинъ, хотя не слишкомъ опасался этого приступа, однако, услышавъ что произошло съ войскомъ Шуйскаго и съ самимъ Шуйскимъ, (чего передъ тѣмъ никогда не дѣлалъ), выѣхалъ изъ крѣпости въ намѣреніи начать переговоры съ Воеводою Брацлавскимъ и Канцлеромъ, ибо онъ видѣлъ, что когда наши предпримутъ штурмъ, то въ такомъ случаѣ не обойдется безъ потери людей, чѣмъ не хотѣлъ раздражать противъ себя нашихъ, а потому, на совѣщаніи съ Канцлеромъ, объявилъ, что какой будетъ договоръ въ Москвѣ съ Боярами, такъ и онъ поступитъ. Но Воевода Брацлавскій бывъ весьма нетерпѣливымъ, думая, что Шеина побуждала къ тому боязнь, не дозволивъ ему дальнѣйшей отсрочки, прервалъ совѣщаніе, и чрезъ нѣ-

których praesidiarii Moskiewscy z wału y z onych baszt nullo suo periculo odstrzelali naszych, dopiero znowu kazał baszty bić i potłuczone ie chciał i znowu kusić szturmu, ale nullo operae praecio, pogubił by był ludzi więccy i tak zginęło ich było do kilkunastu set, ale deszcz okrutny, prawie kiedy iuż miano do szturmu przypuszczać, spadł, on szturm impediebat, i to salvavit, że więccy ludzi nie zginęło.

сколько часовъ началъ приступъ (80), который Москвитяне съ валу и съ оныхъ башнь отразили безъ всякой со стороны своей опасности. Тогда Воевода снова приказалъ разбивать башни по разрушеніи коихъ, онъ хотѣлъ предпринять штурмъ, вновь который, сверхъ потерянныхъ уже тысячи слишкомъ человѣкъ, кромѣ большей погибели солдатъ не принесъ бы никакой пользы; но выпавшій сильный дождь въ то время, когда хотѣли начинать приступъ, воспрепятствовалъ оному, и спасъ тѣмъ отъ дальнѣйшей потери людей.

Król JE. Mość pod tym czasem wpadł w chorobę na łóżku, lecz gdyby był zdrowszy pewnie by był nie dopuścił tego szturmu, bo i po tym częstokroć wspominał, że ten szturm nie rozmyślnie był czyniony, potym też i sam Woiewoda Bracławski obaczywszy się

Е. В. Король, въ это время занемогъ и лежалъ въ постели, а въ противномъ случаѣ онъ вѣрно бы на приступъ не согласился, ибо и послѣ того часто упоминалъ, что приступъ оный произведенъ былъ необдуманно; потомъ также и самъ Воевода Брацлавскій,

że tym nie miał nic sprawić, zaniechał, działa iednak tamże za koszami stali bez żadney słuszney przyczyny, piechota ktorey też nie bardzo wiele było, częstemi wartami się nudziła, bardzo omale iey było i bardzo niebespieczne tamte działa stali, bo gdyby nieprzyiaciel czynił wycieczkę, niewątpliwa była rzecz, żeby ta trochę piechoty nie mogła strzymać, ale Moskwa oprócz kilkakroć konnych, wycieczek pieszo nieczyniła, przez wszystkie obsidia, lubo to zrazu tak wiele ich, iako iest wspomniono w zamku, zawarła się była i tak okrutnie gęsto umierali, prętko iednak ięła ich siła zaraz, rychło iakośmy pod Smoleńsk przyszli, ubywać z chorob, które poczynali od nog, a potym choroba serpebat po wszystkim ciele, i tak okrutnie gęsto umierali, na ieden dzień pokilkuset, nie tak z niedostatku, bo i

увидѣвъ, что ничего тѣмъ не сдѣлаетъ, предпріятіе свое оставилъ. Однако орудія оставались на томъ же мѣстѣ, за турами, безъ всякой основательной причины; пѣхотѣ, (которой не весьма много было), докучали частые караулы, и мало при нихъ оной находилось, а посему орудія сіи стояли въ великой опасности, такъ что въ случаѣ вылазки непріятеля, безъ всякаго сомнѣнія, эта горсть пѣхоты не могла бы ихъ удержать. Но Москвитяне въ продолженіе всей осады, кромѣ нѣсколькихъ вылазокъ конницею, пѣхотою не дѣлали, потому что, какъ уже помянуто выше, заперпись вдругъ въ крѣпости въ столь большомъ количествѣ, они постигнуты были чрезвычайно большою смертностію; и такъ вскорѣ, по прибытіи нашемъ подъ Смоленскъ, ихъ тотчасъ стало убывать во множествѣ отъ болѣзни, начинавшейся въ ногахъ и

potym iako zamek iest wzięty, nalazło się żywności, żyta, owsa dosyć, iako raczey z zarazy iakicyś, która między niemi była, nam nic nie szkodziła (81), bo wychodziło ich bardzo wiele z zamku, rozmaitemi fortelami spuszczali się z muru, okna wyskakowali, bladość bardzo wielka była Moskali, między nami a nas nic się nie tknęło.

Tak tedy iako się wspomniało, Woiewoda Bracławski zaniechawszy onego szturmu, dostawszy Moskwicina, który z zamku był uszedł, a około podkopów w zamku robił, obiecował że miał w

распространявшейся потомъ по всему тѣлу. Столь ужасной и частой смерти Москвитянъ, умиравшихъ по нѣскольку сотъ ежедневно, причиною былъ не столько недостатокъ въ продовольствіи, (котораго и послѣ, по взятіи крѣпости — ржи, овса — нашлось въ достаточномъ количествѣ), какъ особенно бывшая между ними какая-то язва, невредившая намъ нисколько (81); Москвитянъ выходило изъ крѣпости весьма много, спускаясь различными способами и уловками со стѣны и выскакивая изъ оконъ: находясь между нами, они были чрезвычайно блѣдны, но насъ ни что не коснулось.

Такимъ образомъ, какъ упомянуто, Воевода Брацлавскій, оставивъ приступъ и доставши одного Русскаго бѣглеца изъ крѣпости, работавшаго тамъ около подкоповъ и обѣщавшаго ему

tym posłużyć, iął rozmyslać, żeby podkopem zamek wziąść; lecz ta rzecz była trudna, gdyż Moskwa pilnością swą zabiegła temu, miasto pożytku więcey bywało z tego szkody, bo maiąc Moskwa wszędy koło murów słuchy ziemne, skoro poczuli zkąd się nasi kopią, poprzedzili podsadzeniem pod nasze prochów, i tak ich wyrzucali, aż ten Moskwicin iął bić w szańcach samych iakby studnię bardzo głęboko, i tam zamkowe słuchy podszedły nisko pod niemi idąc że postrzedz Moskwa nie mogła, zasadzono było to iuż in decembro prochu kilkadziesiąt centnarów, była wielka expectatia tego podkopu, ale skutek żaden, bo prochy wyrzucili onże tłuczony mur, ale wał został w swey całości, zaczym non patebat aditus do zamku, i ta wielka nadzieia spełzła.

служить въ семъ дѣлѣ, сталъ размышлять о взятіи крѣпости подкопами. Предпріятіе это было однакожъ затруднительно, потому что Москвитяне предупредили его заботливостію своею; и такъ вмѣсто успѣха оно приносило больше вреда, ибо Москвитяне, имѣя вездѣ около стѣнъ подъ землею слухи, какъ скоро услышали откуда наши подкапываются, предупреждали подкладывая подъ нашихъ порохъ, и выгоняли ихъ вонъ. Наконецъ помянутый Москвитянинъ сталъ уже копать въ самыхъ шанцахъ на подобіе глубокихъ колодезей, и подошелъ такимъ образомъ подъ слухи крѣпости, идя подъ ними такъ низко, что осажденные не могли того замѣтить; уже въ Декабрѣ мѣсяцѣ подложенные нѣсколько десятковъ центнеровъ пороху, вопреки великому ожиданію отъ этого подкопа, не произвели ни какого ус-

пѣха; ими была поднята на воздухъ таже самая избитую стѣна, но валъ остался невредимъ. Слѣдовательно входъ въ крѣпость не былъ открытъ и эта великая надежда изчезла.

Wspomniało się iako Posłowie Moskiewscy wyiechali ze stolicy dla złych drog, bo iesień była mokra, byli długo w drodze, ultimis diebus octobris przyiechali pod Smoleńsk, dano im stanowisko, iako się wyżey wspomniało, z samtey strony Dniepru przeciwko obozu, iakoby przeciwko Monasteru Troieckiemu, w którym stał P. Szczęsny Krycki Podkanclerzy Koronny, a ieszcze przed posły przyiechali dway synowie Boiarscy Mołczanów i Sołowiecki, którzy przynieśli Królowi JE. Mości pokłon od Dumnych Boiar, i wszystkę transakcię, ciż mieli i do Szeina pisanie, oznaymuiąc mu, że wszystka ziemia przyięła sobie za Pa-

Припомнимъ себѣ, что выѣхавшіе изъ Столицы Послы Московскіе, по причинѣ худыхъ дорогъ, въ тогдашнюю мокрую осень, долго находились въ пути, и только въ послѣднихъ дняхъ Октября прибыли подъ Смоленскъ; имъ отвели становье, какъ сказано выше, по ту сторону Днѣпра противъ лагеря и почти противъ Троицкаго монастыря, въ которомъ стоялъ Щенсный Крицкій Подъ-Канцлеръ Коронный. Еще прежде Пословъ пріѣхали два сына (двое дѣтей) Боярскихъ: Молчановъ и Соловецкій, принесшіе Е. В. Королю отъ Думныхъ Бояръ поклонъ и всѣ договоры. Они имѣли также письмо къ Шеину, из-

na Królewica Władysława i przysięgę mu uczyniła, żeby i on toż uczynił, deklarował się zaraz że to uczynić gotów, i wysłał do Króla JE. Mości niektórych synów Boiarskich, że chce i on iako na Moskwie Boiarowie uczynili, przysięgę oddać Królewicowi Władysławowi. Respons mu iest dany od Króla JE. Mości, że Smoleńska insza iest kondycia iako inszych zamków, że tu sam Król JE. Mość głową swą, zaczym potrzeba żeby samemu Królowi JE. Mości i Królewicowi przysięgali, i zamek żeby zaraz był podany, gdyż iako o co innego tak idzie i o sławę Króla JE. Mości, gdy stawszy głową swą tak długi czas pod zamkiem, nie miał go wziąść; poczęli iuż Moskwa z zamku kumać się z naszemi, kupować, przedawać, potym gdy im nie dopuszczono kupować soli i innych potrzeb, więc za responsem sobie niesmacznym

вѣщающее его о принятіи за Государя всею землею Русскою Королевича Владислава и объ учиненной ему присягѣ, поручая тоже исполнить и Шеину; Шеинъ тотчасъ объявилъ, что готовъ сіе сдѣлать, и выслалъ къ Е. В. Королю нѣкоторыхъ дѣтей Боярскихъ, извѣщая о готовности своей подобно Боярамъ Московскимъ, учинить присягу Королевичу Владиславу. Е. В. Король отвѣчалъ ему: что положеніе Смоленска совсемъ иное, чѣмъ другихъ, городовъ; что здѣсь самъ Король своею особою; посему и потребно, чтобы самому Е. В. Королю и Королевичу присягали и немедленно бы сдали крѣпость, полагая между прочими причинами и славу свою, ужъ будто бы Е. В., находясь лично столь долгое время подъ крѣпостію, не могъ покорить ее. Вышедшіе изъ крѣпости Москвитяне начали было дру-

wezdrgnęli się i zawarli się w zamku.

житься съ нашими, покупать и продавать, но после, когда ихъ не допустили для покупки соли и другихъ потребностей, услышавъ неприятный для себя ответъ, они перетревожились и заперлись въ крепости.

Wielcy posłowie gdy byli przepuszczeni przed Króla JE. Mości, po oddaniu pokłonu i czołem bicia od wszystkiego Carstwa, odprawowali poselstwo wedle instrukcii sobie daney, summa była prosząc o Królewica Władysława, a o artykuły z P. Hetmanem namówione. Król JE. Mość przez P. Kanclerza Litewskiego dał im respons, wdzięcznie przyimuiąc chęć ich, z którą się ozywaią przeciwko Królowi JE. Mości i Królewicowi Władysławowi, o artykułach na rozmowę odesłał ich z Pp. Senatory; mieli kilka schadzek z Pp. Senatory, tam wielka część artykułów (insze czym się oni kontentowali, nic popierali

Великіе Послы, будучи допущены къ Е. В. Королю, по отданіи поклона и челобитія отъ всего Царства, отправили посольство, согласно данной имъ инструкціи, по которой они особенно должны были просить о Королевичѣ Владиславѣ, и касательно статей, о коихъ было условлено съ Гетманомъ. Король отвѣчалъ имъ благосклонно чрезъ Канцлера Литовскаго, принимая доброжелательство, съ которымъ они отзывались относительно Е. В. *Короля* и Королевича Владислава, и приказалъ совѣщаться имъ о статьяхъ съ Сенаторами; Послы имѣли нѣсколько собраній съ Сенаторами, но боль-

ich upornie) do Scymu odłożone (82). Lecz iż z strony dania Króla JE. Mości Władysława pozwolenia wźmianki nie było, i owszem Pp. Senatorowie urgebant, żeby społem Królowi JE. Mości z Królewicem przysięga służyła, Smoleńsk żeby exnunc był podany; bardzo te posły Moskiewskie i te syny Boiarskie, którzy przy nich byli potrwożyło, a nadewszystko Smoleńskiego Powiatu Boiar było pod tysiąc, tym P. Kanclerz Litewski imieniem Króla JE. Mości roskazał, żeby chcą li przyiść do swych maiętności (83) Królowi JE. Mości społem i Królewicowi przysięgali, i niektórych tak do przysięgi przyprowadzali, co wielką konsternatią między niemi i odmianę ich umysłów uczyniło.

шая часть спатей (даже и тѣ которыми они довольствовались, не были защищаемы ими упорно) отложена была до Сейма (82). А какъ на щетъ позволенія Е. В. Короля дать Владислава не было помина; на противъ Сенаторы настаивали, что бы присяга относилась вмѣстѣ Королю съ Королевичемъ, и чтобы тотъ часъ былъ сданъ Смоленскъ; то все это весьма потревожило Московскихъ Пословъ и находившихся при нихъ дѣтей Боярскихъ, а особенно бывшихъ тамъ около тысячи уѣздныхъ Смоленскихъ Бояръ, которымъ Канцлеръ Литовскій приказалъ именемъ Е. В. Короля, чтобы они присягали вмѣстѣ Королю и Королевичу, ежели не хотятъ лишиться своихъ помѣстьевъ (83); наши, приведши нѣкоторыхъ такимъ образомъ къ присягѣ произвели между ними великое смущеніе и перемѣну въ образѣ мыслей.

P. Hetman potykał się z nimi w drodze iadąc z niektóremi, bo dla niedostatku żywności i uraziwszy się iuż oną wezdrgą nad nadzieię ich uczynioną, siła ich nazad ku stolicy iechało, ięli rozsiewać po wszystkiém Państwie, iaka pod Smoleńskiem wola i declaracia Króla JE. Mości, i z tey nayprzód okazii ięli się ludzie mięszać, buntować, iako się niżey wspomni. P. Hetman przyiechawszy pod Smoleńsk (84), pierwéy na prywatney audyencyi dawał Królowi JE. Mości o wszystkiém, co i z iakich przyczyn się działo, nadewszystko że wiadomość o woli Króla JE. Mości nie rychło aż po zawarciu wszystkiego doszła, że nie maiąc nauki inszey i zatym szedł iako iuż była deklaracia Króla JE. Mości Sołtykowi i innym Boiarom wydana, że inclinatii narodu tego musiało się zgadzać, bo gdyby się było z tym co P. Starosta Wieliż-

Гетманъ встрѣчалъ нѣкоторыхъ изъ нихъ еще въ пути своемъ, какъ по недостатку продовольствія, такъ раздраженныхъ уже произведенною совершенно противъ чаянія ихъ неожиданностію, во множествѣ ѣхавшихъ обратно въ Столицу; тогда же стали они разсѣвать по всему Государству слышанную ими волю и декларацію Е. В. Короля подъ Смоленскомъ, и по этому вопервыхъ случаю Москвитяне начали возмущаться и бунтовать, какъ о семъ будетъ упомянуто ниже. Пріѣхавъ подъ Смоленскъ (84), Гетманъ сперва на частной аудіенціи у Е. В. Короля давалъ отчетъ о всемъ, что сдѣлано было и по какимъ причинамъ, а особенно представлялъ, что извѣстіе о волѣ Короля дошло не прежде какъ по совершеніи уже всего; что онъ, Гетманъ, неимѣлъ другаго наставленія, поступалъ согласно съ декларацією Е. В. Короля, данною уже пре-

ski przywiózł, otworzyło, sparznął by był pewnie ten naród, inszego kogośkolwiek za Pana wzięli by sobie, tak woyna w zysku by tylko była, którey popierać bez płaty żołnierzom niechcieli.

де Салтыкову и другимъ Боярамъ, и что наконецъ, должно было согласоваться съ желаніемъ народа. Ибо, если бы объявить то что было привезено Старостою Велижскимъ, то этотъ народъ, навѣрное бы вспыхнулъ и выбралъ бы себѣ за Государя кого либо другаго, а намъ осталась бы такимъ образомъ въ прибыли только война, которую не захотѣли бы поддерживать неудовлетворенные жалованіемъ солдаты.

Dawał P. Hetman i insze głębsze rationes sui consilii, że i Rzpltey i samemu Królowi JE. Mości i potomstwu iego expediebat, żeby tą condicią, którą P. Bóg dawał niepogardzać, na stronę iey nie odrzucać, że Król JE. Mość, którego P. Bóg na tak wysokiém mieyscu posadził, trzeba przecie odwracać zdaleka tempestates, któreby mogli affigere rem publicam; ukazawało się iako interregna

Гетманъ излагалъ также другіе сильнѣйшія причины представлявшіяся въ его умѣ: вопервыхъ, что полезно было бы какъ Речи Посполитой, такъ самому Е. В. Королю и потомству его не пренебрегать и не отвергать условій, которыя самъ Богъ намъ послалъ: вовторыхъ, что Е. В. Королю, поставленному Богомъ на столь высокой степени, по крайней мѣрѣ долженствуетъ отвращать

Rzpltey nieprzespieczne troie, które było za naszey pamięci, iedne drugiego gorsze, ostatnie dobrze i krwią się oblało, i by nie cudowna łaska Boża, miało bardzo do wielu złego przyiść, że Król JE. Mość pamiętaiąc na śmiertelność ma consulere Rzpltey, gdyby, strzeż Boże, go humanitas accideret, przyszłoby do wielkiey perturbacii, gdyż ieśli zaraz Królewic Władysław miał być Królem, nie może tego nikt zapewno obiecać, siła ludzi z rokoszu przeszłego urażonych, siła może świeża invidia w umysłach ludzkich (85).

Przypominał przykład Króla Zygmunta I, choć był

заранѣе бѣдствія, могущія постигнуть Речь Посполитую; онъ указывалъ сколь гибельны были для Речи Посполитой при запамятныя междуцарствія, одно другаго хуже, изъ коихъ послѣднее довольно и кровью обагрилось, и одна только чудотворная милость Божія предохранила отъ грозившихъ величайшихъ бѣдствій; а потому Гетманъ просилъ во избѣжаніе сего и помня о смерти, чтобы Е. В. Король позаботился о Речи Посполитой, ибо въ случаѣ смерти Е. В., чего Боже сохрани, неминуемо воспослѣдуютъ великія смятенія; потому что никто не можетъ навѣрно обѣщать: сдѣлается ли тотчасъ Королемъ Владиславъ Королевичь, и что много осталось раздраженнаго народа изъ прошлаго бунта, и непогасная ненависть можетъ многое въ умахъ людей (85).

Гетманъ припоминалъ также примѣръ Короля Сигиз-

tak zastarzałey powagi, przecie iednak wiedząc co może świeża invidia, starał się że w młodych leciech syna swego koronował (86), ięszcze na ów czas nie było to per leges prohibitum, teraz kiedy się iuż droga zawarła, że ani Król JE. Mość niemoże o tym starania z żadney miary czynić, ani my konsensu dawać, żeby za żywota Króla JE. Mości na Państwo Króla inszego mianować, tym by consuleretur pod taki przypadek pokoiowi i uciszeniu Rzpltey, kiedyby Królewic Władysław był na Państwie Moskiewskiém, iużby odcięła się inszym competitorom nądzieia, a zatym perturbacii w Rzpltey nie trzeba by się obawiać, gdyż żaden z competitorów nie mógłby pokazać takich Rzpltey commoda, iakieby byli złączenia naszey Rzpltey z Państwem Moskiewskiém; przypominał i Szwecyą, którą łacnieyby recuperować, gdyby

мунда I го, который хотя пользовался укоренившимся и продолжительнымъ уваженіемъ, однакоже вѣдая что въ состояніи сдѣлать неизгладившаяся еще ненависть, старался короновать сына своего въ молодыхъ лѣтахъ (86); въ то время, это небыло еще воспрещено законами, но теперь когда ужъ путь пресѣченъ, такъ что ни Е. В. Король ни коимъ образомъ не можетъ приложить о томъ старанія, ниже мы съ своей стороны дать согласія, чтобы во время жизни Е. В. назначить на царствованіе другаго Короля, то въ такомъ случаѣ, пребываніе Королевича Владислава на престолѣ Московскомъ способствовало бы для мира и спокойствія Речи Посполитой. Тогда другіе соискатели лишились бы надежды, а Рѣчь Посполитая освободилась бы тѣмъ отъ опасеній касательно возмущенія, ибо ни одинъ изъ

Królewic JE. Mość na tym Państwie usiadł.

Iż niezaraz może być tak, iakobyśmy sobie obiecowali, życzyli i chcieli successione sit notum, czasowi ostatek poruczyć, iedno sam P. Bóg in perfectione może sprawić co chce: ludzkiemi środkami wedle biegu przyrodzonego, z czasem wszystkie rzeczy początek incrementa swoie biorą, pierwéy będzie dziecię, z czasem człowiek, pierwićy mała roszczka, z czasem bywa z niey wielkie drzewo. W. X. Litewskiego 160 lat minęło od unii Króla Jagiełła, niźli do tey, iaka teraz iest, spólności z Koroną przyszło.

соискателей не могъ бы доставить Республикѣ такихъ выгодъ, какія бы открылись ей отъ соединенія съ Государствомъ Московскимъ. Сверхъ того припоминалъ, что легче было бы тогда завоевать обратно Швецію, ежели бы Королевичь возсѣлъ на Престолъ этого Государства.

Дальше продолжалъ, что не можетъ вдругъ статься такъ, какъ бы мы предполагали себѣ, желали и хотѣли, — что конецъ должно предоставить времени, ибо одинъ только Господь Богъ можетъ въ точности исполнять то что хочетъ; на противъ, при человѣческихъ средствахъ, по естественному ходу, дѣла имѣютъ въ извѣстное время начало свое и возрастаніе: такъ сперва дитя — становится со временемъ человѣкомъ, а изъ малаго прутика выростаетъ въ послѣдствіи большое дерево. Отъ соединенія Великаго Княжества Литов-

скаго Королемъ Ягеллою минуло 160 лѣтъ прежде нежели оно слилось съ Короною настоящимъ образомъ.

Nie mało inszych racii przywodził, radząc żeby za inclinatią narodu tego iść, gdyż teraz z pakt pod Moskwą uczynionych, siła pożytku ku dobremu Rzpltey mogło się zawiązać, koniec woynie uczynić. Gdyby zaś Król JE. Mość tym się kontentować nie chciał, mimo insze incommioda, w długą woynę przydzie się zaciągnąć, którey co wiedzieć kiedy, i iaki koniec, na żołnierze trzeba patrzyć, którzy do buntów, do seditii skłonni, gdy się im nie będą mogli suppeditować stipendia, żeby nie wierzgnęli, w Państwa Rzpltey nie wyszli, a zasłużonego żołdu, którego wedle umowy uczynioney, z Moskiewskiego skarbu patrzyć mieli, żeby się za rozerwaniem tych traktatów u Rzpltey nie upominali.

Гетманъ приводилъ не мало и другихъ причинъ, совѣтуя дѣйствовать сообразно со склонностію этаго народа, и положить конецъ войнѣ, поелику изъ условій, заключенныхъ теперь подъ Москвою, могли проистекать великія выгоды для Речи Посполитой. Если же Е. В. Король не захочетъ этимъ довольствоваться, тогда, кромѣ другихъ неудобствъ, необходимо завяжется продолжительная война, которой неизвѣстно когда и какой будетъ конецъ. Надобно, говорилъ также, обратить вниманіе и на солдатъ, склонныхъ къ бунтамъ и мятежамъ въ случаѣ, если бы имъ не могло быть выплачиваемо жалованье, чтобы, по уничтоженіи сихъ трактатовъ, они не взбунтовались и не вступили въ об-

ласти Речи Посполитой, съ требованіемъ отъ нея заслуженной платы, которую по уговору должны были получить изъ казны Московской.

Lecz zawarte były uszy Królowi JE. Mości P. Hetmanowym porswazyom; było znowu kilka schadzek za przyiechaniem P. Hetmanowym z posły Moskiewskiemi (87), przyieżdżali i z zamku, których Szein wysyłał, ale iako od Pp. Senatorów tak i od Moskwy eadem cantilena canebatur.

Но уши Е. В. Короля были закрыты для убѣжденій Гетмана, послѣ пріѣзда котораго съ послами Московскими было снова нѣсколько совѣщаній (87); пріѣзжали также изъ крѣпости тѣ коихъ присылалъ Шеинъ, но какъ со стороны Сенаторовъ, такъ равно и Москвитянами повторяема была одна и та же пѣсня.

Tym czasem Impostor, który, iako się wyżey wspominało, w Kałudze mieszkał, przecie przez swoie instrumenta posyłaiąc listy do Moskwy taiemnie, nie zaniechywał ludzi buntować, poymano popa z iego listy, był list do iednego z przednieyszych Boiar Kniazia Worotyńskiego, tenże pop powołał na mękach Kniazia An-

Въ это время, какъ упомянуто выше, Самозванецъ находился въ Калугѣ; посылая однако въ Москву чрезъ своихъ повѣреныхъ, тайнымъ образомъ письма и не переставая тѣмъ возмущать народъ. Съ таковыми его письмами пойманъ былъ Попъ, въ числѣ писемъ было одно изъ нихъ къ почетнѣйшему Боярину, Князю Воротынскому; этотъ

drzeia Galicyna brata rodzonego Wasila, który posłem był, że o tym miał wiedzieć, i o samym Kniaziu Wasiłu powiadał, iż z drogi, iadąc do Smoleńska, miał list do Impostora pisać; wzięto zaraz pod straż Kniazia Worotyńskiego i Andrzeia Galicyna, executię z onego popa i którzy się winni pokazali uczyniono.

Impostor widząc, iż nasi krzepko na stolicy usiedli, do tego pułk P. Sapieżyn blisko mu się pod bok w Możaysku, w Miesczeysku podemknął, a wiedział iż to woysko P. Sapiehy traktowało o niektóre rzeczy z Królem JE. Moścą, za pozwoleniem i ukontentowaniem ich wiedział, że się mieli oń kusić, nie maiąc nic wiernych ludzi koło siebie, nie ufaiąc rzeczom swoim, myślił na niż na Don uchodzić do Woronieża: zamek ten od Cara

же Попъ, на пыткѣ, оговоридъ Князя Андрея Голицына, (роднаго брата Василія, бывшаго посломъ) сказавъ, что онъ о томъ знаетъ, да и самомъ Князѣ Васильѣ объявилъ что съ дороги, ѣдучи въ Смоленскъ, намѣревался писать къ Самозванцу письмо. Князей Воротынскаго и Андрея Голицына тотчасъ взяли подъ стражу, а помянутый Попъ наказанъ съ другими, оказавшимися виновными.

Самозванецъ, видя что наши твердою ногою расположились въ столицѣ и что сверхъ того полкъ Сапѣги, поставленный въ Можайскѣ и Мещовскѣ, — близко примыкалъ къ нему, не имѣя при себѣ никого изъ вѣрныхъ людей и неполагаясь на свои дѣла, думалъ уходить на низовья Дона въ Воронежъ; ибо онъ зналъ, что это войско Сапѣги договаривалось съ Е. В. Королемъ о нѣкоторыхъ статьяхъ, и былъ увѣренъ, что, получивъ требуемое, оно было

Borysa nad Donem zabudowany, na szlaku którędy też czasem Tatarowie zwykli do Moskwy chodzić, propter omnes casus ufortificował był Impostor, rzeczami potrzebnemi opatrzył, tam chciał w rzeczach nachylanych mieć receptum. Lecz nie przyszło mu do tego, było ich nie mało przy tém, którzy pertensi iego szalbierstwa, życząc od niego uciszyć i uspokoić ziemię do, tego impudenter iako człowiek bezrozumny i tyrannie panował, świeżo zabił był Cara Kasimowskiego (88), był ten Car Kasimowski z Nahayskiey ordy, którey panuie wielki Chan, Moskwa złotym go Carem zowie, pod tym wielkim Chanem był ten Car, sam się zwał Carem Kozackiey ordy, poymany był w młodych leciech na boiu, gdy był przyszedł Moskwę woiować od Kniazia Piotra Horczakowa, który

намѣрено покуситься противъ него. Крѣпость Воронежъ, построенная Царемъ Борисомъ на Дону, была на дорогѣ, которою ходили обыкновенно въ Москву Татары; ее то, на всякой случай, укрѣпилъ было Самозванецъ и снабдилъ всѣми потребностями въ надеждѣ имѣть тамъ убѣжище при клонившихся къ упадку дѣлахъ своихъ. Однако не пришлось ему сіе исполнить, ибо много было при немъ такихъ людей, которые, узнавъ обманъ Самозванца, желали истребленіемъ его возвратить странѣ миръ и тишину. Къ тому же онъ, какъ человѣкъ безразсудный, царствовалъ нагло и жестоко: незадолго умертвилъ Царя Касимовскаго (88) изъ Ногайской Орды, находящейся подъ правленіемъ Великаго Хана, Москвитянами Золотымъ Царемъ называемаго; во власти сего Великаго Хана былъ этотъ

teraz był drugim po Szeinie Woiewodą.

Car Iwan za którego panowania był poymany, dla zacności nie zgubił go, i owszem dał mu Kasimów, opatrzenie zacne, od którego Kasimowa Moskwa nazwała go Carem Kasimowskim, miał go Car Iwan in summo honore, mieysce pierwsze dał mu przed wszystkiemi Boiary, także i Car Fedor syn iego, i Car Borys i pierwszy Impostor Rostryga, a gdy zabit Rostryga, on mieszkał w swey maiętności.

Potym gdy ten drugi Impostor pod Moskwą na Tuszynie i z Kniaziem Rożyńskim stanął, siła prowincii i

Царь, называвшій себя Царемъ Казацкой Орды и взятый въ молодыхъ лѣтахъ, въ сраженіи, воюя съ Москвитянами, Княземъ Петромъ Горчаковымъ, теперь вторымъ Воеводою по Шеинѣ.

Царь Иванъ въ Государствованіе коего онъ былъ взятъ въ плѣнъ, не предалъ его смерти во уваженіе знатности происхожденія, и напротивъ того даровалъ ему Касимовъ, подарокъ достойный, отъ коего Москвитянами названъ Царемъ Касимовскимъ; у Царя Ивана онъ былъ въ великой почести, и получилъ первое мѣсто предъ всѣми Боярами; такимъ же образомъ обходились съ нимъ Царь Ѳеодоръ, Царь Борисъ и первый Самозванецъ Разстрига, по умерщвленіи же послѣдняго онъ жилъ въ своемъ помѣстьѣ.

Послѣ, когда второй Самозванецъ остановился подъ Москвою въ Тушинѣ съ Княземъ Рожинскимъ, и когда мно-

zamków do niego od Szuyskiego się zdawało i tenże Car Kasimowski z niemałą liczbą ludzi splendido comitatu do niego przyiechał, i iako był człowiek liberali ingenio, zgadzaią się na to wiadomi tego, przez 300,000 (89) między żołnierstwa, a naywięcey samemu Impostorowi porozdawał, gdy szalbierz z pod Moskwy uciekł, Car Kasimowski iechał do Króla JE. Mości pod Smoleńsk, syna w którym się bardzo kochał w obozie pod Moskwą przy Kniaziu Rożyńskim zostawiwszy. Lecz on syn nie tak się w oycu, iako oyciec w nim kochał, bo kiedy się nasi ięli dwoić, wolał z temi co do Impostora szli do Kaługi iechać, też tam miał matkę i babkę.

Car Kasimowski potym z P. Hetmanem z pod Smo-

гія области и города передавались къ нему отъ Шуйскаго, тогда же пріѣхалъ къ нему и Царь Касимовскій съ немалымъ числомъ людей и блестящею свитою; какъ онъ былъ человѣкъ щедрый, въ чемъ соглашаются знавшіе его, то и роздалъ болѣе 300,000 (89) солдатамъ а наипаче самому Самозванцу. Послѣ бѣгства обманщика изъ подъ Москвы, Царь Касимовскій поѣхалъ къ Е. В. Королю подъ Смоленскъ, оставивъ много любимаго имъ сына въ станѣ подъ Москвою при Князѣ Рожинскомъ. Но этотъ сынъ не такъ любилъ отца, какъ отецъ его, ибо, когда стали наши раздѣляться на двѣ партіи, онъ предпочелъ ѣхать съ тѣми, которые шли къ Самозванцу въ Калугу, гдѣ имѣлъ также мать и бабку.

Потомъ Царь Касимовскій ѣхалъ съ Гетманомъ изъ

leńska iechał, i przez wszystek czas statecznie i wiernie się zachował, po zawarciu traktatów, gdy Impostor od Moskwy do Kaługi uciekł, i on też stęskniwszy się do żony i do tego syna, kryiomie do Kaługi odiechał, tam iednak pamiętna mu była łaska Króla JE. Mości ofiarowana i ludzkość Hetmanowa i od rycerstwa pokazowana, zamyślał ztamtąd odiechać, namawiał syna żeby z nim iechał, ale syn nie tylko iechać z nim nie chciał, ale i owszem przestrzegł w tym Impostora, i tak Impostor kazał go zabić, co też Impostorowi accelleravit pernitiem, bo siła ludzi żałowało tego Kasimowskiego, osobliwie Tatarowie Iurtowscy, a między niemi był nieiaki Kniaż Piotr Urusow, człowiek rycerski, przeważny, który spraktykował się z kilkudziesiąt Tatar na zdrowie iego, upatrzył nań taką okazyą: miał w obyczaiu Impo-

Смоленска и въ продолженіе всего этого времени велъ себя степенно и вѣрно. По заключеніи трактатовъ, въ то время когда Самозванцъ бѣжалъ изъ подъ Москвы въ Калугу, и Царь Касимовскій, соскучившись по женѣ и по сынѣ, скрытно уѣхалъ въ Калугу, гдѣ помня однако милость Е. В. Короля и обходительность оказанную ему Гетманомъ и Рыцарствомъ, принялъ намѣреніе уѣхать оттуда, уговаривалъ и сына ѣхать съ собою; но сынъ не только не хотѣлъ съ нимъ ѣхать, но напротивъ того, предувѣдомилъ о томъ Самозванца, который и приказалъ умертвить его, ускоривъ этимъ собственную свою гибель; — весьма многіе сожалѣли о семъ Царѣ Касимовскомъ, особенно Юртовскіе Татары, между коими былъ нѣкто Князь Петръ Урусовъ, человѣкъ воинственный и отважный; онъ сговорился съ

stor, że się rad przeiazdkami bawił, podpiwszy sobie, stało się to 20 Decembra 1610 przy obieździe (90), iako to rad czynił, kazał w sanie zaprządz, nabrawszy flasz z miodem do sani i pił z niektóremi Boiary.

Kniaż Piotr Urusow, z oną kilkadziesiąt koni, z któremi miał conspiracią, iechał za nim wrzkomo go prowadząc, a w tym gdy sobie Impostor z onemi Boiary podpił, Urusów przyskoczywszy do sani, pierwéy go postrzelił, potym szablą głowę i rękę odciąwszy w drogę się puscił, do Kaługi się wracaiąc (91); było niektórych ludzi rozumienie, że Hetman miał tego Urusowa naprawić, ztąd pobobno o tym

нѣсколькими десятками Татаръ одинакой съ нимъ силы и улучилъ противъ Самозванца слѣдующій случай. Самозванецъ любилъ обыкновенно, въ нетрезвомъ видѣ, проѣзжаться, и это случилось 20 го Декабря 1610 года (90), онъ, во время обѣда, (какъ то охотно дѣлывалъ,) приказалъ запречь сани, положивъ въ оныя флягъ съ медомъ и пилъ съ нѣкоторыми Боярами.

Князь Петръ Урусовъ съ нѣсколькими десятками помянутыхъ, сговорившихся съ нимъ всадниковъ, ѣхалъ за Самозванцемъ, будто провожая его, и когда Самозванецъ съ Боярами подпилъ, Урусовъ, прискочивъ къ санямъ, сначала выстрѣлилъ въ него и ранилъ, а потомъ, отрубивъ саблею голову и руку, пустился въ обратный путь въ Калугу (91). Нѣкоторые думали, что на сіе навелъ Урусова Гетманъ; подозрѣ-

suspicowali, że Hetman po ucieczce Impostora od Moskwy tego Urusowa ludzko i łaskawie traktował, atoli tym sposobem dokończył Impostor szalbierzować; po iego zabiciu zawarli Boiarowie Kaługę, między któremi byli z przednieyszych Kniaź Dymitr Trubecki i Kniaź Hrehory Sachowski, a zesławszy się z Boiary stołecznemi przysięgę także na imię Krolewica Władysława uczynili, żonę Impostorową i iey sługi wszystkie polskiego narodu pod pilną straż wzięli, bo iako udawała brzemienną ta Pani, tamże w Kałudze iuż w więzieniu rodziła syna, którego przyłudzaiąc się Moskwie, kazała w Ruskę wiarę ochrzcić.

вали же въ семъ вѣроятно потому, что Гетманъ, послѣ бѣгства Самозванца изъ подъ Москвы, обращался съ Урусовымъ обходительно и ласково. Такимъ однако же образомъ прекратились бездѣльничества Самозванца и, по убіеніи его, Бояре, между коими были Князь Димитрій Трубецкой и Князь Григорій Шаховской, заперлись въ Калугѣ и снесясь съ Боярами столичными, учинили также присягу на имя Королевича Владислава. Жену Самозванца и всѣхъ ея слугъ родомъ Поляковъ взяли подъ бдительную стражу; госпожа эта выдавала себя за беременную и въ Калугѣ же, въ заточеніи, родила сына, котораго, для снисканія тѣмъ расположенія Москвитянъ, приказала окрестить въ Русскую вѣру.

Tym czasem daley i daley szerzyli się po Moskiewskiey ziemi wiadomości, że Król JE. Mość nie chce dać na

Между тѣмъ, извѣстія, что Е. В. Король не хочетъ дать на Царство Московское сына своего Королевича Вла-

Moskiewskie Państwo Królewica Władysława syna swoiego, zaczym na różnych mieyscach wszczynały się bunty, seditie, które incrementa wzięli naywięcey z nieiakiegoś Prokopa Lepunowa rodzonego brata Zacharii owego, który naypierwszym był powodem do zrzucenia Szuyskiego z Carstwa. Ten Prokop Lepunow ieszcze za Szuyskiego był Woiewodą Rezańskim. Lecz pod czas tych rozruchów Szalbierza abominabatur, Szuyskiego też słuchał, kiedy chciał, w tey prowincii w którey był woiewodą, a ludna to i żyźna bardzo prowincia, potężnie ztąd fawor u ludzi miał, Szuyski będąc od Impostora zatrudniony nie mógł mu nic uczynić. On był z liczby tych, co iako Impostorowi tak i Szuyskiemu panowania nie życzył, content był usłyszał, że Boiarowie z P. Hetmanem o Królewica umowę uczynili, zarazem i sam na

дислава, болѣе и болѣе распространялись по землѣ Московской, въ слѣдствіе чего въ разныхъ мѣстахъ начинались бунты и измѣны, усилившіеся наиболѣе отъ нѣкоего Прокофія Ляпунова, роднаго брата Захарія, который былъ первый поводомъ къ низложенію съ Царства Шуйскаго. Этотъ Прокофій Ляпуновъ, еще при Шуйскомъ, былъ Воеводою Рязанскимъ, но во время сихъ смутъ, онъ ненавидилъ обманщика, Шуйскому также повиновался, когда хотѣлъ, за что въ области, въ которой былъ Воеводою, (многолюдной и весьма плодородной) имѣлъ у народа великую довѣренность, и Шуйскій, находясь отъ Самозванца, въ затруднительномъ положеніи, ни чего ему не могъ сдѣлать. Онъ былъ изъ числа тѣхъ, которые не желали царствованія какъ Самозванца, такъ и Шуйскаго: радовался услышавъ,

toż imie Królewica przysięgę uczynił, i wszystkę tamtę prowincię Rezańską do tey przysięgi przywiódł, syna swego Włodzimierza, który do stałych był lat, do Hetmana posłał, a Hetman też do niego posłał i onego syna uczcił, ukontentował, udarował.

что Бояре сдѣлали съ Гетманомъ договоръ о Королевичѣ: тотчасъ присягнувъ самъ на имя Королевича, привелъ къ присягѣ и всю область Рязанскую. Послалъ къ Гетману сына своего Владиміра, бывшаго въ совершенномъ возрастѣ, котораго Гетманъ, почтивъ благоволеніемъ, угостивъ и одаривъ, отослалъ къ нему обратно.

Trwał w tym swoim umyśle ofiarowanym dosyć czas niemały Lepunow, żywność naszym ludziom do Moskwy z Rezani odwozić kazał; aż kiedy się poczęli wątpliwości czynić o przyieździe Królewiczym, pisał do dumnych Boiar list, pytaiąc się co maią za wiadomość, będzie li według umowy z P. Hetmanem uczynioney, Królewic albo nie będzie. Opowiadaiąc się swym i wszystkiey Rezańskiey ziemi imieniem, że wedle przysięgi swey Krolewica radzi chcą

Въ такомъ расположеніе духа Ляпуновъ пребывалъ довольно долгое время, приказывая доставлять изъ Рязани нашимъ людямъ въ Москву съѣстные припасы; когда же стали сомнѣваться въ пріѣздѣ Королевича, тогда онъ писалъ къ Думнымъ Боярамъ письмо, спрашивая: какое они имѣютъ извѣстіе, и будетъ ли Королевичъ или нѣтъ, по условію учиненному съ Гетманомъ? объявляя, при томъ, отъ имени своего и всей Рязанской земли, что, соглас-

mieć za Pana. Długi był bardzo list, siła weń namięszano z pisma świętego sentencyi, ale essencya ta była; odesłali go byli Boiarowie Królowi JE. Mości pod Smoleńsk. Gdy iuż bardziey poszła po ludziach wiadomość, po rożnych mieyscach Carstwa Moskiewskiego, że Król JE. Mość Krolewica nie pozwala, napisał znowu Lepunów drugi ostry iuż bardzo list do Boiar, deklaruiąc się, że naszych chce z stolicy znosić, hostiliter przeciwko nim i przeciwko tym, coby im faworyzowali, czyniąc, uniwersały imieniem swym i wszystkiey Rezani odsyłał, wzywaiąc do siebie iako ad communem incendium restinquendum. Długi był i ten uniwersał, nic nie opuszczono w nim co ad conflandam inuidiam przeciwko nam i Boiarom dumnym należeć mogło, osobliwie z strony religii czynił strach i boiaźń, że ią mamy wykorzenić a swoię

по присягѣ своей, съ готовностію желаютъ имѣть Государемъ Королевича. Письмо это было весьма длинно и перемѣшано изреченіями Священнаго Писанія, съ приличнымъ однако на таковый случай содержаніемъ; Бояре отослали оное къ Е. В. Королю подъ Смоленскъ. Когда же извѣстіе, что Е. В. не даетъ Королевича, еще больше разпространилось въ народѣ, по разнымъ мѣстамъ Царства Московскаго, тогда Ляпуновъ снова написалъ къ Боярамъ второе уже очень суровое письмо, объявляя, что хочетъ изгнать нашихъ изъ Столицы, и сочиняя Универсалы въ непріязненомъ духѣ противъ насъ и противъ тѣхъ, которые бы намъ благопріятствовали, разсылалъ отъ имени своего и всей земли Рязанской, призывая къ себѣ, какъ долженствующему потушить всеобщій пожаръ. И этотъ Уневерсалъ былъ длиненъ и

wszczepić i siła innych takowych rzeczy.

заключалъ въ себѣ все, что только могло послужить къ возженію ненависти, противъ насъ и Думныхъ Бояръ; особенно возбуждалъ страхъ и опасеніе со стороны вѣры, говоря что мы намѣрены ихъ вѣру искоренить и ввести свою, и присовокупляя многія другія сему подобныя обстоятельства.

Pobudkę też miał z Patriarchy, który go do tego incitował, stimulował, iako znał się do tego Patriarcha że to czynił; dawali w tym insi winę i Wasilowi Galicynowi, żeby miał incitować i solicytować tego Lepunowa, lecz on constanter nie znał się do tego, iżby z Lepunowym miał mieć iakie porozumienie, to przyznawał że do Patriarchy o tym pisał, iż Król JE. Mość Krolewica Władysława dać niema woli, raczey sam chce być Panem. Ten Patriarcha gdy iuż od Galicyna i od Metropolity Rostowskiego taką wiadomość

Побудительною причиной къ тому былъ также Патріархъ, возбуждавшій и подстрекавшій его на таковой поступокъ, ибо Патріархъ зналъ, что дѣлалъ. Иные обвиняли въ томъ и Василія Голицына, который будто бы возбуждалъ и подстрекалъ Ляпунова, но Голицынъ упорно стоялъ въ томъ что онъ не имѣлъ ни какихъ сообщеній съ Ляпуновымъ; сознаваясь въ томъ однако, что писалъ къ Патріарху что Е. В. Король, нехочетъ дать Королевича Владислава и желаетъ лучше самъ быть Государемъ. Па-

wziął, rozsiewał ią i rozpisywał do zamków i tak przyśpieszył krwi rozlaniu, o którém będzie niżey. Zaczym większe wszystkich rzeczy zamięszanie nastąpiło, w stolicy pospólstwo poburzył, zamki ięli się odrzucać Jarosław, Pereiesław, Wołohda, Nowogrod wielki, Kołomna, Sierpuchów, Tuła i insze.

Lepunów też odkrycie ad arma się rzucił, syna Włodzimierza z pierwszym woyskiem do Kołomny posłał, sam oczekiwaiąc większych pomocy, w Rezańskim Pereasławiu się bawił z Zarudzkim, ktory przy szalbierzu Dońskiemi kozaki władał, znosił się i porozumiewał. Ten Zarudzki, iż też persona zacna był tey comedii, trochę się o nim powie. Rodzic był z

тріархъ, уже увѣдомленный о семъ Голицынымъ и Митрополитомъ Ростовскимъ, разсѣвалъ и сообщалъ письмами эту вѣсть въ города, ускоривъ такимъ образомъ кровопролитіе, о которомъ сказано будетъ ниже. За симъ послѣдовало замѣшательство въ дѣлахъ, больше всѣхъ предыдущихъ; народъ возмутился въ Столицѣ, и города: Ярославль, Переяславль, Вологда, Новгородъ Великій, Коломна, Серпуховъ, Тула и другіе стали отлагаться.

Ляпуновъ также открыто взялся за оружіе: послалъ сына Владиміра съ первымъ войскомъ въ Коломну, а самъ оставался въ Переяславлѣ — Рязанскомъ, въ ожидиніи большихъ подкрѣпленій, сносясь и сговариваясь съ Заруцкимъ, начальствовавшимъ при обманщикѣ Донскими казаками. Объ этомъ Заруцкомъ, какъ о человѣкѣ игравшемъ важную роль въ сей комедіи,

Tarnopola, wzięli go byli chłopcem małym Romanowscy Tatarowie, kiedy wolowali Ruskie kraie, urosłszy w drodzie iakimś trafunkiem uciekł od Tatar na Don do kozaków; potym w te kłótnie z Dońcy przyszedł był do pierwszego Impostora, a po zabiciu tamtego do drugiego z naypierwszemi się był przyłączył, i w onych początkach, gdy się ten drugi Impostor wsławił, był mu Zarudzki na wielkiey pomocy, iako łeb był niespokoyny, dostawało mu serca i zmysłu, zwłaszcza kiedy było co niedobrego zrobić, potym gdy Impostorowe posły wzmogli się, miał wielki przystęp do iego łaski, starszy był nad Dońcy, kogo było ściąć, zabić, utopić, odprawował to dosyć z wielką pilnością; w obozie w Tuszynie czułość iego dosyć znaczna była, bo iż Kniaż Rożynski niemal zawżdy był piiany, on o strażach, o posiłkach, o do-

надобно нѣсколько поговорить. Отецъ его былъ родомъ изъ Тарнополя. Романовскіе Татары, воевавшіе Русскія земли, захватили его небольшимъ еще мальчикомъ; въ Ордѣ онъ достигъ совершеннаго возраста и какимъ то случаемъ ушелъ отъ Татаръ къ Донскимъ казакамъ. Потомъ, во время распрей, пришелъ съ Донцами къ первому Самозванцу, по умерщвленіи коего, въ числѣ первыхъ присталъ къ другому, и въ первыхъ порахъ славы этого Самозванца Заруцкій былъ ему великою помощію; какъ неугомонная голова, ему доставало сердца и смысла на все, особенно, ежели предстояло сдѣлать что либо злое. Въ послѣдствіи когда партія Самозванца, пришла въ силу, онъ имѣлъ большой доступъ къ его милости, и предводительствовалъ Донцами; ежели нужно было кого взять, убить или утопить, испол-

stawaniu wiadomości zawiadywał; gdy iednak Impostor z obozu uciekł i Dońcy niemal wszyscy, on się przy nas został, i pod Smoleńsk do Króla JE. Mości przyiechał, a potym z P. Hetmanem do Białey, był przy potrzebie Kłuszyńskiey, przy dobywaniu grodka i dobrze się stawił. Lecz dla emulacii którą miał z Sołtykiem młodym, iż Sołtyków iako zacnego urodzenia człowiek i do łaski P. Hetmanowey i wszędy przed nim miał, nie mogąc tego ścierpieć, przyszedłszy pod Moskwę do Impostora znowu się przedał, i był przy nim do iego śmierci.

нялъ это съ довольно великимъ стараніемъ. Въ станѣ Тушинскомъ достаточно примѣтна была неусыпность его, ибо, при всегдашней почти нетрезвости Князя Рожинскаго, онъ завѣдывалъ караулами, подкрѣпленіями и собираніемъ извѣстій; когда же Самозванецъ ушелъ изъ стана и съ нимъ почти всѣ Донцы, Заруцкій остался при насъ и пріѣхалъ къ Е. В. Королю подъ Смоленскъ, а потомъ съ Гетманомъ въ Бѣлую; былъ въ Клушинскомъ сраженіи, и при взятіи острожка гдѣ и отличилъ себя. Но по причинѣ питаемой имъ ревности къ молодому Салтыкову; который, какъ человѣкъ знатнаго происхожденія, и въ милости Гетмана и вовсемъ имѣлъ предъ нимъ преимущество, Заруцкій не въ состояніи будучи стерпѣть этого, когда пришли подъ Москву, снова передался къ Самозванцу и находился при немъ до самой его смерти.

Potym gdy Lepunow, iako wyżey wspomniono iest, do woyny się rzucił, ten Zarudzki z któremi miał dawne kumanie, i dzierżeli się go siła, ciężko naszym, o czym będzie niżey, czynił; acz i wtenczas nie było naszym lekko, żywność z wielką trudnością im przychodziła, bo zamki, z których szła, pozapierali się, chcieli adhibere remedia istis malis, chcieli te kupy które się do Lepunowa ściągaią rozgromić, wysyłali na to półki ludzi; Kazanowski Rotmistrz gromił u Zaleskiego Pereasławla nieiakiego Prosowieckiego (92). Wrzescz także z woyskiem wychodził do Kołomny, ale to mało, albo nic pomocy nie przyniosło, w swey ziemi Moskwa wiedzieli przechody, nie mogli im tego nasi zabronić, że ściągali i sposobiali się na zniesienie naszych.

Послѣ, когда Ляпуновъ, какъ сказано выше, предпринялъ войну; Заруцкій, съ давними своими друзьями и со многими державшимися его, много вредилъ нашимъ, о чемъ будетъ говорено ниже. Однако нашимъ не легко было и теперь; съѣстные припасы доставали они съ большею трудностію, ибо города, изъ коихъ былъ подвозъ, заперлись. Желая пособить симъ бѣдствіямъ, вознамѣрились разсѣять толпы стекавшіяся къ Ляпунову. Для исполненія сего высылали полки людей: Ротмистръ Казановскій у Переяславля — Залескаго поражалъ нѣкоего Просовицкаго (92). Врещъ также ходилъ съ войскомъ въ Коломну; но сего было недостаточно и непренесло никакой пользы, ибо Москвитянамъ, знавшимъ проходы въ своей землѣ, наши не могли воспрепятствовать стекаться и приготовляться тѣмъ къ уничтоженію нашихъ.

W tym niedostatku, który naszych w stolicy dolegał, to ich ratowało że Boiarowie na kilka miesięcy dali im z skarbu Carskiego pod 300,000 złotych strawnego, za te pieniądze kupowali sobie żywności, bo iey ieszcze natenczas było w mieście dostatek, dawał P. Starosta Wieliżski częstemi listami Królowi JE. Mości znać o tych niebespieczeństwach, prosił o piechotę ale i pod Smoleńskiem nie było iey tak wiele, żeby iey nie było więcey potrzeba, przyszli też byli w tym czasie wiadomości od P. Woiewody Ruskiego (93) i Hospodara Wołoskiego, iż Gabriel Batory Woiewoda Siedmiogrodzki z woyskiem wszedł do Multańskiey ziemi, że Radułę (94), który tam był Hospodarem z tamtąd wyparł. Woiewoda Wołoski o swym niebespieczeństwie sollicite pisał. Wiele Panów Senatorów obawiaiąc się pod ta niebytność Króla JE Mości mi-

Въ таковой нуждѣ, стѣснявшей нашихъ въ Столицѣ, ихъ то спасло, что Бояре дали имъ изъ казны Царской на нѣсколько мѣсяцевъ на харчи около 300,000 злотыхъ; на эти деньги они покупали себѣ съѣстные припасы, которыхъ тогда еще въ городѣ было въ изобиліи. Староста Велижскій часто писалъ къ Е. В. Королю увѣдомляя о таковыхъ опасностяхъ и просилъ пѣхоты которой и подъ Смоленскомъ не такъ было много, чтобъ не нуждались въ ней еще. Въ это время пришли также извѣстія отъ Воеводы Русскаго (93) и отъ Господаря Волошскаго, что Гавріилъ Баторій, Воевода Седмиградскій вступилъ съ войскомъ въ землю Молдавскую и вытѣснилъ оттуда Радулу (94), бывшаго тамъ Господаремъ; Воевода Волошскій съ заботливостію писалъ о своей опасности. Многіе Сенаторы опасались, чтобы во время сего отсутствія

mo szkody od Szalbierzow poczynione, żeby Batory, uwiedziony tak ziemi Multańskiey posiedzeniem, niepoważył się czego więcey przeciwko Rzpltey, pisali często radzili się Króla JE. Mości żeby lekce tego nie ważył, byli słowa w liściech niektorych Senatorów, żeby Król JE. Mość rozmyślał, ne quid detrimenti Res publica capiat.

Obchodzili te wiadomości Króla JE. Mości i Pp. Senatory przy Królu JE. Mości obecne. Była na tym rzecz, że radzili Senatorowie, żeby znowu P. Hetman do stolicy dla ukoienia tamtych niebespieczeństw iechał, i Król JE. Mość życzył był sobie tego, ale Hetman, iż iego consilia nieśli, widząc że tam nic swoim przyiazdem nie miał sprawić, nie chciał się w to wdać, też i zdrowie miał pracami i niewczasy osła-

Е. В. Короля, сверхъ вреда понесеннаго по поводу самозванцовъ, Баторій, увлеченный таковымъ завладѣніемъ земли Молдавской, не отважился на что либо большее противъ Республики, а потому часто писали и совѣтовали Е. В. не считать этого маловажнымъ: въ письмахъ нѣкоторыхъ Сенаторовъ были слова, что бы Е. В. Король размыслилъ о томъ, дабы Республика не потерпѣла какого либо ущерба

Извѣстія сіи безпокоили Е. В. Короля и находившихся при Е. В. Сенаторовъ. Дѣло состояло въ томъ, что Сенаторы совѣтовали для укрощенія сказанныхъ опасностей, отправить въ Столицу Гетмана, на что соглашался и Е. В. Король; но Гетманъ, поскольку совѣты его были отвергнуты, вѣдая, что ничего тамъ своимъ пріѣздомъ не сдѣлаетъ, не хотѣлъ въ это дѣло вступаться: также и

bione, zwątlone, i zatym w rządy i w żadną rzecz się nie wdawał, tak był w obozie iako próżnuiący człowiek (95); zatym tedy za zdaniem Pp. Senatorów Król JE. Mość kazał mu dla zabiegania niebespieczeństwom, ieśli by się iakie od Batorego ukazali, do Rusi (93) iechać.

Wtenczas maiąc Król JE. Mość podcyrzane posły Moskiewskie rozumieiąc, że oni byli incentores po Moskiewskiey ziemi kłótnie, o których iuż było głośno, więc i to rozumiano, że zamek Smoleńsk dla nich się poddaie, roskazał Król JE. Mość wziąść ich w ciaśnieysze więzienie, a potym i prowadzić ich do Mińska, a z Mińska do Wilna, doprowadził ich P. Skumin Starosta Bracławski do Kamienki pod Lwów z P. Miaskowskim, który tamże przy nich był

здоровье его трудами и безпокойствіями ослабленное и истощенное не позволяло ему вдаваться ни въ какія распоряженія и дѣла, почему и находился въ лагерѣ какъ праздный человѣкъ (95); И такъ, по совѣту Сенаторовъ, Е. В. Король приказалъ ему отправиться на Русь (93) для предупрежденія опасностей, если бы оказались какія со стороны Баторія.

Тогда Е. В. Король, имѣя въ подозрѣніи Пословъ Московскихъ и думая, что они были возжигателями раздоровъ по землѣ Московской, которыя были уже извѣстны, также полагая, что они же причиною что не сдается Смоленскъ, приказалъ взять ихъ подъ крѣпчайшую стражу, и вести и потомъ въ Минскъ, изъ Минска же въ Вильну и на конецъ въ Каменку подъ Львовъ препроводилъ ихъ Староста Брацлавскій Скуминъ, при помощи Мясковскаго, который и находился тамъ при нихъ болѣе

dłużey niżli pół roka, aż w zimie po nowym lecie doprowadził ich z roskazania Króla JE. Mości do Warszawy, zkąd potym na różne zamki rozesłani byli (96).

P. Hetman po przewodney niedzieli puścił się Dnieprem ku Orszy, tam pogonił go Komornik z listem, w którym Król JE. Mość mu roskazował poczekać, gdzieby go list zastał, do dalszego oznaymienia, przyiechał potym i drugi Komornik z listem Króla JE. Mości roskazuiąc, żeby zostawiwszy impedimenta, lekko zbieżał do obozu, i koni trzy cugi wysłano było na pół drogi przeciwko niemu, i uczynił by to był P. Hetman, radby się był wrócił, ale konie swoie prosto od Smoleńska posłał był do Mohilowa, ani w mieście nędznym naiemnych ani podwodnych koni dostać nie mógł, ani też nikogo nie było coby się mogło pożyczyć, odpisał tedy Królowi

полугода, покамѣстъ, наконецъ, зимою послѣ новаго года, по приказанію Е. В. Короля, не привезъ ихъ въ Варшаву, откуда потомъ они были разосланы по разнымъ городамъ (96).

Гетманъ на второй недѣлѣ послѣ Пасхи пустился по Днѣпру къ Оршѣ. Здѣсь нагналъ его Комориикъ съ письмомъ Е. В. Короля, приказывающимъ ему до дальнѣйшаго увѣдомленія, обождать тамъ, гдѣ письмо застанетъ. Потомъ пріѣхалъ и другой Коморникъ съ письмомъ, Е. В. предписывающимъ ему, оставивъ тяжести, на легкѣ прибыть въ лагерь, для чего и высланы были на встрѣчу ему, на половину дороги, три цуга лошадей. Охотно бы исполнилъ то Гетманъ и воротился бы, но, пославъ своихъ лошадей изъ Смоленска прямо въ Могилевъ, не могъ достать въ скудномъ городѣ ни наемныхъ лошадей, ни подводъ, ниже найтить кого

JE. Mości, że z Mohilowa doiechawszy koni i czeladzi wrócić chce (97). Lecz potym do Mohilowa przybieżał posłaniec, przez którego roskazał mu Król JE. Mość drogę do Rusi continuować.

Przyczyna dla którey Król JE. Mość chciał go wrócić, ta była, przyiechał Głoskowski towarzysz z roty P. Hetmanowey z pod stolicy od P. Starosty Wieliżskiego i inszego rycerstwa posłany z wiadomością o boykach i wypaleniu Moskwy, albowiem Lepunów, chcąc przywieść do skutku zamysły swe o zniesieniu naszych z stolicy, zebrawszy się z ludźmi, na których oczekiwał za porozumieniem się z Zarudzkim i Moskwą, która w stolicy przedsięwzięcia swego przychylną miał, rozsyłał po cichu w nocy strzelce, których conscii w domach prze-

либо такого, ктобъ могъ одолжить лошадей на время И такъ онъ отвѣчалъ Е. В. Королю, что воротится изъ Могилева, достигнувъ тамъ своихъ лошадей съ людьми (97); но чрезъ прибывшаго послѣ въ Могилевъ посланца Е. В. приказалъ ему продолжать путь къ Руси.

Причина по которой Е. В. Король хотѣлъ было воротить его, была та, что пріѣхалъ изъ подъ Столицы товарищь роты Гетмана Глосковскій, посланый отъ Старосты Велижскаго и прочаго Рыцарства съ извѣстіемъ о битвахъ и сожжении Москвы. Ибо Ляпуновъ, желая привести въ дѣйствіе замыслы свои касательно изгнанія нашихъ изъ Столицы, собравъ ожидаемыхъ имъ людей, согласясь съ Заруцкимъ и съ расположенными къ предпріятію его Москвитянами, разсылалъ тайно во время ночи Стрѣльцовъ, которыхъ скрывали соумы-

chowywali; gdy to nasi postrzegli, a było też siła Moskwy życzliwey którzy przestrzegali, nie czekaiąc tedy większey nawałności, bo i sam Lepunow iuż był zbliżał się (98), Boiar silne woysko ściągnęło się, a między inszemi Kniaź Wasil Massalski znaczny i rycerski człowiek, który z przodków nam był wierny i życzliwy (99), w mili albo we dwie od stolicy był; uradzili tedy nasi między sobą drewniane i w białym murze miasta popalić, na Krymgrodzie a na Kitay-grodzie się zawrzeć, one strzelce i kto się natrafi bić (100), iakoż we śrzodę przed wielkanocą uczynili tak, sporządziwszy, rosprawiwszy się pułkami, zapalili zaraz i drewniane miasto, i to drugie które było w Białym murze; P. Starosta Wieliżski sam wyszedł bramą w prawą stronę na lód na rzekę, P. Alexander Zborowski z pułkiem swym pośrzodkiem, P. Marcin Ka-

шленники въ домахъ своихъ. Что усмотрѣвъ наши, (было также много доброжелательствовавшихъ намъ Москвитянъ которые насъ предостерегали,) не разсудили ожидать бо́льшей бури; потому что приближался уже и самъ Ляпуновъ (98), стянулось сильное войско Бояръ, въ числѣ коихъ былъ Князь Василій Масальскій, человѣкъ почетный и воинственный, (бывшій, подобно предкамъ своимъ, вѣрнымъ нашимъ доброжелателемъ (99), находился только за милю или за двѣ отъ Столицы. Тогда опредѣлили наши между собою: выжечь Деревянной и Бѣлой городъ и, запершись въ Кремлѣ и въ Китай-городѣ, перебить какъ помянутыхъ Стрѣльцовъ, такъ и всѣхъ каго ни попало (100). Въ самомъ дѣлѣ въ среду предъ Пасхою и сдѣлали слѣдующимъ образомъ: расположивъ и устроивъ полки, зажгли вдругъ Деревянный и Бѣлой городъ; самъ Спа-

zanowski Pułkownik w lewo ku Białemu murowi, P. Samuel Dunikowski iegoż pobliż; Kniaż Andrzey Galicyn, który dotąd był pod strażą, naypierwéy zabit, kto się nawinął nemine parcebatur.

Moskwa, acz prętką naszych rezolucią i ogniem potrwożeni, iednak siła się ich rzuciło ad arma, occupowali byli bramę i część wielką Białego muru, ale Marcin Kazanowski zraził, i wybił ich ztamtąd, w kilku mieyscach w ulicach się ścierali z naszemi, ale wszędy od naszych przemożeni, była caedes między gęstwą ludzi wielka, płacz, wrzask niewiast, dzieci, sądnemu dniowi coś podobnego, siła ich ultro z żonami, z dziećmi

роста Велижскій вышелъ воротами въ правую сторону на рѣку, на ледъ; Александръ Зборовскій съ полкомъ своимъ пошелъ срединой; Полковникъ Мартынъ Казановскій влѣво, къ Бѣлому Городу, и близь него Самуилъ Дуниковскій. Прежде всѣхъ былъ убитъ находившійся до сихъ поръ подъ стражею, Князь Андрей Голицынъ, и кто ни попадался никому не было пощады.

Множество Москвитянъ, (не взирая на то что скорою рѣшительностію нашихъ и пожаромъ были встревожены,) бросились къ оружію и овладѣли было воротами и большою частію Бѣлаго — города, но Мартынъ Казановскій выгналъ и вытѣснилъ ихъ оттуда; схватывались также съ нашими въ нѣсколькихъ мѣстахъ по улицамъ, однако были вездѣ преодолѣваемы нашими. Въ чрезвычайной тѣснотѣ людей, происходило великое убійство:

miotali się w ogień, siła pobitych, siła pogorzałych, siła też iednak którzy fuga sibi consulebant do onych woysk, o których wiedzieli że są in propinquo.

Dał był P. Starosta znać P. Staroscie Chmielnickiemu * o niebespieczeństwie, na które się zanosiło wzywaiąc go na ratunek, iakoż zaraz z onemi ludźmi, którzy w Możaysku, w Borysowie i w Werei byli rozłożeni, przybrawszy kilkanaście set koni bez wozów i zwykłych impedimentów, dla prętkości konno poszedł, żeby swoim ratunku dać; prawie przyszedł kiedy się iuż Moskwa kurzyła, a domyślaiąc się z kurzawy co było, tym pilniey śpieszył, tego dnia iednak przyiście

* Struś.

плачь, крикъ женщинъ и дѣтей представляли нѣчто, подобное дню Страшнаго Суда; многіе изъ нихъ съ женами и дѣтьми сами бросались въ огонь, и много было убитыхъ и погорѣвшихъ; большое число также спасалось бѣгствомъ къ войскамъ, о которыхъ знали, что находятся близко.

О таковой грозящей опасности, Староста далъ знать Старостѣ Хмѣльницкому *, призывая его на помощь, который, въ самомъ дѣлѣ, тотчасъ съ людьми, расположенными въ Можайскѣ, Борисовѣ и Вереѣ, снарядивъ слишкомъ тысячу всадниковъ, безъ повозокъ и обычныхъ тяжестей, отправился для поспѣшности верхомъ къ своимъ на помощь. Онъ пришелъ тогда когда Москва дымилась, догадываясь по дыму о происшедшемъ, поспѣшалъ тѣмъ болѣе; однако въ этотъ день

* Струсь.

iego nic nie sprawiło, strachu tylko uciekaiącym przydało, lecz nazaiutrz, to iest w wielki czwartek, iż była wiadomość o woysku z Kniaziem Dymitrem Trubeckim, z Kniaziem Wasilem Massalskim i z inszemi Boiary, którzy śpieszyli, ale tak prętko nie mogli pośpieć, żeby swoich ratować. P. Struś Starosta Chmielnicki i P. Zborowski przebrawszy się z pułku swego częścią ludzi, poszli przeciwko nim, w mili tylko iuż od miasta było woysko Moskiewskie, zwiedli z niemi nasi bitwę, i pogromili onę wszystkie ich woysko.

Tym sposobem Moskiewska stolica spłonęła z wielkim krwie rozlaniem i nieoszacowaną szkodą; dostatnie i bogate to miasto było, ambitus iego wielki, ci co bywali w cudzych ziemiach, powiadaią, że ani Rzym, ani Paryż, ani Lisbona, nieporówna wielkością, iako to mia-

прибытіе его, кромѣ увеличенія страха бѣгущихъ, не произвело ничего. Ноназавтре, то есть въ Великій Четвергъ, освѣдомлясь о войскѣ Князя Димитрія Трубецкаго, Князя Василія Масальскаго и другихъ поспѣшавшихъ Бояръ, но не могшихъ такъ скоро поспѣть своимъ на помощь, Струсь Староста Хмѣльницкій и Зборовскій, взявъ каждый часть людей изъ своего полка, пошли противъ нихъ, уже находившихся отъ города только на милю и, давъ сраженіе, наши разсѣяли все помянутое Московское войско.

Такимъ образомъ Столица Московская сгорѣла съ великимъ кровопролитіемъ и убыткомъ который и оцѣнить нельзя. Изобиленъ и богатъ былъ этотъ городъ, занимавшій обширное пространство; бывавшіе въ чужихъ краяхъ говорятъ, что ни Римъ, ни Парижъ, ни Лиссабонъ ве-

sto było in sua circumferentia. Krymgród ten we wszystkim cały został, ale Kitaygród od hultaystwa, od woznic pod czas tego tumultu złupiony, splondrowali, i kościolowi nieprzepuszczono; cerkiew S. Tróycy, która była in summa veneratione u Moskwy, bardzo cudnie z kwadratu robiona (101), w Kitaygrodzie stoi po prawey, tuż przed bramą Krymgrodu, i tey hultaystwo nie przepuściło, wydarli ią, wyłupili.

Gdy tedy Głoskowski pod Smoleńsk z temi nowinami przyiechał, a prawie też w ten czas P. Woiewoda Bracławski umarł (102), rozmyślał się Król JE. Mość, miał li znowu P. Hetmana rewokować, iednak, że iako się wspomniało iż do Mohilowa iuż był Hetman zaiechał, pisał Król JE. Mość do niego, żeby w swą drogę iechał. Król JE. Mość acz z wielkim niew-

личною окружности своей не могутъ равняться сему городу. Кремль, остался совершенно цѣлъ, но Китай-городъ, во время такого смятенія, негодяеми и извощиками разграбленъ былъ и расхищенъ; не пощадили даже и храмовъ: церковь Св. Троицы, бывшая у Москвитянъ въ величайшемъ почитаніи, которая весьма искусно построена квадратомъ (101), и находится въ Китай-городѣ тутъ же направо предъ воротами Кремля, также была ободрана и ограблена негодяями.

И такъ, по прибытіи Глосковскаго подъ Смоленскъ съ таковыми извѣстіями, предъ самою смертію Воеводы Брацлавскаго (102), Е. В. Король размышлялъ призвать ли обратно Гетмана или нѣтъ; однако (о чемъ было уже упомянуто), такъ какъ онъ доѣхалъ уже до Могилева, то Е. В. написалъ къ нему, приказывая продолжать свой путь. Е. В. Король, хотя

czasem, w rzeczy potrzebnych niedostatku, bo tak długiém leżeniem wytyrało się co było, przecie iednak magna animi constantia popierał obsidii Smoleńskiey i progressu dalszego woyny; propter consolationem żołnierzów stołecznych, dostatki które byli w Carskim skarbie, roskazał im ad rationem zasłużonego żołdu oddać, i dostało się coś nad dwie ćwierci roku, ale gdyby słusznemi szacunkami to było szafowano, mogło to daleko więcey wytrwać. Te też żołnierze, którzy byli pod Smoleńskiem, ludzkością i łaskawością swą mitigował, że ich do wszystkiego powolnych miał.

съ великимъ неудобствомъ, по причинѣ недостатка во всѣхъ запасахъ, вышедшихъ при столь долговременной осадѣ, однако въ большимъ постоянствомъ духа продолжалъ осажденіе Смоленска и настаивалъ въ дальнѣйшемъ поддержаніи войны. Для удовлетворенія солдатъ, находившихся въ Столицѣ, приказалъ, въ счетъ заслуженнаго жалованья, отдать бывшее въ казнѣ Царской имущество, котораго стало почти на двѣ четверти года, но если бы оно расходовано было съ надлежащею оцѣнкою то, было бы достаточно его на гораздо большее время. Солдатъ же, которые были подъ Смоленскомъ, обходительностію и привѣтливостію своею, укротилъ такъ что готовы были на все что ему было угодно.

A iż Seym był złożył na ostatnie dni miesiąca Septembra, myślił iednak żeby do zamku, nimby na Seym odiechać przyszło, fortuny

А поелику Сеймъ созванъ былъ на послѣднія числа Сентября мѣсяца, то Е. В. Король думалъ однако, передъ отъѣздомъ на Сеймъ,

sprobował, bo od tych, którzy się z zamku przedawali, wiadomość była, że iuż bardzo mało do obrony ludzi godnych zostało, iedni wymarli, drudzy pochorzeli, ażeby tym stołecznym żołnierzom ratunek dać, których iuż byli Lepunow z Trubeckim i z inszemi Boiary i z Zarudzkim oblegli (103), używał P. Hetmana Litewskiego* z żołnierzami Inflantckiemi, chcąc mu pod swoią niebytność administrationem rzeczy stołecznych poruczyć.

Że na błankach straży iuż rzadko widać, gdzie przed tym siła bywała, przez niedostatek ludzi, iako i Szein sam potym powiadał, że dwuchset człowieka spełna do obrony godnych nie zostało było (104). Dostawało temu Szeinowi męskiego serca, wspominał częstokroć odważ-

* Chodkiewicz.

попытать щастья, ибо передававшиеся изъ крѣпости извѣщали, что уже весьма мало осталось людей способныхъ къ защитѣ, что одни вымерли, а другіе удручены болѣзнями. Для подачія помощи солдатамъ, остававшимся въ Столицѣ, которыхъ Ляпуновъ съ Трубецкимъ и другими Боярами и съ Заруцкимъ уже осадили (106), Е. В. употребилъ Гетмана Литовскаго * съ Ливонскими солдатами, съ намѣреніемъ, во время отсутствія своего, поручить ему завѣдываніе дѣлъ въ Столицѣ.

На валахъ, гдѣ прежде было множество людей, теперь, по причинѣ недостатка ихъ, видна была только рѣдкая стража; какъ послѣ говорилъ и самъ Шеинъ, что не оставалось всего на все и двухъ сотъ человѣкъ годныхъ къ оборонѣ (104). Шеинъ исполненъ былъ мужественнымъ

* Хоткѣвичъ.

ną oyca swego śmierć, który był za Króla Stefana przy wzięciu Sokoła gardło dał, i on się z tym często przed swemi opowiadał, że ad extremum spiritum chciał Smoleńska bronić, może być że mu to pochodziło z męskiego umysłu, ale zawadzało się i uporu, kiedy był bez nadziei ratunku, w takim niedostatku ludzi, na których umieraiących patrzył, a przecie pertinaciter stał in proposito.

Roskazał tedy Król JE. Mość Jakubowi Potockiemu KasztelanowiKamienieckiemu, któremu, po zmarłym bracie iego Woiewodzie Bracławskim, władzę był nad woyskiem poruczył, żeby drabiny i co potrzeba do oppugnacii gotowano, zdało się dla rozerwania ludzi ze cztérech stron przypuścić: sam P. Kamieniecki od Duchow-

духомъ и часто воспоминалъ отважную смерть отца своего, павшаго при взятіи Сокола въ Царствованіе Короля Стефана; также говаривалъ часто предъ своими, что намѣренъ защищать Смоленскъ до послѣдняго дыханія. Можетъ быть, что поводомъ къ этому былъ мужественный духъ его, однако участвовало тутъ и упорство; ибо не имѣя надежды на помощь, при такомъ недостаткѣ въ людяхъ и видя ежедневно смерть ихъ, все еще упорствовалъ въ своемъ намѣреніи.

Тогда Е. В. Король Якову Потоцкому, Каштеляну Каменецкому (которому, по смерти брата его Воеводы Брацлавскаго, поручилъ начальство надъ войскомъ,) приказалъ приготовить лѣстницы и все нужное для приступа. Для раздѣленія осажденныхъ, казалось лучшимъ пустить людей на приступъ съ четырехъ сторонъ,

nego monasteru, w którym kozacy stali, niżey Abrahamowskiey rogatki, mieysce sobie obrał; P. Starosta Feliński brat iego przeciwko przełomowi, to iest przeciwko oney dziury, która była z dział wybita. Niemiecka piechota, którey było z sześćset ku tey ścianie, która patrzyła ku obozowi naszemu. P. Marszałek W. X. Litewski podle bramy Kryłossowskiey, a było bramy tey niedaleko mieysce, którędy plugawstwa wypuszczano, iakoby iaki sklep. P. Nowodworski kawaler Maltański, z powieści iednego Moskwicina (105) przeprawiwszy się, a potym sam wnocy napatrzywszy się, podiął się prochy w tamten sklep podsadzić, spodziewaiąc się (iako się i stało), że te prochy miały ów mur wyrzucić.

Gdy iuż tak wszystko, co potrzeba było, sporządzono, o północy P. Kamieniecki

самъ Каменецкій избралъ для себя мѣсто отъ Духовнаго Монастыря, (въ которомъ стояли казаки,) ниже Авраамовскихъ воротъ; Староста Фелинскій, братъ его, противъ пролома, то есть противъ *дыры*, *пробитой* орудіями; Нѣмецкая пѣхота, числомъ около шести сотъ, близь стѣны, обращенной къ нашему лагерю, Маршалъ же Великаго Княжества Литовскаго возлѣ Крылосовскихъ воротъ, не вдалекѣ отъ которыхъ было мѣсто, на подобіе свода, куда спускаема была нечистота. Новодворскій, Кавалеръ Малтійскій, со словъ одного Москвича (105), переправясь и потомъ ночью разсмотрѣвъ этотъ сводъ, взялся подложить въ него пороху, въ надеждѣ (какъ и сдѣлалось), что порохъ сей взорветъ стѣну.

Когда уже все нужное такимъ образомъ было приготовлено, въ полночь Ка-

przystąpił z swey strony do muru, i powoli leźli na mury po drabinach, i sam P. Kamieniecki wlazł, nikt na murze niebył coby ich postrzegł, aż kiedy iuż siła naszych weszła, ięli się po murach i po basztach rozchodzić, było coś Moskwy przy Abrahamowskiey bramie; chcieli byli bronić, ale obaczywszy, że naszych siła, ięli uciekać na doł. Niemiecka też piechota, ta niemal tegoż czasu z swey strony wleźli na błanki, a iż tam niedaleko był sam Szein z kilkudziesiąt człowieka, iakby między przełamaną tą ściana, którą Niemcy wleźli, postrzegłszy ich, iął strzelać się z niemi; lecz usłyszawszy huk, który się dział na tamtey stronie, gdzie był P. Kamieniecki, strwożył się i chciał tam prochy podsadzone w onym sklepie zapalić, iakoż i zapalił, które wyrzucili wielki szmat muru tak, iż weyście prawie dobrze pa-

менецкій приступилъ съ своей стороны къ стѣнѣ, и потихоньку взлѣзали на оную посредствомъ лѣстницъ, влезъ и самъ Каменецкій, на стѣнѣ не было кому и примѣтить ихъ, и когда уже взошло нашихъ большое количество и стали расходиться по стѣнамъ и башнямъ; тогда показалось только малое число Москвитянъ при воротахъ Авраамовскихъ, они хотѣли было защищаться, но, увидѣвъ большое число нашихъ, бросились бѣжать внизъ. Нѣмецкая пѣхота съ своей стороны взлѣзла также на валы почти въ одно и тоже время, но тамъ, въ не дальномъ разстояніи, находился самъ Шеинъ съ нѣсколькими десятками человѣкъ, какъ бы между пробитою стѣною, чрезъ которую влезли Нѣмцы, и примѣтивъ ихъ, началъ перестрѣливаться съ ними. Но Каменецкій, услышавъ на своей

tebat oną dziurą do zamku; wszedł tedy P. Marszałek z temi, którzy przy nim byli, Moskwę strach obiął, że iuż potym o żadney resistentii niemyślili, kto zapalił non constat ieśli nasi czyli oni; większa część co się na to zgadzaią, że samaż Moskwa zapaliła. Tak Smoleńsk, który był za Króla Zygmunta stracony, wnuk iego Król Zygmunt rekuperował, die 11 Iunii 1611 (106).

споронѣ шумъ, происходившій на противуположной, пришелъ въ беспокойство и поспѣшилъ зажечь тамъ порохъ, подложенный подъ помянутой сводъ. И въ самомъ дѣлѣ зажженный имъ порохъ взорвалъ большой кусокъ стѣны, такъ что проломомъ симъ открылся довольно удобный входъ въ крѣпость, посредствомъ коего и вошелъ Маршалъ съ тѣми кои при немъ находились. Москвитяне, объятые страхомъ, послѣ сего вовсе не думали уже о сопротивленіи; но кто зажегъ - наши ли, - или Москвитяне — не извѣстно; приписываютъ это послѣднимъ. Такимъ образомъ Смоленскъ, утраченный при Королѣ Сигизмундѣ, внукомъ его Королемъ Сигизмундомъ былъ завоеванъ обратно, 11 го Іюня 1611 года (106).

Ogień doszedł prochów, których ieszcze byłoby i na kilka lat dostatek; uczynili też okrutny effekt. Cerkiew

Огонь достигнулъ до запасовъ пороха, (коего достаточно было бы на нѣсколько лѣтъ,) который произвелъ чрезвы-

była iedna i wielka, gdzie Archiepiskup miał swoią sedem, i tey połowicę prochy wyrzucili i rozniosły, nie wiedzieć gdzie ludzi, którzy się tam byli zeszli, się podzieli, z dymem poszli; gdy się ogień rozszerzył, siła ich, co się iako i w Moskwie (str. 208), także dobrowolnie w ogień precipitowali za przesławną, mówili, wiarę. Sam Szein zamknął się na iedney baszcie, i tam iako się wspomniało, na Niemce strzelaiąc, irritował ich zabiciem kilkanastu, że iego chcieli pertinaciter dobywać; ale nie łacno by im to było przyszło, bo się iuż był odważył, że chciał zginać, acz ci, którzy prsy nim byli, ięli go od tego odwodzić. Naywięcey go podobno od tego odwiódł syn, małe dziecię, którego przy sobie miał,

чайное дѣйствіе: взорвана была половина огромной церкви* (при которой имѣлъ свое пребываніе Архіепископъ,) съ собравшимися въ нее людьми, которыхъ не извѣстно даже куда дѣвались разбросанные остатки и какъ бы съ дымомъ улетѣли. Когда огонь распространился, многіе изъ Москвитянъ, подобно какъ и въ Москвѣ (см. стр. 208) добровольно бросилиль въ пламя за православную, говорили они, вѣру. Самъ Шеинъ, запершись на одной изъ башнь, съ которой какъ сказано, стрѣляя въ Нѣмцовъ, такъ раздражилъ ихъ убивъ болѣе десяти, что они непремѣнно хотѣли брать его приступомъ; однако не легко бы пришлось имъ это, ибо Шеинъ уже рѣшился было погибнуть, не взирая на то, что находившіеся при немъ старались отвратить его отъ этаго намѣренія. Отвратилъ же его, кажется отъ

* Соборъ Пречистыя Богородицы. *Лѣт. о мятеж.* стр. 219.

Король Польской на развалинахъ соборной церкви, повелѣлъ устроить каменный костелъ, съ деревяннымъ верьхомъ и куполомъ, и при немъ домъ Бискупской. *Щекатова Геогр. Слов.* Часть V. стр. 1046.

kazał tedy wołać o P. Kamienieckiego, który gdy przyszedł a Niemcy, którym Szein, iako rozrzewnionym, nie ufał, odwiódł, wyszedł do niego Szein z synem i z innemi, których przy sobie miał; w tym pułku P. Starosty Felińskiego Rotmistrz znaczny Gorecki został postrzelony i od tego postrzału zabity.

сего больше всѣхъ, бывшій съ нимъ — еще дитя — сынъ его; и такъ онъ приказалъ, обратиться къ Каменецкому, который когда пришелъ и удалилъ Нѣмцевъ, весьма раздраженныхъ, коимъ по сей причинѣ недовѣрялъ Шеинъ, сей послѣдній вышелъ къ нему съ сыномъ и со всѣми при немъ находившимися. Въ это же время, былъ раненъ огнестрѣльно (полка Старосты Фелинскаго) знаменитый Ротмистръ Горецкій, отъ которой раны и умеръ.

Zamek wszystek prawie wygorzał, mało co zostało budowania, prochy, iako się wspomniało, wygorzeli, zostało ich iednak po basztach po części, kul tam wielka rzecz się nalazła, że do kilku zamków głównych był by ich dostatek, żywności bardzo wiele pogorzało, iednak i została ich poczęści żyt, owsów, gęsi, kur, pawiow.

Крѣпость почти вся выгорѣла, мало осталась строеній; какъ уже сказано, сгорѣли также и пороховые запасы, пороху осталось однако отчасти по башнямъ. Ядеръ нашлось тамъ такое множество, что достаточно было бы ихъ на нѣсколько важнѣйшихъ крѣпостей; изъ съѣстныхъ же припасовъ, не смотря на то, что много ихъ погорѣло, однако осталось отчасти ржи, овса, гусей, куръ и павлиновъ.

Iedna rzecz się przypomni, która godna iest podziwienia; w one wyrzucenie prochów dwoie ludzi rum przykrył ch-łopa z dziewką; 16º dnia gdy haydncy szukali, ut moris est, zdobyć co, odmiotaiąc, przewracaiąc rum, poczęli się ono dwoie ludzi odzywać i odgrzebli ich; dziewka zaraz, skoro na wiatr wyszła, umarła, chłopa dowieziono do obozu, prosił się do łaźni, o gorzałkę; dano mu wina, skoro się napił i ten zaraz umarł; to iednak dziwna że 16ście dni tak mogli wytrwać.

Здѣсь надобно упомянуть объ одномъ обстоятельствѣ, достойномъ удивленія. Во время взрыва пороха, щебнемъ забросало двоихъ людей: крестьянина и дѣвку; на 16 й день послѣ того, когда Гайдуки, по обыкновенію, желая поживиться чѣмъ нибудь, шарили тамъ, отбрасывая и переворачивая щебень, тѣ двое людей стали подавать голосъ и были такимъ образомъ откопаны. Дѣвка, лишь только вышла на открытый воздухъ, сей часъ умерла, крестьянинъ же, довезенный въ лагерь, просился въ баню и спрашивалъ водки; дали ему вина, котораго коль скоро напился — умеръ: однако то удивительно, что они могли прожить въ такомъ состояніи 16 ть дней.

Podziękowawszy P. Bogu, Król JE. Mość żołnierzów też dziękował, bankietował ich tamże w zamku; P. Kamienieckiego Woiewodztwem Bracławskiém i Starostwem

Е. В. Король, воздавъ благодареніе Господу Богу, поблагодарилъ также и солдатъ, угощалъ ихъ тамъ же — въ крѣпости. Каменецкаго наградилъ, (упразднившимися пос

Kamienieckiém, co po iego bracie wakowało, inszych też wedle okazii, iako komu podać się mogła, remunerował. Działa niektóre burzące, gdyż ich też tam było dostatek, Dnieprem do Orszy spuścić kazał, a i sam tym to Dnieprem do Orszy a potym lądem ku Wilnu dla Seymu brał się. W Tołczynie (107) zaiechał drogę Królowi JE. Mości P. Hetman Litewski, i tam odprawę swą wziąwszy, do Szkłowa, a skoro mu ludzie iego nadeszli, ku Moskwie poszedł.

лѣ смерти брата его), Воеводствомъ Брацлавскимъ и Старостствомъ Каменецкимъ, наградилъ также и другихъ сообразно представлявшемуся для каждаго случаю. Нѣкоторыя осадныя орудія, коихъ было тамъ достаточное количество, приказалъ спустить по Днѣпру въ Оршу, куда отправился и самъ Днѣпромъ же, а изъ Орши поѣхалъ сухимъ путемъ въ Вильно на Сеймъ. Въ Толочинѣ (107) съѣхался съ Е. В. Королемъ, Гетманъ Литовскій, и получивъ тамъ свое отправленіе, пустился въ Шкловъ, а отъ туда, коль скоро прибыли его люди, тотчасъ направилъ путь къ Москвѣ.

ПРИМѢЧАНІЯ.

ПРИМѢЧАНІЯ.

(1) Изъ ненависти къ Шуйскому они распустили слухъ, что самозванецъ ушелъ. Т. е. не былъ убитъ, а что онъ ушелъ и находится въ живыхъ; желая посредствомъ распространенія сихъ слуховъ, ко вреду Шуйскаго, дать возможность явиться новому Самозванцу. Стр. 21.

(2) Сей періодъ которой съ перваго взгляда нѣсколько теменъ, можно какъ намъ кажется пояснить слѣдующимъ образомъ: хотя въ Посольской палатѣ не было ни какаго предложенія, ни даже рѣчи какой-либо объ

(1) I z niechęci, którą przeciwko niemu (Szujskiemu) mieli, puścili głos, że Impostor miał uciec. T. j. iż go niezabito, ale że się ratował ucieczką, i dotąd w życiu zostaje; chcąc przez rozsiewanie na zgubę Szujskiego podobnych wieści, zostawić możność pojawieniu się nowego Dymitra. Str. 21.

(2) Nieco zawiły z razu ten okres, może się dla wyjaśnić w ten sposób. Chociaz w Izbie poselskiéj o wyprawie na Moskwę nieprzekładano nic, ani też tam jaka o niéj zachodziła wzmianka; zapewne je-

экспедиціи Московской, не менѣе того, безъ сомнѣнія, намѣреніе, касательно оной, было извѣстно Посольской палатѣ, ибо тѣхъ гражданскихъ чиновниковъ, которые принимаемы были въ военную службу, не удерживали, и (хотя не явно, а въ молчаніи) позволяли имъ отказываться отъ дѣлъ гражданскихъ. Стр. 31.

(3) Въ обоихъ спискахъ о времяни сказано неопредѣленно. Стр. 33.

(4) Вмѣсто: что войска не приготовлены; что оно не получало жалованья; въ С. П. б. спискѣ сказано: *солдаты не получили готовыхъ денегъ.* Стр. 39.

(5) Вмѣсто: Гетманъ упомянулъ и о томъ, что его можно бы было отвести отъ сего, если дѣло не начиналось, въ С. П. б.

dnak Izba P. musiała wiedzieć o téj wyprawie, gdyż urzędnikóm cywilnym, którzy się do służby wojskowéj zaciągali, od spraw prawnych usuwać się było pozwolono (wszelako niewyraźnie, ale w milczeniu, które za oznakę zezwolenia powszechnie brano). Str. 31.

(3) W jednéj i drugiéj kopii czas niejest oznaczony dokładnie. Str. 33.

(4) Zamiast: żołnierz niegotowy, pieniędzy niebrał, „w kopii S. P. b. żołnierz gotowych pieniędzy niebrał. Str. 39.

(5) Zamiast: Wspomniał i to P. Hetman, że widział w Królu JE. Mości, gdyby res integra, dał by się był od tego odwieść,

спискѣ сказано: *послѣ таковаго представленія Король, увидѣлъ, что когда бы дѣло не было начатымъ, его бы можно было отъ сего отвести.* Стр. 40.

w kopii S.P.b. położono: za taką perswazyą widział to Król JE. Mość, gdyby res integra, dałby się był od tego odwieść. Str. 40.

(6) Квартіанный, квартный (kwarciany) отъ кварты (kwarta), четвертой части доходовъ Королевскихъ имѣній, или Старостьвъ, изъ коей отпускалось жалованье регулярному или квартіанному войску, учрежденному въ царствованіе Сигизмунда Августа 1562 года, на Пïотрковскомъ Сеймѣ, для обереженія границъ Государства отъ нападеній Татаръ. Стр. 40.

(6) Kwarciany, kwartny od kwarty, czwartey części dochodów z Królewskich majątków, lub starostw; z którey wydawany był żołd regularnemu lub kwarcianemu woysku, ustanowionemu za panowania Zygmunta Augusta, w 1562 roku na Seymie Piotrkowskim, dla obrony granic Państwa od napadu Tatarów. Str. 40.

(7) Обыкновенный корецъ содержитъ въ себѣ 32 гарнца, Краковскій же содержащій только половину т. е. 16 гарнцовъ равняется четвертой доли Русской четверти или двумъ четверикамъ. Бочка же равняется Русской четверти. Стр. 43.

(8) Вмѣсто словъ: ибо хотя на письмо, которое,

(8) Zamiast wyrazów: Bo acz na list, który,

въ С.П.б. спискѣ находится: *между тѣмъ письмо.* Стр. 46.

(9) Въ С.П.б. спискѣ нѣтъ словъ: трубачи Е. В. Короля, которыхъ Новодворскій для сего взялъ съ собою, а просто: *кои* (трубачи) *при всеобщемъ смятеніи неизвѣстно куда дѣвались.* Стр. 53.

(10) Въ С.П.б. спискѣ не находится довольно длиннаго періода, который начинается словами: (стран. 54. третья строка съ низу): Гетманъ совѣтывалъ и доходитъ до мѣста: отъ одного перемѣтчика и проч. Стр. 55 съ низу 12 строка.

(11) Въ С.П.б. спискѣ не упомянуто, что прибывшими Запорожскими казаками предводительствовалъ Олевченко, но просто сказано: *ибо так-*

w kopii S.P.b. położono: list interim. Str. 46.

(9) W kopii S.P.b. niema wyrazów: Lecz ci trębacze Króla JE. Mości, których był dla tego z sobą pobrał, a prosto: którzy (trębacze) iż w tym tumulcie niewiedzieć gdzie się podziały. Str. 53.

(10) W kopii S.P.b. niedostaje dość długiego okresu, który się zaczyna tymi wyrazy: (stron. 54. trzeci wiersz z dołu): P. Hetman radził, i przedłuża się do tego mieysca: od jednego, który się z zamku przedał etc. Str. 55 z dołu 12 wiersz.

(11) W kopii S.P.b. nie powiedziano, że przybyłymi Kozakami Zaporożskiemi dowodził Olewczeńko, lecz wprost: bo też prawie

же прибыло около 30 тысячъ Запорожскихъ казаковъ. Стр. 55.

(12) Въ С.П.б. спискѣ вмѣсто: о готовности ихъ (Бояръ бывшихъ при Самозванцѣ) предаться къ Е. В. Королю, находится: *что они были къ намъ расположены.* Стр. 56.

(13) Вмѣсто строкъ изъ коихъ первая начинается словами: Нѣсколько разъ напоминалъ (Гетманъ) и кончатся на 59 стр. словами: за шесть только миль отъ Смоленска, въ С.П.б. спискѣ находится: *Часто напоминалъ Гетманъ Е. В. Королю, что, для взятія этой крѣпости нужно сильнѣйшей артиллеріи и бо́льшее количество пѣхоты, и что необходимо починить испорченныя орудія; а какъ въ Ригѣ было нѣсколько готовыхъ орудій, то Е. В. Король приказалъ привести ихъ водою, по рѣкѣ*

było Kozaków Zaporożskich przybyło pod 30 tysięcy. Str. 56.

(12) W kopii S.P.b. zamiast: gotowi przeciwko Królowi JE Mości (Bojarowie, którzy byli przy Impostorze), położono: jako nam byli chętni. Str. 56.

(13) Zamiast wierszów, z których pierwszy zaczyna się tymi wyrazy: Przypominał poniemało razów P. Hetman, i kończy się na 59 str. słowami: ze sześć tylko mil od Smoleńska; w kopii S.P.b. znayduje się: Często przypominał P. Hetman Królowi JE. Mości, że na ten zamek potężnieyszcy strzelby i piechoty więcey potrzeba; działa te popsowane żeby przelane były; a iż w Rydze kilka dział było gotowych, kazał ich przyprowa-

Двинѣ и потомъ вверхъ по Касплѣ, выгрузивъ оныя за шесть только миль отъ Смоленска. Стр. 58.

(14) Въ С.П.б. спискѣ не находится слѣдующаго періода: какое было посольство Е. В. Короля подъ Москву, какое отъ тѣхъ нашихъ братій къ Королю, легко узнать изъ копій. Слѣдующій же за симъ періодъ вмѣсто словъ: Они требовали, начинается въ С П.б. спискѣ словами: *Братья требовали* и проч. Стр. 60.

(15) Вмѣсто: а потомъ хотя Скопинъ не дѣлалъ на него нападеній, въ С. П. б. спискѣ: *а потомъ когда Скопинъ дѣлалъ на него нападеніе.* Стр. 61.

(16) Вмѣсто цѣлаго періода: умеръ (Скопинъ) отправленный (какъ сперва по-

dzić Król JE. Mość wodą, Dzwiną rzeką a potym Kasplą ku górze, sześć mil tylko wysadzono je na ląd od Smoleńska. Str. 58,

(14) W kopii S.P.b. niema następnego okresu: Jakie było poselstwo pod Moskwę Króla JE. Mości, więc iakie poselstwa od tamtcy braciey naszey do Króla JE. Mości, łacno z kopii tego dostać; następujący zaś potém period, zamiast wyrazu: oni chcieli zaczyna się w kopii S.P.b. tym wyrazem: B r a c i a c h c i e l i etc. Str. 60.

(15) Zamiast: a potym, gdy Skopin, przecie nań nie nacierał, w kopii S.P.b. powiedziano tak: a p o t y m g d y S k o p i n n a ń p r z e c i e n a c i e r a ł. Str. 61.

(16) Zamiast całego okresu: umarł (Skopin) struty (jako zrazu udawano),

сились слухи) съ согласія Шуйскаго, въ слѣдствіе ревности бывшей между ними; послѣ же разпросовъ оказалось, что онъ умеръ отъ лихорадки. Въ С.П.б. спискѣ сказано просто: *умеръ отъ лихорадки.*

О ревности бывшей между Царемъ Шуйскимъ и племянникомъ его Скопинымъ Шуйскимъ упоминаетъ также Король Сигизмундъ въ письмѣ своемъ къ Сенаторамъ; сообщая имъ довольно подробно о тогдашнемъ состояніи Россіи, Сигизмундъ между прочимъ говоритъ слѣдующее: *(Окружное письмо Сигизмунда III къ Сенаторамъ.)* „что касается „самаго столичнаго города „Москвы, то и тамъ видны „большіе раздоры и бываютъ „частыя смятенія; по причинѣ великой ревности между Скопинымъ Шуйскимъ „и теперешнимъ Василіемъ;

z porozumieniem Szuyskiego, z emulacyi, która była między nimi; pytając się iednak o tém tak się nayduje, że febrą umarł; w kopii S. P. b. powiedziano: umarł febrą.

O zazdrości, która była między Carem Szuyskim a jego synowcem K. Skopinym Szuyskim, wspomina także Król Zygmunt w liście swoim do Panów Senatorów; opisując im dosyć szczegułowie stan, w jakim była natenczas Rossya, między inszemi rzeczami Zygmunt powiada: (List okolny Zygmunta III do Panów Senatorów) „Co się „tknie samego miasta Stołecznego Moskwy, i tam „znadź wielkie rozerwanie „i częste bywają tumulty, „dla tego iż między Skopi-

„присвоившимъ себѣ правле-„ніе.“ (*Дѣянія Царствованія Сигизмунда III соч. Нѣмцевича Том. II стр. 589 и 592*).

К. Михайло Шуйскій-Скопинъ умеръ 1610 года Апрѣля 23 дня, въ послѣдній часъ ночи.* О мѣстѣ погребенія К. М. Скопина Шуйскаго, *въ Никоновской лѣтописи* (Т. VIII. стр. 132) находится слѣдующее извѣстіе: „Царь же Василій „повелѣ его погресть въ Со-„борѣ у Архангела Михаила,

* Свѣденіе о днѣ смерти его почерпнуто изъ выписки сдѣланной изъ панихидной книжницы Архангельскаго Собора, которая выписка помѣщена въ Древн. Рос. Вивліоѳ. XI, 232.

** Въ приложеніяхъ помѣщены мнѣнія разныхъ Историковъ о смерти Скопина — Шуйскаго.

„nym Szuyskim a teraźnicy-„szym Wasylem, co sobie „regiment uzurpował, wielkie „emulacye (Dzieje Panowania Zygmunta III przez Niemcewicza Tom II. Str. 589 i 592).

K. Michayło Szuyski Skopin umarł roku 1610, dnia 23 Apryla St. 5. w ostatnią godzinę nocy*. O mieyscu, gdzie pogrzebiony K. M. Skopin Szuyski, w latopisie Nikonowskim (Tom. VIII. Str. 132). znaydujemy następną wiadomość: „Car zaś Wa-„syl kazał go pogrześć w So-„borze Archanioła Michała, „w kaplicy Narodzenia Iana

* Wiadomość o dniu śmierci iego wyjęta z wyciągu, uczynionego z ksiąg exekwiynych Archangielskiego Soboru, który się znayduje w tak nazwaney Drewniey Ros. Biblioth. XI, 232.

** W dodatkach, pomieszczone są zdania różnych Historyków o śmierci Skopina — Szuyskiego.

„въ предѣлѣ у Рождества Іоанна предтечи; И дѣйствительно прахъ Скопина Шуйскаго покоится не между Царскими памятниками, а въ особомъ придѣлѣ Усѣкновенія главы Іоанна Предтечи. Въ этомъ придѣлѣ только и есть одна гробница: она сложена изъ кирпича (какъ Царскія), не имѣетъ ни какой подписи; на стѣнѣ надъ гробницею, находится портретъ сего знаменитаго полководца, написаной на деревѣ старинымъ письмомъ (изъ яица, т. е. не на маслѣ какъ теперь дѣлается), картина сія вышиною $9\frac{1}{2}$ вер. шириною 8 вер.; въ верхней части оной написанъ въ маломъ видѣ образъ нерукотвореннаго Спаса и помѣ-

„Chrzciciela." Iakoż zwłoki Skopina Szuyskiego i spoczywają nie między Carskiemi pomnikami, a w osóbnéy kaplicy Scięcia głowy Iana Chrzciciela. W téy kaplicy, tylko i jest jeden Grobowiec Szuyskiego: on wymurowany z cegieł (równie jak Carskie), i niéma żadnego napisu. Na murze, nad grobowcem, znayduje się portret tego znakomitego wodza, malowany na drzewie starożytném małowidłem (t. j. z jaja, a nie na oleju, jak się teraz to robi); obraz ten wysokości ma wérszków $9\frac{1}{2}$ a szerokości wérsz. 8. Na górney części jego namałowany jest małego kształtu Zbawiciel i położony następujący

щена слѣдующая надпись: | napis:

БЛГВѢРНЫЙ. КНЗЬ. МИХАЙЛЪ. ВАСИЛЕВИЧЬ СКОПИНЪ

Стр. 63.

(17) Я нигдѣ не могъ отыскать сего письма; въ жизни Сигизмунда III, помѣщена выписка изъ письма таковаго содержанія, но оно было написано не Сенаторами, о самимъ Королемъ. Стр. 65.

(18) Вѣроятно злотыхъ, хотя въ Варшавскомъ спискѣ просто поставлено 100,000; въ С.П.б. же вверху надъ числами означено сокращено: *зл.* Стр. 69.

(19) Вмѣсто: *но, или по слабости здоровья, или по другой какой либо причинѣ* (Воевода Брацлавскій) торговался съ Е. В. Королемъ на счетъ войска, которое хотѣлъ взять съ собою,

Prawowierny Kniaż Michayło Wasylowicz Skopin. Str. 63.

(17) Listu tego nigdzie znaleść niemogłem; w życiu Zygmunta III pomieszczony jest wypis z listu takiéyże treści, lecz on był napisany nie przez Senatorów, a przez samego Króla. Str. 65.

(18) Zapewne złotych, chociaż w kopii Warszawskiey położono prosto: 100,000; w S.P.b. zas z wierzchu nad liczbą oznaczono przez skrócenie: zł. Str. 68.

(19) Zamiast: lecz zaś czyli dla niesposobnego zdrowia, które miał słabe, czyli też z inszey jakiey przyczyny, atoli targował się z Królem JE. Mością o ludzie, których chciał z sobą

и о наградахъ какъ *для себя*, *такъ и для тѣхъ*, коимъ надлежало идти съ нимъ, такимъ образомъ этотъ полонъ не состоялся; въ С.П.б. спискѣ сказано только: *но по слабости здоровья онъ не могъ согласиться на то.*

Непріязненныя отношенія бывшія между Гетманомъ Жолкѣвскимъ и Воеводою Брацлавскимъ — объясняютъ намъ, невыгодное для Воеводы прибавленіе, сдѣланное въ Варшавскомъ спискѣ. Приводимъ о семъ обстоятельствѣ слова Маскѣвича, почерпнутыя изъ его Дневника,* (Стр. 33.) „И такъ рѣшено было отправить войско. Въ то са-

* Не имѣя подъ руками ни рукописи Самуила Маскѣвича, ниже отрывка изъ оной напечатаннаго во IIмъ томѣ Нѣмцевичева Сбора Памятниковъ о древней Польшѣ, я пользовался *Русскимъ* переводомъ сего Дневника, изданнымъ Г. Устріаловымъ въ 1834 году.

wziąść, de praemiis i sobie i tym, którzy mieli z nim iść: i tak z tey drogi iego nie było nic; w kopii S.P.b. tylko powiedziano: l e c z z a ś d l a n i e s p o s o b n e g o z d r o w i a, k t ó r e m i a ł s ł a b e, n i e m ó g ł p r z y i ś ć d o t e g o.

Nieprzyjaźne stosunki między P. Hetmanem Żołkiewskim a Wojewodą Bracławskim, objaśnia nam niechlubny dla Wojewody dodatek do kopii Warszawskiey. W tym względzie przytaczami wyrazy Maszkiewicza, wyjęte z jego Diariusza*, (Str. 33.) „Tak więc uradzono było „wysłać woysko. W tymże

* Niemając pod ręką u siebie ni rękopisma Samuela Maszkiewicza, ni zaś urywka z onego, który jest wydrukowany w II tom. Niemcewicza Zbiora Pamiętników o dawney Polsce, używałem R u s k i e tłumaczenie tego Diariusza, wydane przez P. Ustriałowa w 1834 roku.

„мое время возникъ споръ „между Паномъ Гетманомъ „и Панами Потоцкими кому „идти противъ неприятеля. „Король хотѣлъ что бы вы„ступили Потоцкіе съ сво„имъ полкомъ, а Гетмана „желалъ оставить при себѣ „подъ Смоленскомъ. Но По„тоцкіе помышляя только „о собственной славѣ, и на„дѣясь присвоить себѣ честь „покоренія Смоленска, кото„рый скоро долженъ былъ „сдаться, не хотѣли высту„пить въ поле, и чтобы „найти предлогъ къ непови„новенію, возмутили това„рищество: они оправдыва„лись непослушаніемъ вой„ска. Панъ Гетманъ видя „ихъ притворство, и зная, „сколь необходимъ былъ пред„назначенный походъ, вопре„ки обыкновенію и приличію, „оставилъ станъ и Короля „подъ Смоленскомъ, а самъ „отправился въ поле съ сво„имъ полкомъ и съ полкомъ „И. Струся“ Стр. 69.

„samym czasie wszczęła się „sprzeczka między Panem „Hetmanem i Panami Potoc„kiemi o to, kto z nich „miał iść przeciwko nieprzy„jacielowi. Król JE. Mość „żądał żeby wyszli z puł„kiem swoim Potoccy, a „Hetmana chciał zostawić „przy sobie pod Smoleńskiem. „Lecz Potoccy, myśląc tyl„ko o własney sławie, i spo„dziewając się przywłaszczyć „sobie zaszczyt wzięcia Smo„leńska, który wkrótce miał „poddać się, niechcieli wy„stąpić w pole, i żeby wy„naleść powod dla niepo„słuszeństwa, podburżyli to„warzystwo: oni usprawie„dliwiali się nieposłuszeń„stwem woyska. Pan Hetman, „widząc ich obłudę i wiedząc „ile naznaczona wyprawa „była konieczną, wbrew „zwyczajowi i przyzwoitości, „zostawił obóz i Króla pod „Smoleńskiem, a sam wy„stąpił w pole z pułkiem

„swoim i z półkiem J. Strusia." Str. 69.

(20) Вмѣсто: что могло случиться по причинѣ своевольства сего войска и отдаленности различныхъ постовъ; а потому Е. В. Король приказалъ Гетману, взявъ съ собою отрядъ (который былъ гораздо малочисленнѣе предлагаемаго Воеводѣ Брацлавскому), отправиться и присоединиться къ тѣмъ войскамъ и обще съ ними дѣйствовать противъ непріятеля; въ С. П. б. сказано только: *приказалъ Гетману взять съ собою отрядъ войска, идти и присоединиться къ тѣмъ войскамъ и вмѣстѣ съ ними дѣйствовать противъ непріятеля.* Стр. 70.

(20) Zamiast: a za ich niesfornością i różnemi stanowiskami było do tego podobieństwo; roskazał tedy P. Hetmanowi, żeby częśc woyska z sobą wziąwszy, która część dobrze mnieysza była, niżli P. Wojewodzie Bracławskiemu była pozwolona, szedł i kupił z tamtymi ludźmi, i z nimi przeciwko woyskom nieprzyjacielskim służył; w kopii S. P. b. powiedziano tylko: r o z k a z a ł t e d y P. H e t m a n o w i, ż e b y c z ę ś ć w o y s k a w z i ą w s z y, s z e d ł i k u p i ł s i ę z t a m t e m i l u d ź m i, z n i e m i p r z e c i w k o n i e p r z y j a c i e l s k i e m u w o y s k u s ł u ż y ł. Str. 70.

(21) Вмѣсто: Воевода Брацлавскій имѣлъ опытность въ полѣ, но былъ не свѣдущь въ осадѣ крѣпостей;

(21) Zamiast: P. Woiewoda zaś Bracławski w polnych rzeczach miał doświadczenie; ale expugnacyi

въ С.П.б. спискѣ сказано: *Воевода Брацлавскій имѣлъ большую опытность въ полѣ, но въ осадѣ крѣпостей, прежде сего, что бы дѣлалъ какой либо опытъ — неизвѣстно.* Стр. 71.

(22) Въ С.П.б. спискѣ не находится слѣдующихъ словъ: какъ и всѣ его (Бориса Год.) строенія великолѣпны Стр. 76.

(23) Вмѣсто: они опасались засады, которой не было; въ послѣдствіи опытные воины порицали Гетмана за то, что онъ подвергся такой опасности. Однако Волуевъ опасаясь засады, не смѣлъ напасть; но на противъ онъ приказалъ людямъ возвратиться къ городку, въ С.П.б. копіи поставлено: *они опасались засады, не смѣли*

zamków nie był wiadomym; w kopii S.P.b. powiedziano: P. Wojewoda zaś Bracławski w polnych potrzebach miał wielkie doświadczenie, o expugnacii zamków experimentu żadnego przed tym niewie aby czynił. Str 71.

(22) W kopiu S.P.b. nie dostaje następnych wyrazów: iako jego (Borysa Hod.) wszystkie magnifica budowania. Str. 76.

(23) Zamiast: bali się podsady, której nie było; i ganili to żołnierze baczni potym P. Hetmanowi, że się w takie niebespieczeństwo wdał. Atoli Wołuiew boiąc się podsady natrzeć nie śmiał, i owszem ludziom wracać się kazał ku grodkowi; w Kopii S.P.b. położono: bali się podsady, natrzeć nie śmieli i owszem ludziom wracać

напасть и напротивъ того приказали возвращатся къ городку. Стр. 76.

(24) Слово: w haszczy (отъ haszcz) котораго впрочемъ нѣтъ въ Польскомъ словарѣ Г. Линде и которое догадываясь по смыслу мы перевели словомъ оврагъ, въ С.П.б. спискѣ написано: w chascy (chasc, или chaszcz), Стр. 78.

(25) Вмѣсто: почитая не только опаснымъ, но и постыднымъ видѣть вблизи непріятеля, въ С. П. б. спискѣ сказано: *потомъ почитая опаснымъ находиться въ близи непріятеля*, Стр, 79.

(26) Въ С. П. б. спискѣ не находится слѣдующихъ словъ: въ этомъ полку (Зборовскаго) было много храбрыхъ людей, которые сожалѣли, что не учавствовали въ сраженіи. Стр. 82.

się kazali ku grodkowi. Str. 76.

(24) Wyraz: w haszczy (od haszcz), krórego zresztą niéma w słowniku Polskim P. Lindego i który, domyślając się z rzeczy, przetłómaczyliśmy wąwoz, w kopii S. P. b. napisany w chascy (chasc czyli chaszcz). Str. 78.

(25) Zamiast: isz się zdało nietylko contumeliosum, ale ażebyśmy w kontempt, do nich nie pryszli, w kopii S. P. b. powiedziano: potym isz się zdało contumeliosum, będąc tak blisko od nich. Str. 79.

(26) W kopii S. P. b. niéma następnych wyrazów: było tam siła ludzi dobrych rycerskich, którzy żałowali że przy tych potrzebach niebyli.] Str. 82.

(27) Слѣдующихъ словъ въ С.П.б. спискѣ не находишься: что бы воспрепятствовать привозу съѣстныхъ припасовъ, какъ для нихъ такъ и для лошадей. Стр. 83.

(28) Пахоликами назывались оруженосцы Товарищей, для отличенія отъ лагерной челяди или отъ простыхъ служителей. Они также участвовали въ сраженіи и иногда употреблялись для собранія съѣстныхъ припасовъ: „прежде выступленія Пана „Гетмана изъ подъ Смоленска „отправлено было изъ всего „войска въ деревни *за съѣст-„ными припасами 1800 па-„холиковъ*, и для большаго „порядка послано съ ними по два Товарища изъ роты. *Дневникъ Маскѣвича стр.* 35.

У Королей были также Пахолики, званіе соотвѣтственное пажамъ.

(27) Tych słów nie dostaje w kopii S.P.b. Ażeby żywności i dla nich i dla koni obronić. Str. 83.

(28) Pachołkami nazywalisię giermkowie towarzyszów, dla różnicy od czeladzi obozowey. czyli od prostych służących. Oni także byli uczęstnikami w bitwach i posyłani niekiedy dla zbierania żywności: przed odey-„ściem Pana Hetmana z pod „Smoleńska odprawiano by-„ło z całego woyska do wsi „po żywność 1800 pachoł-„ków, i dla lepszego porząd-„ku posłano z nimi po „dwóch towarzyszów z roty.„ (Diar. Maszkiew. Str. 35.)

Przy Królach także byli Pachołkowie — urząd odpowie-

Марина, во время ея пребыванія въ Москвѣ, имѣла также своихъ Пахоликовъ; (*Дневникъ Маскѣвича стр. 177 и 190.*) Стр. 84.

(29) Въ С.П.б. спискѣ не находится слова: безпрестанно (посылалъ гонцевъ) и словъ: которые ночью прокрадывались лѣсами. Стр. 84.

(30) Въ С.П.б. спискѣ въ первомъ періодѣ не находится сихъ словъ: ибо отступленіе не только было бы постыдно, но и опасно. Далѣе о взятыхъ Ротмистромъ Невѣдоровскимъ нѣсколькихъ Боярскихъ дѣтяхъ, въ С.П.б. спискѣ не сказано: посланныхъ въ сторону за съѣстными припасами. Стр. 87.

(31) Здѣсь мы находимъ разногласіе въ извѣстіяхъ двухъ очевид-

dny Paziόm; Maryna, wczasie pobytu swego w Moskwie, miała także swoich Pachołków; (Diar. Maszkiew. str. 177 i 190.) Str. 84.

(29) W kopii S.P.b. niepowtórzono wyrazu posyłał, i nieznayduje się następujących: nocą wykradali się lasy posłańcy. Str. 84.

(30) W kopii S.P.b. nie dostaje w piérwszym okrésie tych wyrazów: Bo receptus nietylko nie uczciwy, ale i bespieczny nie mógłby być. Daléy o wziętych przez Rotmistrza Niewiadorowskiego kilku dzieci Bojarskich, w kopii S.P.b. nie położono: co w stronę od woyska dla żywności chodzili. Str. 86.

(31) Tu znaydujemy niezgodność w wiadomościach dwóch świad-

цевъ: Жолкѣвскаго и Маскѣвича, изъ коихъ последній говоритъ: (Смотр. *Дневн. Маск. стр.* 39). „Нѣмцы объявили, что они „*нарочно передались* къ намъ „и увѣдомили подробно о „всѣхъ намѣреніяхъ непріятеля;“ замѣтьте, *накануть* главнаго сраженія. Жолкѣвскій упоминаетъ о Нѣмцахъ вскользь, сказавъ: „къ намъ *пристали* и проч.“ а главными виновниками собранныхъ свѣдѣній дѣлаетъ Боярскихъ дѣтей, взятыхъ будто бы отрядомъ его, (смотр. стр. 87) о коихъ Маскѣвичь вовсе не упоминаетъ. Стр. 88.

(32) Маскѣвичь (стр. 39), раскaзывая о бывшемъ совѣтѣ, прибавляетъ: „Москвитяне дума-

ków: Żółkiewskiego i Maszkiewicza, z których ostatni mówi: (Partz. Diar. Maszkiew. Str 39). „Niemcy objawili, że oni „przeszli do nas umyślnie „i dokładnie uwiadomili o „wszystkich zamiarach nieprzyjaciela;“ godnem uwagi, że w wilię główney bitwy. Żółkiewski zaś wspomina o Niemcach, powiedziawszy nawiasem: „przybłąkało się i t. d.“ a głównymi sprawcami zebranych wiadomości czyni Bojarskich dzieci, wziętych jakoby przez jego oddział, (patz. str. 87). o których Maszkiewicz niewspomina zupełnie. Str. 87.

(32) Maszkiewicz (str. 39). opowiadojąc o byłey radzie, dadaje: „Moskale chcieli napaść

„ли напасть на насъ завтра, а мы рѣшились ударить на нихъ сегодня. „Они стояли отъ насъ только въ 4 хъ миляхъ.“ Стр. 86.

„na nas nazajutrz, zdecydowaliśmy się więc uderzyć „na nich dzisiay. Oni stali „od nas tylko na 4 mile.“ Str. 89.

(33) О числѣ оставленныхъ войскъ Маскѣвичь говоритъ опредѣлительнѣе, почему и привожу здѣсь слова его, (Дневникъ стр. 39): „Оставивъ въ ономъ (въ лагерѣ) „двѣ роты, въ коихъ считалось 700 всадниковъ, „а именно: роту Старосты „Брацлавскаго Калиновскаго, „и роту Бобовскаго; сверхъ „того 4000 Запорожскихъ „казаковъ и 200 человѣкъ „пѣхоты.“ Стр. 92.

(33) O liczbie zostawionych woysk, Maszkiewicz mówi dokładniéy, dla czego i przytaczamy tu jego wyrazy (Diar. str. 39): „Zostawiwszy w onym (obozie) „dwie roty, zawierające w „sobie 700 koni, a mianowicie: rotę Starosty Bracławskiego Kalinowskiego i „rotę Bobowskiego; nadto „zaś 4,000 Zaporożskich „Kozaków i 200 piechoty.“ Str. 92.

(34) Словъ: дорога была дурная, въ С.П.б. спискѣ не находится. Стр. 93.

(34) Wyrazów: droga była niedobra, w kopii S.P.b. niema. Str. 93.

(35) Мы перевели слово płoty — плетни, хотя и извѣстно, что подъ Клушинымъ у Русскихъ были рогатки, но рогатками (kobylinami, kobyleniem,) огорожень былъ лагерь, а не поле битвы. Стр. 94.

(36) Вмѣсто: они (казаки) назывались Погребищанами, потому что въ этомъ отрядѣ наиболѣе было людей изъ Погребищъ, имѣнія Князей Збаражскихъ, въ С.П.б. спискѣ сказано просто: (казаки) *Князей Збаражскихъ.* Стр. 96.

(37) Вмѣсто словъ: иноземное войско, вѣроятно состоявшее неболѣе какъ изъ восьми тысячь, хотя считалось и получали деньги на 10,000 конныхъ и пѣшихъ, расположилось по правую руку; въ С. П. б. спискѣ сказано просто: *иноземное войско, восемь тысячь, все по правую руку.* Стр. 97.

(38) Вооруженныхъ копьями у тѣхъ *у кого еще были*, саблями и кончарами, что объясняется намъ, слѣдующимъ извѣстіемъ, почерпнутымъ изъ Дневника Маскѣвича стр. 42:

(36) Zamiast: Pohrebyszczany ie (kozaków) zwano, isz z Pohrebyszcz maiętności Xiążąt Zbaraskich, było ich w tey kupie naywięcey, w kopii S. P. b. powiedziano tylko: (kozacy) Xiążąt Zbaraskich. Str. 96.

(37) Zamiast wyrazów: woysko cudzoziemskie szwedów, iako się liczyli i brali pieniądze na 10,000 iezdnych i pieszych, ale w podobieństwie nad ośm tysięcy cóś ich mogło być, ci wzięli prawą rękę; w kopii S.P.b. powiedziano wprost: woysko cudzoziemskie, ośm tysięcy, wzięło prawą rękę. Str. 97.

(38) Uderzyli w onę iazdę cudzoziemską kopiymi, kto ieszcze miał, pałaszami i koncerzami; to objaśnia nam następna wiadomość, wyjęta z Diariuszu Maszkiewicza

.... „что вмѣстѣ съ „силою *мы потеряли и необходимыя для гусаръ копья* „коими вредили непріятелю!"

Кончаръ (koncerz, koncyrz) оружіе подобное мечу. (Словарь Миллера). Стр. 99.

(39) Число передавшихся Нѣмцевъ во время Клушинскаго сраженія было значительно, ибо въ числѣ оставленныхъ въ Москвѣ войскъ Гетманомъ при выѣздѣ его изъ сего города было: „6,000 Нѣмцевъ передавшихся намъ послѣ Клушинской битвы," (*Дневникъ Маскѣвича, стр. 53.*) Сими Нѣмцами начальствовалъ въ Москвѣ Борковскій большой. Здѣсь показанія Маскѣвича не сходствуютъ съ показаніемъ Жолкѣвскаго, послѣдній говоритъ (Стр. 118), что онъ оставилъ при себѣ около трехъ тысячь иноземцевъ, а прочихъ, которые не хотѣли

Str. 42: ....„że razem z siłą „straciliśmy i konieczną „nie potrzebne Usarzóm „kopii któremiśmy szkodzili „nieprzyjacielowi." Str. 99.

(39) Liczba Niemców, którzy przeszli w czasie Kłuszyńskiey bitwy, była znaczna, bo w liczbie zostawionych w Moskwie woysk przez Hetmana, przy odjeździe jego z tego miasta, było: „6,000 Niem„ców, którzy przeszli do „nas po bitwie Kłuszyńskiey." (Diariusz Maszkiewicza str. 53). Niemcami tymi dowodził w Moskwie Borkowski starszy. Tu świadectwo Maszkiewicza nie zgadza się ze świadectem Żołkiewskiego, ktory powiada (Str. 112) że on zostawiwszy przy sobie pod trzy tysiące, (cudzoziemców), inszych,

служить отправилъ подъ Смоленскъ. Стр. 101.

(40) Вмѣсто: Ланскоронскій въ С.П.б. находится: *Банкъ*. Стр. 104.

którzy niechcieli służyć, odprawił i odpuścił pod Smoleńsk. Str. 100.

(40) Zamiast: Lanckoroński, w kopii S.P.b. położono: Bąk. Str. 104.

(41) Въ обоихъ спискахъ находится коней почтовыхъ (koni pocztowych), такъ какъ дѣло идетъ о фронтовыхъ лошадяхъ, то мы и перевели: лошадей эскадронныхъ. Стр. 104.

(42) Слѣдующихъ словъ въ С.П.б. спискѣ не находится: ибо съ ними, какъ выше упомянуто бралъ у нашихъ Осиповъ и другіе города, Стр. 106.

(42) Nastepujacych wyrazów w kopii S.P.b. nie znaydujemy: bo zniémi, iako się wyżey wspomniało, Osipowa i inszych zamków pod naszemi dobywał. Str. 106.

(43) Слѣдующихъ словъ въ С.П.б. спискѣ не находится: тѣмъ охотнѣе, что представлялся хорошій случай для опытъ, Стр. 107.

(43) W kopii S.P.b. niema następnych wyrozów: zwłaszcza że dobry podawał się sposób tych traktatów. Str. 107.

(44) Вмѣсто слѣдующихъ словъ: хотя сіе было и прискорбно для Гетмана, но видя, что если онъ будетъ медлить, одержанная побѣда не принесетъ

(44) Zamiast następnych wyrazów: co acz żałośno było P. Hetmanowi, patrząc iednak na to, iż za zabawą zwycięstwo nie poszłoby wpożytek, w kopii

пользы, въ С.П.б. спискѣ находится: *если по причинѣ сей, онъ будетъ медлить, одержанная побѣда не принесетъ пользы.* Стр. 108.

(45) Въ С.П.б. спискѣ неупомянуто о томъ что Самозванецъ соединился съ Сапѣгою: при рѣкѣ Угрѣ. Стр. 109.

(46) Слѣдующихъ словъ въ С.П.б. спискѣ не находиться: крестьяне пустились бѣжать въ монастырь съ такимъ стремленіемъ, что нельзя было затворить вороты. Стр. 110.

(47) Гетманъ о семъ дѣйствіи Ляпунова говоритъ ниже (стр. 117): Носилась такая молва, что это сдѣлалось, по наущенію Голицыныхъ.

Показаніе Гетмана подтверждается и Лѣтописью о мятежахъ въ коей сказано (стр. 181):

S.P.b. położono: około czego bawiąc się, iż zwycięstwo w pożytek by nie przyszło. Str. 108.

(45) W kopii S.P.b. nie wymieniono tego, że Samozwaniec złączył się z P. Sapiehą: nad rzeką Uhrą. Str. 109.

(46) W kopii S.P.b. nie znayduje się tych wyrazów: Chłopstwo ięli uciekać w Monastyr wielkim nawałem tak, isz bramy zamknąć niemożna. Str. 109.

(47) Hetman otém działaniu Lapunowa mówi niżey (str. 117): Taka była sława, że to się działo za podeszczwaniem Goliczynów.

Świadectwo Hetmana potwierdza także Latopis o Miateżach, w którym powiedziano

„Прокофей же (Ляпуновъ) паче „паче нача съ Князъ Васильемъ Голицынымъ умышляти, какъ бы Царя Василья „ссадити.“ Въ Берѣ (*Московская лѣтоп. стр. 182*) мы находимъ слѣдующее: „среди всеобщаго „унынія три отважные Бояре „рина, *уже давно бывшіе* „*въ согласіи* съ Жолкѣвскимъ: „Захарій Ляпуновъ, Михайло Молчановъ и Иванъ Резецкій, составили заговоръ „противъ Царя Василія Ивановича: 14 го Іюля они „вышли на лобное мѣсто, „созвали народъ и объявили, „въ какомъ горестномъ состояніи находится земля „Русская.“ Стр. 115.

(48) Въ тогдашнее время Поляки называли Кремль — Krymgord. (*Смотр. Днев. Маск. и и Днев. Таннера*). Францыскъ Таннеръ, родомъ Богемецъ, находился въ

(str. 181): „Prokopiusz zaś (Lapunow) z Kniaziem Wasylem Golicynym naybardziey zaczął zamysłać, jakim by sposobem zsadzić z Państwa Cara Wasyla.“ U Bera (Moskiewski Latopis str. 182.) czytamy: „Posród powszechney rozpaczy trzey odważni Bojarowie, już oddawna mając porozumienie z Żołkiewskim: Zacharyasz Lapunow, „Michayło Mołczanów i Iwan „Rezecki, uczynili spisek „przeciwko Carowi Wasylemu Iwanowiczowi: 14 Iulii oni wyszli na plac, „zwołali naród i okazali mu „w jak opłakanym stanie „znaydowało się Państwo Ruskie.“ Str. 115.

(48) W tamte czasy nazywali Kreml — Krymgrodem.(Patr. Diar. Maszk. i Dzien. Franciszka Tannera). Franciszek Tanner, rodem z Czech, był dworzani-

свитѣ Польскаго Посла Князя Михаила Чарторижскаго, и во время путешествія своего въ Москву (въ 1678 году) велъ Дневникъ, изъ коего извлеченіе напечатанно въ V Томѣ Сбора Памятниковъ о древней Польшѣ, Нѣмцевичь заимствовалъ оное изъ слѣдующей книги:

nem w świcie Posła Polskiego Xięcia Michała Czartoryskiego, i w czasie podróży swojey do Moskwy (w 1678 roku) prowadził Dziennik, wydrukawany skróconym sposobem w V Tomu Zbioru Pamiętników o dawney Polszcze; tytuł dzieła, z którego wypisany ten Diariusz przez Niemcewicza, jest następujący:

Legatio Polono - Lithvanica in Moscoviam Potentissimi Poloniæ Regis ac Reipublicæ mandato et consensu A. 1678 feliciter suscepta; nunc breviter sed accurate quoad singula notabilia descripta, a teste oculato Bernhardo Leopoldo Francisco Tannero Boemo Pragense, Dn. Legati Principis Camerario Germanico. — Norimbergae, sumptibus Iohannis Ziegeri. A. 1689. 4 to. Str. 191.

(49) Въ приложеніяхъ помѣщено письмо Лжедимитрія отъ 18 го Іюля 1610 года, написаное имъ Я. П. Сапѣгѣ. (*Жизнь Сапѣговъ, соч. К. Когновицкего, Том. II Варшава. 1791*). Письмо сіе от-

(49) W dodatkach pomieszczony iest list Fałszywego Dymitra, datowany 18 Iulii 1610 roku, do J. P. Sapiehi. (Życia Sapiehow przez K. Kognowickiego, Tom II. w Warszawie 1791). List

крываетъ намъ намѣренія Самозванца. Стр. 123.

(50) Въ С.П.б. спискѣ не находится; Василій Телепневъ и Томила Луговскій, и тутъ же, чрезъ нѣсколько словъ; вмѣсто: врученную отъ всѣхъ чиновъ, по нашему сословій — сказано только: *врученную отъ всѣхъ сословій*. Стр. 124.

(51) Вмѣсто; Гетманъ сколько мнѣ извѣстно, хотя посылалъ къ Е. В. Королю, — въ С.П.б. спискѣ сказано просто: *Гетманъ посылалъ къ Е. В. Королю*. Стр. 125.

(52) Въ С.П.б. спискѣ авторъ издаваемыхъ Записокъ изъясняется о семъ, съ большею откровенностію, въ упомянутомъ спискѣ сказано:

ten wydaje nam zamysły Samozwańca. Str. 123.

(50) W kopii S.P.b. niema: Wasyl Telepniew i Tomiło Ługowski, i tuż, przez kilka wyrazy, zamiast: zleconą od wszystkich czynów, stanów po naszemu, powiedziano tylko: zleconą od wszystkich stanów. Str. 124.

(51) Zamiast: Pan Hetman, acz jako wiem, posyłał do Króla JE. Mości, w kopii S.P.b. położono prosto: Pan Hetman posyłał do Kroła JE. Mości. Str. 125.

(52) W kopii S.P.b. autor wydającego się przez nas Dziennika, w tém mieyscu tłómaczy się z większą otwartością; w oney ko-

заключалось въ томъ свиткѣ и касательно перекрещенія Е. М. Королевича въ Русскую Вѣру. Стр. 128.

(53) См. сей договоръ въ Собраніи Государственныхъ грамотъ II, 391. Стр. 129.

(54) Самозванецъ находился тогда близъ Москвы (смотр. стр. 128). и выжидалъ благопріятной для себя минуты, которою бы безъ сомнѣнія воспользовался, тѣмъ болѣе, что чернь Московская была къ нему хорошо расположена (смот. стр. 126.) Стр. 133.

(55) Объ Андроновѣ смот. Карамзина Т. XII прим. 641. *Въ Лѣтописи о мятежахъ, стр. 197* сказано: „Гетманъ же Жел-

pii tak powiedziano: a było w tym zwitku o przechrzszczeniu się Królewica I. M. na ruską wiarę. Str. 128.

(53) Patrz. tę umowę w Zbiorze aktów Państwa II, 391. Str. 129.

(54) Samozwaniec był wtenczas blizko od Moskwy (patr. str. 128) i wypatrywał chwili sprzyjającey jego zamiaróm, z któréy by zapewnie był skorzystał, tém bardziey że miał ku sobie przychylne Moskiewskie pospólstwo (patr. str. 126.) Str. 133.

(55) O Andronowie patr. Karamzina Tom XII. nota 641. W Latopisie o Miateżach, str. 197 powiedziano: „Het-

„шовскій егда бысть на Москвѣ, и Государевою казною всею нача владѣти и Литовскимъ людямъ, давати, а Король присла *въ казначеи* Московскаго измѣнника, *торговаго мужика* гостиной сотни, Ѳедьку Андронова." Стр. 133.

(56) Въ С.П.б. спискѣ не находится слѣдующихъ словъ: видя (какъ хорошо свѣдущій въ дѣлахъ Московскихъ). Стр. 133.

(57) *Лѣтопись о мятежахъ*: „Гетманъ. . . . взялъ съ собою многу казну, и Царя Василья и братію Князь Димитрія Ивановича и со Княгинею, и Князь Ивана Ивановича Шуйскихъ взялъ же съ собою, и зашедъ въ Іосифовъ монастырь, и Царя Василья взяша съ собою и пріидоша подъ Смоленскъ." Далѣе продолжаетъ лѣтописецъ: „Гетманъ же пріиде съ Ца-

„man zaś Żołkiewski, będąc w Moskwie, zarządzał wszystkim skarbem Carskim i rozdawał z onego Litewskim ludziom, a Król przysłał na podskarbiego Moskiewskiego zdraycę, targowego chłopa gościnney setni, Fiedźkę Andronowa," Str. 133.

(56) W kopii S.P.b. tych wyrazów niedostaje: widząc (iako rzeczy Moskiewskich dobrze wiadomy). Str. 133.

(57) Latopis o Miateżach: „Hetman.... zabrał z sobą wielkie bogactwa, Cara Wasyla i braci: Kniazia Dymitra Iwanowicza z Kniahynią, i Kniazia Iwana Iwanowicza, Szuyskich wziął też z sobą, i zaszedłszy do monastêru św. Józefa, wziął z sobą Cara Wasyla i przyszedł pod Smoleńsk." Daley mówi dziejopis: „Hetman zaś

„ремъ Васильемъ къ Королю „подъ Смоленскъ, и постави „вища его передъ Королемъ „и являху ему свою службу. „Царь же Василій ста и не „поклонися Королю. Онъ же „крѣпко мужественнымъ своимъ „разумомъ напослѣдокъ „живота своего даде честь „Московскому Государству, „и рече имъ всѣмъ: не подобаетъ „Московскому Государю „поклонятися Королю, „что судьбами есть праведными „Божіими, приведенъ „въ плѣнъ не вашими руками, „но отъ Московскихъ измѣнниковъ, „отъ своихъ рабовъ „отданъ бысть. Король „же и вся рада Паны удивишася „его отвѣту. Стр. 198.“ Иностранные писатели также упоминаютъ о твердости духа Шуйскаго въ несчастіи; приведемъ здѣсь слова современника Бера: „Разсказываютъ „за достовѣрное, что „на Варшавскомъ Сеймѣ, быв-

„przyszedł pod Smoleńsk do „Króla z Carem Wasylem i „przedstawiwszy go Królowi, „zdał mu rachunek w swoich „usługach. Car zaś Wasyl stał i „nie pokłonił się Królowi. Car, „będąc niezachwianego umysłu, „przy schyłku dni swoich, „podtrzymał honor Moskiewskiego „Państwa, i wyrzekł „do nich: nie przystojną jest „rzeczą ażeby przed Królem „miał schylić swe czoło Moskiewski „Monarcha, który „przez sprawiedliwe wyroki „Boskie, nie waszemi rękami „wzięty został w niewolę, „ale przez Moskiewskich „zdrayców, przez sług swoich „został wydany. Król zaś i „cała Rada Panów zadziwieni „byli tą jego odpowiedzią. Str. „198.“ Cudzoziemscy pisarze wspominają także o stałości umysłu Szuyskiego w jego nieszczęściu; przytoczémy tu wyrazy spółczesnego Bera: „Opowiadają za

„шемъ около Мартинова дня „1611 года, присутствовалъ „Посланникъ Турецкаго Султана. Пируя за пышнымъ „Королевскимъ столомъ, онъ „желалъ видѣть прежняго „Царя Московскаго: его желаніе было исполнено. Шуйскаго привели въ Царской „одеждѣ, и посадили за столъ „противъ Посланника. Сей „послѣдній долго смотрѣлъ „на него, не говоря ни слова; „потомъ началъ превозносить „счастіе Короля Польскаго, „который за нѣсколько передъ тѣмъ лѣтъ имѣлъ въ „рукахъ своихъ Максимиліана, и теперь держитъ въ „плѣну великомощнаго Царя „Русскаго.“ Не дивись, отвѣчалъ Шуйскій, оскорбленный „словами посланника, не дивись моей участи! Я былъ „сильный Государь, а теперь „плѣнникъ; но знай: когда Король Польскій овладѣетъ Россіею — и твоему Государю „не миновать моей участи!

„rzecz pewną, że na Seymie „Warszawskim, który przypadł około św. Marcina „1611 roku, obecnym był „Poseł Tureckiego Sułtana. „Ten, Biesiadując za wspaniałym Królewskim stołem, zechciał obaczyć byłego Cara „Moskiewskiego: żądanie iego „było wypełnioném. Szuyskiego przyprowadzono w „Carskim ubiorze, i posadzono za stołem przeciwko „Posła. Ten ostatni długo „poglądał na niego, nie mówiąc ani słowa; potém zaczął wychwalać szczęście „Króla Polskiego, który za „kilka lat przed tém, miał „w ręku swoim Maksymiliiana a teraz trzyma jeńcem „potężnego Ruskiego Cara.“ „Nie zadziwiaysię, rzekł Szuyski, obrażony wyrazami Posła, nie zadziwiaysię nad „mym losem! Byłem silnym „Mocarzem, a teraz jestem „jeńcem; lecz wiedz: że kiedy „Król Polski opanuje Rossyą —

"Есть у насъ пословица: *Се-„го дня моя очередь, а зав-„тря твоя.*" (*Москов. лѣт. стр. 191.*)

„to i twoiemu Panu przyj-„dziesię doświadczyć losu mo-„iego! Jest u nas przysłowie: „że Dziś mnie, jutro to-„bie." (Moskiew. Latopis str. 191.)

Беръ родился въ Нейштатѣ, пріѣхалъ въ Россію въ 1600 году, и былъ избранъ въ Пасторы Московскими Лютеранами; по возшествіи Шуйскаго на престолъ, онъ убрался изъ Москвы, гдѣ злоба народная преслѣдовала вообще всѣхъ иноземцевъ. Въ семъ случаѣ показаніе Бера въ пользу Шуйскаго не можетъ быть подозрительнымъ; къ тому же извѣстно что, онъ въ написанной имъ *Московской Лѣтописи*, пристрастенъ къ Нѣмцамъ и Полякамъ и выше всякой мѣры строгъ къ Рускимъ. Стр. 136.

Ber urodził się w Neysztadzie, przybył do Rossyi 1600 roku, i przez Moskiewskich Ewangelików został wybrany Pastorem; po wstąpieniu na tron Szuyskiego, wyruszył on z Moskwy, gdzie nienawiść narodu prześladowała ogólnie wszystkich cudzoziemców. W téy okoliczności świadectwo Bera na stronę Szuyskiego nie może być podeyrzaném, bowiem on w swojém Latopisie Moskiewskim utrzymuje stronę Niemców i Polaków i zbytecznie jest surowym

w zdaniach swoich o Ruskich. Str. 136.

(58) Въ С.П.б. спискѣ нѣтъ слѣдующаго періода: Не смотря на то, что занятъ былъ войсками столь обширный городъ, каковымъ была Москва, все таки собралось въ полѣ до пятнадцати тысячь добрыхъ людей, способныхъ къ бою. Стр. 137.

(58) W kopii S.P.b. nieznaydujemy następnego okresu: Osadziwszy tedy takie wielkie miasto, jako była Moskwa, przecie ich *w pole do piętnastu tysięcy* ludzi grzecznych, do boju godnych przebrało się. Str. 137.

(59) Въ С.П.б. спискѣ не находится словъ: а касалось сіе до Гродна и Самбора, и здѣсь же, чрезъ двѣ строки, вмѣсто: онъ (самозванецъ) находился у своей жены въ монастырѣ, который Москвитяне называютъ Нове-гроши, сказано только: *былъ у жены своей въ монастырѣ.* Стр. 139.

(59) W kopii S.P.b. niema wyrazów: a było też ze strony Grodna i Samborża, i tuż, przez dwa wiersze, zamiast: był u żony (Impostor) w monastyrze, który Moskwa zowie Nowe-grosze, czytamy tytko: był u żony w monastyrze. Str. 239.

(60) Вмѣсто: Но онъ (самозванецъ) не помышлялъ симъ удовольствоваться,

(60) Zamiast: Ale on (Impostor) niemyslił się tym kontentować, w kopii

въ С.П.б. спискѣ сказано: *Но онъ не думалъ удовольствоваться Гродномъ и Самборомъ.* Стр. 140.

(61) Т. е. Кремль, Китай — городъ и Бѣлый-городъ или Иванъ - городъ. (Смот. описаніе Москвы въ *Дневн. Маскѣвича. стр. 73).* Стр. 141.

(62) Вмѣсто: сурово обошлись, и приняли ихъ презрительно, то надобно опасаться, въ С. П. б. спискѣ поставлено: .... *обошлись, то надобно опасаться.* Стр. 144.

(63) Приводимъ слова Карамзина о Чарандѣ и проч. „Упоминаетъ (нѣмце-„вичъ) и о другихъ мѣстахъ подъ непонятными названіями; Czeranda *(Чердынь)*, „Rożanka, Szyszyskie Zam-„ki (?).“ (Смот. *Ист. Рос. Госуд. XII стр. 190, примѣчаніе 608.)*

S.P.b. połozono: Ale on niemyślił się Grodnem i Samborem kontentować. Str. 140.

(61) T. j. Kreml, Kitay - grod u Biały-grod lub Iwan-grod. (Patr. opisanie Moskwy w Diar. Maszkiew. Str. 73). Str. 141.

(62) Zamiast: się rigide stawili, contumeliose ich traktowali, trzeba się obawiać, — w kopii S.P.b. położono:.... stawili, trzeba się obawiać. Str. 144.

(63) O Czarańdzie i t. d. cytujemy wyrazy Karamzina: „Wspomina „(Niemcewicz) i o drugich „mieyscach pod niezrozumia-„łémi naswiskami: Czeranda „(Czerdyń?), Rożanka, „Szyszyskie Zamki (?).“ (Patr. Hist. Państ. Ros. XII. str. 190, nota 608.)

Го́рода *Черанды* мы не могли отыскать и не полагаемъ, что бы подъ симъ словомъ можно было подразумѣвать *Г. Чердынь*, ибо по словамъ Жолкѣвскаго, (стр. 145) изъ Казани и Астрахани, по причинѣ отдаленности, не было вѣстей о томъ, довольны ли они симъ поступкомъ. Но если не было извѣстія изъ Казани и Астрахани, изъ коихъ первая отстоитъ отъ Москвы на 821 версту, а вторая на 1402, то врядъ ли были извѣстія изъ Чердыни, находящейся въ 1695 верстахъ. Что бы еще болѣе убѣдиться, что Чаранда не Чердынь, стоитъ только прочесть слѣдующія слова Жолкѣвскаго (стр. 146): „Однихъ „(выпущенныхъ изъ заключенія) „отсылали въ Столицу (Мос-

Miasta Czerandy nie mogliśmy znaleść i nie sądzimy, żeby pod tym wyrazem można było rozumieć m. Czerdyń; bo, jak powiada Żołkiewski, (str. 145.) że z Kazania i Astrachania, dla dalekości, niebyło jeszcze słychać, jako się tém postępkiem kontentują. Lecz jeżeli nie było uwiadomienia z Kazania i Astrachania, z których pierwszy jest odległy od Moskwy na 821 wiorstę, a drugi na 1402, to można wątpić o byłych jakoby uwiadomieniach z Czerdynia, odległego na 1695 wiorst. Ażeby zaś jeszcze więcey przekonać się, że Czaranda nie jest Czerdyń, dostatecznie jest przeczytać tylko następne wyrazy Żoł-

„кву), а другихъ, которымъ „было ближе, какъ изъ Новгорода Великаго, изъ *Чаранды* и проч. подъ Смоленскъ." Слово же Rezański (а не Rożanka) непонятно потому, что рукопись была прочтена Нѣмцевичемъ ошибочно: онъ отдѣлилъ запятою слово Perejasław отъ слова Rezański, а изъ сего послѣдняго сдѣлалъ Rożanka. (Смот. *Цар. Сигиз. III. Т. II. стр. 484.*) На сей же страницѣ ошибочно написано: вмѣсто Ustyuha — Ustynke, и вмѣсто Sylijskie Zamki — Szyszyskie Zamki. Вообще Нѣмцевичь, который выписываетъ изъ Записокъ Жолкѣвскаго цѣлыя страницы, невсегда передаетъ оныя съ должною точностію, и заставляетъ, на примѣръ, Жолкѣвскаго говорить Moskale (стр.

kiewskiego (str. 146): „Iednych (uwolnionych z więzienia) odsyłali do stolicy „(do Moskwy), inszych też, „komu bliżey było, pod „Smoleńsk, z Nowogrodu „wielkiego, z Czarandy i z „inszych." Wyraz także Rezański (a nie Rożanka) nie zrozumiałym jest dla tego, że rękopism pojętym był mylnie przez Niemcewicza: on oddzielił przecinkiem wyraz Perejasław od wyrazu Rezański, a z ostatniego utworzył Rożanka. (Patrz Dz. Panow. Zygm. III. Tom II. str. 484.) Na téy że stronicy przez omyłkę napisano zamiast: Ustyuha — Ustynke, i zamiast: Sylijskie zamki — Szyszyskie zamki. Ogólnie Niemcewicz, który wypisuje z Dziennika Żołkiewskiego całe stro-

485 и другія), тогда когда въ запискахъ Гетмана мы не встрѣчаемъ этаго выраженія *ни одного раза.* Стр. 145.

nicy, nie zawsze komunikuje z należną dokładnością, i zmusza, naprzykład, Żołkiewskiego mowić Moskale (str. 485 i insze), natenczas gdy w całym Dzienniku Hetmana nie napotkaliśmy tego wyrażenia a ni razu. Str. 145.

(64) Вмѣсто: Но во всѣхъ прочихъ близкихъ областяхъ, какъ выше упомянуто, отъ Великихъ Лукъ, Торопца и другихъ городовъ, весьма были довольны, въ С.П.б. спискѣ сказано: *Но во всѣхъ прочихъ близкихъ областяхъ весьма были довольны* Стр. 145.

(64) Zamiast: Ale z inszych wszystkich pobliższych, jako się wyżey wspomniało, krajow, Wielkich Łuk, od Toropca i innych zamków, bardzo chętnie, w kopii S.P.b. powiedziano: A l e z i n s z y c h w s z y s t k i c h b l i ż s z y c h k r a j ó w b a r d z o c h ę t n i e. Str. 146.

(65) Вмѣсто: освободили всѣхъ находившихся въ разныхъ городахъ въ тяжкомъ заключеніи, въ С.П.б. спискѣ: *освободили всѣхъ, находившихся въ заключеніи въ разныхъ городахъ.* Стр. 146.

(65) Zamiast: Więźnie, wszystkie które były po różnych zamkach w ciężkiem więzieniu, wolnémi yczynili, w kopii S.P.b. W i ę ź n i e w s z y s t k i e k t ó r e b y ł y p o r ó ż n y c h z a m k a c h

(66) Въ С.П.б. спискѣ не поставлено словъ: какъ изъ Новгорода Великаго, изъ Чаранды и прочихъ. Стр. 146.

(67) У Голикова *во II томѣ Допол. къ Дѣян. Петра Вел. (стр. 21)* находится подробной списокъ пословъ и бывшей при нихъ свиты, по которому видно, что все посольство вмѣстѣ съ конвоемъ (Русскимъ) состояло изъ 1194 человѣкъ. Стр. 148.

(68) Вмѣсто: съ которымъ (Гербуртомъ) отослалъ условія, заключенныя съ Боярами, за печатями ихъ и подписями. Гербуртъ отвезъ къ Е. В. Королю въ цѣлости; но самъ же . . . въ С.П.б. спискѣ находится только: *сей* (Гербуртъ) *отвезъ ихъ къ Е. В. Королю, гдѣ самъ. . . . .* Стр. 149.

wolnemi uczynili. Str. 146.

(66) W kopii S.P.b. nie położono wyrazów: z Nowogrodu Wielkiego, z Czarandy i z inszych. Str. 146.

(67) U Golikowa w II Tomie Dodat. do Dziej. Piotra Wiel. (str. 21) znayduje się szczegółowy spisek Posłów i byłey przy nich świty, który świadczy, że wszystkie Poselstwo i z konwojem (Ruskim) złożone było z 1194 ludzi. Str. 148.

(68) Zamiast: przez którego (Herburta) pakta z Bojary uczynione, pod pieczęciami i podpisy ich odesłał. Odprowadził ich do Króla JE. Mości Pan Herburt w całości; ale sam . . . w kopii S.P.b. czytamy tylko: ten (Herburt) ich prowadził do Króla JE. Mości, kędy sam. . . . . Str. 149.

(69) Въ С.П.б. спискѣ не находится словъ: а какъ я выше упомянулъ, что было ихъ столь большое число, (четыре тысячи). Стр. 149.

(70) Смот. примѣчаніе 48.

(71) Вмѣсто цѣлаго, слѣдующаго періода: Гетманъ, какъ всегда, такъ и въ то время, не переставалъ дѣйствовать съ тонкостію, разными уловками*. Когда уже Сапѣга отступалъ съ войскомъ своимъ, онъ позволилъ какому то Валявскому, бывшему первымъ и почти главнымъ наперсникомъ Самозванца; въ С.П.б. спискѣ находится только слѣдующія слова: *Гетманъ позволилъ какому то Валявскому, бывшему первымъ наперсникомъ Самозванца.* Стр. 153.

(69) W kopii S.P.b. nie znaydujemy wyrazów: A isz, jakom wyżey wspomniał, tak wielka liczba była, cztery tysiące. Str. 149.

(70) Patrz notę 48.

(71) Zamiast całego, następnego okresu: Pan Hetman, jako nigdy, tak i wtenczas nie zaniechywał przez praktyki czynić. Gdy już P. Sapieha z woyskiem swém odstępował, niejakiego Walawskiego, który był wielki a prawie nayprzednieyszy konfident u Impostora, pozwolił; w kopii S.P.b. położone są tylko te wyrazy: Pan Hetman niejakiemuś Walawskiemu, który był wielki konfident Impostorów, pozwolił. Str. 153.

---

* Старинное Польское выраженіе przez praktyki czynić, не весьма ясно и опредѣлительно, можетъ быть оно здѣсь значить: дѣйствовать посредствомъ сношеній, переговоровъ.

(72) Вмѣсто: Ивану Салтыкову, въ С.П.б. спискѣ поставлено: *Ивану Салтыкову молодому человѣку*. Стр. 157.

(73) Русскія лѣтописи отправленію изъ Москвы Ивана Салтыкова даютъ другую причину: „Михайло же Салтыковъ на- „ча умышляти съ Литов- „скими людьми, како бы рат- „ныхъ людей разослати съ „Москвы вслѣдъ умысля съ „ними внуши то, что Луки „де Великія взяли, а идутъ „подъ Новгородъ, и посла „Михайло Салтыковъ сына „Ивана, да съ нимъ Князь „Григорья Волконскаго и съ „ними ратныхъ людей и дво- „рянъ, и дѣтей Боярскихъ, „и атамановъ съ станица- „ми, и стрѣльцовъ Москов- „скихъ многихъ: *сія бысть* „*первая разсылка ратнымъ* „*людямъ* съ Москвы въ Новъ- „городъ." (*Лѣтоп. о мя-*

(72) Zamiast: Iwanowi Sołtykowi, w kopii S.P.b. położono: Iwanowi Sołtykowi, młodemu człowiekowi.) Str. 157.

(73) Ruskie Latopisy naznaczają inną przyczynę wyprawy z Moskwy Iwana Sołtykowa: „Michayło Sołtyków „zaś zaczął rozmyślać z Li- „téwskimi ludźmi, jakby wy- „słać z Moskwy wszystkich „żołnierzy. Ułożywszy z ni- „mi rzecz, wmówił im że „Wielkie Łuki już zostały „wzięte, i że postępują pod „Nowgoród, i wysłał Michay- „ło Sołtyków syna swego „Iwana, a z nim Kniazia „Grzegorza Wołkońskiego, z „nimi zaś żołnierzy i Dwo- „rzan, i Bojarskich dzieci, i „atamanów z ich Kozakami, „i wielu Strzelców Moskiew- „skich: to była pierwsza „wyprawa żołnierzy z „Moskwy do Nowgrodu."

тежахъ. стр. 195.) По отъѣздѣ Гетмана изъ Москвы, Гонсѣвскій слѣдовалъ той же политикѣ, онъ всячески старался ослабить военныя силы Рускихъ: „По совѣту доброжела-„тельнихъ намъ Боярь, Панъ „Гонсѣвскій разослалъ по горо-„дамъ 18,000 стрѣльцовъ (ко-„торые постоянно живутъ въ „Москвѣ при особѣ Царской, „получая кормъ изъ кладо-„выхъ), подъ предлогомъ охра-„ненія сихъ мѣстъ отъ „Понтуса, въ самомъ же дѣ-„лѣ для нашей собственной „безопасности: *симъ спосо-„бомъ мы ослабили силы „непріятеля. (ДневникъМас-„кѣвича стр. 54.)* Стр. 158.

(74) О назначеніи Гонсѣвскаго начальникомъ стрѣльцевъ *въ дѣлахъ Польскихъ* (NO 30, л. 134) сказано: „А ты, Алек-„сандръ (Гонсѣвскій), по Ко-

(Latop. o Miatéżach. str. 195). Po wyiechaniu z Moskwy Hetmana, Gąsiewski trzymał się téyże polityki, on starałsię różnymi sposobami osłabić woienną siłę Ruskich: za radą „sprzyjaiących nam Boja-„rów, Pan Gąsiewski ro-„zesłał do miast 18,000 „Strzelców (którzy ciągle „żyją w Moskwie przy Car-„skiéy osobie, majac utrzy-„manie się ze skarbu), pod „pretextem obrony tych „miéysc od Pontusa, a w „saméy rzeczy dla własnego „naszego beśpieczeństwa: ta-„kim sposobem osłabi-„liśmy siły nieprzyja-ciela. (Diar. Maszk. str. 54). Str. 158.

(74) O naznaczeniu Gąsiewskiego Naczelnikiem Strzelców w Sprawach Polskich (NO 30, ar. 134.) powiedziano: „A ty, Alexandrze

„ролевской грамотѣ сверхъ „всего уряду учинился Бо„яриномъ въ Стрѣлецкомъ „Приказѣ.“ (*Карамзина Ист. Рос. Гос. Т. XII. стр. 193. примѣч. 624.*) Стр. 156.

(75) Здѣсь прерывается Варшавская копія. Стр. 159.

„(Gąsiewski), przez Królew„ski list, bez żadney kolei „urzędów, zrobiłeś się Bo„jarynem w Sądzie Strzele„ckim.“ (Karamz. Hist. Ros. Pań. Tom. XII. str. 193. nota 624.) Str. 159.

(75) Tu kończy się kopia Warszawska. Str. 159.

(76) Мы рѣшились перевести, слово pokojowy — спальникъ. Стр. 162.

(77) Гетманъ не говоритъ, котораго именно числа онъ выѣхалъ; весьма вѣроятно, что онъ оставилъ Москву въ послѣднихъ числахъ Октября, ибо 2 го. Ноября (*стар. стил.*) онъ уже находился на конференціи Московскихъ Пословъ съ Министрами Польскими (*смот. Голикова Допол. къ Дѣяніи Петра Вел. томъ II. стр. 102.*)

Въ Дневникѣ Яна Петра Сапѣги подъ 6мъ

(77) Hetman niemówi którego dnia mianowicie on wyjechał; bardzo jest podobném do prawdy, że opuścił Moskwę w ostatnich dniach Oktobra, bo 2 Nowembra (star. styl.) znaydowałsię już na Konferencyi Moskiewskich Posłów z Ministrami Polskimi. (Patr. Golikowa Dodat. do Dziejów Piotra Wiel. Tom. II. str. 102.)

W Dzienniku Jana Piotra Sapiehi pod da-

числомъ Ноября (нов. стил.) между иными произшествіями сказано: „Гетманъ Коронный (Жолкѣвскій) поѣхалъ подъ Смоленскъ повѣривъ управленіе надъ всѣми Гонсѣвскому.“ (*Жизнь Яна Петра Сапѣги, стр. 250*). Передъ отъѣздомъ Гетманъ собравъ все Рыцарство, произнесъ рѣчь, помѣщенную у Кобѣржицкаго (стр. 352). Считаемъ не излишнимъ упомянуть о слѣдующемъ распоряженіи Гетмана: „Гетманъ сей, укрѣпя Кремль „и Китай всевозможно, свезя въ оные все бывшія въ „войскѣ Рускомъ и на площадяхъ градскихъ пушки, „*и нарядъ пушечной и пищальной* (слова лѣтописи „Палицыной) *весь отъемше и внесше внутрь града Кремля и Китая.* (*Голикова Допол. къ дѣян. Петра Вел. II. стр. 98.*) Стр 166.

tą 6 Nowembra (now. styl.), między innymi wypadkami, powiedziano: „Hetman Koronny „(Żołkiewski) jechał pod Smo„leńsk, zleciwszy rząd nad „wszystkiemi Gąsiewskiemu. (Życie. Jana Piotra Sapiehi pag. 250.) Przed odjazdem Hetman, zebrawszy wszystkie Rycerstwo, miał mowę, która znajduje się u Kobierzyckiego (str. 352). Niesądzimy zbyteczną rzeczą wspomnieć o następném Hetmana rozporządzeniu: „Hetman ten, umocniwszy „Kreml i Kitay jak tylko „można, sprowadziwszy tam „wszystkie działa, które były „w Ruskiém woysku i napla„cach mieyskich, i wszystek sprzęt, należący do dział i do proc (wyrazy Latopisu Palicyna) odebrał i wniosł wewnątrz miasta Kremlu i Kitaju.

(Golikowa Dod. do Dziej. Piotra Wiel. II. str. 98). Str. 166.

(78) Слово żegnać имѣетъ два значенія - крестить и прощаться; мы приняли оное въ послѣднемъ значеніи. Стр. 167.

(79) Здѣсь кажется видно намѣреніе Гетмана выказать ошибку Потоцкаго, который вмѣсто того, чтобы разбивать башни и уничтожить симъ фланговую оборону, сосредоточилъ дѣйствіе своей артиллеріи противъ куртины. Стр. 169.

(79) Tu, zdajesię, widać zamiar Hetmana, chcącego pokazać omyłkę Potockiego, który zamiast tego, żeby rozbijać wieże i przez to zniszczyć bokowe obrony, zwrócił całe działanie swey artyleryi przeciwko kurtyny. Str. 168.

(80) Военныя дѣйствія, бывшія подъ Смоленскомъ, описаны довольно подробно во IIмъ томѣ *Голикова Дополненій къ дѣяніямъ Петра Великаго*. Стр. 171.

(80) Wojenne działania, które były pod Smoleńskiem, opisane są dosyć szczegółowie w II Tomie Golikowa Dodatków do Dziejów Piotra Wielkiego, Str. 170.

(81) Здѣсь можно понять двоякимъ образомъ: не вредили Полякамъ *яз-*

(81) Mieysce te daje się zrozumieć dwuznacznie: nieszkodziła Po-

ва, или не вредила имъ *Русская пѣхота.*

Болѣзнь сія начинавшаяся въ ногахъ, и разпространявшаяся потомъ по всему тѣлу, была ничто иное какъ цынга: „и грѣхъ же ради нашихъ пріиде въ Смоленскъ „на людей болѣзнь великая „*цынга.*“ (*Лѣт. о Мят. стр. 218.*) Стр. 173.

(82) Переговоры Московскихъ пословъ, веденные подъ Смоленскомъ съ Польскими Министрами, весьма подробно изложены Голиковымъ *во IIмъ Томѣ Доп. къ дѣян. Петра Вел.* Голиковъ почерпнулъ сіи свѣдѣнія частію изъ рукописи Филарета, частію же изъ Архива Коллегіи иностранныхъ дѣлъ.

lakóm zaraza czyli nieszkodziła im Ruska piechota.

Choroba ta, która miała początek w nogach i rozszérzała się potém po całém ciele, była nie co innego jak szkorbut: „i „z przyczyny grzechów naszych zjawiła się w Smoleńsku naludzi choroba „wielki szkorbut.“ (Lat. o Miateż. str. 218). Str. 173.

(82) Konferencye Moskiewskich Posłów, toczone pod Smoleńskiem z Polskimi Ministrami, naydokładniey wyłożone są przez Golikowa w II Tomie Dod. do Dziej. Piotra Wiel. Golikow poczerpnął te wiadomości częścią z rękopismu Filareta, częścią zaś z Archiwów Kollegium spraw Zagranicznych.

15 го Октября былъ первый съѣздъ или конференція Пословъ съ Панами Радными, которые были: Гетманъ Потоцкій, Маршалъ Литовскій Дорогостайскій, Великій Канцлеръ Левъ Сапѣга, Подканцлеръ Счасной — Крицкій, Королевскій Писарь Скуминъ, и съ ними же были два попа Римскихъ. (*Голик. допол. къ Дѣян. Петра Вел. II. стр. 53.*) Стр: 178.

(83) Русскіе послы, еще до пріѣзда въ Смоленскъ, съ дороги увѣдомляя Московскихъ Бояръ о несоблюденіи договора, заключеннаго съ Гетманомъ, между прочимъ онъ 30 го Сентября (стар. стил.) писали о слѣдующемъ: „Многіе Русскіе Дворяне пріѣзжаютъ къ Королю подъ Смоленскъ, и по „волѣ Королевской присягаютъ уже не одному Ко-

15 Listopada była piérwsza konferencya Posłów z Panami Radnymi, którzy byli: Hetman Potocki, Marszałek Litewski Dorostayski, Wielki Kanclerz Lew Sapieha, Podkanclerzy Szczęny — Krycki, Królewski Pisarz Skumin. i z nimi było także dwóch Xięży Rzymskich. (Dod do Dziej. Piotra Wiel. II. str. 53). Str. 178.

(83) Ruscy Posłowie, jeszcze do przyjazdu pod Smoleńsk, donosili z drogi Moskiewskim Bojaróm o niezachowaniu traktatu, zawartego z Hetmanem; między innemi rzeczami pisali, pod dniem 30 Września (star. styl.) o tém, co następuje: „Wielu z Ruskich Dworzan „przybywa do Króla pod „Smoleńsk, i z woli Kró-

„ролевичу, но и ему Коро-
„лю, и Король за то ихъ жа-
„луетъ и даетъ грамоты на
„*помѣстья и вотчины*; а тѣмъ,
„которые хотя и присягну-
„ли Королевичу, велитъ
„вновь присягать себѣ; про-
„тивляющiеся же сему от-
„даются подъ стражу. (*Го-
„ликова Допол. къ Дѣян.
„Петра Вел. II. стр. 35.*)
Стр. 178.

(84) Гетманъ прiѣхалъ подъ Смоленскъ 8 го Нояб. нов. ст. (см. *Жизнь Яна Петра Сапѣги, стр. 267.*) Гетманъ вѣроятно по скромности, не говоритъ о сдѣланной ему подъ Смоленскомъ великолѣпной встрѣчѣ, о рѣчи произнесенной Канцлеромъ Литовскимъ Львомъ Сапѣгою; все это подробно описано Кобѣржицкимъ. Стр. 179.

„lewskiey składa przysięgę
„nie jednemu tylko Króle-
„wiczowi, lecz i samemu
„Królowi, który ich za to
„nagradza i daje przywi-
„leje na *dobra*; tym zaś,
„którzy chociaż i złożyli
„przysięgę Królewiczowi,
„każe nanowo przysięgać
„sobie; a sprzeciwiających
„się temu oddają pod stra-
„żę. (*Dod. do Dziej. Pio-
tra Wiel. II. str.* 35).
Str. 178.

(84) Hetman przyjechał pod Smoleńsk 8 9bra. (Patr. *Życie Jana Piotra Sapiehi, str.* 267.) Hetman, pewnie przez skromność nie mówi o uczynionym dla niego pod Smoleńskiem wspaniałém spotkaniu, i omowie, którą miał Lew Sapieha Kanclerz Litewski; wszystko to dokładnie opisaném jest przez Kobierzyckiego. Str. 179.

(85) Гетманъ напоминаетъ Королю о большомъ и продолжительномъ бунтѣ, бывшемъ въ Польшѣ, который былъ прекращенъ разбитіемъ мятежниковъ въ сраженіи при Гузовѣ 6 го Іюля 1607 года. Стр. 181.

(86) Литва въ 1529 году избрала себѣ въ Государи десятилѣтняго Сигизмунда Августа, сына Короля Сигизмунда I го; примѣру сему послѣдовали и Поляки, превозгласивъ его на Пётрковскомъ Сеймѣ наслѣдникомъ послѣ отца, съ условіемъ, что бы онъ при его жизни не вмѣшивался въ Правленіе. Торжественное коронованіе юнаго Короля происходило въ 1530 году. Стр. 182.

(87) По пріѣздѣ Гетмана подъ Смоленскъ на-

(85) Hetman przypomina Królowi o wielkim i długim rokoszu w Polsce, który został przerwany porażką buntowników w bitwie przy Huzowie 6 Iulii 1607 roku. Str. 181.

(86) Litwa obrała sobie w 1529 roku Panem dziesięcioletniego Zygmunta Augusta, syna Króla Zygmunta I; za tym przykładem poszli i Polacy, i ogłosili go na Seymie Piotrkowskim następcą tronu po oycu, z warunkiem, żeby za życia jego nie wtrącał się do rządów Państwa. Uroczystość koronacyi małoletniego Króla odprawioną była 1530 roku. Str. 182.

(87) Po przybyciu Hetmana pod Smoleńsk

значенъ былъ посламъ $\frac{2}{12}$ Ноября съѣздъ съ Польскими Министрами; на этой шестой конференціи присутствовалъ и самъ Гетманъ.

Подробности объ этой конференціи можно видѣть во II Томѣ Голикова Доп. къ Дѣян. Петра Вел. стр. 102. Стр. 185.

(88) Уразъ-Магметъ. (*Кар. Т. XII. стр. 270.*) Стр. 187.

(89) Вѣроятно злотыхъ. Стр. 189.

(90) По словамъ Бера 11 го Декабря стар. стиля. (Смот. стр. 189.) Стр. 191.

(91) По словамъ Бера убившіе Самозванца Татары не возвращались въ Калугу но „пустились „по Пельнской дорогѣ во свояси.“ Что довольно вѣроятно тѣмъ болѣе, что безъ сомнѣнія они опасались

naznaczony był Posłom $\frac{2}{12}$ Listopada zjazd z Polskimi Senatorami, na szóstéy téy konferencyi przytomnym był i sam Hetman. Szczegóły téy konferencyi można widzieć w II Tomie Dodat. do Dziej. Piotra Wiel. na karcie 102. Str. 185.

(88) Uraz - Mahmet. (Kar. Tom XII. str. 270). Str. 187.

(89) Zapewne złotych. Str. 189.

(90) Z wyrazów Bera 11 go Grudnia star. styl. (Patr. str. 189.) Str. 191.

(91) Podług świadectwa Bera, Tatarowie, którzy zabili Samozwańca, nie powracali do Kaługi, lecz „udalisię po Pelnskiey drodze „do swoish siedzib.“ Co bardzo podobnèm jest

мщенія партіи Самозванцевой; по показанію Бера, немногіе изъ Татаръ оставшіеся въ Калугѣ (и слѣдовательно не участвовавшіе въ убійствѣ Самозванца) были всѣ перебиты. *(Беръ, стр. 190.)*

do prawdy, tém więcey, że oni bez wątpienia obawialisię zemsty ze strony partyi Samozwańca; jak świadczy Ber, niewielu z Tatarów, pozostałych w Kałudze (i którzy nie byli uczęstnikami w zabóystwie Samozwańca) wszyscy pobici zostali. (Ber, str. 190).

Смерть Самозванца была въ то время важнымъ политическимъ событіемъ; Сигизмудъ III въ переговорахъ съ Русскими во всемъ, что клонились до пользы Россіи, отговаривался Самозванцемъ: ему нуженъ Смоленскъ, — дабы занявъ оный, онъ могъ итти на Самозванца; онъ не можетъ отпустить сына на царство, — ибо сначала долженъ оное *успокоить* т. е. уничтожить

Smierć Samozwańca była w tenczas ważném polityczném wydarzeniem; Zygmunt III w naradach z Ruskimi Posłami we wszystkiém, co się skłaniało ku pożytkowi Rossyi, odmawiał, składając przyczynę na Samozwańca: Jemu potrzebnym jest Smoleńsk dla tego, żeby zająwszy go, mógł wystąpić przeciw Samozwańca; nie mo-

Самозванца, успокоить же оное *беретъ на себя.* Въ подтверждение переводимъ слѣдующее извѣстие почерпнутое изъ Голикова *Доп. къ Дѣян. Петра Велик. (Т. II стр. 125.)* „Поляки, посовѣтовавъ межъ „собою въ другомъ покоѣ, „сказали посламъ: что хо-„тя Король и дозволяетъ „вамъ послать въ Москву „гонца при своемъ чело-„вѣкѣ, но съ тѣмъ, что „бы вы писали тако: 1 е „что Е. В. по прошению „всѣхъ Московскаго государ-„ства Бояръ и народа даетъ „на царство сына своего „Королевича, но отпуститъ „его съ Сейму *на успокоен-„ное уже* государство, а „*успокоить* оное Король *бе-„ретъ на себя*; и какъ въ „Смоленскѣ будутъ его Ко-„ролевские военные люди, тог-„да съ общаго согласия по-„становится о его Государ-„скомъ походѣ, *на вора ли*

że wysłać syna swego dla Panowania, — albowiem musi wprzód Państwo uspokoić t. j. znieść Samozwańca, a uciszyć one przyjmuje na siebie. Na dowod czego przytaczamy tu następną wiadomość, wypisaną z Golikowa Dod. do Dziej, Piotra Wiel. (Tom II. str. 125): „Polacy, naradziwszy się mię-„dzy sobą w drugim pokoju, „powiedzieli Posłom; że cho-„ciaż Król i dozwala wam „posłać do Moskwy gońca przy „swoim człowieku, ale z wa-„runkiem, żebyście pisali tak: „1 e że JE. Królewska Mość „na prożbę wszystkich Mo-„skiewskiego Państwa Boja-„rów i narodu pozwala na „Panowanie syna swojego „Królewica, lecz wyprawi go „z Seymu na uspokojone już „Państwo, uspokoić zaś one „Król bierze na siebie; „i gdy w Smoleńsku będą

„*ему итти*, или въ свое „Государство, 2 е, что Е. В. „однако же не намѣренъ до„жидаться съ Москвы ука„зу: не Москва Государю „нашему (т. е. Сигизмунду) „Указъ, Государь нашъ Мос„квѣ Указъ и проч. (Спрашивается: гдѣ же тутъ *общее согласіе*, о коемъ въ первомъ пунктѣ упоминается?)

27 го Декабря стар. стил. на одинацатой конференціи, объявили Посламъ, что *воръ* убитъ въ Калугѣ. * Московскіе послы, поблагодаривъ за хорошую вѣсть, не преминули замѣтить, что

* Въ Смоленскѣ получено извѣстіе объ убіеніи Самозванца 25 го Декаб. стар. стиля.

„wojenni Jego Królewskiey „Mości ludzie, w tenczas za „spólną zgodą będzie po„stanowioném o Jego Królew„skiey wyprawie, czy ma „iść na szalbierza, albo „do swego Państwa; 2 e że „Jego Królewska Mość jed„nakże niema zamiaru cze„kać Ukazu z Moskwy: nie „Moskwa jest dla Pana na„szego (t. j. dla Zygmunta) „Ukazem, lecz Pan nasz Mo„skwie jest Ukazem etc.“ (Pytanie: gdzież tu spólna zgoda, o którey wspomina się w pierwszym punkcie?)

27 Grudnia star. styl. podczas jedenastey konferencyi, objawioném było Posłóm, że szalbierz zabitym został w Kałudze; * Posłowie Moskiewscy, podziękowawszy za do-

* W Smoleńsku wiadomość o zabiciu Samozwańca odebrana 25 Grudnia star. stylu.

походъ Его Величества на вора *теперь уже не нуженъ.* (см. тамъ же, стр. 162). Стр. 191.

(92) „Атаманъ Просовицкій, бывъ клевретомъ и „ставъ непріятелемъ Лисовскаго. . . . . вдругъ явился въ „Суздалѣ, какъ честный слуга Россіи, привелъ Ляпунову тысячь шесть казаковъ и сдѣлался однимъ изъ „главныхъ Воеводъ народнаго ополченія.“ (*Карамзинъ Ист. Рос. Госуд. Т. XII. стр. 283.*) Стр. 200.

(93) *Красная Русь* (Воеводство Русское) находилась тамъ, гдѣ Галиція и Львовъ.

Гавріилъ Баторій, племянникъ Стефана Баторія, былъ закоренѣлымъ врагомъ Сигизмунда III,

brą nowinę, nie omieszkali zrobić uwagi, że wyprawa JE. Królewskiéy Mości przeciwko szalbierzowi jest już teraz niepotrzebną. (Patr. tam że, str. 162.) Str. 191.

(92) „Ataman Prosowicki, będąc pierwiey towarzyszem i potém zrobiwszy się „nieprzyjacielem Lissowskiego . . . . . niespodzianie zjawił się w Suzdalu, jak poczciwy sługa Rossyi, przyprowadził do Lapunowa tysięcy sześć Kozaków i został „jednym z głównych Wojewodów narodowego powstania.“ (Hist. Pań. Ros. Karamzina Tom XII. str. 283.) Str. 200.

(93) Czerwona Ruś (Województwo Ruskie) znaydowała się tam, gdzie Galicya i Lwów.

Gabriel Batory, synowiec Stefana Batorego, był nieubłaganym wrogiem Zygmunta III, i

и еще во время *Рокоша* (см. примѣч. 85) намѣревался завладѣть Короною Польскою. Стр. 201.

(94) Въ спискѣ поставлено Radutę, но должно быть, какъ кажется Radułę. Радула Бозовскій еще въ 1601 году игралъ важную роль въ Молдавіи: мы это видимъ изъ инструкціи, данной Сигизмундомъ послу своему Кохановскому, посланному къ Турецкому Султану. *(Смот. Собр. памятниковъ о древней Польшѣ Нѣмцевича Т. V. стр. 389).* Стр. 201.

(95) Гетманъ не только отказался отъ сдѣланнаго ему предложенія отправиться опять въ Москву, но даже не хотѣлъ принять участія и въ осадѣ Смоленской; что доказывается слѣ-

jeszcze w czasie Rokoszu (patr. note 85) miał zamiar zawładnąć Koroną Polską. Str. 201.

(94) W kopii położono Radutę, lecz, jak mi się zdaje, powinno być Radułę. Raduła Bozowski jeszcze w 1601 roku rozegrywał ważną rolę w Multanach: czytamy to w instrukcyi, daney przez Zygmunta Kochanowskiemu, Posłowi swemu do Cesarza Tureckiego. (Patr. Zbiór Pamięt. o dawnéy Polszcze przez Niemcewicza Tom V. str. 389.) Str. 201.

(95) Hetman nietylko wymówił się od uczynionego mu polecenia znowu wyprawić się do Moskwy, lecz niechciał nawet być uczęstnikiem i w obleżeniu Smoleńska, co

дующимъ свѣденіемъ почерпнутымъ изъ Дневника Великаго Канцлера Литовскаго Льва Сапѣги, и помѣщеннымъ у Когновицкаго въ жизни Яна Петра Сапѣги (стр. 267):

„Король хотя изъявлялъ „Гетману великое по сему „поводу удовольствіе свое, од„нако, такъ какъ для соб„ственнаго его торжества не „доставало еще взятія Смо„ленска, то напрягалъ всѣ свои „мысли, что бы какимъ либо „способомъ со славою могъ „окончить столь продолжи„тельную и досадную осаду „его, со взятіемъ которa„го онъ сопрягалъ всю свою „честь Королевскую. Левъ „Сапѣга, Канцлеръ Вел. Кня„жества Литовскаго, какъ „доброжелательный ему Ми„нистръ и повѣренный почти „всѣхъ таинъ его сердца, слиш„комъ хорошо зная таковое „расположеніе Короля своего,

dowodzi następna wiamość, wyjęta z Dziennika Lwa Sapiehi Kanclerza Wielkiego Litewskiego, i pomieszczona u Kognowickiego w życiu Jana Piotra Sapiehi (str. 267):

„Król lubo okazywał Het„manowi wielkie ztąd ukon„tentowanie swoje, wszelako, „że do tryumfu jego samego „tego jeszcze niedostawało, „natężał myśli swoje, żeby „jakim sposobem mógł z „chwałą zakończyć tak dłu„gie i uprzykrzone Smoleńska „oblężenie, na którego do„byciu zasadził cały swóy „honor Królewski. Znając „naylepiey takie Króla swego „ułożenie życzliwy mu Mi„nister, a prawie wszystkich „jego serca tajemnic świado„my, Lew Sapieha Kanclerz „W. X. Litt: jak był nie„dawno szczęśliwy, że u„spokoił niesnaski między Ja„kóbem Potockim świeżo

„рѣшился испытать въ по-
„добномъ случая вторична-
„го счастья. — Не задолго ук-
„ротилъ онъ враждебныя от-
„ношенія между Яковомъ По-
„тоцкимъ, только что на-
„значеннымъ отъ Короля
„Великимъ Коронымъ Гет-
„маномъ, (послѣ смерти бра-
„та своего Яна), и между
„Христофоромъ Доростай-
„скимъ, который вмѣнилъ
„это себѣ за несправедли-
„вость, полагая, что по не-
„бытности Гетмановъ, на-
„чальство надъ войскомъ при-
„надлежало ему; и такъ Левъ
„Сапѣга рѣшился еще разъ
„попытать подобнаго счас-
„тья, а именно въ томъ, что
„бы, не взирая на отвращеніе
„и неудовольствіе, которыя
„Жолкѣвскій питалъ къ По-
„тоцкимъ, (по той причинѣ
„что они бо́льшую имѣли не-
„жели онъ, у Короля довѣрен-
„ность,) склонить его къ тому,
„что бы по введеніи исправ-
„нѣйшей дисциплины между
„предавшагося своеволію Ры-

„Hetmanem W. K. po śmier-
„ci Jana Brata jego od
„Króla uczynionym, a mię-
„dzy Krzysztofem Dorostay-
„skim Marszałkiem W. Litt:
„który wziął to sobie za
„krzywdę, rozumiejąc, że
„rząd, w niebytności Het-
„manów, nad woyskiem jego
„urzędowi należał, tak i dru-
„gi raz szczęścia podobnego
„szukać postanowił, ato w
„tym, żeby pomimo niechęci
„i nieukontentowania, które
„miał Żołkiewski do Potoc-
„kich, więcey niż on, u
„Króla kredytowanych, na-
„kłonił go do tego, iżby
„wprawiwszy w ściśleysze
„kluby rozwolnione Rycer-
„stwo, i przywróciwszy daw-
„nieyszą im karność, zakrzą-
„nąć się naysilniey sam Het-
„man Żołkiewski raczył koło
„dobywania Smoleńska; w

„царства, и по заведенiи въ „ономъ прежняго воинскаго „порядка, самъ Гетманъ Жолкѣвскiй занялся бы какъ „можно пристальнѣе осадою Смоленска. Такимъ образомъ въ присутствiи извѣстнаго Рыцаря Карлиновскаго, заслуженнаго въ „войскахъ ветерана, Сапѣга „представлялъ Жолкѣвскому „сильнѣйшiе доводы, склоняя его къ тому, чтобы „покоренiе Смоленска онъ поставилъ себѣ за честь (point „d'honneur). Кобѣржицкiй пишетъ, будтобы онъ нашелъ „это въ Дневникѣ Льва Сапѣги подъ числомъ 25 го „Апрѣля.“ Стр. 203.

„przytomności tedy Karlinskiego znakomitego Rycerza, „zasłużonego w woysku weterana, jak naymocnieysze „Żołkiewskiemu przekładał „perswazye, ku temu wiodąc Hetmana, żeby dobycie Smoleńska wziął sobie „za punkt honoru. Pisze o „tym Kobierzycki, jakoby to „wyczytał w Dyaryuszu Lwa „Sapiehi pod dniem 25 Aprylа.“ Str. 203.

(96) Отъ Смоленска ѣхали послы водою (вѣроятно до Орши): „И „такъ посадя пословъ и „дворянъ ограбленныхъ, въ „одно судно, окруженныхъ „Польскими солдатами съ „заряженными ружьями, тогожъ 13 го Апрѣля (стар. „ст.) повезли. Поеликужъ не

(96) Od Smoleńska jechali Posłowie wodą zapewne do Orszy. „I „tak posadziwszy Posłów i „Dworzan ograbionych do „jednego statku, otoczonych „Polskimi żołnierzami z nabitymi karabinami, onegoż 13 Aprylа (star. styl.) „powieźli. Gdy zaś niemogli

„могли всѣ помѣститься „въ одномъ суднѣ, то ос„тальная свита посольская „повезена за ними въ двухъ „негодныхъ суднишкахъ. Утѣс„ненія по пути ихъ были „имъ повсюду крайнія; въ „одномъ только владѣніи „Гетмана Желковскаго (Жол„кѣвскаго) показана имъ бы„ла нѣкая учтивость, и „Гетманъ сей прислалъ къ „нимъ спросить о здоровьѣ.“ (*Допол. къ Дѣян. Петра Вел. Т. II стр. 236.*) Стр. 204.

(97) Безъ малѣйшаго сомнѣнія представляемыя тутъ причины не настоящія, — сіи послѣднія изложены Гетманомъ на стр. 202. (Смот. также примѣчаніе 95.) Стр. 205.

(98) Изъ Дневника Маскѣвича видно, что Поляки были заранѣе увѣдомлены о приближеніи

„wszyscy pomieścić się na „jednym statku, to pozostała „świta Poselska powieziona „była za nimi na dwóch ni„kczemnych statkach. Ucie„miężenia w drodze swojéy „mieli wszędzie naywiększe; „w jednym tylko majątku „Hetmana Żełkowskiego (t. j. „Żołkiewskiego) okazana im by„ła niejaka uprzeymość, i „Hetman ten przysłał do nich „z zapytaniem o zdrowiu.“ (Dodat. do Dziej. Piotra Wiel. Tom II. str. 236.) Str. 204.

(97) Bez naymnieyszego wątpienia wymienione tu przyczyny nie są rzeczywiste, — te zaś ostatnie wyłożone są przez Hetmana na karcie 202. (Patrz także notę 95.) Str. 205.

(98) Diariusz Maszkiewicza świadczy, że Polacy o zbliżeniu Ruskich woysk zawia-

Русскихъ войскъ: „На другой день послѣ Вербнаго Воскресенья, въ понедѣльникъ „(28 Марта нов. стил.), лазутчики извѣщаютъ насъ: одинъ, „что изъ Рязани идетъ Ляпуновъ съ 80,000 человѣкъ „и уже въ 20 миляхъ отъ „столицы; другой, что изъ „Калуги приближается Заруцкій съ 50,000 и также находится недалеко; „третій, что Просовѣцкій „спѣшитъ къ Москвѣ съ „15,000.“ (*Днев. Маскѣв. стр. 75*). Далѣе въ семъ же Дневникѣ (стр. 83) мы находимъ слѣдующее: „На „другой день, т: е: во вторникъ 5 го Апрѣля (нов. ст.) „прибылъ изъ Рязани *Ляпуновъ* съ 80,000 войска; а „за нимъ, 6 го Апрѣля, съ „50,000 Заруцкій..... къ „нимъ присталъ и Просовѣцкій, собравъ разсѣянную „рать свою.“ Стр. 206.

(99) При взятіи Смоленска въ 1514 году Вел.

domieni byli zaraniey: „Na drugi dzień po wierzbney niedzieli, w poniedziałek (28 Marca now. styl.), szpiegowie uwiadomiają nas: jeden, że z Rezaniu idzie „Lapunow z 80,000 ludzi i „znayduje się w 20 już tylko milach od Stolicy; drugi, że z Kaługi zbliża się „Zarucki z 50,000 i także „jest niedaleko; trzeci, że „Prosowiecki spieszy ku Moskwie z 15,000.“ (Diar. Maszk. str. 75.) Daley w tym że samym Diariuszu (str. 83) znaydujemy co następuje: Na drugi dzień, „t. j. we wtorek, 5 Apryla „(now. styl), przybył z Rezaniu Lapunow z 80,000 „woyska, a za nim, 6 Apryla, z 50,000 Zarucki . . . „do nich przyłączył się i „Prosowiecki, zebrawszy rozproszone swe woysko.“ Str. 206.

(99) Przy wzięciu Smoleńska w 1514 ro-

Кн. Василіемъ Іоанновичемъ большая часть гражданъ оставили городъ и переселились въ Польшу; изъ таковыхъ выходцевъ значительнѣйшіе были *Князья* Ожирецкіе и *Масальскіе*: Король Сигизмундъ I далъ имъ волости около Уцянъ.* (*См. Бандтке, Ист. Гос. Польск. стр. 88.*) Стр. 206.

(100) Вотъ что говоритъ о семъ Маскѣвичь (стр. 80): „Отданъ былъ при„казъ: завтра т. е. въ среду „(30 Марта нов. стил.), зажечь „весь городъ гдѣ только мож„но. Въ назначенный день, часа „за два до разсвѣта, мы выш„ли изъ Кремля, распростив„шись съ тѣми, которые „остались въ крѣпости, поч„ти безъ надежды когда „либо увидиться. Жечь го-

* Фамилія К. Масальскихъ раздѣлилась на разныя отрасли: Князья Масальскія-Рубцы, К. Масальскія-Литвиновы.

ku przez Wiel. Kn. Wasyla Iwanowicza, większa część obywateli opuściła miasto i przeniosła się do Polszczy; w liczbie takowych emigrantów znacznieyszymi byli Kniaziowie Ożyreccy i Masalscy: Król Zygmunt I dał im włości koło Ucian. (Patr. Bandtkie, Hist. Polsk. Pańs. str. 88.) Str. 206.

(100) Maszkiewicz o tém powiada nostępującym sposobem: „Dany był rozkaz: nazajutrz t. j. „we środę (30 Marca, now. styl.), „zapalić całe miasto, gdzie „tylko będzie można. W na„znaczony dnień, godziny za „dwie przed świtaniem wy„szedliśmy z Kremlu, pożegnawszy się z tymi, którzy „pozostali w zamku, prawie „bez nadziei zobaczyć się

* Familia K. Masalskich dzieliła się na różne gałęzi: Kniaziowie Masalscy-Rubcy, K. Masalscy-Letwinowy.

„родъ поручено было 2,000 „Нѣмцевъ, при отрядѣ пѣ„шихъ гусаръ нашихъ, съ „двумя хоругвями конницы.“ Стр. 206.

„kiedykolwiek. Spalenie mia„sta poruczoném było 2,000 „Niemców, przy oddziale pie„chotnych Usarzów naszych, „i dwóch Chorągwi jazdy.“ Str. 206.

(101) Сообразивъ мѣстное описаніе сей церкви сдѣланное Гетманомъ, съ описаніемъ церкви Св. Троицы, помѣщеннымъ въ депешѣ Маскѣвича, * неостается ни малѣйшаго сомнѣнія, что здѣсь идетъ рѣчь о Соборѣ *Василія Блаженнаго* что *на рву*; сей Соборъ назывался также и *Покровскимъ*, построеніе онаго начато Царемъ Іоанномъ Васильевичемъ въ 1554 году; — на томъ же основаніи заложено было десять церквей, въ числѣ коихъ: входъ Христовъ во Іерусалимъ и *Живоначальная Троица*. Отъ сей послѣдней церкви вѣроятно въ то время и все зданіе носило названіе церкви *Св. Троицы*. — Изъ церкви Входъ Христовъ во Іерусалимъ, въ прежнія времена въ Вербное Воскресеніе были крестные ходы, представлявшіе Спасителевъ входъ во Іерусалимъ, и во время хода Патріархъ ѣздилъ на ослѣ, котораго Цари обыкновенно водили за поводъ; но эта церемонія отмѣнена при послѣднемъ Патріархѣ Адріанѣ. При Царѣ Ѳеодорѣ Іоанновичѣ, въ 1680 году при той же церкви построены еще восемъ церквей, (въ

* Церковь Св. Троицы стоитъ *на рву* къ Кремлевской сторонѣ: въ ней 30 алтарей. *Въ вербное воскресеніе, Патріархъ совершаетъ шествіе къ сей церкви* на ослѣ см. стр. 72.

числѣ оныхъ Василія Великаго), вмѣсто бывшихъ на красной площади деревянныхъ церквей. Въ послѣдствіи времени пристроены еще двѣ церкви. (См. *Путеводитель къ древностямъ и достопамятностямъ Московскимъ*, напечатанный въ Москвѣ въ 1792 году, Т. II. стр. 7.)

Выраженіе z kwadratu robioną, мы обяснить иначе не умѣемъ, какъ: построена квадратомъ, но легко можетъ быть, что оно значитъ что нибудь иное. Стр. 210.

(102) *У Голикова въ Доп. къ Дѣян. Петра Вел. Т. II стр. 227.* сказано, что съ извѣстіями о разореніи Москвы прибылъ подъ Смоленскъ Алексѣй Безобразовъ; (*тоже и въ лѣт. о мятеж.*); сія горестная вѣсть была сообщена Рускимъ посламъ $\frac{8}{18}$ Апрѣля Канцлеромъ Сапѣгою.

(102) U Golikowa, w Dodat. do Dziej. Piotra Wiel. Tom II. str. 227, powiedziano, że z wiadomością o spustoszeniu Moskwy przyjechał pod Smoleńsk Alexy Bezobrazów; (także i w Latop. o Miatezach) smutna ta nowina zakomunikowaną była Ruskim Posłóm $\frac{8}{18}$ Aprylа przez Kanclerza Sąpiehę.

Янъ Потоцкій, (Воевода Брацлавскій и Полный Писарь Коронный), сынъ Николая Потоцкаго, Генерала Подольскаго, умеръ неос-

Jan Potocki, (Wojewoda Bracławski i Pisarz Polny Koronny) syn Mikołaja Generała Podolskiego, umarł

шавивъ потомства отъ Елисаветы Камѣнецкой, дочери Подкоморія Русскаго. *(Памятники къ Исторіи Стефана, собр. Эдуардомъ Граф. Рачинскомъ, стр. 4.)* Янъ Потоцкій умеръ 1611 года, Апрѣля 29 го дня, на 56 году своего возраста. Погребенъ въ наслѣдственномъ владѣніи своемъ Пантовкѣ при Каменецъ-Подольскѣ. *(см.* Orbis Polonus *Т. II. стр. 403, книга сія издана Окольскимъ и напечатана въ Краковѣ въ 1641 году.)* Стр. 210.

(103) Смот. примѣчаніе 98. Стр. 212.

(104) „При взятіи Смо„ленска, нашлось не болѣе „300 или 400 здоровыхъ лю„дей, которые уже не мог„ли защищать его обшир„ныхъ укрѣпленій, имѣвшихъ „цѣлую милю въ окружно„сти." *(Бера лѣт. Москов. стр. 148.)* Стр. 212.

nie zoztawiwszy potomstwa z Elżbiety Kamienieckiey Podkomorzanki Rufkiey. (Pamiętniki do Historyi Stefana przez Edwarda Hr. Raczyńskiego, str. 4.) Jan Potocki umarł roku 1611, Apryl. 29, na 56 roku swego życia. Pogrzebiony w dziedziczney majętności swojey Pantowce przy Kamieńcu Podolskim. (Patr. Orbis Polonus, Simonte Okolski. Cracowiae, Tomus II. 1641 Str. 403.) Str. 210.

(103) Patr. notę 98. Str. 212.

(104) „Przy wzięciu Smo„leńska, znalazło się niewię„cey nad 300 lub 400 zdro„wych ludzi, którzy niemo„gli już bronić jego obszer„nych fortyfikacyy, zaymują„cych całą milę w swojm „obwodzie." (Ber Latop.

Moskiew. str. 148). Str. 212.

(105) „Врагомъ же наущенный Смольянинъ Андрей Дедишинъ бысть въ тѣ поры у Короля въ Таборахъ, и сказа Королю, „что въ другую сторону „градъ худъ, и дѣланъ въ „осень.“ *(Лѣт. о мятеж. стр. 214.)* Стр. 214.

(105) „Przez diabła zaś „nauczony Smolanin Andrzey „Dedyszyn był wtenczas u „Króla w obozie, i powie„dział Królowi, że z drugiey „strony mur jest słabym, po„nieważ wystawiony był w „jesieni.“ (Latopis o Miateż.) Str. 214.

(106) Показанія Историковъ касательно дня, въ которой былъ взятъ Смоленскъ, несходны между собою; приводимъ объ этомъ слова Карамзина: „Въ рукописи Филаретовой сказано: Того же лѣта Маія 26 го дня Литовскій Король Смоленскъ взялъ. „Кобѣржицкій (на стр. 404 „и 412), а за нимъ и Нѣмцевичь (Т. III. 15) пишутъ, что городъ взятъ „13 го Іюня (3 го Іюн. стар. „ст.) въ день Св. Антонія. „То же число означено и у

(106) Świadectwa Historyków co do dnia, w którym wzięty był Smoleńsk, nie zgadzają się między sobą; przytaczamy o tém wyrazy Karamzina: „W „rękopismie Fiłaretowym, po„wiedziano: Tegoż samego „roku dnia 26 Maja przez „Litewskiego Króla został „wziętym Smoleńsk. Kobie„rzycki (na karcie 404 i 412 a „zanimi Niemcewicz (Tom III. „15.) piszą, że miasto wzię„te było 13 Iunii (3 Iun. star. styl.) w dzień Św. An-

„Бера*; но вѣроятно, ошиб-
„кою, ибо онъ слѣдовалъ ста-
„рому стилю. Сказаніе Поль-
„скихъ Историковъ досто-
„вѣрнѣе: оно согласно съ
„надписью на медали, выби-
„той въ память сего собы-
„тія. Смот. Нѣмцевича, Т.
„II. 21." *(Истор. Рос. Гос. Т. XII. стр. 222, примѣч. 770).* По этому взятіе Смоленска Карамзинъ полагаетъ 3 го Іюня (стар. стил.) По сказанію Гетмана Смоленскъ былъ взятъ $\frac{1}{11}$ Іюня. Стр. 216.

(107) Мѣстечко въ Могилевской Губерніи Копысскаго уѣзда, въ 71 верстѣ отъ Могилева. Стр. 220.

* Впрочемъ не весьма опредѣлительно, ибо сказано: „Король осадилъ Смоленскъ и *простоялъ подъ нимъ* около 2 хъ лѣтъ, т. е. *до 13 го Іюня* 1611." (Беръ стр. 148.) М.

„toniego. Taż sama data po-
„łożona jest i u Bera*; lecz
„zapewne przez omyłkę, al-
„bowiem on trzymał się sta-
„rego stylu. Świadectwo Hi-
„storyków Polskich jest pew-
„nieyszém: ono zgodném jest
„z napisem na medalu, wy-
„bitym na pamiątkę tego zda-
„rzenia. Patr. Niemcewicza,
„Tom II. 21." (Hist. Państ. Ros. Tom. XII. str. 222. nota 770.) Z przyczyny téy Karamzin wzięcie Smoleńska stawi pod datą 3 Iunii (star. styl.) Z powieści Hetmana Smoleńsk wziętym był $\frac{1}{11}$ Iunii Str. 216.

(107) Miasteczko w Mohilewskiey Gubernii, Kopyskiego powiatu, o 71 wiorstę od Mohilewu. Str. 210.

* Zresztą nie bardzo dokładnie, bo powiedziano: „Król obległ Smoleńsk i trzymał go w oblężeniu koło dwóch lat t. j. do 13 Iunii 1611." (Ber str. 198.). M.

ПРИЛОЖЕНІЯ.

N I.

Краткое біографическое извѣстіе о Станиславѣ Станиславичѣ Жолкѣвскомъ. *

Жолкѣвскій родился 1547 года въ деревнѣ Туринкѣ подъ Жолквою **, имѣніи родителя его. Оконча курсъ воспитанія во Львовѣ, поступилъ онъ въ военную службу, и былъ пожалованъ отъ Стефана Баторія въ Кастелляны Львовскіе. Сигизмундъ

* Это извѣстіе почеркнуто: изъ Царствованія Царя Михаила Θеодоровича, Г мъ же Берхомъ взято оное изъ слѣдующей книги: изображеніе вѣка царствованія Сигизмунда III, Ф. Сярчинскаго. Львовъ, 1828.

О родѣ Жолкѣвскихъ находятся подробности во II мъ Томѣ Orbis Polonus, въ статьѣ: Linea Familiae Lubicz, стр. 193.

** Замѣчательно, что въ 1707 году жилъ Петръ I четыре мѣсяца, съ Января по Май, въ Жолквѣ.

Krótka biograficzna wiadomość o Hetmanie Stanisławie Żołkiewskim *.

Żołkiewski urodził się 1547 roku we wsi Turynce pod Żołkwią **, majętnością swego rodzica. Po skończeniu kursu edukacyi we Lwowie, postąpił do wojenney służby, i przez Stefana Batorego podniesionym był na stopień Kasztelana Lwowskiego. Zy-

* Wadomość ta wypisana z Panowania Cara Michała Theodorowicza, przez P. Bercha zaś ona wzięta z nasępującego dzieła: Obraz wieku panowania Zygmunta III, przez T. Siarczyńskiego. Lwow, 1828.

Szczegóły tyczące się do rodu Żołkiewskich znajdujemy w II Tomie Orbis Polonus, w dziale: Linea Familiae Lubicz, str. 193.

** Godném uwagi jest, że w 1707 roku Piotr I żył cztéry miesiące, od Stycznia do Maju, w Żołkwi.

III произвелъ его за усмиреніе жителей города Данцига въ Напольные Гетманы. Въ послѣдствіи былъ онъ раненъ подъ Бычинами, и хромалъ отъ сего во всю жизнь свою. Въ 1596 году послалъ его Король усмирить Козаковъ. Въ дѣлѣ семъ поступилъ онъ съ кротостію духа, согласилъ многія недоразумѣнія, и казнилъ только одного Наливайку, выданнаго ему Козаками же.

Отличные подвиги сіи повредили ему на пути службы, ибо завистники его, а особенно Потоцкіе, воспрепятствовали ему получить званіе Короннаго Гетмана, которое слѣдовало ему въ 1605 году. Когда Король не утвердилъ условія его съ Московскими Боярами, то Жолкѣвскій уѣхалъ въ свои помѣстья. Въ 1618 произвелъ его Король въ Коронные Гетманы и послалъ противъ Крымскихъ Татаръ, ибо онъ объявилъ торжественно, что, не желая быть клятвопреступникомъ, не станетъ воевать противъ Россіянъ.

gmunt III podwyższył go, za uśmierzenie mieszkańców miasta Gdańska, na Hetmana Polnego. Potém został ranionym pod Byczyną, z jakowéy przyczyny i chromał przez całe życie swoje. W 1596 roku posłał go Król dla poskromienia Kozaków. W sprawie téy on postąpił z łagodnością umysłu, pogodził wiele niewyrozumień i ukarał jednego tylku Nalewaykę, którego mu wydali samiż Kozacy.

Te znakomite czyny były mu przeszkodą w zawodzie służby, albowiem nieprzyjaźni, osobliwie Potoccy, niedozwolili jemu otrzymać buławy Hetmana Koronnego, którą należało mu się odebrać w 1605 roku. Gdy Król niepotwierdził umowy jego z Moskiewskimi Bojarami, Żołkiewski wyjechał do dóbr swoich. W 1613 roku Król zrobił go Hetmanem Koronnym i wysłał przeciwko Tatarów Krymskich, bowiem on wyrzekł uroczyście, że niechcąc być Krzywoprzysiężcą, nie będzie wojować przeciwko Ruskich.

Въ 1618 году, когда уже Жолкѣвскому минуло 70 лѣтъ отъ рожденія, пожаловалъ его Король въ Канцлеры и вручилъ Государственную печать. Но не долго пробылъ онъ на дипломатическомъ поприщѣ. Въ 1620 году напали Турки и Татары на Молдавскаго Господаря. Король, желая защитить его, послалъ къ нему Жолкѣвскаго съ 20,000 корпусомъ.

Знаменитый вождь сей встрѣтился съ 100,000 непріятелей, и не взирая на сіе превосходство силъ, прорубился сквозь сей корпусъ и вышелъ на берегъ Днѣпра. Здѣсь почиталъ онъ себя въ совершенной безопасности, но конница его переправилась вдругъ чрезъ рѣку. Сынъ его великаго мужа началъ убѣждать родителя своего искать спасенія; но онъ отвѣчалъ ему: Республика повѣрила мнѣ всю армію, и спасая ея, погибну я здѣсь со всею пѣхотою.

W roku 1618 kiedy Żołkiewski miał już 70 lat z górą, Król zrobił go Kanclerzem i powierzył mu pieczęć Państwa. Lecz niedługo przebył on w zawodzie dyplomatycznym. W 1620 roku, Turcy i Tatarowie napadli na Hospodara Multańskiego. Król, chcąc obronić go, posłał mu na pomoc Żołkiewskiego z 20,000 woyskiem.

Znakomity wódz ten spotkał się ze 100,000 nieprzyjacielem, i bez względu na tę wyższość sił, przerznął się przez to woysko i wyszedł nad brzegi Dniepru. Tutay uważał on siebie w zupełném beśpieczeństwie, lecz końnica jego przeprawiła się wraz przez rzekę. Syn tego wielkiego męża, zaczął upraszać oyca, ażeby się ratował; lecz odebrał następną odpowiedź: Rzeczpospolita powierzyła mnie całe woysko, i wybawiając ją, ja tutay zginę z całą pie-

Вскорѣ послѣ сего былъ онъ убитъ подъ Цецорою*, въ то мгновеніе, когда держалъ въ объятіяхъ раненаго сына своего. Въ послѣдствіи поставлена была на мѣстѣ семъ пирамида съ слѣдующею надписью:

chotą. Wtrókce potém był on zabitym pod Cecorą*, w téy chwili, kiedy trzymał na łonie swoim ranionego syna. W późnieyszym czasie wystawiona na tém mieyscu piramida z następnym napisem:

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!

Да возникнетъ изъ праха сего мститель!

Niech powstanie mściciel z kości naszych!

Голову сего знаменитаго мужа, въ знакъ великаго торжества, возили нѣсколько дней сряду по Константинопольскимъ улицамъ. Дѣти его употребили весьма значительный капиталъ на выкупъ тѣла родителя своего, а для полученія головы должны были сдѣлать еще бо́льшія пожертвованія.

Głowę tego męża znakomitego, na oznakę wielkiey uroczystości, wożono następnie przez dni kilka po ulicach Konstantynopolu. Dzieci jego użyli bardzo wielką summę na wykup ciała swojego rodzica, a dla odebrania głowy powinni byli przynieść jeszcze większe ofiary.

** Жолкѣвскій оставилъ, отъ Регины Гербутовой до-

**Żołkiewski zostawił z Reginy Herburtówney, syna

* 7 го Октября, 1620 года.
** Это свѣденіе почерпнуто изъ слѣдующей книги:

* 7 Pazdziernika roku 1620.
** Wiadomość ta wypisana z następującego dzieła:

Opis starożytney Polski przez Tomasza Swięckiego. Warszawa, 1828.

чери, сына Яна, взятаго подъ Цѣцерою въ неволю и выкупленнаго потомъ; также двухъ дочерей, изъ которыхъ одна была въ супружествѣ за Великимъ Коронымъ Гетманомъ Конѣцпольскимъ, а вторая, (бабка Яна Собѣскаго,) за Даниловичемъ, Воеводою Русскимъ.

Iana który pod Cecorą w niewolą wzięty późniéy wykupionym został, i dwie córki, z których iedna za Koniecpolskim Hetmanem wielkim Koronnym była, druga Daniłowiczowa Woiewodzina Ruska, babką była Jana Sobieskiego.

N° II. (къ страницѣ 57.)

List Żołkiewskiego o wyprawie na Moskwę*.

Od Pana Żołkiewskiego Hetmana Koronnego do Króla J. Mci.

Wziąwszy skuteczną rezolucyą W. K. Mci żebym przytém przedsięwzięciu z strony Moskiewskiego Państwa W. K. Mci służył, lubo miałem niektóre przyczyny i respekty, którem W. K. Mci proponował, iednakże iakom roku przeszłego, gdyś mi W. K. Mść przez J. M. X. Refferendarza, o tém przedsię-

* Rękopism, z którego ten list był wydrukowanym, znaydował się w Bibliotece Puławskiey (o 111 wiorst od Warszawy), która należała do familii Czartoryskich; w czasie powstania 1830 roku wszystkie drogie rękopismy i familiyny Archiwum wywiezione zostały do Galicyi.

Письмо Жолкѣвскаго о Московскомъ походѣ*.

Отъ Короннаго Гетмана Жолкѣвскаго къ Е. В. Королю.

Извѣстившись объ окончательной резолюціи В. К. Величества, чтобы я служилъ В. К. Величеству въ предпріятіи касательно Государства Московскаго, хотя я имѣлъ нѣкоторыя уважительныя причины, предложенныя мною В. К. Величеству, однакожъ, такъ какъ прошедшаго года, когда В. К. Вели-

* Рукопись съ которой сіе письмо было напечатано, находилась въ библіотекѣ мѣстечька Пулавы (въ 111 вер. отъ Варшавы) принадлежавшей фамиліи К. Чарторижскихъ; во время мятежа 1830 года, всѣ драгоцѣнныярукописи и фамильный Архивъ были вывезены въ Галицію.

wzięciu swém raczył kommunikować, zaraz z gotową chęcią deklarowałem się W. K. Mci służyć. Tak i teraz lubo czas siła rzeczy odmienił, i te respekty moie, woley i rozkazaniu W. K. Mci ustępuią: według powinności moiey i chęciey zwykły, i służb W. K. Mci zdrowiem i przemożeniem swoiém chętnie rad stawię się do tey W. K. Mci służby. Osobliwie w mych niegodnych modlitwach Pana Boga prosząc żeby temu przedsięwzięciu W. K. Mci raczył miłosiernie błogosławić. Pewienem iednak że W. K. Mść o środkach i sposobach do tak wielkiéy i wolnéy sprawy należących, rozmyślać i z J. Mść Pany Senatory, których tak cnéy wiary i życzliwości przeciwko sobie

чество изволили сообщить мнѣ объ этомъ предпріятіи своемъ, чрезъ Его Милость Ксенза Референдарія, тотчасъ объявилъ свою готовность служить В. К. Величеству, такъ равно и теперь, не взирая на то, что время измѣнило многія обстоятельства, помянутыя уваженія мои уступають волѣ и повелѣнію В. К. Величества. По обязанности моей, обыкновенной готовности и долгу службы В. К. Величества, я охотно радъ посвятить жизнь свою и всѣ силы мои на эту В. К. Величества службу; въ особенности же прошу въ недостойныхъ моихъ молитвахъ Господа Бога милосердно благословить это предпріятіе В. К. Величества. Я увѣренъ однако, что В. К. Величество о средствахъ и способахъ, необходимыхъ для столь великаго и смѣлаго дѣла, изволите размыслить, сообщивъ и снесясь о томъ съ Сенаторами, коихъ от-

wiadom iestes, kommunikować i znaszać się raczysz. Siła na tém Młściwy nasz Królu należéć może; ponieważ zwłaszcza na Seymie publico consilio nic nie iest wyraźném żebyś W. K. Mść przed się ausio et consilio Senatus raczył to przedsięwzięcie swe prowadzić. Wierzę, że to i zinąd W. K. Mci dochodzi, ale i ia ponieważ przywięzuie się do tey służby, donoszę to do W. K. Mci. Potém iest to w imieniu ludzkiém, że W. K. M. nie tak Reipl: ale sobie privatim pożytku z tey expedycyi patrzysz. I za tém to pochodzi, że nie tylko vulgus, iakoż dałem znać W. K. M. ale i tu malignae voces wynikały od tych, co się tu byli do Krasnego-stawu, za zerwaniem P. Ludwika Weiera ze-

мѣнная вѣрность и доброжелательство къ особѣ Вашей, В. К. В. извѣстны. Отъ этого, Милостивѣйшій Государь нашъ, можетъ зависѣть многое; особенно же потому что на Сеймѣ, въ общемъ Совѣтѣ, ни что не показываетъ, чтобы В. К. Величество настоящее свое предпріятіе изволили вести по предварительному согласію и намѣренію Сената. Думаю, что В. Величество слышите объ этомъ и отъ другихъ, однако я съ моей стороны, поелику посвящаю себя на это служеніе, доношу о семъ В. К. Величеству. Носятся также слухи въ народѣ, что В. К. Величество изъ предстоящей экспедиціи намѣрены искать пользы не столько для республики, сколько собственно для особы Вашей. А посему-то происходитъ, что злорѣчіемъ исполненъ не только черный народъ, какъ я уже далъ знать В. К. Величе-

brali, ale i wszędy między ludźmi i Senatory nawet tego pełno: że iakosz niechętnie otém mówią i utyskują na ten W. K. Mci zamysł. Trzeba zaiste mém zdaniem tego przynaymniéy, żeby Senatorowie ile przedni wiedzieli o intencyi W. K. M. ludzkie zatem opiniones znosili, bo na wszelakie przypadki, na kontentowaniu się ludzkiém siła należy. Uchoway Boże gdyby nie zaraz rzeczy pomyśli poszły, a choćby też (co day P. Boże) iako naylepiey się powiedzie, nie zaraz iednak może być koniec: przewłoka czasu będzie potrzebowała sumptu wielkiego; od ludzi niechętnych, trudno się ratunku spodziewać dla tegom to do przestrogi W. K. Mci rozkazał. Jedna ćwierć lata w

ству, но и здѣсь неблагопріятные слухи возникали между тѣми кои собрались было въ Красный - Ставъ, по удаленіи Людвига Вейера; да и вездѣ между народомъ и даже между Сенаторами сихъ слуховъ необерешься: какъ то непріятно о семъ говорятъ и жалуются на сей В. К. Величества замыселъ. По моему мнѣнію, необходимо по крайней мѣрѣ, чтобы Сенаторы, какъ знатнѣйшіе особы въ государствѣ, знали бы о намѣреніяхъ В. К. Величества и уничтожали тѣмъ народныя мнѣнія; ибо во всякомъ случаѣ отъ хорошаго расположенія народа многое зависитъ. Сохрани Господи, чтобы дѣла не пошли бы-тотчасъ по желанію; но хотя бы даже (чего дай Боже) пошло бы какъ наилучше, не вдругъ однако можетъ быть конецъ: проволочка же времени будетъ требовать большихъ издержекъ; отъ людей же недовольныхъ

moiem zdaniu podobno tego nie skończy, na dalszy czas trzeba mieć gotowe pieniądze. Bo iako wielka złośliwość iest dzisieyszych czasów, gdyby po wyściu ćwierci lata na drugą nie stało gotowizny, kto może ręczyć się zato, że nie uczyni żołnierz buntu, zatém inmedio cursu przyszłoby ustać. Nie czynił przedtém żołnierz Polski, i za mych iuż pamięci czekali zasłużonych żołdów cierpliwie, choć w wielkich pracach i w niewczasach, ale się teraz wszystek świat zbestwił. Dziś idzie o sławę, o zdrowie W. K. Mci, ponieważ tam osobą swą raczysz być, muszę o tém być solicitus, i dla tego to W. K. Mci przypominam, że dostatku wielkiego ta sprawa potrzebuie, którego od ludzi niechętnych

трудно ожидать помощи: упоминаю о семъ для предостереженія В. К. Величества. По моему мнѣнію, для окончанія сего, одной четверти года, кажется, будетъ недостаточно; на дальнѣйшее же время потребно имѣть наличныя деньги. Ибо, нынѣ — дурныя времена: ежели бы по истеченіи четверти года не стало наличныхъ денегъ на другую, то кто можетъ поручиться въ томъ, что солдаты не сдѣлаютъ бунта; а потому на самомъ ходу предпріятія, пришлось бы отказаться. Не дѣлали этого прежде Польскіе солдаты, и на моей уже памяти, заслуженнаго жалованья ожидали терпѣливо, не взирая на великіе труды и нужды, но въ теперешнее время весь свѣтъ развратился. Съ теперешнимъ предпріятіемъ сопряжена честь и здравіе В. К. Величества, — поелику изволите присутствовать тамъ своею особою,

trudno ellicere. To gdy ludziom innotescent gdy będą szerzyć że W. K. M. nie swego prywatnego, iedno pomnożenia dobrego, roszerzania Państw Rzpltéy szukasz, wzbudzi to w nich affekt inakszy, niżli ucho teraz iest do téy sprawy: że też potém do wszystkiego chętnieyszych W. K. Mci będziesz raczył mieć, wóysko to, które mi spisane ręką swą J. M. Pan Podkomorzy posłał. Nie iest lekce powiedzianém: u P. Boga wszystko w mocy, nie masz diferencyi utrum auxilietur in paucis aut in pluribus, iednak wedle podobieństwa ludzkiego iako ten, którym niemal wszystek wiek przy woynach strawił, sądzić moge bądz by do tego przyszło, żebysię consilio (o co się starać trzeba) nic spra-

то и долженъ я заботиться о семъ; а для того припоминаю В. К. Величеству, что походъ этотъ великихъ требуетъ суммъ, которыя трудно получить отъ людей недовольныхъ. Если же, напротивъ, сдѣлается извѣстнымъ и распространится въ народѣ, что В. К. Величество ищете не увеличенія собственнаго только достоянія, но распространенія областей Речи Посполитой, это возбудитъ въ немъ совсѣмъ иное расположеніе, нежели съ какимъ теперь онъ слушаетъ объ этомъ дѣлѣ: и также войско, (котораго списокъ, составленный Подкоморіемъ собственноручно, присланъ имъ ко мнѣ), В. К. Величество будете имѣть на все болѣе готовымъ. Не безъ основанія сказано есть, что для Бога все возможно: неизвѣстно кому поможетъ: не многимъ или многочисленнымъ? Однако, сообразуясь

wić nie mogło; przyszłoby ad decernendum armis, ile wiem o tamtém wóysku, niewątpliwém strony W. K. M. de felici eventu, iż szła ratio z którémi nie będę się teraz rozwodził. Piechoty życzyłbym przyczynić, siła iéy na praesidia może bydz potrzeba, zwłaszcza innovo principato formando. Tu iednak W. K. Mść racz konsiderować iaka dalekość drogi, że się daleko zaszło wlato, nie wiedzieć iako rychło możem się wybrać. Niepróżnowałem ia dotąd z tém, żem się z żołnierstwem porozumiéwał, żebyśmy mogli się ruszyć za wzięciem ćwierci iedney nanową nie czekając quarty, i teraz za rozkazaniem W. K. M. poszlę, do tych, którzy są w regestrze mnie posłanym, bo wo-

съ ходомъ дѣлъ человѣческихъ, и какъ проведшій въ войнахъ почти всю жизнь мою, ежели положить что бы до того дошло, что бы миролюбиво (о чемъ должно стараться) и ничего бы неуладилось, а пришлось бы рѣшить оружіемъ, могу судить о счастливомъ успѣхѣ, сколько знаю по преданности В. К. Величеству войска, о которомъ шло дѣло, и о чемъ не стану теперь распространяться. Я желалъ бы прибавить пѣхоты, въ которой можетъ быть великая потребность для гарнизоновъ, особенно при введеніи новой верховной власти. Здѣсь однако В. К. Величество изволите принять во вниманіе отдаленность пути, и что уже далеко подвинулись мы въ лѣтнюю пору, и неизвѣстно какъ скоро мы можемъ выступить. Я съ моей стороны не терялъ до сихъ поръ времени, уговариваясь съ воинствомъ, чтобы, получивъ

lę ich tak poiedynkiem umawiać, choć mi to z większą trudnością przyidzie, niżli ich do kupy (bo to niebezpieczna) zwoływać. Cokolwiek się zrozumie, nie omieszkanie, skoro mi zniosą responsy oznaymię W. K. Mci. Zle iednak dotąd od nich słyszę, niechętni są do prętkiego ruszenia: nie tylko tę przyczynę kładą, czekanie na cały rok zasłużonego żołdu, co może się im teraz zrażać posłaną od W. K. Mci assecuratią, ale też osobliwie boią się iako to przed nowym głodu: ondzie pod kopkę, szliby ochotnie, bo zaiste widzę, ochotne ich umysły; niezaniechywam ukazować im tego że W. K. M. (nie tąk iako złośliwi ludzie rozsiewają) ale dla rozmnożenia Państw Rzlpt: tę ex-

за одну четверть, мы могли выступить въ походъ не дожидаясь кварты за вторую, а теперь, по приказанію В. К. Величества, посылаю къ тѣмъ, которые внесены въ присланной ко мнѣ реэстрѣ; ибо желаю лучше уговаривать ихъ такимъ образомъ по одиначкѣ, (хотя это придется мнѣ съ бо́льшею затруднительностію), нежели созывать ихъ всѣхъ вмѣстѣ, что довольно опасно. Что только узнаю, по полученіи мною отвѣтовъ, немѣдленно сообщу В. К. Величеству. До сихъ поръ однако ни чего хорошаго отъ нихъ не слышу: не имѣютъ охоты выступить въ скоромъ времени, выставляя причиною не столько ожиданіе цѣлый годъ заслуженнаго жалованья (въ чемъ переувѣритъ ихъ теперь присланное отъ В. К. Величества обезпеченіе,) но въ особенности, какъ это будетъ передъ новымъ хлѣбомъ, — опасаясь голода; во время жатвы они пошли бы охотно, ибо по истиннѣ вижу ихъ хорошее расположеніе. Не

pedycyą przedsiębrać raczysz, że to nie następowanie na Bracią, którzy tam są, ale dla ichże dobrego, iż oni tém niebacznêm porwaniem się nic sprawić niemogą, że W. K. Mość chcesz gruntownie i o dobrem Rzepltéy i o ich tész, za ich przewagi nagrody dobrotliwie obmyślić. Te mowy czynią sposobne Żołnierskie umysły do téy służby W. K. M. Z strony żołdu tym mniéy mam nadzieję żeby się, inszym mieli kontentować, iedno iako to przeszłego Seymu konstytucyi. O W. Mci Pana Woiewodę Bracławskiego, iż W. K. M. raczysz pytać zdania mego, mali tu przy Ukrainie zostać; albo z W. K. N. M. iachać? rozumiem, że

перестаю представлять имъ то, что В. К. Величество изволите предпринимать эту экспедицію не съ такимъ намѣреніемъ, какъ разсѣваютъ злые люди, но съ цѣлію увеличенія областей Речи Посполитой, что' это будетъ не нападеніе на находящихся тамъ братьевъ*, но дѣлается для собственной ихъ же пользы, и что они безразсудною вспыльчивостію ничего не сдѣлаютъ; что В. К. Величество намѣрены основательно и милостиво обдумать какъ выгоды Речи Посполитой, такъ равно и награду за ихъ терпѣніе. Таковыя рѣчи склоняютъ умы солдатъ къ готовности на эту В. К. Величества службу: что же касается жалованья, тѣмъ менѣе имѣю надежды, чтобы они остались довольными чѣмъ либо другимъ, какъ только положеннымъ Конституціею прошедшаго Сейма. В. К. Величество изволите спрашивать мнѣнія моего от-

* Т. е Поляковъ находившихся уже въ Россіи, коими предводительствовали: Янъ Петръ Сапѣга, Кн. Ружинскій, Зборовскій и пр.

potrzebnie z W. K. N. M. poiedzie: iako z człeka dobrze w tych sprawach doświadczonego możesz W. K. Mść mieć dobrą podporę. Ja wleciech i zdrowie ustawicznemi pracami zwątlone mam, ieśliby Pan Bóg co na którego z nas humanitus dopuścił, niech wżdy drugi będzie do służby W. K. M. Tu zaś Pan Wwoda Ruski*, ile Tatarów świadom, odnosił razy, postrzały, bywał i przy wygranych i przegranych, pewienèm że będzie umiał W. K. Mści usłużyć.

Z tym unižone służby etc.

Z Żołkwi 11 Maia 1609.

** Gulski.

носительно Воеводы Брацлавскаго: остаться ли ему здѣсь на Украйнѣ*, или же онъ долженъ ѣхать съ В. К. Величествомъ? Думаю, что ѣхать ему съ В. К. Величествомъ весьма къ стати: имѣя въ сихъ дѣлахъ хорошій навыкъ, онъ можетъ служить В. К. Величеству хорошею помощію. Я уже въ лѣтахъ, и здоровье мое разслаблено всегдашними трудами, а посему ежели бы по волѣ Господней и пришлось бы которому нибудь изъ насъ умереть, то другой пусть будетъ всегда готовъ на службу В. К. Величества. Здѣсь же остается Воевода Русскій**, который, хорошо знаетъ Татаръ, бывалъ раненъ холоднымъ и огнестрѣльнымъ оружіемъ, бывалъ и при побѣдахъ и при пораженіяхъ, и я увѣренъ, что онъ будетъ умѣть сослужить В. К. Величеству.

За симъ нижайшія услуги и проч.

Изъ Жолквы, 11 Мая 1609.

* Или на границѣ.

** Гульскій.

№ III. (Къ страницѣ 63 й).*

Различныя показанія Историковъ о смерти Князя Михайла Васильевича Шуйскаго—Скопина.

Псковская Лѣтопись **.

„Не по мнозѣ жъ времени сотвориша пиръ дядья его, „не яко любве ради желаху его, но убійства. И призваша, „и ядоша и пиша. Послѣди же пріиде къ нему злаго ко„рене злая отрасль, яко же древняя змія льстивая подо„иде Княгиня Дмитрѣева Шуйскаго *Христина* Малютина „дочь Скуратова . . . . . сестра Борисова жены Годуновы, „иже отравою окорми праведнаго Царя Ѳеодора и храбра„го мужа, . . . яко медъ на язицѣ нашаше, а въ сердцы „мечь скова и . . . . пріиде къ нему съ лестію, нося чашу „меду со отравою; онъ же незлобивый, не чая въ ней зла„го совѣта по сродству, вземь чашу, испитъ ю. Въ томъ „часѣ начатъ сердце его терзати, вземше его свои ему „принесоша и въ домъ. И призва отца своего духовнаго, ис„повѣда ему вся согрѣшенія, и причастився Божествен„ныхъ Таинъ Христовыхъ и предаетъ духъ свой Господеви.

---

* Polskiego tłumaczenia artykułu tego (o śmierci K. Skopina-Szuyskiego) tu niema, albowiém treść jego może być ciekawą tylko dla Rossyan.

** Карамзинъ Т. XII. стр. 166. примѣч. 524.

Ав. Палицынъ въ сказаніи объ осадѣ Троиц. Монас.
(стр. 203.)

По двою мѣсяцу пришествія его къ Москвѣ, мало поболѣвъ, страшный юноша ко Господу отъиде: но не вѣмы убо, како рещи, Божій ли судъ нань постиже, или злыхъ человѣкъ умышленіе совершися? Единый создавый насъ се вѣсть.

Рукопись Филарета *.

Разболѣся .... на крестинномъ пиру, у *К. Ив. Мих. Воротынскаго, егда крести сына своего К. Алексѣя (?)*, и тако едва дойде до монастырню пазуху, потомъ пустися руда изъ носа и изъ рта, и пребысть похищеніе смертное.

Лѣтопись о Мятежахъ (стр. 177).

По приходѣ же Князь Михайла Васильевича начаша наряжатися итти подъ Смоленскъ; и Яковъ Понтусовъ говорилъ безпрестанно, чтобы онъ шелъ съ Москвы, видя на него въ Москвѣ ненависть. По малѣ же времяни грѣхъ ради нашихъ Князь Михайло Васильевичь впаде въ тяжекъ недугъ, и бысть болѣзнь его зла безпрестани идѣше бо кровь изъ носа. Онъ же сподобися покоянія и причастія Божественныхъ Таинъ Тѣла и Крови Христа Бога нашего, и особоровавшись масломъ, предаде духъ свой, отъиде бо отъ суетнаго житія сего въ вѣчный покой ** ..... Многіи жъ на Москвѣ говоряху то, что испортила его

---

* Карамзинъ Т. XII. стр. 167. примѣч. 524.

** Здѣсь упоминаетъ лѣтописецъ о погребеніи.

тетка его Княгиня Катерина Князь Дмитрева жена Шуйскова; а подлинноль то, единому Богу вѣдомо, мняху бо всѣ людіе по той ненависти, что грѣхъ ради нашихъ другъ друга ненавидяху, и другъ другу завидоваху, видяще кому Богъ даетъ храбрость и разумъ, и тѣхъ не любяще, силоюжъ у Бога никому не взять, всяко бо званье отъ Бога честь воспріиметъ, и власть даетъ Богъ, кому хочетъ тому. Также и сему храброму Князю Михаилу Васильевичу дано отъ Бога бысть, а не отъ человѣкъ.

Записки Жолкѣвскаго. (стр. 63.)

Между тѣмъ Скопинъ въ то время когда онъ наилучшимъ образомъ велъ дѣла, умеръ отравленный (какъ сперва носились слухи) съ согласія Шуйскаго, въ послѣдствіе ревности бывшей между ними; послѣ же разпросовъ оказалось, что онъ умеръ отъ лихорадки (że febrą umarł).

Берова Москов. Лѣтопись (стр. 167.)

Храбрый же Скопинъ, спасшій Россію, при помощи Нѣмцевъ, набранныхъ имъ въ Швеціи, получилъ отъ Василія Шуйскаго въ награду — ядъ. Царь приказалъ его отравить, досадуя что Москвитяне уважали Скопина за умъ и мужество болѣе, чѣмъ его самого. Вся Москва погрузилась въ печаль, узнавъ о кончинѣ великаго мужа.

Сообразивъ со вниманіемъ показанія лѣтописцевъ мы находимъ слѣдующее:

1 е *Два* изъ нихъ (сочинитель Псковской лѣтописи и Беръ) явно *возлагаютъ вину на Царя Шуйскаго.*

2 е, *Одинъ* (сочинитель лѣтописи о мятежахъ) приписываетъ отправленіе невѣсткѣ Шуйскаго, *не упоминая объ участіи самаго Шуйскаго.*

3 е, *Одинъ* (Ав. Палицынъ) не беретъ на себя разрѣшеніе вопроса: естественною ли смертію умеръ К. Скопинъ или нѣтъ? —

4 е, *Одинъ* (сочинитель Рукописи принадлежавшей Филарету) *во все не говоритъ объ отравленіи.*

5 е, *Одинъ* (Жолкѣвскій) рѣшительно говоритъ что Скопинъ *не былъ отравленъ Шуйскимъ.*

Разберемъ теперь мѣру достовѣрности каждаго изъ сихъ показаній:

Отношенія Псковскаго Лѣтописца къ Скопину намъ не извѣстны, но можноли повѣрить на слово одному бытописателю и притомъ не Москвичу, а потому писавшему *по слухамъ*, и повѣрить тогда, когда мы знаемъ что въ то время дѣйствительно былъ всеобщій слухъ объ отравленіи Скопина, — Шуйскимъ?

Беръ бѣжалъ изъ Москвы, когда Шуйской взошелъ на Престолъ, — можетъ ли онъ быть принятъ, какъ *безпристрастный* свидѣтель, въ судномъ дѣлѣ о Шуйскомъ? Если намъ будутъ отвѣчать, что мы уже видѣли примѣръ его безпристрастія къ Шуйскому (см. записки Жолкѣвскаго смотр., стр. 251), то можно ли въ семъ случаѣ допустить доказательство *по аналогіи*: онъ былъ *одинъ* разъ къ Шуйскому безпристрастенъ, а посему долженъ быть и *всегда.* Къ тому же замѣтьте, что здѣсь идетъ дѣло объ отравленіи кого? — Скопина, друга иноземцевъ, того, кто привелъ иноземцевъ, того, кто заключилъ съ иноземцами союзъ, того, кто на иноземцевъ полагаетъ

надежды въ спасеніи Россіи * Могъ ли быть безпристрастенъ Беръ когда шло дѣло о Царѣ Шуйскомъ и о Скопинѣ? изъ коихъ перваго имѣлъ (какъ мы видѣли) всѣ причины не любить, а вторагo превозносить какъ героя, почти на счетъ всѣхъ его соотечественниковъ **. Былъ ли тогда въ Москвѣ Беръ?

О Лѣтописцѣ писавшемъ о мятежахъ не нужно кажется упоминать, ибо онъ не обвиняетъ самаго Царя Шуйскаго, но только невѣстку его.

А. Палицынъ, не смотря на то, что онъ былъ современникъ, не беретъ на себя, (какъ мы видѣли выше), разрѣшеніе этаго вопроса; мнѣ кажется это обстоятельство довольно важнымъ, и клонится къ пользѣ Царя Шуйскаго. Кто препятствовалъ А. Палицыну обвинять Шуйскаго? Шуйской не только уже не былъ Царемъ, но находился въ плѣну.

Рукопись Филаретова дошла до насъ, какъ извѣстно, съ приписками и замѣтками; странно, что ни сочинитель, ни поправщикъ, (по нѣкоторымъ извѣстіямъ самъ Филаретъ), не упоминаетъ во все объ отравленіи, обстоятствѣ столь важномъ.

Теперь остается оцѣнить показаніе Жолкѣвскаго, — оно должно имѣть сильный вѣсъ. Гетманъ былъ одною изъ важныхъ причинъ паденія Шуйскаго, онъ возмущалъ противъ него Русской народъ универсалами, * онъ взялъ его въ неволю, — все это показываетъ, что сношенія

---

* Въ особой статьѣ я надѣюсь доказать, что потеря Клушинскаго сраженія произошла отъ измѣны иноземцевъ, т. е. Шведовъ, Французовъ и проч.

** Москов. Лѣт. Бера, стр. 167 и 280.

Жолкѣвскаго съ Шуйскимъ, были самыя непріязненныя. Отъ чего бы Гетману не сказать, что Шуйской отравилъ Скопина, если дѣйствительно такъ было? Но скажутъ: можетъ быть Жолкѣвскій изъ какихъ нибудь личныхъ видовъ въ семъ случаѣ оправдываетъ Шуйскаго. Можетъ быть Жолкѣвскій хотѣлъ затмить образъ смерти Скопина, чтобъ показать свое равнодушіе къ этому произшествію, какъ будто бъ Скопинъ ни мало не могъ ему мѣшать. Рѣшительно можно отвѣчать что сего быть не могло: Жолкѣвскій въ своихъ запискахъ выхваляетъ Скопина; ** причинъ же непріязни къ нему неимѣлъ ни какихъ; не смотря на то что Скопинъ и Жолкѣвскій въ двухъ противуположныхъ сторонахъ были первѣйшими людьми своего времяни, но между собою никогда не пришлось имъ испытать своихъ военныхъ способностей: они *ни одного разу* не сразились, а по этому между ними не могло существовать соперничества. На чѣмъ же могутъ быть основаны причины предубѣжденія противъ Скопина?

Къ упомянутымъ доказательствамъ добавимъ слѣдующія соображенія:

1. Извѣстно, что для народа великіе люди, (особенно въ ту минуту, когда на нихъ возложены надежды всего Государства), никогда не умираютъ естественною смертію.

2. Если и была между Царемъ и Скопинымъ ненависть, то въ критическихъ обстоятельствахъ, въ которыхъ былъ Шуйской, врядъ ли бы захотѣлъ онъ лишить

---

* Смотр. записк. Жолкѣвск. стр. 108.

** Тамъ же, стр. 41.

себя такой опоры? Можетъ быть послѣ совершеннаго изгнанія Поляковъ, можетъ быть тогда, когда бы Поляки уже не угрожали ему; — рѣшился бы онъ поднять руку на побѣдителя ему болѣе не нужнаго. Но въ минуту смерти Скопина вопросъ былъ не въ томъ — Скопинъ или Шуйской? Тогда еще висѣла надъ головою Шуйскаго гроза Польская и вопросъ состоялъ въ томъ Кремль за Поляками или за Шуйскимъ? Но кому какъ не Шуйскому слѣдователю по дѣлу Царевича Димитрія, кому же какъ не ему знать что смертоубійство скрыть почти невозможно; ему ли можно было наживать себѣ на руки такое дѣло, ему — наслѣднику Годунова, онъ близко видѣлъ что такое нести на себѣ кровь ближняго, какъ неизгладимы кровавыя пятны.

Предыдущее разсужденіе ведетъ насъ къ заключенію, что Скопинъ не былъ отравленъ Шуйскимъ но умеръ естественной смертію, отъ сильнаго кровотеченія носомъ, (Epistaxis, Haemorrhagia narium,) котораго тогда не умѣли унять; болѣзнь сія встрѣчается и въ наши времена, и не смотря на успѣхи Медицыны, бываетъ иногда смертельною.

N° IV. (Къ страницѣ 123.)

List do Jna Piotra Sapiehy, w którym Samozwaneic za pomoc sobie czynioną wielkie ofiary czyni dla Polski *.

Wielkiemi i ważnemi przyczynami przywiedzeni będąc w takowym zwłaszcza zaburzeniu w Państwach naszych, gdy nietylko od pogranicznych Panow naiazdy rozmaite, i spustoszenia Państw naszych wytrzymywać się muszą, ale i niepohamowaną zdradę poddanych naszych własnych znosić nam przyidzie, która iest tak zaraźli-

* Originał tego listu (z pieczęcią i podpisem) znalezionmym został przez Pana Kognowickiego w Archiwum Rożańskim.

Письмо писанное къ Яну Петру Сапѣгѣ, въ коемъ Самозванецъ за учиненную для него помощь, дѣлаетъ великія обѣты для Польши. *

Великими и важными обстоятельствами, особенно во время таковыхъ возмущеній въ областяхъ нашихъ, мы приведены были выдерживать различныя не только набѣги и опустошенія областей нашихъ отъ пограничныхъ Государей, но и должны были сносить необузданную собственныхъ подданныхъ нашихъ измѣну столь зарази-

* Оригинальное письмо (съ печатью и подписью) отыскано Когновицкимъ между рукописями хранившимися въ Архивѣ Рожанскомъ, (мѣстечко въ Цар. Польскомъ въ 89 ти вер. отъ Варшавы).

wa, że przez pomocy i ratunki obcych Narodów umorzyćby się trudno miała. Przyszło nam do tego, wiedząc że granice Państw Korony Polskiey są prawie słączone z Państwem Moskiewskim, Oyczyzną, i dziedzicznym Państwem naszym, żeśmy się i o ratunek do przesławney Korony Polskiey uciekli, i zaraz, aby w tych czasiech wichrowatych, i niezgodą wnętrzną od Pana Boga pokaranego Państwa nieprzyiacielskiemi naiazdami nie zaniechali, ale raczey w Chrześciańskiey i Sąsiedzkiey miłości do pohamowania daley swywoli (aby na potym świat takiego przykładu niemiał) dopomogli, cośmy oboie od tak poważnego Królestwa Polskiego otrzymali, i od okrutnego posiadania Państw naszych się zatrzymali. Uważywszy my tedy dobrze u

тельную, что, безъ помощи и пособія обоихъ народовъ, трудно было бы оную уничтожить. Находясь въ такомъ положеніи и зная, что границы областей Короны Польской почти соединены съ Государствомъ Московскимъ, нашею отчизною и наслѣдственнымъ Государствомъ нашимъ, мы обратились касательно помощи къ знаменитой Коронѣ Польской: представляя что бы она въ такія бурныя времена воздержалась отъ непріятельскихъ нападеній на Государство, наказанное отъ Бога внутренними раздорами, но что бы лучше по любви Христіанской и сосѣдственной, къ дальнѣйшему укрощенію своевольства, (дабы въ послѣдствіи свѣтъ не имѣлъ таковаго примѣра,) подали бы помочь отъ столь могущественнаго Королевства Польскаго; оба сіи пункта нами получены: и они отъ насильственнаго завладѣнія обла-

siebie takową chęć Narodu zacnego niezwyciężonego Królestwa Polskiego przeciwko nam i Państwom naszym, umyśliliśmy i postanowiliśmy świętosłowie u siebie, usiadłszy na Stolicy naszey, z Królestwem Polskim gruntowney przyiaźni szukać, i statecznie ią zawrzeć. A względem teraźnieyszey chęci ich, którą nam w tym nieszczęściu naszym pokazali, nielituiąc krwie swey i maiętności swych dla nas, obiecuiemy, i iak pewny dług na się przyimuiemy słowem naszym Carskim, Królowi Polskiemu zaraz usiadłszy na Stolicy trzykroć sto tysięcy Złotych oddać, do tego, do dziesięciu lat na każdy rok do Skarbu Rzplitey, po trzykroć sto tysięcy Złotych powinni będziemy. Do tego Królewicowi także na każdy rok do tegoż czasu po sto tysięcy

стей нашихъ удержались. И такъ принявъ во уваженіе надлежащимъ образомъ таковое доброжелательство знаменитаго народа непобѣдимаго Королевства Польскаго относительно насъ и областей нашихъ, мы предприняли и постановили свято, — утвердясь на престолѣ нашемъ, искать съ Королевствомъ Польскимъ прочной дружбы и заключить ее постояннымъ образомъ. Что же касается теперешняго доброжелательства его, которое оказало намъ въ этомъ несчастіи, не щадя для насъ ни крови своей, ниже имуществъ, обѣщаемъ, и какъ несомнѣнный долгъ на себя словомъ нашимъ Царскимъ принимаемъ: Королю Польскому, тотчасъ же по возшествіи на престолъ, дать триста тысячь золотыхъ, а въ казну Речи Посполитой въ продолженіе десяти лѣтъ, будемъ обязаны давать ежегодно по триста тысячь злотыхъ. Сверхъ того Королевичу также еже-

Złotych. Ziemię wszystką Inflandzką kosztem naszym do Korony Polskiey rekuperować obiecuiemy. Do Królestwa także Szwedzkiego kosztem naszym dopomoc Królowi Polskiemu obiecuiemy, i póki ta expedycya trwać będzie, 15,000. Woyska do boiu sposobnego Narodu tuteczneg stawić będziemy powinni, i obiecuiemy do tego, przeciwko każdemu nieprzyiacielowi Korony Polskiey dopomoc zobopólnie ludźmi swemi, czego i oni nam przeciwko nieprzyiaciołom naszym dopomoc maią. A iż iest różnica między nami, a Królestwem Polskim z strony Siewierskiey Ziemi, nie sąśmi od tego, aby, usiadłszy na Stolicy da Pan Bóg szczęśliwie Przodków swoich, nie mieli się otym przez Posły nasze wielkie namówić, i pokażeli się komu słusznie bę-

годно въ теченіе сего времени по сту тысячь злотыхъ. Всю землю Ливонскую своимъ коштомъ обратно завоевать Коронѣ Польской обѣщаетъ. Также касательно Королевства Шведскаго собственнымъ коштомъ нашимъ помочь Королю Польскому обѣщаемъ, и пока будетъ продолжаться эта экспедиція, 15,000 войска способнаго къ бою изъ народа здѣшняго ставить будемъ обязаны; обѣщая притомъ противъ каждаго изъ непріятелей Короны Польской помогать равнымъ образомъ своими людьми, въ чемъ и они намъ противъ непріятелей нашихъ помогать долженствуютъ. А такъ какъ между нами и Королевствомъ Польскимъ есть недоразумѣніе касательно земли Сѣверской, то мы не прочь отъ того, (когда дастъ Богъ благополучно возсядемъ на престолъ предковъ нашихъ,) чтобы вести о семъ посредствомъ великихъ пословъ нашихъ переговоры; и ежели окажется, что дѣйствитель-

dzie należało, i od słuszności (chcąc zgodę i miłość zachować) niebędziemy odstępować, ale raczey, aby każdy przy swoim został, życzyć będziemy, i daley do wszystkiego dobrego Koronie Polskiey i Narodowi temu zawsze dopomagać obiecuiemy, i to wszystko cośmy dobrowolnie na się przyięli, trzymać obiecuiemy statecznie, wszystkim dosyć uczynić pod wiarą i sumnieniem naszym, i słowem naszym Carskim obiecuiemy i poprzysięgamy, umocnić to usiadłszy na Stolicy z zezwoleniem i podpisem Boiar naszych dumnych obiecuiemy. Do czego naten czas dla lepszey pewności ręką własną podpisaliśmy się. Działo się w Obozie pod Stołecznym Miastem Moskwą die 28 Julij 1610.

Dymitr Car.

но будетъ что либо кому слѣдовать, то (желая сохранить любовь и согласіе,) отъ должнаго отступать не будемъ; но лучше будемъ желать, что бы каждый остался при своемъ. И на предбудущее время во всѣхъ выгодахъ Короны Польской и народа сего вспомоществовать обѣщаемъ, и все то, что добровольно на себя мы приняли, постоянно сдержать обѣщаемъ; равно какъ удовлетворить всѣхъ обѣщаемъ и присягаемъ, вѣрою, совѣстію нашею, и словомъ нашимъ Царскимъ; также обѣщаемъ утвердить это, возсѣвъ на Престолъ, съ согласіемъ и подписью Думныхъ Бояръ нашихъ. Къ чему нынѣ для большей достовѣрности собственною рукою подписались. Писано въ станѣ подъ столичнымъ городомъ Москвою, Іюля 28 го дня (нов. стил.) 1610.

Димитрій Царь.

N° V. (Къ страницѣ 123).

Od Jego Mość Pana Hetmana po Kłuszyńskiéy potrzebie do Króla Jego-Mości.

Nayiaśnieyszy Miłościwy Panie Panie nasz Miłościwy!

Uniżone służby moie zaleciwszy Miwéy łasce W. K. Mci Pana mego Miłościwego.

Iż nie tak często do W. K. Mci piszę, daiąc znać co się tu dzieje, przyczyny są, nayprzód iż posłańcom nie iest trakt bezpieczny dla rozboiu, druga przyczyna, że póki rzeczy są na wadze, zawżdy się żywię w oczekiwaniu, rzeczy niepewnych, spodziewanych nie chcę do W. K. Mci pisać. Oznaymiłem W. K. Mci iakom przy-

Донесение Гетмана о Клушинской битвѣ Его Величеству Королю.

Пресвѣтлѣйшій Милостивѣйшій Государь, Государь нашъ Милостивѣйшій.

Нижайшую мою службу поручивъ благосклонной милости В. К. Величества, Государя моего Милостивѣйшаго.

Причины, по которымъ не такъ часто пишу къ В. К. Величеству съ донесеніемъ о томъ, что здѣсь дѣлается, суть слѣдующія: во первыхъ, для посланцевъ дорога небезопасна по причинѣ разбоевъ; вторая причина, пока еще дѣла нерѣшены, всегда питаюсь ожиданіемъ; о предметахъ же сумнитель-

szedł tu pod ten hrodek, i pod to woysko nieprzyiacielskie, które wnim iest. Więc że oczekiwanie ich było naratunek odsieczy, którey się spodziewali od Kniazia Dymitra Iwanowicza, Szuyskiego, ile iedno sposobów stawało, ścisnąłem ich tak, że też grodki wokoło ich stawiaiąc, strażami pilnemi osadzaiąc, nigdzie się im wychylić niedopuszczaiąc, żywności, paszę koniom broniąc. Posyłałem też ustawicznie posiłki ku Możaysku, wywiaduiąc się o Kniaziu Dymitrze, więc i przez szpiegi starałem się o wiadomość, ale krótko przyydzie mi do W. K. Mci pisać, opuszczaiąc siła, bo będąc ustawicznie zabawiony, nie wiele mi czasu zostaie do pisania listu, i W. K. Mci Pana

ныхъ, писать къ В. К. Величеству не желаю. Какимъ образомъ пришелъ сюда, подъ этотъ острожокъ и подъ находящееся въ немъ непріятельское войско, я уже извѣстилъ В. К. Величество. Такъ какъ предметомъ ожиданія ихъ (находившихся въ острожкѣ) была помощь вспомогательнаго войска, которую надѣялись они получить отъ Князя Димитрія Ивановича Шуйскаго, то я, сколько позволяли тому средства, стѣснилъ ихъ воздвигая около нихъ городки, обставляя бдительными караулами, содѣлавъ для нихъ выходъ совершенно невозможнымъ, воспрепятствовавъ полученіе съѣстныхъ припасовъ и возбраняя пастбища для лошадей. Безпрестанно также посылаемы были отъ меня отряды къ Можайску для развѣдыванія о Князѣ Димитріѣ, о чемъ ста-

mego Mgo nie chcę utęsknić czytaniem długiego listu. Użyłem iednak P. Domareckiego Podstolego Lwowskiego, żeby particularia quoque wypisał do Jego Mości Podkomorzego Koronnego. Summa rzeczy taka iest: 3. Julij godzin dwie albo trzy na dzień, wziąłem wiadomość, że Kniaż Dymitr Szuyski ruszywszy się z Możayska w ośmiu mil odemnie nocował. Z piątku na sobotę zgromadziwszy do siebie wszystkie siły i Moskiewskie i cudzoziemskie, co ich iedno mieć mógł, i maiąc woyska cudzoziemskiego z Pontusem, Delagarde i z Edwardem Hornem więcey niżli pięć tysięcy dobrze zbróynych i iako się potym w potrzebie pokazało, dobrych rezolutów, Moskiewskich ludzi przeszło trzy-

рался тоже узнавать и посредствомъ лазутчиковъ. Но я долженъ писать къ В. К. Величеству кратко, опуская многое, ибо, безпрестанно занятъ, не много остается мнѣ времени для написанія письма, да и В. К. Величеству, Государю моему Милостивѣйшему не хочу причинить скуки чтеніемъ длиннаго письма. Я однакожъ употребилъ Домарецкаго, Львовскаго Подстольничаго, для написанія имъ Подкоморію Коронному даже и подробностей. Главныя же обстоятельства суть слѣдующія: Іюля 3, часа два или три по полуночи, получилъ я извѣстіе, что Князь Димитрій Шуйскій, выступившій изъ Можайска, ночевалъ въ восьми отъ меня миляхъ. Съ пятницы на субботу непріятель стянулъ къ себѣ всѣ силы, Московскія и иноземныя, какія толь-

dzieści tysięcy: nie mało było ludzi znacznych, Woiewodow, Andrzey Galiczyn, Daniło Mezecki, Iakow Boratyński, Wasili Buturlyn, i inszych, spodziewając się temi siłami znieść wóysko W. K. Mci, a tymże wóyskiem przemyślawaiąc odsiecz dać Smoleńskowi. Zarazem zezwałem do siebie Panów Pułkownikow i Rotmistrzrów woyska W. K. Mci, z wielu wielkich i ważnych przyczyn, zdałomi się nieprzyiaciela nie czekać, przyczyn tych nie wypisuię bo długobybyło: ale też patrzyłem ad sextam Iulii, wolałem, niżby ten dzień przyszedł, Panu Bogu się poruczywszy tentare fortunam. Zostawiwszy tedy część wóyska przy tym hrodku, piechotę wszystkę W. K. Mci i kozaki, expedito

ко имѣлъ; войска чужеземнаго съ Понтусомъ Делагарди и Эдуардомъ Горномъ находилось болѣе нежели пять тысячь человѣкъ, хорошо вооруженныхъ и, какъ оказалось потомъ на дѣлѣ, отличныхъ смѣльчаковъ. Московскихъ же людей было слишкомъ тридцать тысячь, не мало было людей знатныхъ и Воеводъ: Андрей Голицынъ, Данило Мезецкій, Яковъ Борятинскій, Василій Бутурлинъ и другіе. Съ таковыми силами они надѣялись уничтожить войско В. К. Величества и намѣревались симъ же войскомъ заставить снять осаду Смоленска. Я немѣдленно созвалъ къ себѣ Полковниковъ и Ротмистровъ войска В. К. Величества; по многимъ сильнымъ и важнымъ причинамъ, (которыхъ не привожу теперь, ибо далеко бы завело,) не заблагоразсудилось мнѣ ожидать непріятеля; однако мнѣ хотѣлось бы лучше проволечь до шеста-

exercitu bez wozów tegoż dnia, to iest 3 Iulii nadwieczorem ruszyłem się ku Kłuszynu, gdziem się spodziewał zastać woysko nieprzyiacielskie, od obozu naszego, iakby we czterech mil, i szedłem na całą noc. Na roświcie, przednia straż ex fremitu Castrorum postrzegła woysko nieprzyiacielskie, które przybliżałosię było dali do nas pominąwszy Kłuszyn: przyszlismy niespodziewanie na nieprzyiaciela, nie miał onas przestrogi, ani wiadomości niiakiéy, iescze bychmy ich podobno naposłaniu zastali, ale iż przez złość i ciasność drogi woysko niemogło się pospieszyć, przyszło mi godzinę i daley poczekać, że się woysko ze złéy drogi wybiło, a w tym też nieprzyiaciel się ocknął,

го Іюля; по наступленіи коего дня, поручивъ бы себя Господу Богу, намѣренъ былъ попытать счастья. И такъ оставивъ часть войска при этомъ острожкѣ со всею В. К. Величества пѣхотой и казаками, на легкѣ безъ повозокъ, того же дня, т. е. 3 го Іюля, подъ вечеръ, я выступилъ къ Клушину, гдѣ надѣялся застать непріятельское войско бывшее на разстояніи отъ нашего лагеря миль около четырехъ, мы шли всю ночь. На разсвѣтѣ, передовая стража по шуму лагерному примѣтила непріятельское войско, которое было ближе къ намъ миновавъ Клушина. Мы же явились передъ непріятелемъ нежиданно, (ибо онъ не взялъ на счетъ насъ ни предосторожности, ниже имѣлъ какого либо извѣстія), и застали бы его вѣрно еще на постели; но какъ по причинѣ дурной и тѣсной дороги войско не могло поспѣшить,

i postrzegła nas straż, przyszło nam ieszcze przed słońca wschodem dnia wrzorayszego 4 Iulii zwieść znimi potrzebę; na wielkiéy nam było pomocy, że nieprzyiaciela wzieła trwoda z nastąpienia naszego im niespodziewanego, bo wszystkich nas przez małość naszę lekce ważyli,, a wtym mniéy tego się spodziewali, żebyśmy mieli i hrodek tuteczny sufficienter osadzić, i żebyśmy mieli tyle serca mieć, na nich się rzucić. Stawili się nam zrazu, zwłaszcza Cudzoziemcy Francuzowie, zbroyny dosyć dobrze, iako się godzi ludziom Rycerskim, trwała bitwa ancipite Marte naymniey trzy godzyny. Co dzisieyszego wieku dziw iest, bo się bitwy impetem tylko odprawują, że trudno było

што я долженъ былъ ждать часъ или болѣе, покаместь войско выбилось изъ худой дороги, а въ это время проснулся уже непріятель, и увидѣла насъ его стража. Такимъ образомъ вчерашняго дня, 4 Іюля, мы вступили съ ними въ бой, еще предъ восхожденіемъ солнца: великою помощію для насъ было, что непріятель пришелъ въ смятеніе отъ нечаяннаго появленія нашего, ибо онъ пренебрегалъ всѣми нами по причинѣ малочисленности нашей, а тѣмъ менѣе ожидалъ, что бы мы, осадивъ достаточно здѣшній острожекъ, имѣли еще столько отваги, чтобъ на нихъ идти. Сначала противъ насъ выстроились, въ особенности иноземцы-Французы, вооруженные довольно хорошо, какъ прилично людямъ воинскимъ: битва продолжалась по крайней мѣрѣ три часа, съ перемѣннымъ счастіемъ. Можно почесть за диво въ

sądzić czyia wygrana. Zdarzył Pan Bóg z miłosierdzia swego, po tak wielu się obracaniach, i ich i naszych, że dzielność i męstwo Rycerstwa W. K. Mci przemogło nieprzyiaciela, nayprzód Moskwa a potym i Cudzoziemcy ięli uciekać. Na Cudzoziemcach konnych wiachali Żołnierze W. K. Mci w ich oboz bijąc, siekąc tak, iż ich i z obozu pędzili wlas: piechota iednak Cudzoziemska stała w ordynku przy fortelu, przy lesie trudno było na nie natrzeć konnym; piechoty też niebyło ze sto moiéy, i P. Star. Chmielnickiego, bośmy drugich przy obozie musieli zostawić, i nie było sposobu tych ludzi zrazić, było przytém kilka kompanii Francuzkich konnych zbroynych, ale starsi

нынѣшнемъ вѣку, (когда сраженія рѣшаются только натискомъ), что трудно было судить чія сторона выиграла. Но Господь Богъ, по милосердію своему, благословилъ, что, послѣ столь многихъ переворотовъ на ихъ сторону и на нашу, неустрашимость и мужество войскъ В. К. Величества превозмогли непріятеля: сначала пустились въ бѣгство Москвитяне, а потомъ и иноземцы. Воины В. К. Величества, рубя и поражая иностранную конницу, въѣхали на ея плечахъ въ самый ихъ лагерь, откуда потомъ прогнали ее въ лѣсъ; пѣхота однако чужеземная стояла въ боевомъ порядкѣ при изгибѣ лѣса такъ, что сдѣлать нападеніе на нее конницѣ было затруднительно. Моей пѣхоты и пѣхоты Старосты Хмѣльницкаго не было и сотни, ибо остальную мы должны были оставить при лагерѣ (т. е. подъ Царевымъ Зай-

ich pontus i Edward Horn wonym pierwszym zapędzie pouciekali. Musier de la ville, chory został był w Pohoryłoy *, tak iż zadnego starszego prawie nie było przy nich. Moskiewscy też Wojewodowie Galiczyn i inszy pouciekali. Sam Dymitr Iwanowicz Szuyski został w horodku, który iedneyże nocy był zbudował. Ten grodek i oboz iego łączył się z obozem Cudzoziemskich ludzi. Zegnawszy woysko nieprzyiacielskie z pola, iąłem rozmyślać iakoby się zwycięstwo skuteczne nad nieprzyiacielem, za pomocą Bożą, otrzymać mogło. Skoro się ludzie z pogonie wrócili, chciałem znowu kazać na-

* Pohoryła dawniej miasto, dziś wieś w Gubernii Twerskiej.

мщенъ); а посему не было никакихъ средствъ опрокинуть сихъ людей; кромѣ того было нѣсколько ротъ конныхъ вооруженныхъ Французовъ, но предводители ихъ Понтусъ и Эдуардъ Горнъ ушли еще въ первомъ порывѣ; Делавиль же оставался больнымъ въ Погорѣлой *; слѣдовательно при нихъ не было почти никого изъ начальниковъ. Московскіе Воеводы: Голицынъ и другіе также бѣжали; самъ Димитрій Ивановичъ Шуйскій остался въ острожкѣ устроенномъ имъ въ продолженіе одной ночи. Этотъ острожекъ и лагерь Шуйскаго, соединялись со станомъ солдатъ иноземныхъ. Согнавъ непріятельское войско съ поля битвы, я сталъ обдумывать, какимъ бы образомъ, съ помощію Божіею, можно было одержать надъ непріятелемъ совершенную

* *Погорѣлое* городище, древній городъ, нынѣ село въ Тверской Губерніи.

trzéć na obóz Cudzoziemski, a wtym ięli się przedawać Francuzowie po dwu po trzech, ciż uczynili mi nadzieię, że i drudzy chcą się zdać na łaskę W. K. Mci, wdałem się tedy zniemi w traktaty, a w tym Pontus i Edward Horn zlasa, do którego uszli byli, wrócilisię znowu do swego obozu, i by byli mogli, radziby byli rozerwali te traktaty, ale żołnierze niechcieli, bo widząc że Moskwa poucickała, ich też dobrze nadbito, życzyli sobie znami zgody. Dymitr Szuyski radby też był zerwać te traktaty; zobietnicami niesłychanemi posyłał do nich, ale mu to nie szło; przymusili ci ludzie cudzoziemscy i Pontusa i Edwarda Horna do teyże umowy, która tak była: żeby przy zdro-

побѣду. Коль скоро возвратились солдаты изъ погони, я хотѣлъ было приказать снова устремиться на лагерь иноземцевъ, но въ тоже время начали передаваться Французы по два и по три; обнадеживая меня въ томъ, что и другіе равно желаютъ предаться милости В. К. Величества. Когда же я вступилъ съ ними въ переговоры, тогда Понтусъ и Эдуардъ Горнъ, скрывавшіеся до сихъ поръ въ лѣсу, возвратились опять въ свой лагерь, и если бы могли, охотно бы прервали сіи договоры; но солдаты воспротивились тому, ибо видѣли, что Москвитяне поуходили, и что ихъ довольно перебито, а потому желали съ нами согласія. Димитрій Шуйскій также хотѣлъ было прервать сей договоръ, и посылалъ къ нимъ съ неслыханными обѣщаніями, но ему въ этомъ не удалось; иностранные солдаты сіи при-

wiu i przy wszystkim swoim cali zostawali: którzyby chcieli zaciągnąć się na służbę W. K. Mci, że im to ma bydź wolno, którzyby też chcieli iść do swoich kraiów, że maią bydź swobodnie przepuszczeni, a przysięgę i upewnienie daniem ręki kapitanowie swym i ich i mieniem uczynili. Że przeciw W. K. Mci zwłaszcza w Moskwie nie ma z nich nikt broni podnosić. Dymitr Szuyski pośtrzegłszy, że zemną Cudzoziemcy oń traktuią (było ich kilka tysięcy), wlas który blizki był, niedoczekawszy końca traktatów, zonego hrodka, w którym się był okopał i obostrwożył zostatkiem ludzi Moskiewskich, co się przynim byli zatrzymali, iął wielkim gwałtem uciekać, nasi też gonić, drudzy do obo-

нудили и Понтуса и Эдуарда Горна принять участіе въ этомъ договорѣ, который состоялъ въ слѣдующемъ: что всѣ они должны остаться въ совершенной, какъ личной, такъ и относительно имущества своего, безопасности; желающимъ поступить на службу В. К. Величества — имѣетъ быть позволено; а тѣмъ, которые захотятъ возвратиться въ свое отечество, — учинить свободный пропускъ: они же въ своей стороны и начальники ихъ присягою и рукоданіемъ обѣтъ свой учинили, что никто изъ нихъ противъ В. К. Величества, особенно же въ войскѣ Московскомъ, оружія поднимать не долженъ. Димитрій Шуйскій, примѣтивъ, что иноземцы договариваются со мною насчетъ его, (ихъ было нѣсколько тысячь), недождался окончанія переговоровъ: изъ острожка, въ которомъ онъ было окопался и укрѣпился съ остальными удержавшимися при немъ Московскими людьми, бросился съ величай-

zu iego z Cudzoziemcy też wpadli, który obóz wielki był i dostateczny, i iego własna kareta, i insze wozy zostały, ktorego szablę szyszak, buławę wzięto, wpogoni iako to zwykło bywać naywięcéy ich poginęło; powiedział mi P. Sołtyków, że widział zabitego Jakowa Boratyńskiego, Wasili Buturlin poiman, i ieden Diak rozradny Iakow Dzienudów, który swieżo był z Moskwy pieniądze Cudzoziemcóm przyniosł, iakoż w sobotę, która poprzedziła potrzebę, dziesięć tysięcy rublów gotowych pieniędzmy dał, a oprócz tego dwadzieścia tysięcy rublów w sobolach i w suknach przyniósł, ale oprócz pieniędzy ieszcze byli tych fantów nie brali, nasi ie pobrali w Szuyskiego wobozie.

шею быстротою уходить въ лѣсъ, находившійся тамъ въ не дальнемъ разстояніи; наши пустились въ погоню, а другіе съ иностранцами бросились въ лагерь Шуйскаго, который былъ и обширенъ и изобиленъ: здѣсь между другими повозками осталась и собственная Шуйскаго карета; его сабля, шишакъ и булава были взяты. Въ преслѣдованіи, какъ обыкновенно бываетъ, наибольше ихъ погибло; Салтыковъ сказалъ мнѣ, что видѣлъ между убитыми Якова Баряшинскаго, Василій же Бутурлинъ взятъ въ плѣнъ. Также взятъ одинъ разрядный Дьякъ Яковъ Декудовъ, который только что привезъ изъ Москвы деньги для иноземцовъ: и дѣйствительно, въ субботу, предшествовавшую сраженію, онъ далъ имъ десять тысячь рублей деньгами; а кромѣ сего привезено было двадцать тысячь рублей въ соболяхъ и сукнахъ: каковыя вещи, еще не разобранныя, въ лагерѣ Шуйскаго захвачены нашими. И подлинно На-

Iakoż Pacholikowie Pochrebiszczanie, co do tego pilnowali, maią wielką zdobycz. Żołnierze W. K. Mci szkodę odniesli wielką i w samych sobie i w koniach, i koniecznie potrzebuią W. K. Mci łaski poratowaniem pieniędzmy do tego, aby się mogli pokrzepić, niemianuię na tenczas nikogo, iako kto sobie poczytał przytey służbie W. K. Mci, bo i tak chociaż się spodziewał poczynaiąc pisać, że miał bydz list krótki, przyszło przedłużyć, atoli o wszystkich nie tylko ia, ale rzecz sama daie świadectwo, że sobie mężnie iako się godzi onym Rycerskim ludziom poczynali przytéy służbie W. K. Mci, pewienem że W. K. Mść raczysz to odnich miłościwie przyiąć. Falkonetów przy tym

холики — Погребищане (см. стр. 90) выжидавшіе сего, получили великую добычу. Воины В. К. Величества понесли большія потери, какъ собственно сами, такъ и въ лошадяхъ, и для нихъ необходима милость В. К. Величества касательно денежнаго на это пособія, посредствомъ котораго они моглибы оправиться. Какимъ образомъ кто отличалъ себя при этой службѣ В. К. Величества, я теперь никого называть небуду, ибо и безъ того начиная писать я полагалъ, что письмо мое будетъ коротко, но пришлось распространиться. Однако о всѣхъ вообще не только я, въ моей стороны, но и самое дѣло свидѣтельствуетъ, что при этой службѣ В. К. Величества стояли мужественно, какъ прилично то воинскимъ людямъ: я увѣренъ что В. К. Величество изволите это принять отъ нихъ благосклонно. Фалконетовъ при непріятельскомъ войскѣ было одинадцать, изъ коихъ въ мои руки дошло только семь, но и тѣ съ трудомъ

wóyszcze było iedynaście, ale mnie ich niedoszło rąk iedno siedem, i tém z pracą przyniósł, bom niemiał czym pociągnąć, insze są tu gdzieś między P. Rotmistrzami, chorągwi z kilkudziesiąt, też Burturlinowa, który przodek wóyska wiódł, iest i samego Szuyskiego nayprzednieysza chorągiew adamaszkowa z złotem. Raczyłeś W. K. Mść do mnie pisać, żebyć P. Iwana Sołtykowa odesłał do W. K. Mci, widzę że to z tąd poszło, że iego Pan Oyciec rozumie go bydź szkodliwie rannym, ale on zdrów iest, był i teraz zemną wtéy potrzebie, i dobrze W. K. Mci zasługował, tak że insi P. Boiarowie Moskiewscy, którzy na tenczas tu byli. Nic innego natenczas tylko służby swe W. K. Mci zasyłam.

Dan w obozie z Carowa Zamyszcza 5 Iulii 1610.

были привезены, ибо я не имѣлъ на чемъ везти ихъ; другіе находятся здѣсь же между Ротмистрами. Хоругвей осталась нѣсколько десятковъ, въ числѣ которыхъ и Бутурлина, начальствовавшаго передовымъ войскомъ, также хоругвь самаго Шуйскаго, весьма отличная штофная съ золотомъ. В. К. Величество изволи писать ко мнѣ, что бы я Ивана Салтыкова отослалъ къ В. К. Величеству. Догадываюсь отъ чего это происходитъ: отецъ его думаетъ, что онъ тяжело раненъ; но Салтыковъ здоровъ, и теперь находясь со мною въ этой битвѣ хорошо старался для В. К. Величества, равно какъ и другіе въ это время бывшіе тутъ Московскіе Бояре. Теперь болѣе ничего другаго, только мои услуги В. К. Величеству свидѣтельствую.

Писано въ лагерѣ изъ Царева Займища 5го Іюля 1610.

Cedułа.

Cudzoziemcy, którzy byli w woyszcze nieprzyiacielskim Niemcy, Hiszpanie, Francuzowie, Anglikowie, Szkotowie, wszyscy tu przyszli do obozu W. K. Mci, wczora pomoim się roziechaniu z Pontusem, mało go niezabili Anglikowie, że ledwie ucickł z Edward Hornem, z Finlandczykami, z Swedami niektórymi utrzymali teń impet nań o pieniądze, żę ie od Moskwy wziął a im niedał: ku Pohoryłemu szedł Pontus, bo tam iest Musier de la Ville Francuz: Kapitan chory, chce go z sobę wziąć iprzebiicać się ku Inflantskiéy granicy, rzekł mi i rękę dał, że w Moskwie nie będzie służył, i do Swecyi też nie chce iechać, do Niderlandu chce się brać. Prosił mię bardzo pilno także i Edward

Записка.

Иностранцы, которые были въ непріятельскомъ войскѣ: Нѣмцы, Испанцы, Французы, Англичане, Шотландцы, всѣ пришли сюда въ лагерь В. К. Величества. Вчерашняго дня, послѣ разстанія моего съ Понтусомъ, Англичане едва не убили его, такъ что убѣжавшіе съ нимъ Эдуардъ Горнъ и нѣкоторые Финляндцы и Шведы насилу удержали это на него нападеніе за деньги, которыя онъ у Москвитянъ взялъ, а имъ не далъ. Понтусъ пошелъ къ Погорѣлому съ намѣреніемъ взять съ собою находящагося тамъ больнаго Француза — Капитана Делавиля (Musier de la Ville) и пробиваться къ границѣ Ливонской: онъ обѣщалъ и далъ мнѣ руку, что небудетъ служить у Москвитянъ; въ Швецію также ѣхать не хочетъ, а желаетъ направить путь

Horn, żebym się przyczyniał zanimi o przedniedanie łaski W. K. Mci.

J. M. P. Zborowski iaką wiarę i życzliwość przy za ciągnieniu na służbę Rycer. tego pokazał, W. K. Mci nie iest niè wiadomo, na czym iako wiele sprawom W. K. Mci należało, czas też sam pokazuie. Więc i przy tych potrzebach, które tu pote czasy były, i w bitwie saméy maiąc odemnie poruczone prawe szkydło, iakim męzkim animusz prawie szlacheckim i ostrożnego woiownika się popisał, powinne daię świadectwo cnocie iego. A iż tak dawno z domu wyiachawszy, iako bydz i naczéy niemogło, na wszystkim zszedł, i teraz wbitwie szkodę nie małą odniosł,

въ Нидерланды. Эдуардъ Горнъ также просилъ меня весьма убѣдительно, чтобы я предстательствовалъ за нихъ о изходатайствованіи милости В. К. Величества.

В. К. Величеству небезизвѣстно, какую показалъ Панъ Зборовскій В. К. Величеству вѣрность и готовность при вступленіи въ военную службу; сколь же много выиграли отъ того дѣла В. К. Величества, показываетъ также самое время. И въ бывшихъ здѣсь по сіе время дѣлахъ, равно и въ данномъ теперь сраженіи, въ коемъ по порученію моему предводительствовалъ правомъ крыломъ, отличился мужественнымъ духомъ совершенно шляхетнымъ, и явилъ въ себѣ осторожнаго воителя; почему и даю о доблести его, должное удостовѣреніе. А поелику по причинѣ давняго отсутствія изъ дому, (какъ иначе быть не могло), все у него пере-

lecz osobliwie dla nie sposobności zdrowia do domu umyślił odiachać, proszę uniżenie W. K. Mci, zebyś W. K. Mść weyrzawszy miłościwie na tak chęne i odważne J. Mci zasługi, raczył go łaską i szczodrobliwością swą ukontentować.

велось, и теперь въ битвѣ понесъ не малую потерю, по симъ причинамъ и въ особенности по слабости здоровья — думаетъ ѣхать домой; нижайше прошу, что бы В. К. Величество, благосклонно уважавъ столь ревностныя и храбрыя его заслуги, изволили порадовать его своею милостію и щедротой.

№ VI. (Къ страницѣ 167).

О видѣ и планѣ Смоленска.

Приложенный видъ Смоленска взятъ изъ весьма старой и рѣдкой книги*, изданной въ Нюренбергѣ на Нѣмецкомъ языкѣ, въ 1637 году, Павломъ Фюрстомъ, (Paulus Fürst), подъ слѣдующимъ заглавіемъ:

O widoku i planie Smoleńska.

Dołączony tu widok Smoleńska, wziętym jest z bardzo starego i rzadkiego dzieła, wydanego w Nirenbergu w języku Niemieckim, roku 1637 przez Pawła Firsta (Paulus Fürst) pod tytułem:

Libellus Novus Politicus Emblematicus Civitatum oder Neiuen Politischen Stätt: und Emblematabuch,

изъ предисловіи видно что сочинитель этой книги былъ какой то: Daniel Meissner.

Трудно ручаться за вѣрность рисунковъ входящихъ

z Przemowy widać, że autor dzieła tego był jakiś Daniel Meissner.

Trudno jest ręczyć za dokładność, rysunków, wcho-

---

* Эту книгу сообщилъ мнѣ, Дѣйствительный Членъ Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ, М. Н. Макаровъ.

въ составъ такаго рода собраній, но сколько можно судить по дошедшимъ до насъ описаніямъ Смоленска, и по сравненію съ планомъ сего города, должно полагать что этотъ видъ сдѣланъ вѣрно, число башень совершенно сходно съ числомъ башень же показанныхъ въ планѣ, направленіе улицъ, небольшое мостовое укрѣпленіе лежащее за Днѣпромъ, все это весьма сходно съ планомъ, хотя сей послѣдній почерпнутъ изъ другаго сочиненія*, и принадлежитъ совершенно другому автору. Фюрстъ издалъ свою книгу въ 1637 году, но весьма вѣроятно, что видъ Смоленска сдѣланъ гораздо прежде, а именно въ первыхъ годахъ XVII го сто-

dzących do składu Zbiorów takiego rodzaju, lecz ile można sądzić z pozostałych nam opisań Smoleńska, i z porównania z planem tego miasta, trzeba wnosić, że widok ten zrobionym jest trafnie: liczba wież zgodną jest zupełnie z liczbą onych pokazaną na planie; ulicy w swym kierunku, niewielkie mostowe umocnienie, które się znaydowało za Dnieprem, wszystko to bardzo zgodnèm jest z planem, niezważając na to, że ten ostatni poczerpnięty z drugiego dzieła*, i jest własnością zapełnie drugiego autora. First wydał swe dzieło w 1637 roku, lecz bardzo jest podobném do prawdy, że widok Smoleńska zrobionym był daleko

* Dzieie narodu Polskiego za panowania Władysława IV. przez K. Kwiatkowskiego. W Waszawie, 1823.

лѣтія, по сему то и не находимъ мы въономъ крѣпостцы или укрѣпленій Сигизмунда III; крѣпостца сія показана на планѣ.

pierwiéy, a mianowicie w początku XVII wieku, z tey to przyczyny i nieznaydujemy w nim twierdzy lub fortyfikacyy Zygmunta III; grodek ten położonym jest na planie.

№ VII.

О подлинности записокъ Жолкѣвскаго и о времени ихъ сочиненія.

1. Показанія Польскихъ ученыхъ:

а) Первѣйшій Польской Историкъ Нарушевичъ говоритъ въ исторіи Ходкѣвича Т. I. стр. 427:
„*Сей драгоцѣнный ману-*
„*скриптъ* находится въ
„библіотекѣ Залусскихъ
„№ 601, подъ слѣдующимъ
„заглавіемъ: Начало и ус-
„пѣхъ Московской войны
„въ царствованіе Е. В. Ко-
„роля Сигизмунда III подъ
„начальствомъ его милос-
„ти, Пана Станислава
„Жолкѣвскаго, Воеводы
„Кіевскаго, Напольнаго Ко-

O autentyczności pamiętnika Żołkiewskiego i o czasie jego pisania.

1. Świadectwa uczonych Polskich:

a) Naruszewicz, jeden z naypierwszych Historyków Polskich, w T. I. str. 427. historyi Jana Karola Chodkiewicza tak mówi:
„Ten szacowny manu-
„skrypt znayduje się
„w bibl. Załuskich №
„601 pod tytułem: Po-
„czątek i progres woy-
„ny Moskiewskiey za
„panowania Króla Jmci
„Zygmunta III za re-
„gimentu J. P. Stanisła-
„wa Żołkiewskiego

„ропнаго Гетмана; *писанъ* „*самимъ его милостію па*„*номъ Гетманомъ Жол*„*кѣвскимъ и съ собствен*„*ной его руки переписанъ.*“

b) Нѣмцевичь также признаетъ безпрекословно собственныя записки Жолкѣвскаго въ своей исторіи Царствованія Сигизмунда III го (которая у Поляковъ считается классическою) и безпрестанно ссылается на оныя *.

* Здѣсь кстати сдѣлать слѣдующее замѣчаніе: Самозванство Димитрія въ полной мѣрѣ признано и обличено Гетманомъ, который приводитъ на то важныя доказательства; Нѣмцевичь въ своей жизни Сигизмунда III вездѣ слѣпо слѣдуя рукописи Жолкѣвскаго, отступаетъ отъ оной когда дѣло идетъ о самозванцѣ; желая затмить сіе дѣло какимъ нибудь образомъ и заставить думать, что самозванецъ былъ дѣйствительно Царевичь Димитрій, онъ не только отступаетъ отъ рас-

„Woi. Kij. Het. Pol. „Koronnego; pisany „od samego JP. Żołkiewskiego Hetmana i z własney „jego ręki tu przepisany.“

b) Niemcewicz także w historyi swey: Dzieje panowania Zygmunta III, (która policzaną jest u Polaków za klasyczną), bezsprecznie przyznaje pamiętnik własny Żołkiewskiego, i ustawicznie go cytuje*.

* Nieodrzeczy zrobić tu następną uwagę: Samozwaństwo Dymitra przyznaném i dowiedzioném jest zupełnie przez Hetmana, który przytacza dla tego dwa pewne dowody; Niemcewicz zaś w swém życiu Zygmunta III slepo trzymając się wszędzie rękopismu Żołkiewskiego, odstępuje onego gdzie rzecz idzie o Samozwaństwie; mając w zamiarze przyćmić tą rzecz jakim kolwiek bądź sposobem, i skłonić do myśli, że Samozwaniec był rzeczywistym Dymitrem Carewiczem; on nietylko odstępuje od powieści Hetmana, lecz jeden z

c) Ф. Сярчинскій въ сочиненіи своемъ: Изображеніе вѣка царствованія Сигизмунда III. говоритъ

каза Гетмана, но одно его доказательство преходитъ молчаніемъ, а другому даетъ превратный смыслъ. Кто желаетъ въ семъ удостовѣриться можетъ сличить показанія Гетмана — современника (стр. 15, 16 и 17) со слѣдующими словами Нѣмцевича — историка, о семъ же обстоятельствѣ:

„По совѣту Шуйскаго назначенный въ Польшу посломъ, „Афонасій (??) Безобразовъ пріѣзжаетъ въ Краковъ съ двоякимъ порученіемъ: заключить „союзъ съ Королемъ Сигизмундомъ, и просить для Царя „руку Марины Мнишекъ, дочери Воеводы Сандомирскаго. „Человѣкъ этотъ (Безобразовъ) „былъ искусный, опытный уже „въ посольствахъ, но тайнымъ „образомъ совершенно преданный сторонѣ Шуйскихъ. Изложивъ на публичной аудіенціи содержаніе своего посольства, скрытнымъ образомъ „сталъ разсѣевать подозрѣнія, „что Димитрій не былъ тѣмъ, „за кого выдавалъ себя; но шопоты сіи, какъ Королю, такъ „ и Мнишку не казались заслуживающими вѣроятія, тѣмъ „болѣе, быть можетъ, что „увидѣли намѣреніе посла дѣйствовать сообразно соотвѣтственно „другимъ, предпринятымъ имъ „видамъ. Т. II. стр. 270."

c) F. Siarczyński w dziele swojém: Obraz wieku panowania Zyg. III. mowi następnie:

dowodòw jego opuszcza w milczeniu, a drugiemu nadaje zupełnie inne znaczenie. Kto chciałby w tém upewnić się może porównać świadectwa Hetmana — spółczesnego (str. 15, 16, 17.) Z następnemi słowami Niemcewicza — Historyka, w teyże okoliczności:

„Z namowy Szuyskiego wyznaczony postem do Polski, Ofanazy (??) Bezobrazòw, przybywa „do Krakowa z dwoiakiem zleceniem, zawarcia przymierza z „Królem Zygmuntem i prożbą „o rękę dla Cara Maryny Mniszchówney Woiewodzianki Sandomirskiéy. — Był to człowiek „wybiegły, iuż poselstw świadom, lecz potaiemnie całkiem „stronie Szuyskiego oddany — „odprawiwszy na posłuchaniu „publicznèm treść poselstwa swojego, zaczął pokątnie siać podeyrzenia, że Dymitr niebył „tym, za którego się udawał; „lecz poszepty te niezdawały się „zasługiwać na wiarę ani u Króla, „ani u Mniszcha, tem bardziey „może że postrzeżono, iż poseł podług powziętych iuż innych widokow działać postanowił. T. II. str. 270."

слѣдующее: „Жолкѣвскій „оказалъ заслугу и литературѣ нашей: какъ „свидѣтель всѣхъ дѣйствій, участникъ и предводитель въ войнѣ Московской до самаго взятія въ 1611 году Смоленска, *онъ точнымъ образомъ описалъ намъ ея „Исторію и оставилъ въ „рукописи.*“

d) Свенскій въ своемъ Описаніи древней Польши, изданіе второе Т. II. стр. 378, говоритъ слѣдующее: „Музы не были чужды для „Жолкѣвскаго: онъ любилъ „заниматся чтеніемъ, сочиненіями и науками, *онъ* „на отечественномъ языкѣ *написалъ коментаріи „о войнѣ Россійской имъ „веденной;* рукописи сего „коментарія находятся до „сего времени въ нѣкоторыхъ рукахъ.“

„Ma swą zasługę i w piśmienictwie naszém „Żołkiewski. Historyą „woyny Moskiew. aż „do opanowania Smoleńska r. 1611, iako „iéy wszelkich działań „świadek, uczęstnik, i „dowodzca, dokładnie „opisał, i tę w rękopismie zostawił.“

d) Swięcki w opisaniu swojém starożytney Polski (wydanie drugie T. II. str. 378.) mowi następnie: „Nie „były obce muzy dla „Żołkiewskiego, lubił „się bawić czytaniem „pisaniem, i naukami, „woyny Rossyiskiéy „przez siebie prowadzonéy komentarz w „rodowitym ięzyku napisał, ktorego rękopismy dotąd w niektórych ręku znayduią.“

2. Незабвенный нашъ историкъ Карамзинъ ссылается весьма часто на сію же рукопись называя оную *рукописью Жолкѣвскаго*; хотя ея не было у Карамзина подъ руками, но она была ему извѣстна по сочиненіямъ Нарушевича и Нѣмцевича, и онъ, какъ видно по его частымъ указаніямъ, нимало не сомнѣвался въ ея подлинности.

3. Въ рукописи нѣтъ описанія даннаго Гетману обѣда Московскими Боярами, на коемъ онъ раздарилъ все что имѣлъ *; не упоминается о встрѣчѣ и пышномъ пріемѣ сдѣланномъ ему по пріѣздѣ въ Смоленскъ изъ Москвы **; не сказано ни сло-

* Днев. Маскѣвича, стр. 51.

** См. Кобѣржицкаго Кн. I стр. 354 и Жизнь Яна Петра Сапѣги, Т. II. стр. 267.

2. Godny pamięci Historyk nasz Karamzin bardzo często odsyła czytelnika do tego rękopismu, nazywając go rękopismem Żołkiewskiego*; chociaż zresztą jego nie było pod ręką u Karamzina lecz on wiadomym był jemu z dzieł Naruszewicza i Niemcewicza, i on, jak widać z jego częstych cytacyi, bynaymniey nie wątpił w jego autentyczności *.

3. W rękopismie nie znaydujemy opisania obiadu, wydanego przez Moskiewskich Bojarów dla Hetmana, na którym on rozdarował wszystko, co tylko miał**; nie wspomina się o spotkaniu

* Dzien. Maszkiewicza, str. 51.

** Patr. Kobierzyckiego Ks. I. str. 354. i Życie Jana Piostra Sapiehy, T. II. str. 267.

ва о представленіи имъ Королю несчастнаго Шуйскаго. Еслибъ сочинилъ сіи записки кто другой, то безъ сомнѣнія описалъбы сіи обстоятельства, но со скромностію и достоинствомъ Гетмана не совмѣстны были описанія такого рода.

4. Въ рукописи встрѣчаемъ мы нѣсколько разъ объясненіе сокровенныхъ мыслей Жолкѣвскаго, описаніе того что происходило на совѣщаніяхъ его съ Королемъ бывшихъ безъ свидѣтелей, — кто могъ знать объ этомъ какъ не самъ Гетманъ?

i wspaniałém przyjęciu, uczynionem dla niego po przyjechaniu z Moskwy pod Smoleńsk; niepowiedziano ani słowa o przedstawieniu przez niego Królowi nieszczęśliwego Szuyskiego. Jeśliby dziennik ten pisanym był przez kogo drugiego, to bezwątpienia okoliczności takowe byłyby wyłożone, lecz ze skromnością i dostojeństwem Hetmana nie zgadzały się opisania takiego radzaju.

4. W rękopismie w kilku mieyscach czytamy objaśnienie tajemniczych myśli Żołkiewskiego, opisanie tego co się działo na audyencyach jego z Królem, bez świadków; kto mógł wiedzieć o tem oprócz samego Hetmana?

Жолкѣвскій какъ кажется обратилъ свое вниманіе на это обстоятельство, и говоря о себѣ въ третьемъ лицѣ, слѣдующую фразу С.пб. списка „Гетманъ посылалъ „къ Е. В. Королю," во второмъ спискѣ онъ передѣлалъ такимъ образомъ: „Гетманъ *сколько мнѣ* „*извѣстно* хотя посылалъ „къ Е. В. Королю" и проч. чтобъ придать болѣе естественности своему разсказу (см. стр. 125).

5. Въ слогѣ писемъ и донесеній Гетмана (смот. приложенія) и въ слогѣ записокъ примѣчается большое сходство: въ сихъ послѣднихъ, особенно въ Варшавскомъ спискѣ, слогъ правда болѣе отдѣланъ, но не надо терять изъ виду, что донесенія и письма были писаны въ походѣ, на скоро.

Zołkiewski, jak się zdaje, zwrócił swoją uwagę na tę okoliczność i mówiąc o sobie w liczbie trzeciey, on następny frazes w kopii S.P.b. „P. Hetman posyłał do Króla JE. Mości" w drugiey kopii wyraził takim sposobem „P. Hetman, acz iako „wiem, posyłał do Króla JE. Mości," — ażeby tém przydać większą naturalność swemu opowiadaniu (patr. str. 125).

5. Między stylem listów i doniesień Hetmana (patr. dodatki) i stylem dziennika postrzegamy wielkie podobieństwo: w tym ostatnim i naybardziey w kopii Warszawskiey styl wprawdzie jest więcey wykształconym; lecz nie potrzeba tracić z widoku, że do-

Кажется приводимыхъ доказательствъ достаточно, для удостовѣренія, что печатаемыя записки были написаны дѣйствительно самимъ Гетманомъ.

Теперь остается намъ опредѣлить, когда именно были написаны сіи записки; хотя ни на одной изъ рукописей не выставлено года, но очевидно что записки написаны въ 1611 году, нѣсколько времени спустя по выѣздѣ Гетмана изъ Россіи*, ибо мы находимъ въ нихъ (см. стр. 10).

* Жолкѣвскій оставилъ Королевской лагерь (расположенный подъ Смоленскимъ) въ Апрѣлѣ 1611 года, (Kobierzycki. 396.), и отправился въ свои помѣстья. Когда семейство Шуйскихъ было въ тріумфѣ представляемо Королю, по прѣѣздѣ его въ Варшаву, Гетманъ находился

niesienia i listy pisane były naprędce w wyprawie.

Zdasię, że przywiedzione tu dowody dostatecznemi są dla upewnienia, że wydający się dziennik rzeczywiście pisanym był przez samego Hetmana.

Teraz zostaje się dla nas oznaczyć kiedy mianowicie ten dziennik był pisanym. Chociaż w żadnym rękopismie roku nie oznaczono, lecz widocznie, że dziennik napisany w roku 1611, w niektórym czasie po wyjeździe Hetmana z Rossyi*, albowiem znay-

* Żołkiewski zostawił obóz Królewski (pod Smoleńskiem położony) w Aprylu 1611 roku (C. Kobierzycki 396) i pojechał do swoich majętności. Gdy familia Szuyskiego przedstawioną była w tryumfie Królowi, za przybyciem jego do Warszawy, Hetman był natenczas w tem

слѣдующія слова: „Двѣ „родныя сестры изъ фамиліи Скурашовыхъ, были одна за Борисомъ „(Годуновымъ), а другая „за Княземъ Дмитріемъ „(Шуйскимъ) которая *и теперь* находится *здѣсь* „(т. е. въ Варшавѣ) съ своимъ мужемъ."

Извѣстно что Шуйскіе привезены въ Варшаву въ Октябрѣ 1611 года, откуда они чрезъ нѣсколько времени были отправлены въ Гостинскій замокъ, гдѣ и кончилъ жизнь свою Василій (10 го Сентября 1612 года); тамъ же умерли и братья его.

Что повѣствованіе сіе написано дѣйствительно

тогда въ семъ же городѣ. См. Pamiętnik Lwowski, 1818 г. No 5.

dujemy w jego dzienniku (Patr. str. 10.) następne wyrazy: „Dwie „rodzone siostry Skóratowny były, iedna „za Borysem (Godunowim), „a druga za Kniaziem „Dymitrem (Szuyskim), która i tu teraz iest z „mężem swoim, z „tymto Kniaziem Szuyskim."

Wiadomo, że Szuyscy przyprowadzeni do Warszawy w Oktobrze 1611 roku, skąd po niejakim czasie odesłani zostali do Zamku Gostyńskiego, gdzie Wasili Iwanowicz i skończył swe życie (12 Septembra 1612 roku) tamże umarli i bracia jego.

Że opowiadonie te napisano jest rzeczywiście

że mieście Patr. Pamiętnik Lwowski. 1818 r. No 5.

въ 1611 году, можно вывесть также изъ слѣдующихъ словъ Жолкѣвскаго, (см. стр. 27.): „притомъ онъ требовалъ чтобы Гетманъ снесся о семъ съ Воеводою Брацлавскимъ, (*которой недавно умеръ*) бывшемъ въ то время Старостою Каменецкимъ....“

Извѣстно что Янъ Потоцкій Воевода Брацлавскій умеръ въ 1611 году 29 го Апрѣля, во время осажденія Сигизмундомъ III Смоленска. *

w roku 1611 możno wyrozumieć takoż z następnych wyrazów Żołkiewskiego (patr. str. 27); „żądał przytém, żeby się P. Hetman o tém (swieżo zmarłym) P. Woiewodą Bracławskim, na ten czas Starostą Kamienieckim zrozumiał.“

Wiadomo że Jan Potocki Wojewoda Bracławski umarł roku 1611, 29 Apryla, podczas oblężenia przez Zygmunta III Smoleńska *.

* См. Orbis Polonus T. II. стр. 403, книга сія издана Окольскимъ и напечатана въ Краковѣ въ 1641 году.

* Patr. Orbis Polonus T. II. str. 403. Dzieło te wydane przez P. Okolskiego i wydrukowane w Krakowie w roku 1641.

При сей книгѣ слѣдующія литографированныя изображенія:

1) Портретъ Князя Михаила Васильевича Скопина-Шуйскаго.

2 { Видъ города Смоленска вначалѣ XVII го столѣтія
  Планъ города Смоленска.

3) Снимокъ (fac-simile) начальныхъ строкъ перваго листа рукописи.

Przy dziele tém znaydująsię następne litografowane wizerunki:

1) Portret Kniazia Michała Wasylowicza Skopina Szuyskiego.

2 { Widok miasta Smoleńska w początku XVII wieku.
  Plan miasta Smoleńska.

3) Fac-simile z początkowych wierszów z pierwszego arkuszu rękopismu.

ОШИБКИ.

Стр.	*Строк.*	*Напечатано:*	*должно читать:*
18	4	Розновъ	Розенъ
19	7	женщинъ,	женщинъ, въ коляскахъ,
21	5	произхожденія,	произхожденія и не порочный,
23	26	и тайно остоновившись послали къ войску самозванца спросить, гдѣ назначитъ пріемъ.	медлили на пути, а тайно дали знать войску самозванца, гдѣ ихъ можно перехватить.
32	24	осады	занятія
33	3	захотѣлъ служить	захотѣлъ пріобрѣсть оную для
45	12	Пршемыскаго	Перемышльскаго
63	10	по навѣтамъ	съ согласія
115	7	22 го	27 го
158	17	пришли	пришли
203	24	и потомъ	потомъ
212	12	(106)	(103)

OMYŁKI.

Str.	W.	Jest teraz:	Poprawić:
7	12	Hospodara,“	Hospodara,
—	13	iego	iego,“
19	5	Kolczych	Kotczych
21	1	głos,	głos, (1)
23	4	pakta	pacta
—	5	poprzyziądz	poprzysiądz
27	3	obecni,	obecni, radzą Królowi JE. Mości
28	9	Seymi	Seymu
30	16	Są	są (2).
34	17	przeciwko JE. Mości	przeciwko Królowi JE. Mości
59	8	magista	Magistra
86	4	Pokoryłey	Pohoryłey
106	8	żądając	zadając
119	21	czerńce	czerniec
123	21	kosideracyi	konsideracyi
127	10	na respekt	na to respekt
153	23	uczstnikami	uczęstnikami
184	11	incommioda	incommoda
187	8	nachylanych	nachylonych
198	4	w drodzie	w ordzie
—	20	posły	partes

